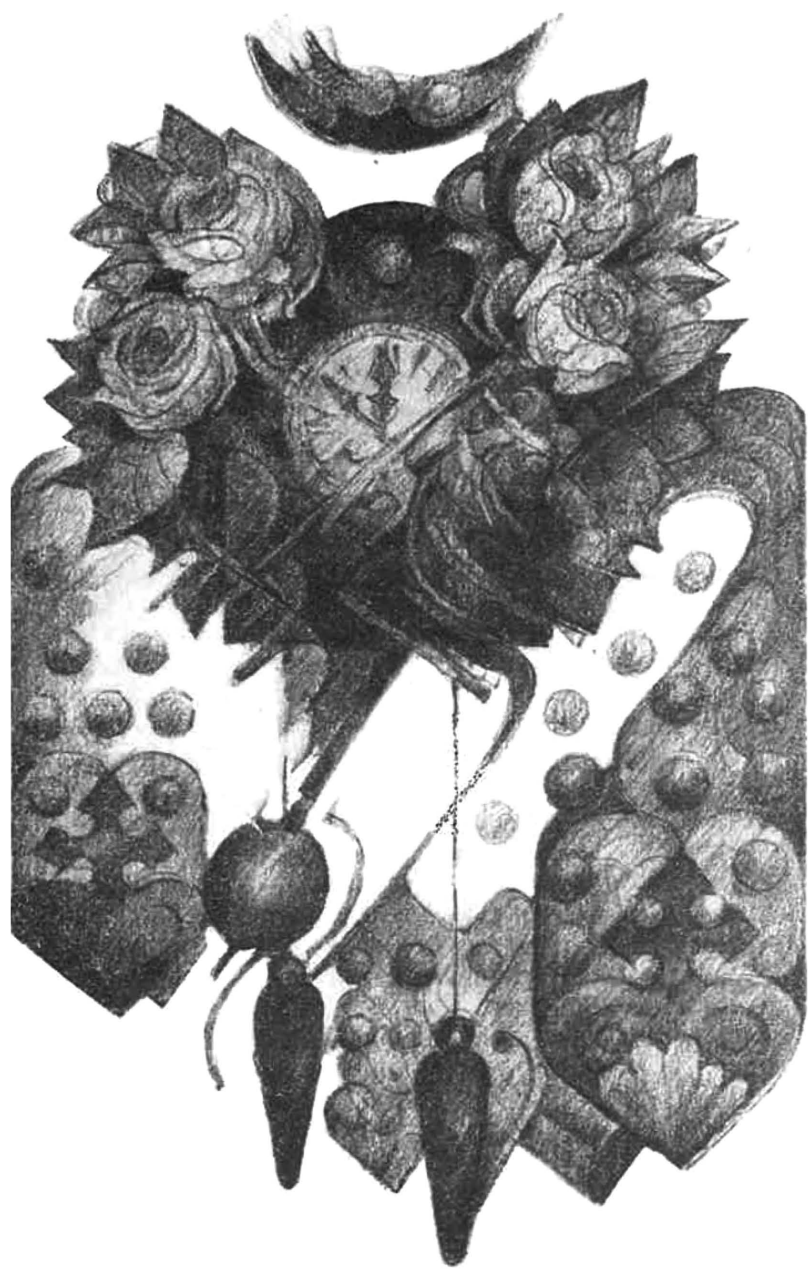

МИХАЙЛО ШМАЙДА

Slovenské pedagogické nakladateľstvo

А ІШІ ВАМ ВІНЧУЮ

А ІШІ ВАМ ВІНЧУЮ

Михайло ШМАЙДА

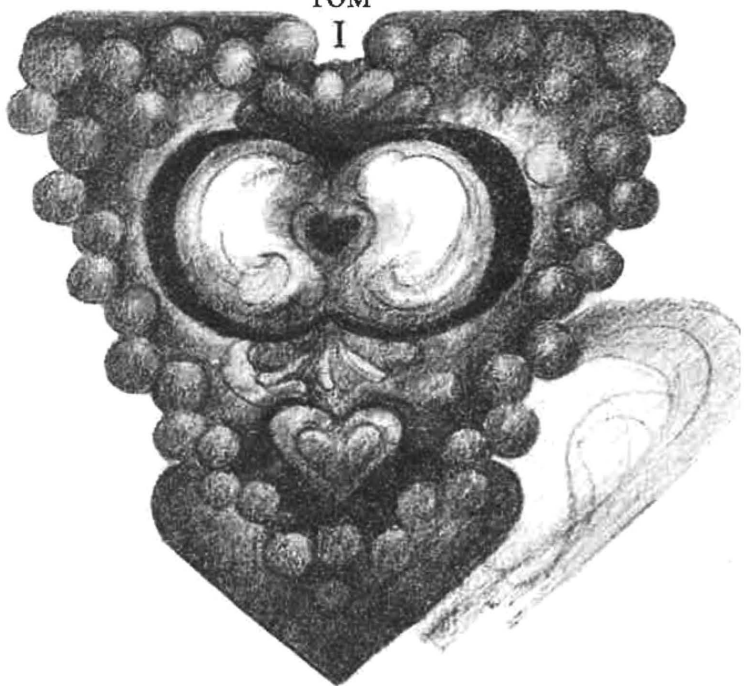
*

Календарна обрядовість
русинів-українців
Чехо-Словаччини

*

ТОМ

I

Словацьке педагогічне видавництво
Братіслава
Відділ української літератури
Пряшів 1992

© Михайло Шмайда

Рецензент: Д-р Микола Мушинка, кандидат наук

Ілюстрації © Ян Брезіна

Видання перше.

ISBN 80—08—01151—3

Шановні читачі!

Редакція Словацького педагогічного видавництва, відділу української літератури в Пряшеві, відчуваючи борг перед Вами відносно публікування фольклористичної літератури, яка найбільш наближує душу народу і народом щиро сприймається, вирішила публікувати серію книжок наших фольклористів.

Між перші ластівки цієї серії належить й книжка-монографія Михайла Шмайби «... А ПІШІ ВАМ ВІНЧУЮ...», яка приносить календарну обрядовість русинів-українців Чехо-Словаччини. З багатьох томів, які автор підготував, публікація приносить календарну обрядовість, яка торкається зими та весни в житті українсько-русинського населення Чехо-Словаччини та обширний вступ, в якому автор монографії торкається не тільки календарної обрядовості, але й інших питань життя українців-русинів та слов'ян взагалі.

Хоч редакція і не погоджується з усіма твердженнями автора, вона вирішила опублікувати вступ майже в повному розсягу, оскільки він торкається не тільки цієї книги, але й дальших до видання підготованих томів. На читачеві, його культурному рівні залишається розсудити, чи те або інше твердження автора сприйме або в нього інший погляд.

Отже, шановні читачі, бажаємо вам приємного читання і солодкого очікування дальших книг не тільки Михайла Шмайди, але й інших наших авторів-фольклористів.

Редакція.

ВСТУП

З давних давен

Видатні історики досліджували найславніші історичні події й життя, звичаї й особливості різних народів головним чином посередництвом хронік — літописів, що писались рік за роком, як, наприклад, Нестором «Київський літопис» 1115 р. та іншими істориками-літописцями, які збирали матеріали з різних документів, написів на пам'ятниках і скелях, із спогадів купців, полководців і т. д.

В старослов'янській мові «літо» означає рік, «літопис» — опис історичних подій за роками. Те саме по-грецьки «хронос» означає час, «хроніка» — книга історичних подій, записаних рік за роком. Візантійські (грецькі) хроніки писані по-грецьки, західноєвропейські — по-латинськи; їх звали «анали» — річники (записаних подій). Германськими мовами записано лише дуже мало подій, звичайно найстарших.

Вчені-дослідники і літописці, починаючи Нестором аж до Нідерле та дальших вказують на те, що всі руські племена виникали на Дніпрі, де первісно розстелялася праявність слов'ян.

Слов'янські пращури — народ антів — займали щодо обсягу широкі степи на захід від Дніпра до Вісли й на південь по Дунай і Чорне море. До приходу антів Панонію заселяли інші слов'янські племена (Панонія — тепер західна частина Угорщини). Населення старих слов'ян не мало спокою. Спочатку воно мусило поступатися перед натиском гальських (кельтських) племен, а пізніше і римських легій, і відступати аж під Карпати, в результаті чого виникло твердження, що ніби колиска старих слов'ян не стояла на Дніпрі, а на Дунаї, що вони ніби прийшли не з-понад Дніпра, а з-понад Дуная.

Велика територія, що простягалася на північ між Дунаєм і Карпатами, грекам була невідомою. Геродот писав

Автор публікації при записі фольклору в селі Стебник в розмові із селянином Петром Кучечкою.

так: «Відомо, що той край знаходиться за Істром (Дунаєм), не заселений і не відомий».

На берегах Тиси, Дунаю і аж по Чорне море грецький хроніст Птоломей показує гетів, тобто даків. Літописець Пліній пише, що «греки їх називали гетами, а латиняни даками». Пізніше їх добули римляни і зроманізували (полатинили) на сьогоднішніх румунів.

Прокопій, письменник того часу, 494 р. говорить про військо слов'янського народу. Мемамдер їх знав в 557 р. під час завоювання візантійських провінцій.

Коли в Панонію коло 400 р. вдерлися авари, то розділили південних слов'ян від північних. Аварська держава після 200 років зникає. Слов'янське плем'я під Карпатами видихло собі аж до приходу старомадяр — кочового народу — кінцем IX ст. (896 р.). Вождь Алмош із сотисячною ордою разом з жінками й дітьми і худобою поступав на «захід сонця» і прибув у Панонію.

Первісний і корінний слов'янський народ біля Карпат, Тиси і Дунаю — нинішні русини — є потомком великого народу слов'янського походження, потомком найбільшого племені — біло-хорватів.

Панонія головною своєю частиною належала слов'янам — Велико-Моравській державі, якою володів Святополк і його син.

З приходом старомадяр з ними з околиць Києва прийшли русини, тут знайшли своїх родичів — племена, що належали до роду русинів. Русини тоді жили не тільки в Карпатах, але й долинах рік Тиси і Дуная. І тоді мадяри знову витиснули їх в гори. Вони стали прастарими мешканцями гір, що признає і Анонім, перший хроніст Угорщини.

Войовничі старомадяри жажливо знепокоювали своїх сусідів і Західну Європу, здійснювали на них несподівані наскоки, аж поки німецький володар Отто в 955 р. не розбив їх при Агзбурзі вщент. Тоді ті мадяри, що залишилися вдома в Панонії, раз і назавжди залишили кочове життя й почали займатися хліборобством.

Коли мадяри з своїм вождем Алмошем переступили Карпатські гори і прийшли у Панонію, по сей бік Карпат володарював князь русинів Лаборець. Крім згадки Аноніма, хроніста угорського короля Бели IV, про «дуку» (владика-князя Лаборця) інших історичних джерел немає. Але є про нього перекази.¹ А перекази інколи містять у собі

¹ Переказ говорить, що князь Лаборець поставився проти мадярської на-

не менш півправди, а інколи й цілу. Гомерові віршовані перекази про тройську десятирічну війну (археологічні розкопки Шліманна про Трою) підтвердили правду переказів.

Після смерті князя Лаборця це руське плем'я жило біля річок в оточенні неприступних пралісів. Вони межували, здається, з Велико-Моравською державою, кордон якої тягнувся від Кракова на південь до Земплина. Цією землею ніхто не цікавився і тому її називали «Земля нікого» або «Срібною землею». Аж пізніше, коли мадяри витиснули руські племена до гір Карпат, цим краєм почали цікавитися. Мадярські пани заснували в прикордонні свої колонії мисливців, сокольників і псарів королівських, що сторожили біля засік, примушували автохтонних русинів корчувати ліси у пралісах, випалювати їх і випалені лісні поляни перетворювати на врожайну землю. Цей край на латинській мові називали «Мархія Рутенорум», тобто «Крайня Руська». Цю назву ця земля дістала, мабуть, тому, що вона була зовсім на краю угорського королівства. На цій Крайній Руській управляли жупани — «крайники», від чого й пішли прізвиська Крайняки, які зустрічаємо в наших селах до сьогодні. Та й назви сіл у Шариській області до сьогодні звучать Крайня Поляна, Крайня Порубка, Крайне Бистре, Крайне Чорне.

На цій землі — «Мархії Рутенорум» — короткий час князував молодий князь Імрих — син першого мадярського короля, що прийняв християнство Стефана I. Пізніше дру-

---

вали, коли вони вдерлися у його князівство. Переможений силою мадярів, він втікає у земплинські північні гори, де на горі Кам'яна (у теперішньому краснобрідському катастрі) мав дерев'яний мисливський замок. Мадяри спіймали його там, де тепер село Чабини і повісили на вербі над річкою Свержавою, яка потім дістала назву Лаборець за легендарним князем Лаборцем.

Лаборець, за переказом, часто бував у своєму мисливському замку в Карпатах, коли туди він ходив на полювання. Разом з ним тут жила і його донька Ярослава. Вона влітку щоранку приходила до річки Свержави. Тут умивалася, гуляла по луці, що тяглася вздовж річки. На її пам'ять ця лука донині зветься «Під Ярославним».

гим князем тут був Борис, син руської княгині Предеслави, що була жінкою угорського короля Коломана.

Русинів поповнював прилив побратимів на Закарпаття і північних комітатів Земплин, Шариш і Спиш із руських земель разом з руськими княгинями, яких вони супроводили як дружина, коли ті виходили заміж за угорських королів (Андрій I, Андрій II і вже згаданий Коломан). Також з галицьких земель сюди приходили русини, покликані угорським королем Белою IV, бо після татарської навали (1242 р.) села були спалені, зруйновані. Угорські королі засновували все нові і нові поселення і кликали нових переселенців з Галичини і руських земель від Литви. Про це свідчать і прізвиська селян, що давали сусіди пришельцям. Так, наприклад, селян з Торисок прозивають «литваками», бо, мовляв, їх предки примандрували сюди аж з Литви. У Сулині декотрі частини села мають назви за назвами тих сіл, з яких з Галичини сюди прийшли люди. Наприклад, одну частину села називають Щербівкою, бо там живе кілька родин, предки яких прийшли з села Щербівка з Галичини.

Найбільший прилив руського населення був у другій половині XIV ст., коли угорський король Людвик покликав на Руську Крайню подільського князя Федора Корятовича. Той прибув сюди із 40 тисячами русинів з Поділля і заселив ними Мукачівщину, Маковицю, Бодрог і Крайню. Корятович був володарем ужгородської і маковицької доміній. Це була найбільша і остаточна міграція русинів на закарпатські землі.

Русини по той бік Карпат належали до Червоної Русі. Це було в часі, коли руси-варяги (починаючи Рюриком у 862 р.) протягом століття розширили свою державу з півночі на південь до південного населення старих слов'янських племен. Червону Русь заснував тодішній руський володар Володимир Великий (980—1015), держава якого займала, крім Центральної Русі, Галичину, Буковину та Закарпаття. Після смерті Володимира Червона Русь проіснувала недовго. Причиною були міжусобиці між його синами й внуками. Та найголовнішого удару Київській Русі завдав наїзд

татар у 1225 р. Біля Золотих воріт у Києві трупами лежали русини і татари, але здобути Київ їм не вдалося. Через 17 років Київська Русь горіла у вогні, а русини збереглися тільки у неприступних, болотами оточених лісах й горах. Тоді руські землі поступово почали забирати литовські князі. Так творилися литовсько-галицькі князівства, що легко попадали у користь Польщі. Литва в тому часі ще була поганською державою. Поляки хитро-мудро стали з допомогою папи охрещувати Литву, домоглися шлюбу польської Ядвіги з литовським Ягайлом, якого зробили польським королем, і в результаті заволоділи руськими змлями. Останнім галицьким князем, під володіння якого спадали і землі теперішньої польської Лемківщини, був у 1340 р. галицько-волинський князь Юрій Тройденович.

На Русі-Україні стали вибухати козацькі повстання. Остаточним руським повстанням була визвольна війна Богдана Хмельницького проти польської шляхти. Він, не маючи сил, був змушений рішити долю колись вільної Київської Русі так, що віддав Україну на Переяславській раді на волю і свавільство московським царям.

І так назавжди природний кордон гірських масивів розривав русинів-лемків на дві частини. Одна частина припала під польське володіння, а друга — залишилася в Угорщині.

Наші русини жили по обох боках Бескидів (на польському боці їх вже переважно розсіяли) і мають спільне й глибоке коріння з русинами Київської Русі. Ці коріння знаходимо у говірках Пряшівщини, в календарній обрядовості, в звичаях, подібних назвах окремих сіл, а головне, в мові, яка у нас залишилася ще й до сьогодні і якою вісімсот років тому говорили й писали на Київській Русі.

В говірках нашого українського етносу на Пряшівщині вживається аж неймовірно багато тих самих слів і словосполучень, що знаходимо у «Київському літописі» Нестора. Наприклад: **аци** (у нас — «а ци» — справді); **ать** (хай, нехай) — у Нестора: «Ать сам і спить», у нас на Снинщині це слово зустрічаємо у колісковій пісні «Ать усний мі, усний!»; **біль** (біличі шкури — білка — вівірка); у якості дав-

ніх монетних одиниць: у нас (яка схожість!) до сьогодні дрібні монети називають «білинки» (Рожківці); **бысте** (щоб ви) — у Нестора: «Аще бысте чоловіці были», у нас — «Бысте здоровы были». Підкреслені слова ті ж самі, що й у нас: **жебы-сь** (щоб ти); **заяти** (захопити в полон); **златом** (золотом); **дань** (податок); **дітеск** (дітей); **дну** (в середину); **єсте** (ви є) — у Нестора: «Понеже ви єсте єдиного отца и матери», у нас — **сте** (без є): «Сте добры люде»; **мі** (мені) — «лучше бы мі мерти»; **мя** (мене): «Молися за мя, отче чесный»; **налізти** (знайти): від слова «налізти» у нас відведене слово «налізне», яке ще донедавна вживали діти-пастушки, просячи нагороду за якусь знайдену річ; **на ня** (не мене); **на ся** (на себе); **наполы** (наполовину); **на нь** (на них); **воли** (ану) — у нас ноле; **оле** (ану); **повоз** (повозка); **попове** (множина — попи), у нашій говірці теж в множині: газдове, братове, кумове тощо; **пущати** (пускати); **по тя** (по тебе); **рінь** (смуга дрібного каміння біля річки); **суть** (вони є) — «Суть то бозі»; **рік** (сказав, від слова речі, ректи); **роля** (нива); **скора** (шкіра); **сынове** (множина — сини); **ся** (частку слова «ся» вживали перед дієсловом) — «Як понеже мы ся мали», «Хочеш ся бити?»; **тать** (таж) — «Тать мі дай!»; **тя** (тебе) — «И смирю тя з отцом моим»; **ци** (чи) — «Ци своих не мать?» (чи своїх не має). Крім вище наведених слів у Нестора знаходимо ті ж самі словосполучення, що й у нас. Наприклад, **другий світ** (загробне життя) або **от мала до велика** (розповідати детально).

Крім цих слів і словосполучень, живих свідків про Київську Русь, ми мали ще й деякі спільні звичаї, наприклад, похоронні. Про це говорить Іван Мацинський: «Про те, наскільки українське населення Закарпаття і Східної Словаччини було до 1945 року, а, частково, в силу згаданих причин залишилось одсталім і тепер, свідчить такий факт, який не міг не занести в свою книжку «Колокол Говерли» Сафонов, радянський автор. Що він говорить? Слушайте: Коли після возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною Академія наук Української РСР командувала туди групу вчених-етнографів для досліджен-

ня цієї області, учені прийшли в захоплення при першому зіткненні з закарпатською дійсністю. І чому? Уявіть собі, що етнографи відкрили у ХХ столітті в дебрях карпатських гір рештки Київської Русі. Експедиція не займалася ніякими розкопками. Залишки Київської Русі вона знайшла в побуті закарпато-українських селян. Експедиція попала в одному гірському селі на похорони. Односельчани в літній день вивозили покійника на кладбище — на саях! Таких похоронів уже декілька століть нема ні в Росії, ні на Україні, ні в Білорусії. З ними ми можемо зустрітись тільки в поемі «Слово о полку Ігоревім» — письмовому документі з XII століття. Між XII та ХХ століттям лежить цілих вісім століть»².

Досліджуючи український етнос Пряшівщини в 60-х роках на Снинщині у селах Новоселиця і Рунина при кордоні з Закарпатською Україною, селяни нам розповідали, що в згаданих селах відбувалися подібні похорони ще після першої світової війни. (Інформатори: Іван Довгун, 85-річний із села Новоселиця, та Марія Чернега, 80-річна із села Рунина. Подібні звичаї побутували і в селі Руське на Снинщині).

Дальшим доказом нашого споріднення з Київською Русю і Галичиною є подібні топографічні назви. Наприклад, село Кийов на Пряшівщині нагадує нам Київ, Лівів — столицю Галичини — Львів. Також деякі наші села ще до сьогодні мають означення «руське»: Руська Воля, Руське, Руська Бистра, Руський Потік, Руська Поруба, Руська Поляна, Руська Кайня. Подібні назви сіл знаходимо і на інших українських землях.

Дальшим фактом є те, що наші прадіди в Карпатах поклонялися тим же поганським богам, що й за Київської Русі. В Києві сини Русі обожали, кланялися і приносили жертви дерев'яній статуї з золотим волоссям і срібними ву-

---

² З промови І. Мацинського на Установчих загальних зборах Союзу українських трудящих в ЧСР. Дружно вперед. Пряшів, 1954, № 6. стор. 21.

сами, що уособлювала найгрізнішого поганського бога Перуна, що стояв на горі над містом.

На Пряшівщині на честь Перуна його іменем назвали деякі вершини і поля. Наприклад, у Палоті є Перунова хаща, в Сулині — Перунів діл³. У Лівівській Гуті є Перунів дуб, у Медвежому — Перунова скала, у Боглярці — Перунова куля⁴.

Найголовнішим богом був Сварог — бог Неба — найбільший бог старої релігії наших предків. У Київському літописі 1114 р. наведено міфологічний уривок з грецького хронографа Лалаялі про Гефеста та його сина Геліуса, і при тім додано пояснення, що Гефест — Сварог — був вогнем, а за другою згадкою — Геліосом (або Дажбогом, себто Сонцем⁵).

Після прийняття християнства на Русі вже не зустрічаємось із Сварогом або Сварожичем (богом вогню) чи Дажбогом (богом Сонця), джерелом всякого добра. Його вже заступає Перун, бог блискавок і грому⁶. Та був ще син Дажбога, що називався Хорс — бог світла, але також підземним друком, що викликав струси землі⁷. Ще є інше пояснення, що богом світла і вогню мав бути бог Неба, якого пов'язують із стародавнім Сувором, що означає небо⁸.

Дальшим богом був Стрибог. Його ім'я відводять від СТРИТИ — нищити. З того здогадуються, що він був богом непогоди. В «Слові о полку Ігоревім» вітри зуться стрибамі, і тому того бога називали богом вітру⁹.

Всіх тих богів, що уособлювали сонце, вітер, грім, землетрус, наші предки бачили, відчували їх тепло й холод, бачили їх наслідки спустошення. Цих богів вони шанували.

³ Н. А. Бескид, Карпаторусская древность. Ужгород, 1929, стор. 60.

⁴ М. Мушинка, Див.: Лемківщина, частина II. Нью-Йорк, 1988, стор. 292.

⁵ Є. Онацький, Мала українська енциклопедія. Буенос Айрес, 1964, стор. 1686.

⁶ Там же.

⁷ Н. А. Бескид, ц. т., стор. 60.

⁸ Є. Онацький, ц. т.

⁹ Є. Онацький, ц. т., кн. 15, стор. 1851.

величали їх, але й боялися, умилювали, приносили жертви і оспівували їх у піснях-колядках.

Дальшими міфічними богами, богинями і всякими малими божками у наших предків були Волос — бог худоби, Купала — бог рослинства, літнього повороту сонця і земних плодів, Коляда — бог зимового повороту сонця, богиня Лада¹⁰ — богиня краси й плідності, Марцина¹¹ — богиня жнив. Цю богиню деінде називали Берегинею, Рожаницею або Житною бабою. Далі була богиня Весна — богиня весни і родючого нового життя, Морена — богиня зими і смерті, Хмара — богиня хмар і дощу, Див'яна — богиня вод.

Інші менші божки та богиньки жили у лісах, хащах, а також на обійстю, і ділилися на добрих і злих духів. До них належали: Дідбог — бог роду, Білбог — бог дня, Чорнобог — бог ночі. Далі були лісовик, домовик, водник, гонихмарник, нечистий дух, нора, перелесниця (або богинька), русалки — водяні німфи, польові русалки — доньки богині Лади (Лала і Любіша¹²).

Цей політеїзм — віра в існування багатьох богів, богинь, божків і богиньок наділив їх людськими властивостями і фантазією, з якими вони часто виступають у демонологічних оповіданнях і повір'ях.

Коли наші предки наприкінці існування поганської релігії Сонце почали називати не Дажбогом, а просто сонцем, то сонце, а також місяць і зірки в їх віруваннях залишили нам рештки асирійського культу — культу небесних тіл. Ці рештки збереглися у дохристиянських колядках, приказках і віруваннях. Вихід нового місяця селяни ще й сьогодні вітають такою приказкою:

Вітай, вітай, новий кралою,

¹⁰ На по честь богині Лади на Шариші є села Лада і Ладомирова.

¹¹ На по честь богині Марцини вживають прізвище Марцишин, ніби син богині Марцини.

¹² На честь Любіші — доньки богині Лади — назвали села Любіша, Любиця. Любовня (на Земплині і на Спиші).

у прислів'ях та приказках. Все це збереглося в народній пам'яті й передавалося з покоління в покоління. Народ творив і передавав танці, народний одяг, самобутню дерев'яну архітектуру — її шедеври — дерев'яні церкви, а в них — чудові ікони. Творив і передавав мистецтво народних вишивок і крашанок.

І той, хто полюбив з дитинства велич і красу цього народного багатства свого народу, що залишили предки, не може зректися свого, історією знедоленого, часто гнобленого і битого українського племені лемків під Beskidami.

Ці звичаї й традиції, пов'язані і переплетені з поганськими богами і християнськими святами будуть тягтися червоною ниткою у нашій двотомній монографії ЗИМА — ВЕСНА, ЛІТО — ОСІНЬ.

Лемки та Лемківщина

З українських племен найдальше на захід поселилися русини, що їх називають лемками, нащадки давніх слов'янських племен сарматів, а пізніше вже білих хорватів, що населяли гірські масиви Бескидів.

Вони у давню історичну добу вклинилися між два слов'янські народи — словаків і поляків. Осіли хребти і підніжжя середнього або лемківського Бескиду, а частково й нижнього Бескиду. По сей бік Карпат — Південна Лемківщина, що називається Пряшівщиною (від назви міста Пряшів), тягнеться від села Остурні неподалік Високих Татр на схід по річку Лаборець і далі по річки Цироху та Уж. В сучасному Пряшівщина сягає по чехословацько-радянський кордон. По той бік Карпат польська Лемківщина тягнеться із заходу від сіл Біла Вода, Чорна Вода, Шляхтова і Явірки на схід до річок Сяна і Ослави по Лупківський перевал аж до міста Стрий і річки Латориця. Далі на схід вже ідуть племена бойків та гуцулів.

Пересічна віддаль на заході через Бескиди від села Остурня по Білу Воду на польському боці є 30 км. А в найширшому місці Санок — Гуменне є біля 100 км. Довжина від заходу на схід майже 300 км. На цій території до другої світової війни ще жило біля 450 000 русинів-лемків.

Населення Лемківщини взагалі, а на Пряшівщині зокрема називає себе русинами (сини Русі — етимологічно — Русі + сини, тобто русини), так, як називалися не тільки в Галичині, але далеко в глибині віків і на цілій Київській Русі ще за Володимира Великого і удільних князів.

Ім'я «русин» вжилося в народній пам'яті на Пряшівщині так глибоко, що його важко замінити за назву «лемко», яке вжилося по тій бік Бескидів на польській Лемківщині, де воно, мабуть, і виникло.

Самі назви «лемко», «лемкиня» та «Лемківщина» не є історично виправдані, бо їх видумали (від слова «лем») поля-

ки і безкритично прийняли ми самі. Дехто твердить, що слово «лем» (лише) запозичене у словаків. Про частку слова «лем» в нашій говірці треба поставити знак сумніву. Хоч традується, що русини перебрали частку «лем» від словаків, але це може бути й навпаки. У дохристиянській колядці-пісні, яку ще недавно співали русини-лемки при обході полів на свято Вознесіння, зустрічаємо частку «лем».

Кады ідеме — бога хвалиме,
Бога хвалиме, бога просиме:
Благослови нам гори, долини,
Гори, долини — наші царини.
Не лем царини, та й толоки.

...

Обходом, співом поле благословили,
Богу-Сонцю ся поклонили.

У чехів є слово «йен», у словаків «лен», у русинів «лем». Важко встановити, хто у кого запозичив це слово і замінив тільки букви. Завжди буде мати правду той народ, котрий має пріоритет на це слово у письмовій формі в літописах, хроніках чи аналах.

З другого боку те, що руське плем'я в Бескидах має свою теперішню назву «лемки», «Лемківщина», є добре, бо може відрізнитися своїми піснями, звичаями і говіркою від двох інших руських племен — бойків та гуцулів.

Це мирне плем'я русинів-лемків в минулому називали як хто хотів: руснак, угроросс, карпаторосс, малоросс, рутен, тільки не називали його справжнім іменем — русин.

Відносно назв «лемко», «лемкиня» та «Лемківщина», які стали відомими в найновіший час, відомий дослідник П. Й. Шафарик вважав, що вони були відомі ще в III та IV століттях (Сарматес Лінггатес були предки нинішніх лемків).¹⁴

Історична назва для Лемківщини є Руська земля. Це до-

¹⁴ Slovanské starožitnosti, стр. 936.

казує і документ матрикуляції одного із студентів Лейденського університету Голандії з XVII століття. Він там записався як «філзс комес терре Руссіе Сандовієндіс», тобто «син лицаря з Руської Сандецької землі».¹⁵

Щоб затерти всякі зв'язки цього руського племені, поселеного по обох боках Бескидів-Карпат, з Україною, польські історики винайшли нову теорію, що ці русини, мовляв, нащадки волохів, які прийшли в Карпати з теперішньої Румунії чи Балкану. У міжвоєнній Польщі з новою силою розгорілася кампанія за «врятування лемків» від українізації і приєднання їх до поляків. Польська преса¹⁶ виступала з «доводами», що діалект лемків є польським, а лемки — стнографічна група польского народу, зіпсована зі сходу. У рукописному трактаті «Лемковщизна» ксьондз Ч. Войтисак висловив обурення на адресу українців з приводу «незаконного привласнення лемків», які, мовляв, «зовсім не українці, а польське плем'я»¹⁷.

А що з тими лемками, що на Пряшівщині? Їх деякі словацькі «науковці» знов зараховують до словаків (?).

Чи може щось краще свідчити про те, що русини на руській землі не є нащадками ні волохів, ні поляків, ні словаків, що в них одна і та ж сама віра, що й в українців, одні і ті ж самі народні звичаї, одні і ті ж самі поганські боги, мова, зразки якої знаходимо у літописі Нестора, назви наших сіл? Тут вже зайві антиаргументи!

На превеликий жаль, русини мають своїх істориків, та не мають своєї к о м п а к т н о ї історії. не пізнають «анатомії» своєї душі. не пізнають самі себе, не знають, яка в них багата і славно-сумна історія. А в русинів багата історія і багата творчість. Кожна долина на цій маленькій Лемківщині має своєрідні звичаї, спільні пісні. Кожна долина має

¹⁵ М. Брик-Дев'ятницький. Захована пранда про Лемківщину. Див.: Лемківщина. ч. 2. Нью-Йорк. 1979, стор. 12

¹⁶ Kurier Krakowski, 143, 160, 1933. Цитоване за: І. Красовський. Чи живуть лемки на Закарпатті?. «Наше слово». Варшава. 14. 2. 1988.

¹⁷ Там же.

іншу народу ношу, іншу говірку, а все це разом творить мозаїку чудової картини багатой лемківської творчої душі.

Петро Кемпен у своєму трактаті говорить, що частина Червоної Русі в околиці міста Самбора називалася «Руснакен-ланд» — Земля Руська¹⁸.

Лемківщина була, мабуть, на сто років раніше похрещена, ніж Київська Русь в часі Володимира Великого. Після розпаду Велико-Моравської держави християнські монахи після смерті солунських братів Кирила і Мефодія, що були вигнані латинсько-німецьким єпископом Віхтингом, зупинилися, правдоподібно, у князя Лабірця.

Відомо, що польський король Болеслав Хоробрий чекав власні монети-«динари» з кирилічними написами, і що вже тоді, перед сто роками, у Кракові були єпископи східного обряду Прохор і Прокопій¹⁹.

Русини-лемки жили в малих сільцях між горами, пороснутими буковими і грабовими лісами й березовими гаями. Далі на захід тяглися вже смерекові і соснові бори. Поміж гори текли потоки і невеличкі річки. А в вузьких гірських долинах були села з дерев'яними хатинками, в давнину з дим'янками²⁰, покритими жупою, сашом (очеретом) і драницями, в оточенні садків фруктових дерев. А на беріжку над селом стояла дерев'яна церковця (пізніше і кам'яна) з цибулястими вежами. Їх будували сільські майстри-самоучки без жодного цвяха. А в них на стінах висіли ікони, намальовані сільськими дячками-самоуками на дерев'яних, скоירוю витесаних дошках.

А поряд з дерев'яними хатами і церковкою в окремих селах гуркотів водяний млин, фольош²¹ чи валило²², а в хатах

---

¹⁸ Літтер, Нотіцен бетрефенд діе Мадярішен унд Саксішен діалекте ін Унгарн унд Сібен бирген. С-Петербург.

¹⁹ М. Брик-Дев'ятницький, Захована правда про Лемківщину. Див.: Лемківщина, ч. 2. Нью-Йорк, 1979, стор. 13.

²⁰ Дим'янка — хата без комина.

²¹ Фольош — ступа на прасування сукна.

²² Валило — менше від фольоша, де замість ступ сукно гладила тільки вода.

було чути ступи-олярні, малі товчки для панцаків, в сінях гуркотили ручні млинці-жорна, а в зимі у хатах тріскотіли ткацькі верстати.

Біля хат тяглися плетені тини-плоти з лозиння чи з ліщинового пруття. На колах плотів висіли глиняні глечики. А далі від хат були повітки і обороги з сіном.

Русини-лемки жили дуже бідно. Орали кам'янисту тверду землю дерев'яними плугами, яка приносила малий врожай. Та й цю землю ділили далі між своїх дітей, і вона була порізана на вузьенькі смужки. Великого заробітку не було. Хіба десь траплялося різати сяговину, дерево, дехто в лісах палив дерев'яне вугілля або тесав шліпери-підвалини під залізничні колії. Влітку вони ходили на жнива аж за Тису і Дунай, а взимку чоловіки із Спиша ішли дротарювати. Ходили по цілій Європі, так, що з них дехто володів і кількома чужими мовами.

Села були одне від одного ізольовані, бо не було доріг. Внаслідок того молодь женилася тільки у своєму селі, щоб таким чином придбати кусок поля. Тоді доходило до того, що ціле село було одна велика рідня. Всі були навзаєм плем'яники і плем'яниці, тітки, стрийни, вуйки, стрії, кожний кожному був сват і всі навзаєм були свояки. І не диво, що внаслідок ендегамії часто родилися здегенеровані діти, каліки або і діти здорові, та часто нахильні до різних хвороб. Такі діти родилися у Новоселиці, Грабовій Розтоці на Снинщині. Люди вірили, що цих хворих дітей підкинули (вимінили за здорових) перелесниці-богиньки — дикі лісові жінки. Батьки таких дітей звертались до шептух, щоб ті «відробили» дітей від нещастя.

Русин любив куточок рідної землі. Любив свою прадідну «руську» віру, в якій хрестився, брав шлюб і вмирав. Любив свою національність, народні традиції, які йому допомагали зберігати себе самого, свою рідну мову від національного поневолення і тотальної асиміляції у найтяжчі часи.

Русини взаємно відвідувались, зокрема у зимові вечори, де говорили про свої болі і біди, про крихітки радощів, ко-

ли народився новий нащадок чи було весілля. Русини радо брали участь в ярмарках, тограх, в прощах і кермешах (кожне село влаштовувало прощу чи кермеш — празник-гостину — в честь якогось святого, що був патроном церкви у даному селі). На цих урочистостях відбувався свого роду модний огляд народного одягу, з прекрасними вишивками, і зразу ж було видно, хто з котрої долини. Також було видно, хто звідки походить за говіркою.

В декотрих селах на Спиші у рокові свята (на Різдво, Великдень, Русаля) дівчата кожного дня під час трьох днів свят одягалися в ношу іншого кольору (в перший день у чисто білу, в другий день червону, а в третій день голубу). В інших селах були інші комбінації. Жінки у свята одягалися у кидлі, оплічата і кожушки. В буденні дні носили старе лахміття. На ноги взували керпці. Їх також називали бочкори (постоли). Багатші носили черевики. Голови пов'язували хустинами-шаваловками. Чоловіки носили сіраки, гуні, багатші і чорні піджаки. Одягались у ногавиці-холощні і дрелихові штани. Обувалися у керпці, черевики і чоботи.

Сусіди радо кепкували з лемків. Насміхалися з них, що вони — «свічкари», бо в своїх чугах носили на плечах навішані білі торічки, подібні до свічок.

Серед русинів-лемків виділялися й здібні майстри по дереву. На саморобних токарях точили голови до коліс, куделі, веретена, точанки на масло, палички, забавки для дітей. Виробляли бодинки, в'ячки, кірці, четвертівки, дійники, берда, стругали дерев'яні ложки, варехи, плели кошики. З цими виробами ходили на торги і ярмарки. Декотрі здібніші майстри виробляли для своєї потреби й музичні інструменти: гуслі, контрабаси, на яких як самоучки навчилися грати і ходили по весіллях.

Русини любили ходити до церкви. У релігійних обрядах було щось містичне, народне — близьке їхній психіці. Церква для русинів-лемків була єдиною культурною установою в селі. В народній культурі вона була ніби оперою. В церкві відбувались богослужби — утрєня, літургія і вечірня і всякі інші відправи. На рокові свята відбувались об-

ходи біля церкви й процесії з церковними коругвами по полі.

Русини, які ходили до школи, де вчилися кириліку, вміли співати з молитвенників і з «Хліб душі» О. Духновича. Вони добре знали у церковних книгах: у Псалтирі, в Тріоді цвітної і Тріоді пісної, в Октоїху, Требнику та інших. А ті, що не вміли читати, вивчали на пам'ять восьмогласи, тропари і кондаки. Дехто з них знав на пам'ять проспівати цілу літургію, утреню чи вечірню. Люди любили слухати святе письмо з Євангелія, що в давнину було рукописною книгою, переписаною монахами в монастирях, або з друкованого, яке привозили сюди з Києва та Львова.

Освіта русинів була дуже бідною. Колись дітей вчили тільки сільські дячки у себе вдома. Вчили їх церковну кириліку і трохи рахунки. Пізніше вже були півце-учителі, які співали у церкві і одночасно вчили в церковних школах. Звичайно, діти ходили в школу тільки взимку, бо влітку було треба помагати батькам — пасти худобу і робити на полі. Старші люди ще й сьогодні згадують: «Ходив єм дві зими до школи». Пізніше дітям було треба ходити у школу вісім років. Після першої світової війни діти, що виходили вісім років народної школи, ще якийсь час обов'язково ходили два роки по два дні у тижні на «повторительное» навчання.

Грамотні селяни дуже любили читати. Книжку або календар зберігали як зіницю ока. Не було грошей, щоб марнувати книжки. Газети в селі одержував тільки священик або учитель.

Лемки любили свої традиції, звичаї і народну творчість, дуже любили спів. Пісня супроводила русина від колиски до могили. Вміли співати чудові, з великою любов'ю до дитини, колискові пісні. Дівчата співали свої ліричні пісні, веснянки, собіткові пісні, весільні і жартівливі вечіркові, сумні пісні-балади і пісні плачок на похоронах. Найкращими народними традиціями були народні весілля. Тут і спів, і музика, і плач, і старощиня.

Жінки-матері виховували своїх дітей до чесності, спра-

ведливості і богобойності, вчили шанувати старших людей. Самі були дуже забобонні і вірили у всякі повір'я.

Життям русинів-лемків цікавилось багато вчених: українці, росіяни, місцеві русини та чужинці. Один з них, що описав лемківський край, звичаї та культуру, був професор Н. Панов. Він у «Московських університетських відомостях» за 1867 р. надрукував наукову працю «Русское население по восточному склону Карпат», яка в основному присвячена лемкам. На нараді вчених Московського університету 19 грудня 1867 р. праця Н. Панова була високо оцінена. Вчений у ній писав:

«Лемки сильні тілом і духом, могутні і вродливі, великі ростом, в русі швидкі, з благородним обличчям, завжди життєрадісні. Вони прямолінійні і щиросердечні, чутливі до чужого горя, релігійні, гостинні, розумні і дуже терпеливі. З охотою беруться до всякого діла і доводять до кінця. Якщо лемкові треба кудись їхати або іти — то його не втримає ні вітер, ні непогода. Його відвертість і щиросердечність підтверджуються і ділом, і словом, він всім бажає добра. Добрі люди завжди довірливі, ні в чому не підозрюють поганого. Але якщо один раз використати його довір'я і обманути — то він швидко міняється і бажання помсти кипить в його грудях.

Не має такої другої людини, як лемко, з якою можна було б так легко примиритись. Для цього вистачить його переконати в сердечному покаянні і він забуває зло, бо його серце добре від природи.

Побожність лемка пояснюється тим, що він живе високо в горах, тобто ближче до неба, в оточенні чудес природи, яка постійно нагадує йому всемогутнього бога.

Земля в горах неврожайна, вимагає мозольної праці, щоб вродила картоплю і овес — треба постійно звільняти її від каміння та валунів. Однак, лемко прив'язаний до своєї кам'янистої землі, бо вважає її спадщиною своїх предків. Для нього родючі землі на рівнинах не мають тієї краси, яку дають рідні гори. Живучи високо в горах, відірваний від світу, лемко завжди радий гостям, сердечно вітає

їх, запрошує в хату, пригощає та розпитує про новини. Він завжди задоволений своєю долею. Йому вистачить кусок хліба, навіть черствого, і «чир», зварений з муки, заквашений грубо молотим вівсом, і більше він вже нічого не бажає.

З приходом весни виганяють в гори отари, бо там на полянах більше соковитих трав, які надають молоку та виготовленій з нього бриндзі смак.

На полонині споруджують кошари, огорожені плотом, куди заганяють овець після випасу і залишають на ніч, «шалаші» для пастухів та колиби, де виготовляють бриндзу з овечого молока, та ночують старші пастухи «бачи» і «югаси».

Восени урочисто зустрічають повернення отари овець з полонини до хат. Тут святковий одяг, пісні, танці, тобто цілий обряд, який перетворюється у всенародне свято.

Біля отари бігають гарні, білі, дуже великі собаки, вони такі сильні, що кожний може повалити вовка. За отарою ідуть, співаючи, гарно вдягнені дівчата, пастухи грають на скрипках і сопілках. Похід замикає старший пастух на коні.

В народі, який живе постійно у спілкуванні з природою, чутливо розвинуті метеорологічні відомості, не рідко прикрашені поетичним словом. Запис цих поетичних творів складається з легенд, саг і казок, в них непосильна віра у всесильні духи, які нібито живуть в горах.

Легенди своїм походженням приналежні християнству. Найбільш популярна легенда, що розповідає про святу Кунікунду, якій для спасіння від диких монгольських орд ангели збудували на високих скелях недоступний замок, у підніжжі якого швидко плине пінистий Дунаєць.

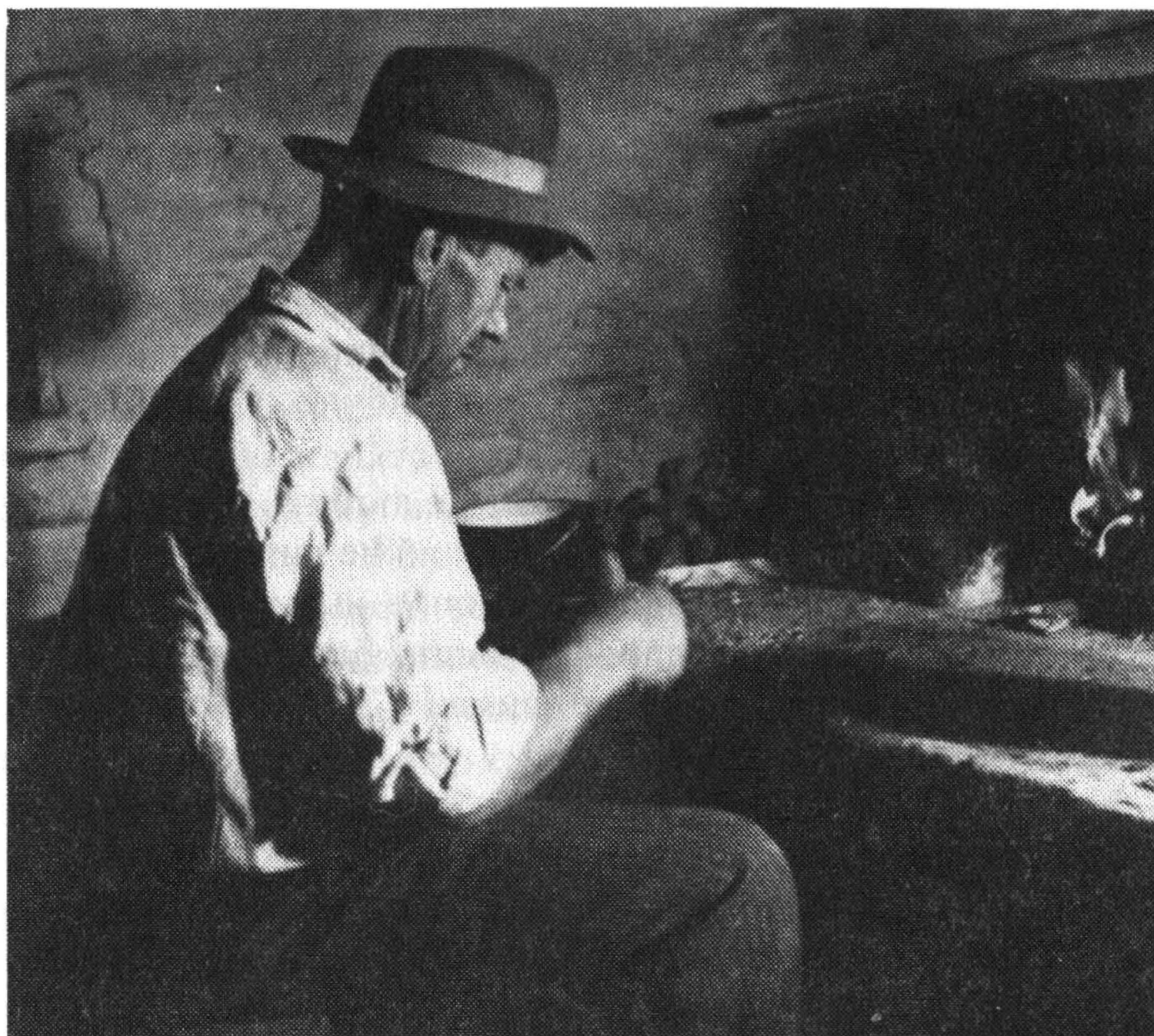
В іншій говориться, що Кунікунда, рятуючись від варварів, ступила на камінь в Карпатах і залишила на ньому відбиток стопи. Є також легенда про ріку Попрад, відкриття соліму Величці та інші. Поширені легенди про святого Хона з Дуклі та святих братів Геврасія та Протасія. Про дохристиянські часи нагадує багато казок про різного роду

духів. На особливу увагу заслуговує казка про «дивожени», тобто диких жінок. Це не звичайні твори, жінки ці із звіриним інстинктом та надто лютої вдачі. Їх довгі коси розвивалися на вітрі як у фурій, живіт вкритий волоссям, а на голові вони носили червону шапочку. Недобру славу завоювали собі дивожени тим, що викрадали і підмінювали новонароджених дітей, тому їх дуже боялися. Вони приходили до хати, де народилася дитина, викрадали їх та обмінювали на своїх дітей — крикунів. Але їх можна було змусити повернути вкрадену дитину і забрати свою тим, що підкинену дитину виносили на сміття, били пруттям, кормили гнилими яйцями зі шкарлупою та постійно говорили «возьми своє, віддай моє!» Материнське серце дивожени не могло знести плачу своєї дитини і вона забирала його, а вкрадену повертала.

В більшості казок мова йде про дорогоцінні скарби, тобто поклади в Карпатських горах. В одній говориться, що в горі Гевонт, що біля Нового Сонча, знаходиться прикований монах, дуже вузький прохід, годі добратись, бо всякий вогонь гасне, тому монах жде на визволителя, який отримає велику нагороду. Такі казки нагадують нам про багатість надр наших Карпат.

Назва «лемко» не походить ані від місцевості, ані від роду, а від слова «лем», якого вживають замість «лиш». Таке пояснення може видатися смішним, але воно хіба найбільш достовірне. Слово «лем» словацького походження і крім Лемківщини його не вживають. Самі лемки рідко називаються цим іменем, а просто русинами. В деяких місцевостях окреслюють їх ще по назві верхнього одягу «чугонцями» або «куртяками». Лемки — люди добрі, бережуть вони чистоту звичаїв та історії своїх предків. Відірвані від материнського пня — Київської Русі — в оточенні чужих вірою зберігають свою тотожність в церкві, де знаходять своє пристановище та життєву мудрість. Вони шанують обряди, будують і гарно прикрашують храми, незважаючи на скрутний час.

Охоче відвідують монастирі в Красному Броді та Буко-

Житло дим'янки. Село Новоселиця.

вій горі на Пряшівщині. Лемко звик всяке діло починати з богом, якщо біда — просить бога допомогти, якщо радість — дякує богові.

Християнська мораль має неабиякий вплив на їх моральний стан, тому зрозуміло, чому серед лемків немає злодіїв. Лемко може вкрасти лише дрібку солі або ремінь, якщо знаходиться в скруті, а про більше не почуєте на Лемківщині.

Великою любов'ю прив'язаний лемко до рідної землі, яку обробляє і на якій живе. Лише крайня нужда, тобто неврожай, або інше лихо можуть змусити його залишити рідну землю та іти на заробітки в чужину. Вівсяний хліб у своїй хаті смачніший пшеничного на чужині. Чимало лемків наробилось на чужині маєтку і жили добре, але повер-

нулися додому і почули себе щасливими, бо могли на батьківському столі їсти хліб, яким годувала їх рідна мати.

Каменисті гори, неврожайна земля і важке матеріальне життя компенсується красою природи, свіжим повітрям, чистою водою. Лемко завжди цікавиться новинами, особливо тими, які мають до нього якісь відношення. Однак не кожній новині вірить. В лемків своя, лише їм притаманна філософія: «За наших батьків того не було, а добре було жити на світі».

Лемко радо слухає про нове, але не любить зміну у себе. Так, наприклад, комин у хаті корисний не лише для чистоти, але зменшує риск, і люди бачили в ньому вигоду, але тому, що це нове, то казали: «За наших батьків того не було, і було добре, ми до того не звикли». З такою твердістю дотримуються і звичаїв.

Хліборобство не приносить лемкові великі вигоди, земля родить овес, картоплю і, якщо добре уродить, то ячмінь, жито, пшеницю на горах, але в малих кількостях, тому основним продуктом у харчуванні є овес, картопля і капуста. Навіть приповідка каже, що «лемко тоді веселий, коли овес і бульба зродить». Ячмінь сіють на пенцаки (товчені в ступі), пшеницю на стиранку до свят, а жито додають до вівсяної муки на хліб. Лемки їдять вівсяний хліб з домішкою на половину житної муки, а інколи і картоплі.

Дехто хвалить кукурудзу та хліб з неї, але лемко не проміняє вівса на кукурудзу, він її купує, коли голод докучає, і то лише на крупу. Картопля, яку називають «бандурками», і капуста родиться рясно, росте теж льон і коноплі. Те, чого не дає лемкові земля, він старається доповнити торгівлею вівцями та бичками. Весною ідуть лемки в Самбірський, Стрийський, а деколи і Коломийський райони, купують овець з ягнятами. Літом випасають на полонині, а восени продають. Це дає найкращий заробіток, бо з молока роблять бриндзу, стрижуть шерсть, з якої виробляють одяг, а вигодованих овець продають на м'ясо на ярмарках в Сяноку, Кросні, Горлицях, Рогах, Осіку та інших містах. На бичках заробіток менший, бо немає доброї по-

роди і відповідних для них пасовищ. Другим джерелом заробітку є фірманка, але це тільки для тих, хто має коней. Ідуть до Тернополя по зерно, в Токай за вином, в Краків, Пешт, Дебрецен і Кременець за іншими товарами. Немає сумніву, що такі мандрівки мали певний вплив на освіту та поширення кругозору.

Майже кожна родина лемка посилає одного або двох здорових і молодих на заробіток в Угорщину. Жінки, чоловіки, хлопці і дівчата ідуть жнивувати із серпом. По жнивах спішать додому, вже на свої жнива, а чоловіки залишаються молотити. Жнуть, звичайно, за п'ятнадцятий, а як прийде багато людей, то і за двадцятий сніп.

Однак не всім щастило, заробляли мало, додому поверталися хворими, свій врожай пропадав, все заростало, а це вело до голоду, а навіть смерті годувальника, і дітям залишалася сирітська доля.

Незначний заробіток був від дерев'яних виробів. Лемки робили лопати, вила, віялки, гонти, ложки, коновки, путні та інші речі домашнього вжитку.

Лемки, як всі горяни, дуже люблять пісню. Жінки співають тоді, коли жнуть, сушать сіно, мелють на жорнах, доять корів, тобто при кожній роботі. Від пісні стримує дівчат лише присутність чужих або домашнє горе. Цікаво, що співають навіть, коли жнуть, згинаючись до землі. Співають в один голос, не перешкоджаючи один одному. Особливо гарний спів, коли жнуть при місяці.

Тихий вечір, чисте зоряне небо, ясний місяць, свіже повітря — вже саме це має багато чарівності, що наповнює душу селянина радістю. Ніколи пісня так не хвилює, як вечером. Хто не відчув тієї краси — хай вийде увечері при світлі місяця на полонину і послухає пісні лемків, які повертаються з кошар з молоком, та сопілку і фуярку пастухів. Більше такого ніде зустріти не можна. До того у лемків такий звичай, що коли дівчина починає співати яку-небудь пісню, то ту ж саму продовжує друга, потім третя і так по горах несеться одна пісня, одна мелодія. Хлопці співають мало, при роботі ніколи, тільки при танці або отарі овець

і то більше грають на сопілках і фуярках. Жінки й дівчата під час танцю не співають.

Пісні лемків можна поділити на ті, що співають при роботі, в танці, під час відпочинку, на весіллі та колискові. Їх співають мішаною словацько-лемківською мовою, оспівують речі та події, ближчі словакам. В них часто зустрічаються вживані словаками імена, як Марця, Ганця, Яничко — найбільш популярні в лемків на Пряшівщині. Зміст пісень різноманітний. Одні оспівують тугу за милим чи милою, другі — радість та любов. Більшість пісень складається з двох частин, в першій оспівана природа, а в другій почуття радості, щастя або туги чи горя. Відносно мотивів, на які виконуються, то їх три і ті схожі між собою. Пісні, що виконують під час танців, теж на половину словацькі, за мелодійністю відповідають ритмові танцю. Вони в основному запозичені на Угорщині під час перебування там на заробітках.

Нові пісні подобаються лемкам, тому вони вивчають, переробляють на свій лад, міняють словацькі слова на лемківські так, що вони початково словацькі, потім словацько-лемківські і на кінець стають лемківськими.

Весільні пісні — суто лемківські і словацька стихія не мала на них впливу. В них збережені чисто лемківський дух і мова, оспівана старовинна слава народу та його багатство. Далі ідуть колискові, здебільшого теж суто лемківські мелодії, повільні та сумні. В них мова іде про дитячу невинність, материнську любов та їхнє життя. Поширені теж пісні релігійного характеру, які співають на вечірні під час великого посту. Їх зміст відноситься до майбутнього, яке чекає людину після смерті, розповідає про тимчасовість земних благ, про роставання душі з тілом. Таких пісень не багато, але вони прекрасні за змістом, сумні мелодіями, повчальні, і походять, мабуть, з дуже давніх часів.

Хата лемка невисока, чиста, яка тільки може бути в селянина. Влітку хати більше часу пусті, бо всі на роботі в полі. Тільки в полудень господиня приходить доїти корову, а увечері теж скоріше за всіх спішить до хати приготувати

чоловікові і дітям вечерю. У лемків дуже гарний звичай виходити літом на роботу в поле чисто одягненим, якого дівчата і хлопці суворо дотримуються.

Взимку господиня, донька та молодші діти сидять у хаті, прядуть, співають, розповідають одні одному легенди і казки, а господар з синами молотять на гумні збіжжя і лише вечером бере участь у розмові з жінками.

Лемки відрізняються коротким, легким одягом від тих, що живуть на низині і навіть інших мешканців гір. В лемка є один одяг, що зветься «чуга», якого більше ніде немає. Вона є на зразок плаща з довгою пелериною через плече, закінченою «тороками». Одяг у всіх лемків, можна сказати, однаковий, але якщо придивитись ближче, то можна помітити різницю. Лемки в Сандецькому повіті та на пограниччі з Яселщиною носять довгі по коліна гуні з білого сукна, не мають верхніх штанів, лише холошні, і форма капелюха відрізняється. В ясельских лемків до ріки Вислок є і чуга, і верхній літній плащ, але чуга з сірого сукна з тороками на пелерині і рукавах. Між Вислоком та Балигородом чуга чорна, з тороками на пелерині. За Балигородом чуга тороків не має, а літні штани одягають лише на свята²³».

Та хоч русини-лемки на Лемківщині в минулому не мали змоги ходити в школу, відвідувати гімназії чи університети, декотрі з тих, що таку змогу мали, стали визначними синами свого малого племені і прославили свою Лемківщину. Вони, починаючи ХІХ століттям, перші запалювали свічки просвіти, полум'я яких проблискувало в темряві народу.

По сей бік Бескидів були такі славні сини лемків і чужинці, які приносили на олтар лемків просвіту:

ЙОСИФ ДЕ-КАМЕЛІС, нар. на острові Кірос. До Мукачівської єпархії його спровадив австрійський кардинал Леопольд Колонич. За походженням грек, він не володів

---

²³ За передруком Івана Красовського в газеті «Наше слово», Варшава, 1988, № 51.

жодною слов'янською мовою. В єпархії служив 17 років (1689—1706), засновував руські школи, видав перші друковані книжки «Катихизись» і «Букваръ». Помер у Пряшеві в 1706 р.

ІВАН БРАДАЧ, нар. у Камйонці на Спиші (1732—1777), видав перший буквар (як тутешній автор). Церковні власті виявили в ньому «схізму», буквар було сконфісковано й спалено.

АНДРІЙ БАЧИНСЬКИЙ, нар. в Бенятині теперішнього Михалівецького округу (1732—1809), боровся за покращання народної долі як єпископ Мукачівської єпархії.

АРСЕНІЙ КОЦАК, нар. у Буківці (1737—1888), доктор богословія, магістр новіціята в Красному Броді, автор першої закарпатської «Граматики руської», написаної у 1779—1788 рр.

ІВАН ЮГАСЕВИЧ-СКЛЯРСЬКИЙ (1741—1814), прикрянський сільський дячок, написав три рукописні збірки релігійних пісень. Крім них, як перший залучив і світські пісні з нотами.

ГРИГОРІЙ ТАРКОВИЧ (1754—1841), перший пряшівський єпископ, заслужився у заснуванні пряшівської єпархіальної бібліотеки (1816—1841).

ІВАН КОВАЧ з Ягра (1764—1834), для пряшівської єпархіальної бібліотеки подарував свою бібліотеку: більш як тисячу томів з рідкісними книгами і географічними картами. За цей його добрий вчинок цісар Франц I нагородив його золотою медаллю²⁴.

ІВАН ОЛЬШАВСЬКИЙ ( ), половину своєї бібліотеки заповів пряшівській єпархіальній бібліотеці.

ІВАН РІПА (1764—1851), народний вчитель, залишив по собі два співаники народних пісень (1821 та 1841 рр.), досі неопубліковані.

ПЕТРО ЛОДІЙ, нар. у Збою (!764), помер у Петербурзі (1829), автор багатьох наукових праць, студіював у Вели-

²⁴ Який парадокс! В часі найбільшого бога — страху — в 50-х роках догматики майже всю бібліотеку дали до «макулатури».

кому Варадині (Орадеа, Румунія), а також у Львові, де був професором філософії, на старослов'янську мову переклав «Елемента філософіє».

ХРИСТИАНА БАУМАМАЙСТРА. Від 1804 р. був першим деканом на юридичному факультеті Петербурзького університету, брав участь у створюванні російської філософської термінології. Його найбільш відомі праці: «Логические наставления», «Теория общих прав», «Полный курс философии».

МИХАЙЛО БАЛУДЯНСЬКИЙ, нар. у Вишній Ольшаві (1769—1847), був професором юридичної академії у Великому Варадині, а опісля на кафедрі політичних наук у Будапештянському університеті. В 1804 р. виїхав у Росію, в 1813 р. був покликаний читати лекції двом царевичам-братам, синам імператора Олександра, а саме Миколі, майбутньому російському цареві, та його братові Михайлові. В 1819 р. М. Балудянський став першим ректором Петербурзького університету. Колишній його учень царевич Микола став імператором, і Балудянський на короткий час був його порадиником.

ЙОСИФ ЗМІЙ-МИКЛОШИК, нар. у селі Словінки на Спиші (1792—1841), маляр, вчився у Краснобрідському монастирі, розмальовував церкви, ікони. Відома його картина про дівочі торги у Красному Броді пропала, залишилися ілюстрації про весілля та похорони з 1829 р.

ОЛЕКСАНДР ДУХНОВИЧ, нар. у Тополі (1803—1865), священник, народний будитель, педагог і письменник, основоположник першого літературного видавничого гуртка «Пряшевское литературное заведение» (1850). Він видав різного роду книжки, альманахи, місяцеслови і п'єси: «Книжица читальная» (1847), «Добродитель превращает богатство» (п'єса, 1850), «Поздравление Русинов» (альманах, 1851, 1852 і 1853), «Хліб душі» (молитвенник), «Краткий землепис для молодых Русинов», «Литературный катихизис» (1853), «Молитвенник для русских детей» і перший календар «Місяцеслов для Угорских Русинов» (1854). Також написав ряд робіт на латинській мові, з них «Исто-

рия Пряшевской епархии» в перекладі К. Кустодієва вийшла в 1877 р. у Петербурзі.

АДОЛЬФ ДОБРЯНСЬКИЙ, нар. у селі Рудльов, похоронений в Чертижному (1817—1901), інженер, відомий слов'янський діяч, автор багатьох політично-суспільних робіт на російській, французькій і німецькій мовах. Головніші з них: «Реч . . . об адресе» (1861), «Проект политической программы Руси Австрийской» (1871), «Наименование австро-угорских русских» (1855), «Партийная жизнь славян в Чехии» (1889). На російській мові вийшли: «Патриотические письма» (1873), «О западных границах Подкарпатской Руси со времен св. Владимира» (1880), «О современном положении и Австро-Угорской Руси» (1885), «Календарный вопрос в России и на западе» (1894), «Плоды учения Л. Н. Толстого» та ряд інших. Псевдонім А. Добрянського — Адин і Сремец.

ОЛЕКСАНДР ПАВЛОВИЧ, нар. у Крайнім Чорнім, пох. у Свиднику (1819—1900), священник, народний будитель і письменник. Писав вірші по-народному. Крім цього збереглися вірші на німецькій, польській, угорській і словацькій мовах. Свої вірші друкував тільки в газетах та календарях-місяцесловах. Частина його віршів була зібрана Іваном Поливкою під заголовком «Венець из стихотворений Александра П. Павловича» (1920). Через тридцять років І. С. Шлепецький видав поширений вибір Повловичової поезії «Избранные произведения» (Пряшів, 1955, 533 стор.).

МИХАЙЛО МОЛЧАН (1832—1879), за професією нотаріус пряшівської консисторії, культурний діяч, член керівництва «Спілки св. Йоана Хрестителя» та один із засновників підпільної організації «Спілки св. Андрія Первозванного». В 1871 р. емігрував в Росію, де й помер.

МИКОЛА МИХАЛИЧ (Орол Татранський), публіцист, цікавився також фольклором, був пропагатором заснування краєзнавчого музею і збирав для нього експонати, засновник філії «Літературної Спілки Пряшівської», яка ді-

яла на Спиші в селі Орябина. Невідомо, де народився й помер.

АНДРІЙ ПОЛИВКА, нар. в селі Великий Буковець на Маковиці, народний учитель, склав перший нотований пісенник, який ще й досі залишається в рукописі.

ПЕТРО КУЗМ'ЯК, нар. у селі Фольварк (тепер Страняни) у сім'ї селянина, учитель і поет, діяв серед югославських русинів у Керестурі, де 1900 р. помер.

АНАТОЛІЙ КРАЛИЦЬКИЙ, нар. у Чабинах (1835—1894), чернець, етнограф і письменник, автор багатьох історичних, етнографічних та публіцистичних статей. Друкувався у місяцесловах, газетах і журналах. Найкращим літературним доробком Кралицького є повість «Князь Лаборець», надрукована в журналі «Галичанин» на 1862 р.

Останнім часом вийшла публікація Йолани Голенди про А. Кралицького — «Анатолій Кралицький, розвідка і вибрані твори автора» (Пряшів, 1984, 249 стор.).

ЙОСИФ РУБІЙ, нар. в Андрійовій (1838—1919), викладач Пряшівської гімназії і культурний діяч. Збирав етнографічний матеріал і записував фольклор. Йому належить опис церков та церковного посуду. Zobov'язався написати «Етнографію Угорської Русі», але невідомо, чи цей його задум здійснився. В Музії СРР у Пряшеві зберігся рукописний збірник пісень. Написав монографічну роботу «Історія Пряшівської гімназії» (1837—1890).

ЮЛІЙ СТАВРОВСЬКИЙ-ПОПРАДОВ, нар. в Суліні, пом. в Чертижному (1850—1899), священник і поет. Писав вірші на російській мові, статті на теми освіти, етнографії та фольклору, друкувався в газетах, журналах і місяцесловах. Його вірші під редакцією Н. А. Бескида вийшли окремою книжкою «Поезія Попрадова» (Ужгород, 1928).

АНТОНІЙ БЕСКИД, уродженець Пряшівщини (1855—1933), доктор, правознавець, громадський діяч, перший губернатор бувшої Підкарпатської Русі.

ІВАН КИЗАК, нар. у Пакостові (1856—1929), священник і громадський діяч, професор і головний наглядач церков-

них шкіл, освітній діяч, організатор «Русского клуба», основоположник Руського народного дому. В найважчому часі для русинів, в роки мадяризації, він складав і видавав букварі для народних шкіл, молитвенники для руських дітей, календарі.

МИХАЙЛО ВРАБЕЛЬ, нар. у Вираві (1866—1923), в 1890 р. видав перший збірник народних пісень під назвою «Русский соловей» на базі українського етносу Закарпаття, автор «Угорських народних співанок». В 1898 р. видав буквар для закарпатських шкіл. Відомий був і як журналіст. В 1899 р. редагував тижневик «Неділя».

ІВАН ПОЛИВКА, нар. у Березничці (1866—1930), народний учитель, шкільний інспектор, культурний діяч і збирач народної творчості, видав підручник «Учебна книга реальних наук», зібрав і видав вірші О. Павловича «Вінец из стихотворений А. И. Павловича» (1920).

КОСТЯНТИН МАЧИК, нар. у Старій Любовні (1875—1938), доктор, суддя, віце-президент Кошицької Судової Табули і член уставного суду ЧСР, автор багаточисленних публіцистичних статей про право та народну культуру в газетах «Народная газета», «Русский народный голос» і в журналі «Право», склав і видав «Мадярско-Русский юридический терминологический словарь».

ПЕТРО ФЕЄРЧАК, уродженець Східної Словаччини (Матисова), в 70-х рр. переїхав в Росію. Його ґрунтовна робота — «Движение народной жизни в Угорской Руси» (Одеса, 1888).

ФЕНДЯ, нар. у Крайній Бистрій на Свидниччині, початком цього століття відвідував пряшівську гімназію, 17-річним поїхав в Америку, де вступив до американської армії, служив в Китаї. За свої здібності у Китайсько-японській війні став китайським маршалом під іменем Генг Ву-сіянґ. Його називали «християнським генералом» («Руський вісник», 29. VIII. 1937 р.).

Визначні постаті по той бік Бескидів — польської Лемківщини:

ПАВЕЛ з Кросна, нар. в другій половині XV ст., був

професором Краківського університету, відомий у польсько-латинській літературі як Паулус Кроснонсіс Рутенус або Паул де Кросно, Паул де Руссія.

ДЕМ'ЯН ЛЕВИЦЬКИЙ, жив в середині XVIII ст., походив з Нової Весі, Ново-Сандецького повіту, уклав «Сборник духовных стихов и писней» (рукопис має 326 аркушів). Серед них знаходиться також одна пісня про полтавську битву. Світські пісні мають любовний характер. Оцінку цих віршів і пісень опрацював професор Київського університету Омелян Яворський у своєму творі «Новыя данныя для Истории Старинной малорусской пісни» (Львів, 1921).

ЙОАН ПРИСЛОПСЬКИЙ, з Кам'яної, Грибовського повіту, священник. Між іншим написав «Ирмологіон», з церковно-слов'янської мови на лемківську говірку переклав «Псалтирь Давіда» з додатком своїх пояснень.

ЙОСИФ ГОЙНАЦЬКИЙ, з Верхомлі Великої, Ново-Сандецького повіту (1806—1893), написав «Хронику церковей в Бересті і Полянах», «Населення руського народу в Бересті», «Спис руського населення в Полянах» (1851) та ін.

ІВАН КОНСТАНТИНОВИЧ, з Крамної, Ясельського повіту (1821—?), написав працю «Описание икон в церквах русских».

ІВАН ПРИСЛОПСЬКИЙ, з Кам'яної, Грибівського повіту (нар. 1831 р.), написав «Сандецьку Русь» (Львів, 1893).

ВАСИЛЬ МАЦУХ, нар. у Новій Весі, Новосандецького повіту (1837—1935), апостольський адміністратор Лемківщини, писав на російській мові. Написав «Право супруже» та «Право церковне».

ВАСИЛЬ ЧЕРНЕЦЬКИЙ, нар. у Волі Цеклинській, Ясельського повіту, в 1837 р., священник, написав «Згадки» (1846), в яких як очевидець описав різню польської шляхти на Мазурах з польськими селянами на чолі з ватажком Шольом.

ОЛЕКСІЙ ТОРОНСЬКИЙ, нар. у Завадці, Саніцького повіту, в 1838 р., священник, написав «Русини-Лемки» (над-

руковані в «Зорі Галицькій», Львів, 1860) та повість «Гандзя» з життя підбескидського народу (опубліковане в журналі «Галичанин» за 1862 р.), записував також народні пісні та звичаї.

МОДЕСТ ГУМЕЦЬКИЙ, нар. у Токарні, Сандовецького повіту (1842—1899), лікар, поет і прозаїк, писав на російській, польській і німецькій мовах, його твори друкувалися у галицько-руських видавництвах під псевдонімом «Марія от Сіона».

ЮЛІАН ПЕЛЕШ, нар. у Бортному в 1843 р. В 1874 р. був настоятелем церкви св. Варвари і префектом руської духовної семінарії, деякий час був учителем престолонаслідника архикнязя Рудольфа, відвідував гімназію в Пряшеві.

ВОЛОДИМИР ХИЛЯК, нар. у Верхомлі Великій, Новосандецького повіту (1843—1893), відомий письменник не тільки на Лемківщині і в Галичині, але й в Росії, друкувався під псевдонімами «В. Нелях!», «Я», «Я сам», «Лемко-Семко», «Еронім Анонім», писав повісті і новели, деякі з них друкувалися в російських журналах: «Слав'янський мир», «Русский Вістник», «Илюстрований мир», «Орловський Вістник». Про твори В. Хиляка писав російський критик А. Н. Пипин.

МИКОЛА МАЛИНЯК, нар. у Кам'яній, Новосандецького повіту в 1851 р., писав під псевдонімом «Римлянин», «НДМ» та «Кам'янин», найбільшою його публікацією є «Зерна горушичні», друкувався також у французьких журналах.

ВОЛОДИМИР ЩАВНИЦЬКИЙ, нар. у Климовці, Горлицького повіту в 1851 р., журналіст, був співпрацівником і кореспондентом усіх головніших галицько-руських газет: «Галичанин», «Червона Русь», «Прикарпатська Русь». Писав під псевдонімом «ВО», крім статей і фейлетонів йому належить «Самоучитель німецького язика», «Хрещення Русі», «Туга за рідним селом» та ін.

АНТІН МЕНЦИЦЬКИЙ, нар. у с. Пельня, Сяніцького повіту (1818—1887), автор оповідання «Мати моя с вами сиротами», надрукованого в «Місяцеслові Господньому».

КЛАВДІЯ ОЛЕКСОВИЧ, нар. в. с Кросна (1830–1916), Кроснянського повіту (на українському острові на північ від Лемківщини), видала перший в Галичині руський жіночий альманах «Перемишлянка» на 1862 р., написала перший сценічний образок для дітей «Гостина св. Николая», також баладу «Після Ольдини», п'єси «Запаморочення» та «Арендарь», оповідання «Дві сестрички» (1894) та «Село» (1896). Померла в 1916 р.

ОЛІМП ПОЛЯНСЬКИЙ, нар. в Яблінці Нижній над Стриєм, де його батько був парохом з Лемківщини, священник, писав язичієм історичні повісті з часів Галицько-Волинської держави та багато п'єс на лемківській говірці, як «Ланка Рурикова» та ін., був автором поеми «Св. Варвара», заарештований австрійцями як москвофіл в 1914 р., помер у Талергофі в 1917 р.

ТИТ МИШКОВСЬКИЙ, нар. у с. Перегримка, Ясельського повіту (1861—1939), професор богослов'я, писав місцевим варіантом російської мови та на латині, автор етнографічної праці «Записки или дзевник» (1889—1938) та спогадів «Моя ничтожность и мировая война».

ГРИГОРІЙ ГАНУЛЯК, нар. у Синяві на Сяніччині (1883—1945), журналіст і письменник. І. Франко друкував його першу літературну спробу — оповідання «Я ся не бою». Свої оповідання, новели, спогади, рецензії Г. Гануляк друкував спершу у москвофільських журналах «Наука», «Живая мысль», «Галичанин» та ін. В 1910 р. він видав вірші «Весняні сни», в 30-х рр. написав 50 новел і оповідань та десять п'єс для народних театрів. В 1941 р. видав збірку оповідань «За горами, за лісами». Його псевдоніми: «Іван Манчуленко» та «Григорій Марусин».

ДМИТРО ВИСЛОЦЬКИЙ, нар. у с. Лабова, Новосандецького повіту (1888—1968), журналіст, культурний діяч і письменник, працював як редактор у «Лемко-Союзі», згодом в «Карпатській Русі» (США). Його головні праці: «Правда о Росії», «За народну Правду», «Слав'янське братство», «О лемках». Видав лемківський буквар та збірник лемківської поезії, прози, драми і всяких інших статей

під назвою «Наша книжка». Його псевдоніми — «Ваньо Гунянка» та «Іван Політика». Писав лемківською говіркою.

ІВАН РУСИНКО, нар. у с. Красна, Кроснянського повіту (1890—1960), учитель, поет та ілюстратор, свої поезії писав на лемківській говірці, друкувався переважно в «Лемківських календарях» «Лемко-Союзу» в Америці, його вірші повні любові до свого народу, до рідної Лемківщини, його рисунки характерні тим, що представляють нам типи селян-лемків, жидів, циган, інтелектуалів, що жили на Лемківщині, вони є цінним вкладом в лемківську етнографію.

ТЕОФІЛ КУРИЛО, нар. у с. Розділ, Горлицького повіту (1891—1945), доктор прав, його праці: «Короткий перегляд писателів і журналістів на Лемковині», «О лемковских збойниках», «Лемки на єпископських престолах Галицької Русі».

БОГДАН ІГОР АНТОНІЧ, нар. у м. Горлиці (1910—1937), найвизначніший лемківський поет, що писав чудові вірші про свою Лемківщину на українській літературній мові. За своє коротке життя він видав такі збірники поезій: «Привітання життя», «Три перстені», «Книга Лева». Збірки «Зелена Євангелія» і «Ротація» вийшли посмертно.

ЮЛІЙ ТАРНОВИЧ, журналіст, письменник, етнограф (літературний псевдонім: «Бескид»). Його головні публікації «Мова століть на Лемківщині в переказах» (Львів, 1938), «Ілюстрована історія Лемківщини» (Львів, 1935), «Лемківщина, матеріальна культура» (Краків, 1914).

НИКИФОР ДРОВНЯК, нар. в Криниці (1895—?), син глухонімої жебрачки, ніколи не ходив до школи, славний наївний артист-маляр, його картини виставлялися на світових виставках у Кракові, Штутгарті, Лондоні і Римі.

Першопчатки

За Австро-угорської монархії Пряшівщина і Закарпаття творили один комплектний український етнос і всі першопчатки записів відносяться до цілої згаданої території.

Збереження фольклору, його народних цінностей у письмовій формі в межах цього етносу почалося аж в другій половині XVIII століття. Це були рукописні збірники, більшість творів в них була релігійного характеру, та все ж таки зустрічаємось і з світськими темами. Авторами цих праць були виключно духовні особи (зокрема священники, монахи в монастирях, а також і здібні місцеві дячки).

Найстаршим фольклорним записом, що походить з XVI ст., є пісня про Стефана Воеводу «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?», записана у Венеції біля Лукова на Бардіївщині. Пісня зберігається в рукописній граматиці мови Яна Благослава.²⁵

Починаючи XVIII ст., на Пряшівщині продовжували записувати пісні релігійного характеру. До найдавніших з них відноситься «Московський писенник» XVIII ст. з північного заходу Пряшівщини. Писенник містить 185 текстів духовних і світських пісень, написаних кирилицею. Збірник досліджений Франтішком Тіхим.²⁶

Є ще дальші відомі рукописні збірники: «Камйонський», «Пряшівський», «Нижньотварожський» та ін.

Та ще раніше, до появи рукописних пісенних збірників, написаних XVIII ст., на Закарпатті були відомі так звані «Прологи» (пролог — збірник напутливих оповідань і повчань) — книги церковно-історичного змісту, основною темою яких був опис життя святих і мучеників. Всі збірники хоч і написані на старослов'янській мові, в них відчувається вплив місцевої закарпатської мови.

---

²⁵ М. Мушинка, Огляд дотеперішніх досліджень над «Піснею про Стефана Воеводу». «Дукля», № 4, Пряшів, 1962, стор. 110.

²⁶ М. Мушинка, З глибини віків. Пряшів, 1967, стор. 15.

Найстарший з відомих прологів відноситься до XVI ст. На Закарпатті ще до сьогодні зберігається «Тереблянський пролог», написаний у XVI ст.²⁷

Найважливішим пам'ятником давнього періоду закарпатської літератури є «Мукачівський літопис», що відноситься до кінця XV ст. Автором цього літопису був монах мукачівського монастиря. У своїй праці він описує багаточисленні події, що відбувалися від 1339 до 1458 р.: про прихід князя Федора Корятовича, побудову Мукачівського замку, легенду боротьби із змієм, про заснування Мукачівського монастиря. Літописець не користувався історичними документами, але побутуючими народними переказами.²⁸

У XVII ст. на Закарпатті появилися три учительські збірники, які мали церковно-обрядовий характер і служили для домашнього читання. Проникали вони сюди з Південно-Західної Русі через Польщу. Автори учительських збірників запозичували свої теми із «Златоуста», «Маргарити» і «Діопра», доповнюючи їх різними оповіданнями, легендами і т. п.

З учительських збірників найбільшої уваги заслуговують:

1. Торунський.
2. Сокирницький.
3. Рокошинський. Всі вони написані у XVII столітті.

Особливо багаті на легендарно-апокрифічні елементи учительські збірники з XVIII ст., а саме:

4. Углянський, що ніс назву «Ключ», написаний майже на чисто мармароській «лишацькій» говірці, повний полонізмів та мадяризмів. У ньому вже зустрічаються перекази, толкування снів, прогнози про погоду, врожай тощо. Наприклад, прогнози про погоду: «Аще прилучиться Ро-

---

²⁷ С. Гойдич, Краткий очерк словесности. «Образование», Пряшів, 1942, стор. 6

²⁸ Там же.

ждество Христово в суботу, буде зима вітрена и пролітіє и літо мокроє: плодом скудность».

5. Дві рукописні збірки з села Литманова на Спиші. Перший рукопис містить 44, а друга збірка лише 2 проповіді. Мова народна.²⁹

6. Найбагатший рукописний збірник легендарно-апокрифічних елементів — збірник терлецького попа Стефана. Одною з багатьох легенд, цікавою змістом, є наступна: «В том же богоспасном городі Київі хотіла Москва добывати Печерський монастир Успенія пресвятой Богородици. Перший раз, коли прийшли, то осліпли, другий также, третій раз, коли їх бог простив од сліпоты, они ся не покажали и пришли рабовати той монастир Матери божеи. И коли пришли проти столпа Владимирова, там святий Михаил явне ся им очи показав на кони у золотой брончаной сорочці у панціри . . . самих воинов не разив . . . коней их, мечем своим ноги им попотинав. Тоє увидівши, Москва перестала своего діла». В учительському збірнику попа Стефана знаходяться ще й такі апокрифи: «Про створення і бунт ангелів», «Як ся Абрагаму бог показав», «Про Христове дерево», «Чудо Георгія о шаркані і цареві» та про «Варлаама й Йосафата.»³⁰

7. Ужгородський збірник. Мова цього збірника не така народна, як у попа Стефана. На підставі зразку легенд вона знаходиться під сильним впливом старослов'янської мови.

Учительські збірники, подібно як і повчальні євангелія, не являють собою цікавості щодо змісту. Їх цінність полягає в тому, щоб познайомитись з мовою наших предків у XV—XVIII ст., а також з народними легендами, переказами, забобонами, життєвою мудрістю тощо.

Крім прологів, учительських збірників були й літописи, в яких описувалися історичні події в їх хронологічному порядку. Більшість наших літописів містять метеорологічні

²⁹ Там, же стор. 9.

³⁰ Там же, стор. 11.

та господарські спостереження, обрядові записи і т. п. Найвідоміший літопис, що описує історичні події, є «Гукливіський Літопис» під заголовком «Новійшая, якже когда случишася», знайдена в селі Гукливому. Її авторство належить місцевому парохові Михайлові Гриташію. Автор починає свою розповідь в 1660 р. і закінчує в 1830. Та частина літопису, що описує події до 1783 р., була переписана М. Гриташієм з невідомого оригіналу, і тільки від згаданого року він записує свої особисті спостереження і спогади. Починаючи 1821 р., М. Гриташії пише свою працю латинськи. Подібно до других літописів, він описує ряд прогнозів про погоду та подає господарські і обрядові записи. І тільки на декотрих місцях автор зупиняється на подіях історичного характеру.

Крім вище згаданого зустрічаємо і збірники релігійних пісень, в яких вже поміщені й світські пісні. Так, наприклад, у «Камінському збірнику» є світські епічні пісні «Піснь о образе Клокочовськом» та «Піснь о Будині». Походження цих пісень слід віднести до 1724 р. Пісня про клокочівську Ікону³¹ розділена на дві частини. У першій згадується плач ікони, коли куруци перейшли на бік турків, а в другій описується визволення Відня і Будина від турків і вигнання їх з Угорщини.

Окрему групу світських віршів в рукописних релігійних збірниках творили так звані бурлацькі пісні. Їх звичайно співали студенти тим господарям, від яких очікували якийнебудь подарунок або погощення. Таких пісень збереглося дві, поміщені у збірнику «Книжка, с которой вещи суть поготовані, через мене — Грегорія Тарасовича, на сей час в банском місті перебивающаго 1754.»³²

Ось одна з них:

³¹ Клокочівська Ікона з часів турецької навали в 1670 р. була ніби чудотворною (сльозила). Ікона була переведена у віденську катедралу св. Стефана в 1690 р. Де вона тепер — невідомо. (о. Степан Пап, Благовісник, № 2, Пряшів, 1988, стор. 8.)

³² С. Гойдич, Краткий очерк словесности. «Образование». Пряшів, 1942, стор. 18.

Добру новину, брате, звістуєш,
 Же зуби на книши готуєш.
 Вищиряш зуби на колбасу,
 Бо єсь не мал дотля часу.

Мліє ті серце на солонину,
 Але довше кебы'сь мал похрептину,
 Просто єсь ся в пості в школі не веля учил,
 Бо єсь ся на ріпі и на кеселиці мучил.
 Мовил єм ти, жебы'сь не обідал,
 Гды єсь в школі подля мене снідал.

А вы, слухаче, до церкви ходьте,
 Абы оддали тяжку біду.

Я зато Бога, зато просити (буду),
 Абы вас пан Бог всіх благословил,
 Вдячні прийміте, що єм вам мовил.

Дослідниками наших народних пісень було віднайдено декілька старовинних рукописних пісенників церковного характеру, в які, може випадково, дехто включив і світські пісні та інші дрібні словесні жанри. З рукописних пісенників нам відомі:

1. Нижньо-Тварожський пісенник початку XVIII ст.
2. Камінський пісенник з 1734 р.
3. Шариський пісенник з XVIII ст.
4. Пряшівський пісенник половини XVIII ст. (знаходиться в Москві).
5. Перший пісенник Івана Югасевича (1761—1763 рр.).
6. Другий пісенник Івана Югасевича (1800 р.).
7. Третій пісенник Івана Югасевича (1811 р.) (всі три пісенники знаходяться у Слов'янській бібліотеці в Празі).
8. Пісенник учителя Андрія Поливки з 1864 р. (частина з них покладена на ноти).
9. Пісенник Олекси Ладижинського XIX ст. (Легнавський пісенник).
10. Мальцовський пісенник (рік не вказаний³³).

³³ І. Шлепецький, История развития народной песни в Карпатах. «Карпаторусский календарь», 1962, Юнкерс, Нью-Йорк, стор. 96—97.

11. Збірник учителя Івана Поливки. Багато пісень, казок, прислів'їв та приказок згоріло в першій світовій війні. Найновіші записи народних пісень І. Поливки були підготовлені до друку в 1927 р., але книжка не вийшла.

12. Рукописний збірник М. Бачинського «Песни верховинцев».

13. Рукописний збірник Є. Бачинського із Спиша (записував і етнографічні матеріали).

14. Рукописний збірник Йозефа Рубія (збірник знаходиться в Музеї СРР в Пряшеві).³⁴

15. Рукописний збірник Івана Брадача (1732—1773) з Камійонки, надрукований разом з букварем, який було знищено.³⁵

16. Рукописний збірник О. Митрака (1837—1913) з Плоского. Займався фольклористикою та етнографією (описом побуту з життя хліборобів та календарною обрядовістю). Як священник діяв на Закарпатті і Східній Словаччині. Уклав «Мадярско-русский словарь» і «Русско-мадярский словарь».

17. Рукописний збірник А. Ладжинського (1871—1942) з Великого Липника.

18. Рукописний збірник Гільтебранта, з якого в 1879 р. у «Старой и новой России» (Петербург) були опубліковані пісні.

19. Рукописний збірник Н. Бескида з 1889 р., знайдений в Орлові (у збірник увійшли пісні про славний похід Богдана Хмельницького). Збірник знаходиться в архіві Івана Шлепецького.³⁶

20. У 1890 р. в Сачурові цікаві пісні зібрав А. Гегедюша. Ці пісні були надруковані в «Кресном Місяцеслові» на 1891 р., Унгвар.

---

³⁴ О. Рудловчак. Біля джерел сучасності. Пряшів, 1981, стор. 179.

³⁵ Там же, стор. 239.

³⁶ І. Шлепецький. История развития народной песни в Карпатах. «Карпаторусский календарь». 1962, Юнкерс, Нью-Йорк, стор. 111.

21. В. Ваврик в 1925 р. записав 90 пісень з Вишнього Орлика (вони також знаходяться в архіві І. Шлепецького³⁷). Із вищенаведених пісенників і рукописних збірок народних пісень та пісень, записаних ним самим в Пряшівському краї в 1927—1957 рр. уклав великий збірник, який налічує понад 2000 народних пісень.³⁸ Та, на жаль, підготований збірник так і не побачив світ.

В останньому часі були знайдені два пісенники: «Звальський», більшого формату як А5, в правому нижньому кінці значно пошкоджений, містить 7 апофонів та один прокімен; «Борівський» пісенник формату А5, значно пошкоджений, має 44 сторінки і містить 43 церковні пісні, написані півуставом скорописсю і рукою автора. Одна з словацьких пісень має заголовок, написаний кирилицею. Автор цього пісенника є Іван Мигалич, народжений у Борові 1845 р. Пісенник був написаний в 1875—1880 рр. Обидва пісенники знаходяться в Музеї української культури у Свиднику. А скільки рукописних збірок народних пісень, напевно, загинуло у двох світових війнах!

Від середини XVIII ст. до другої половини ХХ ст. був період, коли наша культурна знать робила перші кроки у записі народних пісень і звичаїв, але також і інших трактатів. Більша частина з них написана на латинській або мадярській мовах. (Це були, звичайно, священики, які відвідували школи в Ягрі, Трнаві і Відні). Тільки свідомі патріоти писали на російській мові, на місцевій говірці або на язичію.

Першою визначною і своєрідною постаттю на Пряшівщині, що крім церковних текстів записувала і народну творчість, був прикрянський дяк Іван Югасевич-Склярський (1741—1814), що жив у Пстрині, а потім поселився у селі Невіцьке біля Ужгорода. Югасевич був переписувачем та ілюстратором церковних книг, написав три рукописні пісенники. До них, крім церковних пісень, були залучені і світські пісні, що було рідкісним явищем. Пісенник,

³⁷ Там же, стор. 113.

³⁸ Там же, стор. 120.

що містить 345 текстів церковних пісень і 20 світських пісень з нотами, знаходиться в церкві у Жипові³⁹.

А. Цертелєв в 1818 р. видав в С. Петербурзі десять дум під заголовком «Опытъ собранія старинних малоросійских пісней». Тим виданням була покладена основа для дальшого збирання українських народних пісень. А коли в 1827 р. в Москві вийшли відомі «Малоросійські пісні», зібрані М. А. Максимовичем, почався новий період у фольклористиці та етнографії. У збірник ввійшло 123 пісні. В 1834 р. той же автор видає збірник «Українських народних пісень», в який ввійшло 115 пісень, і «Голоса українських пісень» (25 пісень покладено на ноти А. А. Алябєвим). В 1849 р. М. А. Максимович видає «Сборник українських пісень» в шести частинах, де поміщено біля 2000 пісень.

Перша спроба написати широку монографію про народи Австрійської імперії, між іншим з розділом про русинів (сюди входить і опис краснобрідського ярмарку на дівчат), належала першому словацькому етнографу Яну Чапловичу. Матеріали про русинів, за думкою Й. Маркова, Чапловичу давав Іван Фогорашій, який був настоятелем церкви св. Варвари у Відні. Це були перші описи хрестин і похоронів, а також рисунки Йосифа Змія-Миклоша з похоронів і весілля. Вони були поміщені у статті Й. Маркова разом з описом краснобрідського ярмарку на дівчат, написаному на німецькій мові⁴⁰. Ян Чаплович задумав видати національну монографію про окремі народи Угорщини: мадярів, словаків, румунів, русинів, хорватів, німців, а опісля і про циган, греків, вірменів, жидів, французів, італійців і албанців.

«Етнографія Рутенорум» є зв'язана. Рукопис має 250 сторінок⁴¹. Цей самий матеріал про русинів, що його част-

³⁹ Колокольчик-Дзвіночок, I, № 6, Пряшів, 1948, стор. 25—27.

⁴⁰ J. Markov, K dejinám národopisu Zakarpatskej Ukrajiny, Československá etnografia, r. I, Bratislava, 1962, str. 72—73.

⁴¹ Там же.

ково опублікував Й. Марков, в перекладі на словацьку мову опублікувала Вера Урбанова⁴².

В 1822 р. відомий чеський фольклорист Франтішек-Ладіслав Челаковський (1799—1852) у своїй збірці «Slovanské národní písně» помістив і українські пісні, які співаються ще й сьогодні на Пряшівщині⁴³. Подібно інший відомий чеський славіст Павел-Йозеф Шафарик (1795—1858) видав в Пешті в 1823 р. 1 частину, а в тому ж році і 2 частину свого збірника: «Písně swetske lidu slowenskego w Uhrich». В цьому збірнику знаходяться (на думку І. Шлепецького) і пісні, записані в Пряшівському краї⁴⁴.

Та хоч в чой час і були окремі записи обрядів і народних пісень, та ще не було де їх публікувати. Тоді ні на Закарпатті, ні на Пряшівщині не було друкованого органу. Газети й журнали почали виходити аж пізніше: в другій половині ХХ ст. Аж тоді на сторінках газет і журналів, а пізніше і в місяцесловах почала появлятися народна творчість. А були це такі часописи:

«ЗЕМСКИЙ ПРАВИТЕЛЬСКИЙ ВЕСНИК ДЛЯ КОРОЛЕВСТВА УГОРСКОГО» — урядовий журнал (Будин, 1850—1859)⁴⁵.

«ВЕСНИК РУСИНСКИЙ» — політичний часопис для русинів Австрійської держави (Відень, 1850—1866).

«ЦЕРКОВНАЯ ГАЗЕТА» — перший періодичний друкований орган закарпатських українців (Будин, 1856—1858).

«ЦЕРКОВНИЙ ВЕСТНИК» — ця газета закарпатських українців була продовженням «Церковной газеты» (Будин, 1858).

⁴² Viera Urbanová, Ján Čaplovič, O Slovensku a Slovákoch, Tatran, Bratislava, 1975.

⁴³ Цитоване за: І. Шлепецький, История развития народной песни в Карпатах. «Карпаторусский календарь», Юнкерс, Йью-Йорк, 1962, стор. 113.

⁴⁴ Там же, стор. 114.

⁴⁵ Назви тодішніх газет наводяться за: О. Рудловчак, Біля джерел сучасності. Пряшів, 1981. Історія культури — першоджерела, Пряшів, 1983.

«ГАЗЕТА ДЛЯ НАРОДНЫХ УЧИТЕЛЕЙ» — дублет угорського органу для учителів (Будин, 1868—1873).

«СВЕТ» — щотижнева літературна, суспільна і церковна газета, орган Спільки св. Василя Великого, перша світська газета закарпатських українців (Ужгород, 1867—1871).

«НОВЫЙ СВЕТ» — щотижнева літературна, суспільна і церковна газета, орган Спільки св. Василя Великого (Ужгород, 1871—1872).

«СОВА» — прогресивна сатирична газета закарпатських українців, яка бичувала реакцію церковних властей на Закарпатті (Ужгород-Пешт, 1871).

«КАРПАТ» — суспільна, церковна, наукова, літературна і економічна газета, орган Мукачівської єпархії або орган св. Василя Великого (Ужгород, 1873—1886).

«ЛИСТОК» — духовно-літературний журнал, двотижневик (Ужгород, 1885—1903).

«НАУКА» — з додатком «СЕЛО» (1897—1914).

«НЕДІЛЯ» (1898—1919).

Як видно з дат, декотрі газети завдяки різним реакційним колам проіснували тільки два або кілька років. Декотрі, як «Сова», й не цілий рік. Тільки журнал «ЛИСТОК» закінчив свою путь кончиною його редактора В. Фенцика.

Кінцем ХІХ ст. почалась політика невмолимої мадяризації. В ході того, як поступово зникали друковані органи закарпатських українців, висувалися мадярські друковані органи, що частково мали обслуговувати «мадяронську» (помадярщену руську інтелігенцію) і одночасно мадяризувати й інші суспільні верстви. В результаті цього почали виходити такі газети:

«KELET» («схід») — газета, що з одного боку вважалась «рутенською газетою, писаною угорською мовою (в ній частково друкувались фольклорні та етнографічні матеріали), а з другого — газета репрезентувала угорську пресу (Ужгород, 1888—1901).

«UNG» («унг») — цей тижневик почав виходити в 1867

р. на угорській мові; в ній також друкувався фольклор та етнографія (Ужгород, 1867).

«GÖRCÖG KATHOLIKUS SZEMLE» («греко-католицький огляд») — церковний, освітній і суспільний часопис, видавцем якого була Спілка св. Василя Великого в Ужгороді; часопис був призначений для населення, яке говорило «по-угорські» і «по-рутенські» (Ужгород, 1899—1901).

Це було велике приниження для самої Спілки св. Василя Великого, та й взагалі для русинів, коли вони з гіркою мусли дивитися на малярську назву газети, яка вела до маляризації. За законом Апонія з 1907 р. в наступних роках тотально почала реалізуватися насильна асиміляція русинів. Малярська орфографія почала заводитись до руських часописів і підручників.

«NASE OTESZESZTVO» — газета виходила під покровительством греко-католицького єпископа Стефана Новака у Пряшеві (1916—1919).

«EPERIES» («Пряшів») — офіціальний орган народних шкіл і духовенства Пряшівської єпархії (1913—1919).

«ESUNAZ ES ISKOLA» («Церква і школа») (1918—1919).

В тому самому часі малярською орфографією почали виходити і шкільні підручники, наприклад, «RUTEN ABC ES OLVASOKÖNY» («Рутенська азбука і читанка») (Пряшів, 1916) і дальші подібні підручники, автором яких був Іштван Семан⁴⁶.

Перше світло народної творчості, що проникло на сторінки друкованого слова, було в граматиці закарпатського культурного діяча Михайла Лучкая (1789—1843). У додат-

---

⁴⁶ І. (Стефан) Семан (1880—1960) був загадковою постаттю. Здається, що він був руського походження, але став «маляроном». Він був освіченою людиною, видавав підручники для руських шкіл в малярській орфографії, був інспектором руських шкіл, редактором і фольклористом, брав участь у фольклорних конкурсах. Після розпаду Австро-Угорщини переселився в Угорщину.

ку до граматики «ГраMATика Слово РУТЕНА» він вмістив також фольклорні твори: ілюстрацію до простонародної мови закарпатських українців — 7 байок в прозі, 101 прислів'я, 22 народні порівняння, 7 заклинань, 10 народних пісень та загадки.⁴⁷

З русинів дослідженням своєї народної культури поступово почали займатися перш за все їх будителі. Вже в 40-х — початком 50-х рр. Олександр Духнович написав етнографічну роботу «О народах Крайнянських», яка залишилась в рукописі. Як згадує О. Рудловчак у своїй праці «Біля джерел сучасності», ця робота «є свідком вже розвиненої етнографічної думки, свідомого підходу до вивчення етнографії свого народу на певні традиції⁴⁸».

О. Духнович як фольклорист і етнограф в тому часі засновує Пряшівську літературну спілку («Пряшевское літературное заведеніє») з метою друкування творів місцевих літераторів та й своїх власних. Пряшівська літературна спілка, заснована О. Духновичем в 1850 р., проіснувала до 1853 р., а її заслугою були видані твори Духновича «Місяцеслов» (на 1850 р.), «Поздравленіє русинов» (на 1850 р.), «Добродитель превышает богатство» (1852).

О. Духнович хотів заснувати друкарню, та представник вищої ієрархії єпископ Попович це заборонив. Свій намір Духновичу вже не вдалося здійснити, а сам він ледве врятувався від арешту. Після другого альманаху спілки «Поздравленіє русинов на 1852 р.» цісарський наказ в 1853 р. заборонив дальшу діяльність Пряшівської літературної спілки. Щодо діяльності цієї спілки, то вона мала відігравати роль у поширюванні і публікуванні народних скарбів. О. Духнович поряд з літературними творами хотів показати також народну творчість, тому у своїх пряшівських зведеннях він просить своїх співпрацівників надсилати йому ра-

---

⁴⁷ Цитоване за: М. Мушинка, До історії збирання українського фольклору Східної Словаччини. Науковий збірник Музею української культури в Свиднику, 1966, стор. 186—187.

⁴⁸ О. Рудловчак, Біля джерел сучасності. Пряшів, 1981, стор. 186.

зом з оригінальними творами «нікії повісті народні, древні пісні і стихотворенія.»⁴⁹ Наприкінці 1850 р. від імені Пряшівської літературної спілки він звернувся до громадськості Закарпаття з новим закликком, в якому говорилося: «Ми вознамирилися народніе издати пісні, чтоб древніи обичаї легше об'яснити могли. Молим вас, подбескидких братей, пожалуйста, примите невелький труд і іспитате в народі гев-там еще находящіися стихи, наприклад, о чорном і білом бозі, о чорной корові, о суботках, о пастухах і прочее, і увидите, якоє есть в них древности сокровище».⁵⁰

Після невдалої спроби в 50-х рр. укласти й видати колективним зусиллям фольклорну збірку, О. Духнович власними силами укладає збірку народних пісень з нотами та з додатком власних поезій, написаних за народним пісенним зразком, яку намагається видати друком. Збірка, з метою її опублікування, пересилається у Будин, де марно чекає на видання.⁵¹

Невідомою є і доля етнографічного рукописного збірника Стефана Мустияновича «*Topographia destripto Ruthenorum in Comitatis, et Maramoros, et Bereg habitantium*» («Топографічний опис русинів, проживаючих в Мараморському та Берегівському комітатах», 1851).

Великим ентузіастом в народних культурних справах був Іван Добе з Кальника (біля Мукачева). У пресі він опублікував повідомлення, що готується видати публікацію з широким діапазоном: шеститомник «Наставленіє народное для русинов». Крім букваря, граматики він мав намір публікувати і фольклорні твори: повісті, притчі, «стихи народні руськії», казки, загадки. Крім того у «Віснику» він повідомляв, що ще готує до друку «Словник русько-німецько-

---

⁴⁹ Вісник, № 54, 1950, стор. 215. Див.: О. Рудловчак, Біля джерел сучасності. Пряшів, 1981, стор. 69.

⁵⁰ Там же.

⁵¹ Там же, стор. 188.

мадярський, мадярсько-русько-німецький і німецько-русько-мадярський». Але це йому не пощастило здійснити.⁵²

В той час українським фольклором почали цікавитися й перші словаки. Таким був словацький вчений, публіцист і фольклорист Людовит Штур. У своїй книжці «O národních písních a pověstech plemen slovanských» він опублікував разом з піснями слов'янських народів (словаків, болгар, росіян, сербів, мораван, словінців і чехів) і 29 пісень «rusinské» та дві пісні малоросійські з джерел «Piesni Polskie i Ruskie ludu Galicyjskego». Vaclav z Oleska we Lwowie, 1833; «Piesni ludu Ruskiego w Galicui». Tom pierwszy, tom drugi, Lwow, 1839—1840. Rusalka Dniestrowaja, V Budimie, 1837⁵³.

Ще перед Л. Штуром українськими піснями (з Східної Словаччини) цікавився визначний словацький поет-слов'янофіл Як Коллар (1793—1852). Він у 1834—35 рр. видає в Будині «Narodnie zpiewanky čili pjesne swetske Slowakuw w Uhrach», серед яких чимало старовинних народних пісень з Пряшівщини (Шариша, Спиша, Земплина), розкиданих на сторінках двотомного збірника «Narodnych zpiewanok⁵⁴». Сам Я. Коллар означив їх приміткою: «Руснако-словенске».

Другий з русинів-українців, крім Івана Добе, хто почав друкувати народні пісні в середині ХІХ ст., був Микола Нодь. В 1851 році він вмістив народні та духовні пісні у своїх статтях «Народные пісні в память на одпуст добрым дітям» у «Веснику Русинским» (газеті для русинів Австрійської держави⁵⁵).

Після скасування Пряшівської літературної спілки діячі на народній ниві, які в Угорщині не могли себе проявити, відходять в Росію. Один з них був і А. П. Дешко, закарпа-

⁵² Там же, стор. 74.

⁵³ Ludevít Štúr, O národních písních a pověstech plemen slovanských. Praha, 1853.

⁵⁴ За І. Шлепецьким, История развития народной песни в Карпатах. «Карпаторусский календарь», Юнкерс, Нью-Йорк, 1962, стор. 78—79.

⁵⁵ Є. Сабов, Очерк литературной деятельности и образования Угорорусских. Хрестоматія. Унгар, 1893, стор. 196.

тоукраїнський етнограф, який привіз в Росію «Свадьбу на Угорської Русі», записану А. А. Митраком⁵⁶.

Та хоч в 1862 р. була заснована Спілка Йоана Хрестителя, вона не мала тієї сили, щоб в ній продовжувати видавничу діяльність. Вона мала за мету створити бібліотеку. Всі книги, які О. Духнович одержував, віддавав Спілці^{56а}.

Десь через рік — в 1863 р. — була заснована ще одна спілка, а саме Спілка Андрія Первозванного для патріотичної молоді. Спілка дбала, щоб своїх членів «утвержать самих себе и других в православїи», щоб таким чином утримувати контакт із східними братами. При Спілці була заснована бібліотека, яка поширювала заборонену літературу. Проіснувала кілька років у підпіллі. Тому все було спрямоване на Схід, щоб там друкувалися руські народні скарби закарпатських українців. Про те, що руський фольклор під Карпатами був багатий і різноманітний, свідчить й те, що Раєвський, російський дипломат в Угорщині, великий прихильник русинів, цікавився ним і хотів допомогти друкувати у «Бесіді» та в «Парусі». В 60-х рр. Раєвський звертався в цій справі до В. Поповича, мукачівського єпископа, щоб надсилати такі етнографічні матеріали: «1. О природном быте или о народной жизни венгерских и галицких русинов. 2. О внутреннем устройстве сел и деревень в ваших странах. 3. О народных обычаях при судопроизводстве, при наследстве и т. п. 4. О обычаях при разных праздненствах, свадьбах, похоронах; о народных преданьях, верованиях, о духовной жизни народа, об отношении к церкви, духовенству; о духовенстве и его отношениях к народу, о его состоянии, деятельности. 5. Этнографические сведения о народе. 6. О состоянии сельского хозяйства и способах возделывания земли . . . 7. О отношении в настоящее время крестьян в ваших странах и Галиции к помещикам. 8. О движении и ходе и судьбе издаваемых у

---

⁵⁶ О. Рудловчак, Біля джерел сучасності. Пряшів, 1981.

русинов газет и журналов. 9. О движении вашей литературы». Та всі ті просьби залишились *ad acta*⁵⁷.

В 1862 р. в результаті намагань А. Дешка перший раз появилися «Народные песни, пословицы и поговорки Угорской Руси», а також «Свадьба на Угорської Руси», записана О. Митраком і опублікована в «Записках им. Русскаго Географическаго Общества по отделению этнографии» (С. Петербург, 1862, т. I, стор. 671—693).

В 1864 р. Янош Ерделі видав збірник «Угроруських народних пісень», але тільки угорською мовою, укладений Т. Легоцьким⁵⁸, який вперше (ще в 40-х рр.) зробив спробу перекласти на угорську мову українські народні пісні Східної Словаччини. І хоч Я. Ерделі не досяг на цьому полі бажаних результатів, бо не володів мовою місцевого населення, його можна вважати зачинателем справи перекладання закарпатоукраїнського фольклору на угорську мову.⁵⁹

В 60—70-х рр. Ілько Романцев з Марамароша друкував музичну культуру та віфлеємські п'єси в газеті «Світ» (1867—1871)⁶⁰.

В 1866 р. в Ужгороді була заснована «Спілка Василя Великого», яка проіснувала до 1902 р. Її метою було видавання книжок, та уряд Австро-Угорщини душив всякі прояви духа руської культури не тільки своїми силами, але, як це завжди буває, і своїми ренегатами. Церковні діячі — «душпастирі» — довели до того, що всі церковні акти: метрики чи вінчальні листи виписувалися на угорській мові. В середині 90-х рр. зміцнів натиск мадяризації. Про засідання комітету Спілки Василя Великого в 1895 р. угорська газета «Келет» повідомляла, що було вирішено видати руську аз-

---

⁵⁷ О. Рудловчак, Шляхи друкованого слова до закарпатських українців. Науковий збірник Музею української культури, № 13. Пряшів, 1988, стор. 7—36.

⁵⁸ Т. Lehoczky, Magyar-ország. Sarospatak, 1864. Цитоване за: О. Рудловчак, Біля джерел сучасності. Пряшів, 1981, стор. 189.

⁵⁹ Там же.

⁶⁰ Там же, стор. 193.

буку, читанку для шкіл і брошури та календарі для народу, а також заснувати науковий часопис на угорській мові.

В 1867 р. в Москві відбулась Російська етнографічна виставка, до підготовки якої включився і фольклорист та етнограф Й. Рубій, викладач пряшівської гімназії. Він зобов'язався укласти і надіслати підготовчому комітетові «Етнографію Венгерської Русі». Як говорить О. Рудловчак, не вдалось встановити, чи цей задум здійснився. В Музеї СРР у Пряшеві зберігся рукописний збірник народних пісень Й. Рубія. Його перу належить монографічна робота «Історія Пряшівської гімназії» (1873—1890).⁶¹

В 1873 р. Йозеф Мейсарош задумав видати монографію на угорській мові «A magyarországi oroszok földrajzi és népismei tekintetben» («Русини Угорщини в географічному відношенні»). В тому ж році він здав її ужгородській Спілці Василя Великого для опублікування. Вона мала вийти двомовно, тобто і в перекладі на руську мову. Робота складається з чотирьох частин. Перша частина: походження і назва русинів в Угорщині; друга частина: географія закарпатоукраїнської етнічної території (комунікації, природні багатства, мінеральні води, курорти); третя частина: етнографічні відомості про край і побут (опис, одяг, вдача, звичаї, матеріальна культура, мова, діалекти етнічних груп); четверта частина: дані про професію русинів і їх заробіток. Але згадана монографія так і не побачила світло світу⁶².

Час від часу друкувалися етнографічні матеріали в тогочасних журналах і газетах, як «Листок» (1885—1903), та в додатках до «Науки» (1897—1914) — «Село».

Можна сказати, що з цього часу поживавилась любов до записування народної творчості на території Закарпаття і Пряшівщини. Попередні діячі в області народної культури, як І. Сильвай, Й. Рубій чи Є. Фенцик вболівали за

⁶¹ Там же, стор. 189.

⁶² Там же, стор. 198.

долю свого народу, його скарбів, що наголошувало й заснування краєзнавчого музею⁶³.

Тішаться тому, що вже було зроблене з народної творчості й такі любителі народного багатства, як Є. Бачинський із Спиша, Г. Бескид, який радить продовжувати публікувати (хоч в тих часах, як ми бачили, було дуже важко) в «Церковному віснику» і досліджувати біографічні дані місцевих фольклористів⁶⁴.

У великому захопленні народну творчість почали записувати крім вже згаданого ентузіаста О. Духновича й інші закарпатські будителі, як О. Павлович, А. Кралицький, І. Сильвай (Уриіл Метеор), О. Митрак. Крім них була ціла плеяда народолобців: священники, учителі, сільські дячки, як, наприклад, Іван Яцкович, дячок з Меджилабірців, Василь Сухий, дячок з Красного Броду, Іван Воробей, дячок із Сукова, Антонін Кралицький, учитель з Чабин, Михайло Бескид, учитель з Пряшева, Йосиф Петрашович, дяк з Пряшева, Є. Бачинський із Спиша. Далі ще записували Н. Бескид, А. Гладоник, І. Левицький із Снини і Крайної, Василь Талапкович, Корнелій Шафранкович, монах з Біксадського монастиря, Михайло Воробель, учитель з Березнички, Андрій Поливка, учитель, Іван Поливка, учитель із Свидника, Василь Денис.

Рукописні збірочки народних пісень та звичаїв, укладених священиками, учителями і дячками, були пересилані Анатолієм Кралицьким Якову Головацькому, який з них вибирав матеріали і залучав їх у свій чотиритомний збірник «Народні песни Галицкой и Угорской Руси»⁶⁵. Перед ним декотрими рукописними збірниками користувався Де-Воллан⁶⁶.

Нещасні русини в той час билися як риби, викинуті на

---

⁶³ Там же, стор. 193.

⁶⁴ Там же, стор. 194.

⁶⁵ Я. Головацкий, Народные песни Галицкой и Угорской Руси. т. 4, Москва, 1863—1878.

⁶⁶ Г. Де-Воллан, Угро-русские песни. С. Петербург, 1885.

сушу з води. Свідомі русини вболівали за свій народ, за його культурну спадщину і де як тільки могли, навіть і на мадярській мові на сторінках угорських газет, наголошували про наші народні руські скарби. Дехто з них, щоб їх не переслідували, ховалися під різними ініціалами і псевдонімами. Так один під ініціалами К. Ф. у вже згадуваній газеті «Греко-католицький огляд» під назвою «Рутенські скарби» у передовій статті в 12 номері за 1900 р. пропонує відкопувати русинькі скарби, показати їх світу і наполегливо вивчати. «Позбираймо пісні, балади, повір'я, легенди, які живуть в устах народу, і доведім світу, що в того бідного русина, в його убогості — величезні скарби».⁶⁷

Деякі мадярські вчені намагалися допомагати зберегти народні скарби русинів. Наприклад, за ініціативою етнографа проф. Антала Германа було засноване Етнографічне товариство Угорщини в Будапешті (1887), яке також мало вивчати етнографію та фольклор закарпатських українців⁶⁸.

Членом згаданого товариства був і Т. Злоцький, який співробітничав з газетою «Келет», в якій публікувалися переважно етнографічні матеріали.⁶⁹

За ініціативою етнографів-любителів, що жили на українській етнічній території, включно і самого Т. Злоцького, в 1891 р. була заснована філія Етнографічного товариства в Угорщині.

Кінцем минулого століття деякі тенденційні кола, які не бажали цій віточці українського народу спілкуватися з українцями поза межами Угорщини, «вважали необхідним збирати, публікувати і вивчати передусім ті зразки народної пісенної творчості, які свідчили про єдність історичних шляхів та інтересів угорського народу і закарпатських українців . . . про антифеодальну і антигабсбургську робо-

---

⁶⁷ О. Рудловчак. Біля джерел сучасності. Пряшів, 1981, стор. 211—214.

⁶⁸ Там же, стор. 208.

⁶⁹ Там же.

ту, про традиції Ракоці, про революційний рух 1848 року, про Л. Кошута».⁷⁰

З наукового угорського центра в Будапешті на українській етнічній території редакціями газет або літературними спілками та науковими товариствами організовувалися конкурси для пошуків збору і публікування фольклорних матеріалів. Активізувалися фольклорні ентузіасти (Т. Легоцький, М. Фіницький та І. Семан). І Семан подав на конкурс об'ємний збірник «Народна творчість Шариської жупи». Пізніше він користувався матеріалами своєї збірки у підручниках для руських шкіл. У даному збірнику І. Семан опублікував зразки народних пісень, прислів'їв і загадок, казок та ігор. У змісті підручника «Русинська азбука і читанка» зазначено: «З рукописного збірника др. Іштвана Семана».⁷¹ Про збірку І. Семана та про його багатогранну фольклорно-етнографічну діяльність свідочтво дає книга Ореста Сабо «Про угорських русинів» (Будапешт, 1913).⁷²

О. Рудловчак у своїй праці «Біля джерел сучасності» зауважує, що вище згадана філія Етнографічного товариства разом з своїм друкованим органом «Етнографія» зробила багато для дослідження закарпатської народної культури.⁷³

Великий угорський письменник Мор Йокаї наголошував: «Це вивчення народної культури (не угорських народів — О. Р.) навчить нас правильно оцінювати нашу власну вартість, відкриє перед нами багато завдань, що чекають нас, викоренить багато упереджених настанов. Якщо коли-небудь запанує у світі вічний мир, це буде результатом загального поширення етнографії».⁷⁴

Також визначний угорський композитор Бела Барток мав записаний багатий український пісенний фольклор,

⁷⁰ Там же, стор. 203.

⁷¹ Там же, стор. 228.

⁷² Там же, стор. 229.

⁷³ Там же, стор. 210.

⁷⁴ Там же.

сам збирався присвятитись його глибшому вивченню, та йому не вдалось цього здійснити.⁷⁵

Угорці виходили назустріч у справі друкування руської народної творчості в перекладі на угорську мову, бо їх турбувало те, що центр дослідження народної культури русинів наприкінці минулого століття опинився за кордоном (Де-Воллан, Головацький, Гнатюк, Верхратський та ін.). Угорщина намагалася розв'язати «рутенське питання» так, що не бажала мати чужих дослідників.⁷⁶

Анатолій Кралицький свого часу був найвидатнішим фольклористом і етнографом в середовищі закарпатських українців. Крім описів греко-католицьких монастирів на Закарпатті і північному Земпліні та в Марії Повчі⁷⁷ він також приділяв увагу «Этнографическим мелочам из быта угорских словаков».⁷⁸

Обрядні звичаї етнографічного характеру (про церковне і суспільне життя), «двоженство у клеріків», римських богів, заведення дзвонів до церкви, «вношеніє пінязей у церкву», посвячування церкви, згадування померлих, встановлене церквою, підозрівання в убивстві (скакання у воду з високого мосту чи доторкання рук до розпаленого заліза), заборону церковних свят австрійським цісарем Йосифом II) носять характер не досліджених у нас областей. Все це знаходимо в «Истории Церковной» Андрія Балудянського.⁷⁹

Теодосій Злоцький, агільний пропагатор і збирач народної творчості, про народні казки у статті в «Хрестоматії» Сабова писав: «Желающему познакомиться со сказками народными советуем в деревнях, как на местах, где они почти исключительно находятся, в горах иль совсім ніт, иль только очень мало сказок». Т. Злоцький далі застерігає: « . . . у народа между горами больше их (казок — М. Ш.),

⁷⁵ Там же, стор. 235.

⁷⁶ Там же, стор. 202.

⁷⁷ Місяцеслов на 1870 р., стор. 114—120.

⁷⁸ Там же, стор. 109.

⁷⁹ А. Балудянський, История Церковная. Відень, 1851.

как у народа на равинах живущего. Пока у тіх одна скала, пещера иль могила, один источник, развалин: і нікой кріпості, у сіх почти зовсім ніт их. Приміром служатъ нам комітати Мармарош, Земплин и пр. где найбільше сказок, как найбільше пісней народных, которые перевышаютъ красотою и приятністю пісні почти всіх інших міст обывателей. Наш бідний русскій народ по большой части в деревнях перебиваетъ довольно состоянием своим, покорився судьбі горкой и с потом лица обрабатывая неблагогородну землю . . .» І далі: «. . . но о самых себѣ мало трудились, живши в невіжестві, не зная, что для улучшения состоянія своего прежде всего нужно самых себе уповати — без чего ніт благополучія, ніт надії о щасливійшій будучности».

Читаючи ці рядки Т. Злоцького, на думку мимоволі приходять подібні слова великого російського письменника Максима Горького, який на першому всесоюзному з'їзді письменників в 1934 р. між іншим сказав про фольклор: «Собирайте ваш фольклор, учитесь на нем, обрабатывайте его . . . Чем лучше мы будем знать прошлое, тем более глубоко и радостно поймем великое значение творимого нами настоящего».⁸⁰

Т. Злоцький думав видати публікацію, що складалася б з дванадцяти розділів: 1. «Світ і його частини», «Явища природи», «Погода»; 2. «Рухомі свята»; 3. «Нерухомі свята»; 4. «Людина, рід-за статю, національністю і професією»; 5. «Частини людського тіла»; 6. «Події людського життя»; 7. «Сільське господарство. Домашнє господарство». 8. «Лікування»; 9. «Світ тварин»; 10. «Світ рослин»; 11. «Світ мінералів»; 12. «Різне». Але публікація не вийшла з друку.

Євгеній Сабов про зібраний матеріал Т. Злоцького написав: «Не простима ошибка, что ніт возможность, чтобы его этнографические труды обнародовались».

Як вже згадувалось, збиранням народної творчості в минулому цікавилися передусім священники, учителі та сільсь-

---

⁸⁰ М. Горький, О литературе. Москва, 1961, стор. 552.

кі дячки. Засновані культурні установи: 1. «Пряшевское литературное общество» (1851), 2. «Общество св. Йоана Крестителя», 3. Підпільна організація «Общество св. Андрея Первозванного» і 4. «Общество св. Василя Великого» (1866—1902) були неспроможні допомогти збирачам народних скарбів.

До збирання народної творчості і її публікування закликались народолобці, але це були голоси вопіющих в пустелі. Про один такий заклик священника Н. Бачинського з Єгру можемо дочитатися в газеті «Карпат»: «Почтенные народолобцы! Спустя несколько годов в «Світі» поміщено было одно возваніє, вызывающе Вас на собіраніє народных пісней. Собрал ли кто дачто? — не знаю, ибо о сем предметі я в газеті нічого не читал. Тепер на повтореніє того же возванія побудило меня слідуєщеє приключеніє. Один учений німець с Гановері, говорящій почти всімі міра сего языками, розговорівал с мною в восхищеніи о языкі словянском, бесидую всімі словянскими нарічіями, объявил ми, что пришел до нас искусити, каковое єсть разніствіє между угорскорусским а велико и мало-русским языком, аби тое разніствіє легше виглядати и выслідити мог, просил от меня пісні нашего народа. Я поражен стыдом и жальом нашего убожества, понурил голову, отвітил: что наші пісні еще не суть выпечатаны — и вдруг в тым моим пораженієм и печалі перепринял я списовати, собирати пісні сія . . .» Н. Бачинський в цьому заклику далі просить учителів, щоб йому подали «руку помощи» — записували пісні від Яремби (Орябини) по Бистру і надсилали йому для видання.⁸¹

В той самий час Олександр Павлович у цій же газеті повідомляє про заклик до видання наукового збірника — «Угро-русского сборника», в якому крім інших галузей науки й літератури як сьомий пункт було наведено «Народне творчество (пісні, легенди, повір'я)».⁸²

⁸¹ Карпат, № 21. Унгвар, 1873.

⁸² Там же.

Початком 70-х рр. вже почалось публікування дечого з народної творчості та етнографії у газетах та місяцесловах-календарях. Друкувалися прислів'я та приказки, анекдоти, легенди, повір'я, демонологічні оповідання, описи побуту, перекази тощо.

Юлій Ставровський-Попрадов, як поетична душа, почерпнув в народі багато з його життя. Він цікавився фольклором та етнографією. У «Новому світі» надрукував відомі нариси з етнографії: «Робота около льна и полотна у списких русских» (1872), «Ярмарка в одном городе Вышне-го Спиша» (1872), «Очерки из Подкарпатской Руси» (1872), «Нечто о названии деревни Сулин» (1872), «Сказки из Спиской Руси» — «Сказка о происхождении Сулина» (1872), «Сказка о Сивом камене» (1872). Він радив вивчати і популяризувати народну культуру закарпатських українців.⁸³

Так, наприклад, у Місяцеслові на 1870 рік опубліковано 13 прислів'їв та приказок, 26 анекдотів; на 1871 рік — трактування про мертвих «О мертвих та про забобонство», «Суевєріє и предразсудки» та 6 анекдотів; на 1872 рік — переказ про грецького бога Момуса, легенду про св. Микола та словацьку легенду про «Столець Луцы»; календарну обрядовість буковинців про «Воскрєсення Христова»; з етнографії — описи «Руські монастирі на Угорській Русі» (Чернецький, Марії Повчи, Мстичеський, Мало-Березницький, Боронявський, Краснобрідський, Буковський та Биксадський монастирі).⁸⁴ Крім цього були тут поміщені 8 прогнозів про погоду та 7 анекдотів. У Місяцеслові на 1873 рік були опубліковані два анекдоти, 20 сентецій та 20 прислів'їв і приказок. Так родилися першопочатки збирання та публікування народної творчості на території Закарпаття і Пряшівщини.

Першим, хто з місцевих збирачів народних пісень видав окрему збірку, був сільський учитель Михайло Врабель

⁸³ О. Рудловчак, Біля джерел сучасності. Пряшів, 1981, стор. 198.

⁸⁴ Из Угорской Руси. Місяцеслов на 1872 рік, стор. 114—120.

з села Вирава на Лабірщині. Свою збірку пісень він назвав «Русский соловей» (1890). В ньому поміщено 180 пісень від різних збирачів: Івана Поливки (Седлиця), О. Павловича (Маковиця), Ю. Левканича (Вирава), М. Фиртки (Меджилабірці). Збірник складений з різних говірок і присвячений головним чином бачківським русинам.⁸⁵

Найактивнішим записувачем народної творчості в другій половині минулого століття був вже згаданий Анатолій Кралицький, уродженець села Чабини, еромонах, а пізніше ігумен Мукачівського монастиря. З народної прози він записав казку «Происхождение Карпатов» та легенду «Святий Петер і колесар». Наведена проза опублікована у львівській «Бесиді» за 1892 р. під псевдонімом Іван Нодь.⁸⁶

Легенда «Видки взялася жаба» та анекдот «Добра баба і чорт» були записані на Лабірщині і поміщені в львівському журналі «Життє і слово» за 1894 рік.⁸⁷

Прозові народні твори були для А. Кралицького джерелом до написання його власних літературних творів. Таким був переказ про облогу Мукачівського замку мадярами, який послужив йому для створення повісті «Князь Лаборець».⁸⁸

Кінцем ХІХ ст. записуванням народної творчості захопився Ілько Калиняк, народний учитель, уродженець Пряшівщини. До записування народної творчості І. Калиняка спонукав невтомний любитель народної культури О. Павлович. В листі з 28 липня 1891 р. він пише до І. Калиняка, який тоді учителював на Закарпатті (Мараморош): «В Унгварі їздається хороший місяцеслов, но із Мараморо-

⁸⁵ Цитоване за: М. Мушинка, 3 глибини віків. Пряшів, 1967, стор. 16.

⁸⁶ Псевдонім викрив у некролозі О. А. Мончаловський. Ю. Яворський, К. Изучению А. О. Кралицького — відбиток з журналу «Карпатский свет», № 9, Ужгород, 1930, стор. 1094—1096.

⁸⁷ М. Мушинка, 3 глибини . . . , ц. т., стор. 331.

⁸⁸ Вперше опубліковано в журналі «Галичанин», кн. І, вип. III—IV, Львів, 1863, стор. 73—85. В останньому часі про видатного культурного діяча А. Кралицького вийшла розвідка і вибрані твори: Йолана Голенда, Анатолій Кралицький. Пряшів, 1984, стор. 249.

Типова селянська лемківська хата із села Шмиговець.

роша коренної Русі мало сообщається в місяцеслові. Любезний Ільку, ноле собери нісколько тамошніх пісней, по-словиц іль обичаев і перешли Г. Дрогобецькому ради напечатанія в місяцеслові іли нічто в «Листку».⁸⁹

І. Калиняк, як зазначає Й. Шелепець, дослідник нашої літератури, народився в 1860 р. у Свиднику. В 1981 р. в Ужгороді вийшла книжка «Дерев'яне чудо», в якій містяться народні казки з ХІХ століття. Між ними поміщено й одинадцять народних казок, записаних І. Калиняком: «Два золотоволосі хлопці-принці», «Смерть як кума», «Як корчмар катуку красти», «Ковдош і пан», «Мельникова дівка і розбійники», «Лиш іграйте, чижми мої, є у мене дома трое», «Що люди роблять, то й ти роби», «Син отця в ковди пускає», «Як носив один чоловік днину до хижі міхом», «Як дурень навчився крила робити, як ними полетів» та «Як кум кума почестував».

Минуло рівних сто років від спонукання О. Павловича листом Ілька Калиняка, щоб той дещо записав з народної

⁸⁹ О. Павлович, Избранные произведения. Пряшів, 1955, стор. 444.

творчості, до опублікування його записів казок у «Дерев'яному чуді».⁹⁰

В другій половині ХІХ ст. (60-ті рр.) на території Закарпаття і Пряшівщини збиранням народних казок займався Михайло Фінцицький, юрист за професією. Він посередництвом священників та учителів уклав збірку казок, яка нараховувала 92 казки. М. Фінцицький планував перекласти казки на угорську мову. В 1910 році він переклав 40 казок. Та збірка не вийшла з друку. Рукопис після його смерті (1916) зберігся в угорського фольклориста Д. Шебештьєна, а після його смерті в 1946 р. попала у Будапештський етнографічний музей. Аж після 110-тьох років угорський фольклорист Агнеш Ковач упорядкував її під назвою: «A vassorrú indzsibaba Karpátukrajraji Nermesék» (Будапешт, 1970). В 1973 р. казки М. Фінцицького були перекладені на українську мову і видані під назвою «Таємниця скляної гори» (Ужгород, 1973).⁹¹

Треба згадати, що безпосередньо народної творчості доторкалися й такі історики, як Михайло Лучкай та Юрій Венелін-Гуца. М. Лучкай у своїй «Gramatica Slavo Ruthena», що вийшла друком 1830 р., вмістив у її додатку також фольклорні твори як ілюстрацію до простонародної мови закарпатських українців, а саме 7 байок в прозі, 101 прислів'я, 22 народні порівняння, 7 заклинань, 10 народних пісень та 3 загадки.⁹²

Ю. Венелін-Гуца (1802—1839), виходець із Закарпаття (Велика Тибава), лікар та історик болгар, цікавився й народною творчістю. Юрій Гаджега писав: «Древня славянска литература начинается піснями, поетому в разних статях своих он (Ю. Венелін-Гуца — М. Ш.) указал на большое значеніе этого предмета в «Об источнике народной поэзии вообще и о южнорусской в особенности», Мо-

⁹⁰ Й. Шелепець. Забутий збирач народної словесності. «Нове життя», № 11. Пряшів, 1989, стор. 5.

⁹¹ Нове життя, № 8, Пряшів, 1973, стор. 2.

⁹² М. Мушинка, З глибини . . ., ц. т., стор. 186.

сква 1842, в «О характері народних пісень у славян Задунайских», Москва 1835».⁹³ В його працях розкидано, в основному в примітках, а іноді і в тексті, безліч приміток етнографічного, історичного і топографічного характеру про так званих «карпаторуссов».⁹⁴ Незакінченою залишилась його цікава стаття «О песнолюбии славян закарпатских» — українців і словаків. Частину цієї праці в 1905 році опублікував Свенціцький. В спадщині Венеліна зберігся і невеличкий збірничок закарпатських прислів'їв — «Карпаторусские пословицы».⁹⁵ Він також цікавився народними казками Полтавщини, щоб порівняти їх з казками Закарпаття.⁹⁶ В 1893 р. Евменій Сабов у своїй «Хрестоматії» крім зразків говірок лишаків, лемків, верховинців, земплинських та шариських русинів, бачванських русинів, говірок земплинських слов'ян (сотаків — М. Ш.), подає колядки, ліричні та епічні пісні і прозові твори: 8 казок (з них одна сотацька), один переказ та один анекдот.⁹⁷

Етнографічними дослідженнями русинів в Угорській Русі займався і священник Юрій Жаткович. Він цікавився побутом селян, їх звичаями, календарною обрядовістю. Цікавий зібраний матеріал Ю. Жаткович надсилав відомому українському вченому В. Гнатюкові, а той за згодою автора підбирав найцікавіші матеріали і публікував у «Етнографічному збірнику» Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка під редакцією Михайла Грушевського. У згаданий збірник крім інших матеріалів увійшли «Казка про Чорта»,

⁹³ Ю. Гаджега, Краткий обзор научной деятельности Юрия Ивановича Венелина (Гуцы). Ужгород, 1972, стор. 10.

⁹⁴ Т. Байцура, Юрій Іванович Венелін. Братіслава-Пряшів, 1968, стор. 49.

⁹⁵ Научно-литературный сборник Галицко-русской Матицы. 1905. Цитоване за: М. Мушинка, До історії збирання українського фольклору Східної Словаччини. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 1965, стор. 187.

⁹⁶ Н. С. Шумада, Ю. І. Венелін як збирач і дослідник українського фольклору. «Народна творчість та етнографія», № 4, 1961, стор. 74. Цитоване за: М. Гиряк, Українські народні казки, Пряшів, 1983, стор. 5.

⁹⁷ Е. Сабов, Хрестоматія. Унгвар, 1893, стор. 211—232.

легенда «Ной і чорти» та анекдот «Іван з Гершком у спільві».⁹⁸

---

⁹⁸ Ю. Жаткович, Замітки етнографічні з Угорської Русі. «Етнографічний збірник» НТШ, т. II. Львів, 1896, стор. 1—38.

Дослідження народної творчості на Закарпатті і Пряшівщині кінцем ХІХ ст.

Кінцем другої половини ХІХ ст. спостерігається наплив вчених фольклористів до Угорської Русі. Першим, хто відвідав Закарпаття та Східну Словаччину, був російський вчений і консул в Будапешті Григорій Де-Воллан. Результатом його подорожі став збірник «Угрорусские народные песни», виданий у Петербурзі в 1885 році, і в якому нараховувалось 525 пісень. Крім його власних записів, збірку доповнили і два записувачі з Пряшівщини, а саме Андрій Гладоник, дяк з Пстрини (8 пісень), і ?. Левицький (34 пісні), а також ?. Бачинський (114 пісень), що ввійшли у збірник як додаток («Песни верховинцев». Сборник Бачинского, стор. 179—211). Де-Воллан звернув увагу на високу художню цінність закарпатського фольклору. Він пише: «Наши композиторы могли бы собрать богатую жатву славянских мелодий, если бы заглянули в Закарпатский край, обитаемый русскими и словаками».⁹⁹

Кінцем минулого століття Пряшівщину відвідують два галицько-українські дослідники. Першим почав науково досліджувати народну творчість лемків по сей бік Карпат видатний український вчений Володимир Гнатюк (1871—1926). Він був першим з українських науковців, що крім областей тодішньої Угорської Русі, відвідав і нинішню Пряшівщину. В 1896 р. Володимир Гнатюк побував на Снинщині і відвідав села Ублю, Кленову, Розтоки (мабуть, йдеться про обидві Розтоки — Кальну Розтоку біля Кленової та Стащинську Розтоку), Улич, Збуй (Збой — М. Ш.) та Новоселицю. В. Гнатюк найбільше матеріалів прозового жанру (казки, легенди, анекдоти) записав у селі Збой від талановитого казкаря-розповідача Михайла Пустая. Тоді за шість днів він записав 14 легенд, 13 казок соціаль-

⁹⁹ Цитоване за: М. Мушинка, 3 глибини . . . , ц. т., стор. 16.

но-побутового характеру, 13 фантастично-пригодницьких казок, 3 легенди та одне оповідання з життя.¹⁰⁰

Через три роки, в 1899 р., В. Гнатюк вдруге відвідав Угорську Русь, побувавши у північних областях Шариша, Спиша та на Північному Земпліні, що теж заселений русинами. Тоді він відвідав одинадцять сіл: Шамброн, Сулин, Великий Липник, Орябину, Литманову, Якуб'яни, Чертіжне, Кромпахи, Свидник, Кружльову та Мальців. З цієї подорожі В. Гнатюк зібрав багатий фольклорний матеріал, переважно народну прозу: 51 казку, 17 анекдотів, 3 оповіді (спогади), разом 71 прозовий твір від 17 розповідачів, які опублікував у етнографічному збірнику.¹⁰¹

На рік пізніше від першої подорожі В. Гнатюка на Пряшівщину цей клаптик української землі відвідує інший український вчений Іван Верхратський (1846—1919), український філолог, письменник, природознавець і народний діяч. В 1899 р. І. Верхратський відвідує Пряшівщину вдруге. Головною метою його відвідин західних лемків було дослідження лемківських говірок. І. Верхратський, як довідуємося з його праці «Знадоби для пізнання угрорусских говорів», відвідав 36 сіл: Луків, Лівів, Чирч, Орлов, Уяк (Удол), Старину, Бехерів, Комлошу (Хмельову), Варадку, Вишній Мирошів, Кечківці, Вапеник, Кружльову, Вишній Свидник, Бодружал, Дрічну, Чертіжне, Габуру й Збійне. І. Верхратський записав тоді понад дві з половиною сотні народних пісень, 83 прозові твори (байки, казки, легенди, анекдоти, демонологічні оповідання, перекази, одну казку-небилицю та різні оповіді-спогади з життя), 3 описи обрядів, 217 загадок, 14 прислів'їв.¹⁰²

Слід згадати, що І. Верхратському належить і кілька науково-популярних статей про народну обрядовість Пря-

¹⁰⁰ Етнографічний збірник, т. IV. Львів, 1897. Цитоване за: М. Мушинка, З глибини . . . , ц. т.

¹⁰¹ Етнографічний збірник, т. IX. Львів, 1900.

¹⁰² І. Верхратський, Знадоби для пізнання угро-руських говорів. Записки НТШ, т. 44, кн. 6. Львів, 1912, стор. 13—171.

шівщини, з яких на увагу заслуговує окрема стаття «Гоя Дюньдя і собітки на Угорській Русі».¹⁰³

Наприкінці ХІХ ст. в 1898 р. Пряшівщину, зокрема руські села, що межують із словацьким регіоном, відвідує словацький мовознавець Самуель Цамбель. Він також досліджував зразки говорів русинів на Східній Словаччині та на Закарпатті. У своїй праці «Slovenska reč» він наводить сім казок. По одній казці записав в Орлові від Васька Попади-ча (1898), у Стебнику від Василя Мадяра (1898) та в Нижніх Репашах від Яна Павлова (1904). Решту казок С. Цамбель записав на Закарпатті. У Доманінцях одну казку він записав від Андрія Червеняка (1898), з Стройної записав від Михайла Футули дві казки (1898) та в Оніківцях одну казку від Михайла Федора (1904).¹⁰⁴

Дальший слов'янський вчений, що у цьому самому часі відвідав Пряшівщину, заселену русинами, був польський дослідник Луціян Малиновський. Він відвідав село Остурню на Спиші, де записав три казки: «Кривда й Правда», «Правда» та «Неправда». Наведені казки в 1903 р. Л. Малиновський опублікував у своїй праці.¹⁰⁵

В 1900 р. в журналі «Slovenske pohľady», № 4-5, зразки фольклору із сіл Брусниця та Брезниця опублікував Базовський.

Великим ревнителем народної культури був Я. Стрипський. Він наголошував про заснування музею для русинів. В 1900 р., як гадає О. Рудловчак, Я. Стрипський під вседонімом «Рускоці» друкував у восьми номерах газети «Клет» під заголовком «Дещо про нашу етнографію». Ав-

¹⁰³ Діло. Львів, 1898, № 191. Цитоване за: М. Мушинка, З глибини . . . , ц. т., стор. 17.

¹⁰⁴ С. Цамбель, Словенська реч а ей место в родіне слованських языков. Турчанський св. Мартин, 1906.

¹⁰⁵ Л. Малиновський, Повесьці Спіськіє. Матеріали антропологічно-археологічні, д. VI. Краків, 1903, стор. 141—174. Цитоване за: М. Мушинка, Науковий збірник МУК в Свиднику, 1964. Між слов'янами-поляками, крім Л. Малиновського, які цікавилися лемківською культурою по той бік Карпат були О. Колберг, Р. Райнфус та деякі інші.

тор у статті пише, «що вже пройдено через початкові спроби, але оскільки перші кроки зробили чужі дослідники (Де-Воллан, Головацький, Гнатюк), навіть не можемо про себе твердити, що розпочали цю справу. Етнографічних досліджень, навіть найпростіших збірок, в нас немає». Я. Стрипський закликає до широкоорганізованого комплексного дослідження матеріальної та духовної культури. Автор заохочує до збирання, публікує план і питальник збирання матеріалів, розподіливши його на три великі групи.¹⁰⁶

Початком ХХ ст. фольклор досліджують місцеві науковці, українські і російські вчені та любителі, що записують дорогоцінні народні скарби. До них належали Філарет Колесса, Степан Фенцик, Іван Панькевич, Корнелій Заклинський, Николай Бескид, Юрій Геровський, Д. Севастянов та любитель селянин і письменник Лука Дем'ян. Виростали нові дальші паростки на ниві народної культури.

Юрій Геровський вже в 1901 р. у львівському «Науковому зборнику Галицько-руської Матиці» (т. I, кн. 1, 2) опублікував кілька записів народних пісень з Лабірщини.¹⁰⁷

У той несприятливий час для досліджування народних скарбів русинів, але також і для словаків, на початку ХХ ст. деякі угорські спілки серйозніше приступали до збирання «плодів словацької і рутенської народної творчості в Шариському комітаті». В 1907 р. Спілка ім. Сечені оголошує конкурс на запис народної творчості (пісні, народні побожні пісні, оповідання, казки, історичні перекази). Перший приз тоді отримав відомий фольклорист та етнограф І. Семан.¹⁰⁸

Та й друга угорська спілка — Спілка ім. Кішфалуді — в 1909 р. йшла назустріч русинам. Т. Легоцький заговорив про нове видання збірки закарпатоукраїнських пісень у

¹⁰⁶ О. Рудловчак, Біля джерел . . . , ц. т., стор. 219.

¹⁰⁷ Цитоване за: М. Мушинка, З глибини . . . , ц. т., стор. 18.

¹⁰⁸ О. Рудловчак, Біля джерел . . . , ц. т., стор. 225.

перекладі на угорську мову. Також було розпочато підготовку до друку збірника українських народних казок на угорській мові М. Фінцицького.¹⁰⁹

Та русини-українці найкраще друкували б свої народні скарби на рідній мові. В 1911 р. в додатку «Науки» — в «Селі» — друкували менш або зовсім невідомі дрібні «мурашки», що приносили свій скомний труд на олтар нашої спадщини. Таким був і Якуб'янський (псевдонім — М. Ш.), що друкував в газеті серію оригінальних нарисів «Спиш», «Шариш» в розділах «Наша Верховина», «Наш народ».¹¹⁰

Иосиф Янков в тому ж самому часі в згаданій газеті друкував зібрані у Свиднику народні пісні («Як єм ишов з війны», «Мила воду брала . . .», «Иде заяць з горы трома дарами . . . » та інші.¹¹¹

В 1913 р. Орест Сабо у «Бібліотеці інформацій про національності» видав фольклорно-етнографічну монографію «Про угорських русинів». Як зазначає О. Рудловчак, ця його книжка була фактично монографічного характеру, яка вийшла як результат тих намагань, пропозицій і планів, про які згадувалося вище. Книгу укладено за працями Ю. Жатковича: «Опис угорських руських», Т. Легоцького: «Історія Мукачівської грекокатолицької єпархії», фольклорними записами І. Семана, матеріалами Я. Стрипського, Д. Урайія про православний рух в Угорщині, А. Журега про народні вірування в Марамороші, фольклорними записами В. Гнатюка та ін. В роботі «Про угорських руських» згадуються цікаві розділи з етнографії: побут, харчування, родинні звичаї (народження, весілля, смерть), календарна обрядовість (Водохреща, Паска, Різдво, ніч під Яна, піст, музика, танці, ходіння на Прощу, забобони, лікування хворих, народні вірування).¹¹²

В 1911 р. з Галичини на Пряшівщину приходить вчений-

¹⁰⁹ Там же, стор. 224.

¹¹⁰ Там же, стор. 199.

¹¹¹ Там же, стор. 200.

¹¹² Там же, стор. 229—230.

музеолог Філарет Колесса. Він був першим угорським вченим, який цікавився не тільки текстами народних пісень, але також записував і їх мелодії. Ф. Колесса видав збірки народних пісень «Народні пісні з Підкарпатської Русі» (Ужгород, 1923) з 55 піснями із села Цигелка і Тварожець. У другій збірці — «Народні пісні з Підкарпатської Русі» (Ужгород, 1938) — він опублікував 12 пісень з мелодіями, записаних М. Рошахівським в с. Радвань на Лабірці.¹¹³

На Закарпатті селянин Лука Дем'ян, який потім став закарпатським письменником, в календарі на 1914 р. опублікував свої коломийки «Ой, ми собі заспівайме» та «Мой миленький такий красний», і з того часу став ретельним збирачем народних скарбів.

Кінцем ХІХ ст. — початком ХХ ст. для русинів на Закарпатті і Пряшівщині настала важка година за самозбереження, за те, чи це населення, як народ, ще буде існувати. Це нещасне українське населення було занепале економічно, його національне і соціальне становище було таким жахливим, що мадярський економ Еган про нього висловився так: «Вже тепер можна сказати, коли помре останній русин».

Коли в 1848 р. було придушене угорське повстання з допомогою російської армії, то аж до 1867 р. усюди було чути руське слово. Та коли угорці в 1867 р. з'єдналися з австрійцями й дістали свої права (австрійська монархія від того часу почала називатися Австро-Угорщина, аж до її розпаду в 1918 р.), русини зазнали великих страждань. На підставі закону з 3 серпня 1873 р. австро-угорські власті почали на території, де жили русини, будувати державні школи і заборонили в них вивчення руської рідної мови. А в 1907 р. внаслідок бруталного шкільного закону Апоні почалась ліквідація руських церковних шкіл. Старі люди ще згадують, коли вони ще були школярами, що вони не сміли навіть на перервах говорити між собою на рідній материнській мові. Коли хтось з дітей порушував такий наказ,

¹¹³ Див.: М. Мушинка, 3 глибини . . . , ц. т., стор. 18.

вчителі їх били. Мадярські жандарми ходили по селах і шукали по хатах руські молитвенники і забирали їх.¹¹⁴

В 1912 р. жупні просвітні ради домагаються від шкільних інспекторів і для наших церковних шкіл (де ще такі залишилися) мадярської викладової мови. Греко-католицькі єпископські уряди почали видавати для своїх дієцез і парафій всякі розпорядження й хрестильні та вінчувальні листи виключно на мадярській мові.

Греко-католицький єпископ Надь з Пряшева і його співпрацівники домагалися заведення до церкви латиніки, а в Ужгороді почали виходити греко-католицькі церковні календарі цілком на мадярській мові. З цього видно, що мадяризація охопила головний опорний стовп народної стійкості — народні школи і церковні обряди, і паралізувала національний дух.

Влітку 1916 р. появилось розпорядження № 169/1916, що від 1 жовтня 1916 р. на цілій Угорській Русі, включно Пряшівщини, заборонено вести навчання кирилікою в церковних і громадських школах. Заборонялось також друкувати книжки тими буквами, навіть біблію та катехизм.

Для руських церковних шкіл, що ще залишилися у Еперієші (Пряшеві) вийшла «Руська читанка» з мадярською орфографією «Ruten olvasokönyv», ухвалена пряшівським греко-католицьким єпископом Миколою («szent Miklós» rüspöki).

В такому стані все завмерло, і не було вже ніякого потягу до записування народних скарбів. Скасування кириліки мадярським урядом в 1916 р. сприяло тому, що наша інтелігенція (насамперед священники) до розпаду Австро-Угорщини сильно змадяризувалася.

Національний руський дух над водою цього нещасного українського племені під Карпатами утримували народні традиції: церковні обряди, народні звичаї, фольклор та етнографія. Ця нещасна прадідна земля, про яку часто гово-

¹¹⁴ Календар «Просвіта» на 1939 рік.

рили, що «нікому не належить», була орошена кров'ю й сльозами.

Як тільки Австро-Угорщина розпалася, під впливом діяльності рад бувшої монархії, особливо Мадярської народної ради в Турчанському св. Мартині, за ініціативою уніатського священика Омеляна Невицького і пряшівських учителів у Старій Любовні 8 листопада 1918 р. була утворена Руська Народна Рада як перший орган закарпатських українців-русинів. В її документах говорилось, що ніколи не допуститься того, щоб русини проти своєї волі були розз'єднані і приєднані до чужого народу. Через одинадцять днів, тобто 19 листопада, центром Ради став Пряшів. Рада вимагала для русинів права на самовизначення в етнічних межах.

Чехословацька ліквідаційна комісія в Будапешті, очолювана Годжею, доводила представникам руських народних рад (крім Пряшівської були ще Марамороська, Верецька, Хустська), особливо А. Бескиду (який в часі Австро-Угорщини був послом), що за тодішньої міжнародної ситуації закарпатські русини мають можливість приєднатися до новоутвореної Чехословацької держави, або залишитися у складі Угорщини.

Та закарпатський народ, що був під тисячолітнім гнітом мадяр, вже не хотів залишатися під їх владою. Він був знищений фізично й духовно. Ось що пише чеська дослідниця етнограф Амалия Кожмінова, яка відвідала Закарпаття в перші роки після першої світової війни: «Не знаючи умов, важко собі уявити, яку енергію і працю потребує той найсхідніший закуток ширшої вітчизни. Земля є напів занедбана, позначена з півночі слідами світової війни, яка туди валилася, з важким життям народу і за змістом так примітивним, що в культурній державі належить майже до похмурих рарит.

Найсумніше зі всього, очевидно, знайдемо в Карпатах, що оточують землю проти території Галичини. Тут села розпорошені високо в горах, часто без жодної ліпшої комунікації. Це прямо документує, як страшна і цілеспрямов-

вана була тактика попередньої держави (Угорщини — М. Ш.), слідуючи одну мету: морально і фізично знищити народ, відсуджений як народ до зникнення.

Про Підкарпатську Русь, її нарід і про його побут у нас майже було невідомо. Аж досі ця частина нашої держави була для нас «невідомим суходолом» . . . Чутки про неї поширювалися завжди уривчасті, неясні і бентежні. Їх приносили в ширшу громадськість, мабуть, вояки, сліди яких світова війна занесла туди, у північні частини Угорщини». ¹¹⁵

Руська Народна Рада в Пряшеві мала певний вплив також на Північній Лемківщині — західній частині української Галичини. 5 грудня 1918 р. у Флоринці була заснована Руська Рада Лемківщини, яка проголосила, що прикарпатська територія Галичини становить із Закарпаттям нероздільну територіальну одиницю. ¹¹⁶ Та настали незгоди. Одні разом з О. Невицьким були за державно-правове упорядкування, а брати Бескиди — за приєднання Пряшівщини (руський етнос) до Чехословаччини разом із Закарпаттям. На польській Лемківщині поляки підкріпили прикордонні варти, а на цьому боці чеське військо зайняло північні округи Списького і Шариського комітатів. ¹¹⁷

16 травня 1919 р. Центральна Руська Народна Рада відголосувала проект американської делегації на державно-правове становище Закарпаття у складі Чехословацької республіки. ¹¹⁸

Як тільки Словаччина увійшла у склад новоутвореної Чехословацької держави, її шкільні власті, які за Угорщини публічно засуджували закон Апоні від 1907 р. як знаряддя денаціоналізації, внаслідок якого на Словаччині залишилося тільки 339 словацьких церковних шкіл, в яких більшість предметів викладалось по-мадярськи, свою політику

---

¹¹⁵ А. Kožminová, Podkarpatská Rus, práce a život lidu. Praha, 1922.

¹¹⁶ І. Ванат, Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини, кн. 1. Пряшів, 1979, стор. 72.

¹¹⁷ Там же, стор. 73.

¹¹⁸ Там же, стор. 92.

по відношенні до українських шкіл почали проводити в дусі того ж закону. Опираючись на цей закон, братіславський шкільний реферат народної освіти і культури дав вказівки шкільним інспекторам Східної Словаччини, за якими навчальною мовою греко-католицьких шкіл, в яких до війни навчання велось по-мадярськи, повинна була стати словацька мова.¹¹⁹

І розпочалася драма: у руські школи запроваджувалася словацька мова. На сторінках руських газет постійно йшла боротьба за руські школи в руських селах. Тоді, як в наших селах лютувала чума, Словацька ліга на чолі з Яном Руманом мала за ціль зліквідувати русинів вщент. Я. Руман у своїй брошурі «До питань словацько-русинських відносин на Східній Словаччині» намагався довести, що ніби русини на Словаччині не існують. Сам забув, що не так давно за Угорщини Іштван Тісса говорив те ж саме про словаків. Для підтвердження вище сказаного ще хочеться навести такий факт: «На засіданні Словацької ліги, яке відбулося 21 лютого 1930 р. в Братіславі, було прийнято ряд мір проти т. зв. русинського руху. Керівний працівник крайового управління Словацької ліги д-р Лішка на засіданні заявив, »що ľud označovaný za ruský, nemá dosiaľ národného uvedomenia a nehlučnou kultúrnou prácou a hospodárskym povznesením by bolo možné 90 000 Rusinov na Slovensku v pomernej dobe zlikvidovať«. ¹²⁰

Та Словацька ліга тепер свій намір вже застосувала на практиці. У шкільній хроніці села Сулин на Спиші читаємо: «Doterajšia dvojtrieda bola rozšírená o tretiu postupnú triedu, ktorá prišla v platnosť dňa 1. októbra 1936. Nakoľko je miestna obec finančne vyčerpaná, a nemôže sama znášať osobný a vecný náklad, toľko učiteľských síl, odhodlala sa Slovenská liga k tomu, že pomôže svojmu bratu Rusinu vydržia-

¹¹⁹ Там же, стор. 301.

¹²⁰ І. Ванат, Нариси новітньої . . . , ц. т., стор. 314.

vať jednu slovenskú školu a bude znášať všetky vecné náklady tretej postupnej triedy». ¹²¹

Ось якою була «братня» допомога, щоб пословакізувати русинів!! Про наслідки словакізації статистика говорить сама за себе: якщо за переписом населення в 1930 р. на Словаччині було ще 91.079 русинів, то в 1944 р. їх вже було тільки 80 000. Та після закінчення другої світової війни зразу зголосилося 180 000 русинів. (Газета «Праце», Прага, № 293, 20. XII. 1946). В той час Пряшівська і Михалівська православні єпархії нараховували разом 277 487 віруючих. («Православний церковний календар» на 1951 р.) Зрозуміла річ, що православні і греко-католики були виключно русини. ¹²² В 1980 р. (через п'ятдесят років від 1930 р.) кількість русинів зменшилась більш, ніж на половину.

Це саме робили і по той бік Карпат польські шовіністи. Вони між двома світовими війнами силоміць відділили лемків від українців, що жили в панській Польщі. Про це вже згадувалось вище.

А русин, від природи покірний, якому накидають ярмо на шию, відсувають далі до гір, відбирають від нього його прадідну віру і національність, терпко зносить знущання, думаючи, що так має бути. Його обдурюють національно, а він безпомічно дивиться на світ, як побита собака, як вилякане ягнятко, що «пониже вовка вовкові колумутить воду». Вороги з одного і другого боку Beskidів злорадно кидалися супами на безборонне українське лемківське плем'я. ¹²³

---

¹²¹ М. Шмайда, Ой, верше мій, верше . . . «Дружно вперед», № 9. Пряшів, 1961, стор. 13.

¹²² Цитоване за: І. Шлепецький, История развития . . . , ц. т., стор. 122.

¹²³ Те, що не вдалося здійснити (заполонізувати лемків) польському ксьондзові Ч. Войтисакові, «пощастило» польському уряду під проводом робітничої партії в 1947 р., коли лемків виселили з їх рідних земель: одних розкинули серед польського «моря», других вигнали до Радянського Союзу. Поляки пішли за зраком «великого вождя народів» — найбільшого злочинця в світі, якому в жертву впали мільйони людей його країни і в результаті виселення та різного переселення.

Польські лемки мусили залишити свої рідні землі, на яких родилися і вмирали — свою рідну батьківщину, яку так прегарно, доводячи до сліз, описав її найбільший син — найвидатніший лемківський поет Богдан Ігор Антонич: «Що є батьківщина?» — раз питала Оля, А батько радо відповів на це дитині: «Знай — батьківщина — це ріка, що серед поля, Поза селом ген тихо пливе, Це в саді нашому дерева, зілля, квіти, Це на ланах пшениця золотоколоса, Це той, що віє з піль пахучий теплий вітер. Що на левадах скошена трава в покосах. Це наші всі пісні і молитви щоденні. Це рідна мова — скарб, якого ти не забудеш, Це небо синє в день, а серед ночі темне, Це, моя доню, все те, що ти так щиро любиш».

Замовкнеш, а груди наповняться жалем, що на цих землях вже не чути рідної пісні, що її співала молодь, не чути лемківської говірки. Не чути вечірнього дзвону, голос якого лунав понад соснові бори. Все замовкло . . .

Про долю свого знедоленого українського племені, розкиданого по чужих сторонах, виливає глибокий жаль перед своєю смертю інший лемківський поет Іван Русенко:

А тепер смутно нам в Карпатах,
Нигде не дзвонить в церквах дзвон.
Не видно там нашого брата
— Ани в Висові,
— Ани в Лабові
Вшитко вон!

Лемковської не чути бесиди,
Затихли пісні серед гор,
Лем духи дідов-прадідов,
Блукають сами,

Межи горами
С бору в бор.

Гей, наши лемки в Кошалині,
В Зеленій Горі плечі гнут,
А в родной нашой Лемковщині
Репатріанти
І окупанти
Всяди сут.

Гей, бідни лемки висилени,
Од Одри-Ниси по Донбас,
А села, поля залишени
Опустошали,
Позарастали
Терньом зас.

(Карелу С. Т. в Бориславі, 20. III. 1959)

Драма асиміляції лемків, що живуть компактно, продовжується й по сей бік Бескидів. Українське плем'я від мадяризації колись відстоювали церковні обряди, що мають глибоке коріння у Київській Русі. Його не було так легко асимілювати ані за мадяр, ані за Словацького штату і його клеро-фашистського уряду.

Виривати ці історичні коріння вдається аж тепер завдяки «братньої політики». Дехто з словацьких шовіністів добре собі усвідомив, що на «руські свята» (Різдво, Великдень) діти мусять йти до школи. Цього вистачило батькам, щоб кинули свої «руські свята», замінили їх за римо-католицькі, а з ними і свою українську національність за словацьку. Далі прийшла «одноголосно» відголосована інтеграція шкіл, а з нею і свобода (хоч тільки в цьому!), щоб кожний батько й дитина «вибирали» собі школу, яку хто хоче (звичайно словацьку!). За бувшої Чехословацької республіки і за Словацького штату цього не було, хоч, наприклад, гардисти собі це могли дозволити, та не дозволили!

Тепер українська інтелігенція, що жила в містах і містечках, першою почала давати своїх дітей до словацьких

шкіл. За ними пішли й селяни. Все це фактично знищило українські школи, мову, а, може, й національність.

Подібну аналогію знаходимо після ліквідації Общества Василя Великого (1902), коли був сильний натиск з боку мадяризації. С. Гойдич писав: «Русская річ и русскіе обычаи (розумій: русько-українські) сохранились только среди крестьян и некоторых учительских сімях».¹²⁴

Кінцем ХІХ ст. при жорстокій асиміляції О. Павлович передбачав неминучу загибель цього нещасного руського племені, коли наша бідна інтелігенція (священики та півцелі) під тиском всесильних мадяризувалися. Він тоді написав «Заповіт»:

Нещасний мой народ!
Тебі безпощадная судьба назначила неменуему смерть,
Смерть насильственную и наглуую.
Нанесенную как просто безумним самоубійством,
Подготовленную твоими уродливими чадами.
Малодушные, обманом водимые люди
В ожидании личных выгод
Не прочь даже от святоцтва,
Пожертвуют ряди мнимих наград
Наследственную от прадедов святиню!
Этакий род повинен смерти!
Сниди из жизни недостойный род в могилу!
Изрытую собственными когтями.
Не раздастся над могилою твоею
Рыдание остальных твоих братьев,
Ибо таких уже не станет.
Кроми того по уставу церковному
Самоубійці не поется вічная память!!

Та О. Павлович не передбачав скоропостижного кінця Австро-Угорської монархії, коли після війни виникли нові слов'янські держави, як Чехословаччина, Польша, Юго-

---

¹²⁴ С. Гойдич, *Образование*. Пряшів, 1943.

славія. Тоді і в нас, русинів, почали появлятися нові паростки народного відродження. Та цю радість зажила тільки одна генерація. В 60-х рр. почали інтегруватися округи, а з ними й школи. Люди покидали свої прадідні візантійсько-руські обряди, бо ставалося таке, що деколи на свої руські свята селяни мусили відходити на новітню «панщину». Інтелігенція, яка за часів О. Павловича мадяризувалася, тепер словакізується. І от нові «уродливі чада»!

При досліджуванні нашого українського етносу в 1965 р. в розмові з 95-річним дідусем Юрієм Гомолою з села Бенятина він про занепад нашої національності і свідомості сумно сказав: «Не розумію: руські люди, руські діти — словаки!» (підкр. — М. Ш.).

О. Павлович не перебачав, що церква, яка найбільш утримувала у народі його традиції, у наш час стане помитком. Деколи не знаємо, на котрий день припадає неділя, бо часто замінюємо її за робочий день. Наша інтелігенція не та, що була в кінці минулого століття, але високо освідчена і скоріше підлягає асиміляції заради свого повного критця і заради своїх дітей, щоб через словацьку національність вони мали краще суспільне становище. А за ними, як вівці за баранами, покидає свою національність і селянство.

Якщо наші недоброзичливі сусіди не зупинять колесо, що трощить нашу святу національність, то незабаром ще через одну генерацію лемків не стане. Їх історія буде згадуватись, як історія сумерів чи етрусків, які назавжди вимерли. Польський чи словацький народи не стануть ні більші, ні славніші, якщо асимілюють лемків, і це не придасть їм на честі. Їхні нащадки можуть тільки соромитися перед світом за нерозважність своїх попередників. А лемки — це як незабудка, що могла б тільки украшати їхні квітучі сади рідкісною квітинкою для слави їх культурності. Та ж лемки принесли у світову культуру шедеври дерев'яних ікон, своєрідну народну культуру, визначних людей.

Невеличка лемківська віточка українського народу, відірвана від свого народного стовбура, століттями жила си-

---

ротою подальше від своєї матері-України, яка не могла їй допомогти, бо й не могла . . . Той малий народ завдяки релігійним традиціям не асимілювався під тисячолітнім гнітом поневолювачів. Він свято зберігав свою прадідну віру, народні традиції, в біді, злиднях і неволі творив свої чудові народні пісні, які співав під батогом феодалів.

А тепер все зникає, як роса на сонці. І наш дальший лемківський поет Іван Мацинський з наболілим серцем жаліється у своєму вірші:

Чи вже справді ми своє не любим,
І після рабства десяти віків,
Наче діти пустотливо губим,
І рідне слово, і материнський спів?!

Між двома світовими війнами

Після розпаду монархії по першій світовій війні для русинів Закарпаття й Східної Словаччини почав виходити цілий ряд різних газет і журналів, більшість з них у Пряшеві. Вони виходили на язичію, на російській, але й українській мовах. Гноблений тисячоліттям народ зразу провидів, відчув національну любов до свого рідного. Ширилася доріжка до бідних карпатських сіл, була надія до збирання і публікування народного багатства.

«ГОЛОС РУССКОГО СЛОВА» — тижневик, орган «Карпаторусской народной Ради» (Пряшів, 1918—1920).

«ЦЕРКОВЬ И ШКОЛА» — «официальный орган епархиального управления», часопис, що був продовженням угорської попередниці (Пряшів, 1918—1919).

«РУСЬ» — народна просвітительська газета (Пряшів, 1921—1923).

«РУССКОЕ СЛОВО» — виходило як додаток до словацької газети «Словенски виход» (Кошиці, 1919—1920).

«РУССКАЯ МОЛОДЕЖЬ» — «журнал русской учащейся молодежи» (Пряшів, 1924—1939). Ця газета мала додаток «ДА ПРИЙДЕ ЦАРСТВОЕ ТВОЕ», деколи друкований латинікою (1928—1938).

«НАРОДНАЯ ГАЗЕТА» — орган «Русской народной партии на Словакии» (Пряшів, 1924—1939). Згодом газета перебирає нову назву «РУССКАЯ НАРОДНАЯ ГАЗЕТА» (Пряшів-Ужгород, 1937—1938).

«РУССКИЙ ЗЕМЛЕДЕЛЕЦ» — орган Союза земледельческой Республиканской партии (1928—1939). Спочатку він був додактом до словацької газети «Газдовске новини», що виходила в Кошицях, а від 1935 р. була самостійною газетою.

«РУССКАЯ ШКОЛА» — офіційний орган Союза русских учителей на Словакии (Пряшів, 1926—1932).

«ПРЯШЕВСКАЯ РУСЬ» — «орган свободной русской

общественной мысли», частково друкувався і латинікою (Пряшів, 1938—1939).

«ДЛЯ НАС» — орган Спілки руських студентів (редакція в селі Чирч, Східна Словаччина) ім. Добрянського в Братіславі. Здається, що вийшов тільки один номер.

«ЗОЛЯ» — «орган фронту руських земледельців и рабочих». Газета мала антифашистський характер і скоро була зліквідована. Вийшов тільки один номер (15 лютого 1937 р.).

Скоро почали виходити і різні журнали, починаючи дитячими аж по літературно-суспільні.

«ПЧІЛКА» — дитячий журнал на українській мові. В ньому містилися байки, казочки, стародавні дохристиянські колядки, загадки тощо. Журнал почав виходити в Ужгороді в 1920 р.

«КАРПАТОРУССКИЙ КРАЙ» — «ежемесячный литературно-исторический журнал Общества им. А. Духновича». Журнал започатковано в Ужгороді (1924).

«ДУШПАСТЫРЬ» — урядовий духовний орган Мукачівської єпархії, його початок датується 1923 р.

«ТРЕМБІТА» — альманах письменників Підкарпатської Русі. Упорядник Василь Гренджа-Донський. Альманах нараховує 99 сторінок і був виданий в Ужгороді (1926).

«КАРПАТСКИЙ СВЕТ» — «литературно-общественный журнал Общества им. А. Духновича». Журнал почав виходити в Ужгороді (1928).

Бідні русини почали дихати на повні груди своєю народною культурою. Стало появлятися багато книжок різної тематики з області літератури, історії та інших ділянок. Цікавою книжкою на той час була «КАРПАТОРУССКАЯ ДРЕВНОСТЬ» Н. А. Бескида. Книжка приносить цікаві спостереження про нашу історію та етнографію, доторкається й нашої теми. (Ужгород, 1928).

В 1921 р. Степан Фенцик видає в Празі збірку народних пісень з нотами «Пісні подкарпатських русинів», ч. I (36 пісень), а через два роки (1923) виходить збірка «Пісні

подкарпатских русинов», ч. II (також 36 пісень). В 1921 р. Олександр Кізима уклав «Подкарпатські співанки для хору з нотами» (10 пісень), видані товариством «Просвіта» і надруковані у Празі. Володимир Ульвінський видав в Ужгороді «Стародавні коляди Підкарпатської Русі» (1923/1924).

Великою мірою на дослідженнях на Закарпатті і на Пряшівщині поділявся Іван Панькевич. Він проводив свої дослідження в 1925—1938 рр. В селах, які він відвідував, на фонограф записував казки, легенди, перекази, оповіді з життя, описи звичаїв, пісні і т. д. Під час своїх експедицій відвідав 109 сіл, з того 42 на Пряшівщині, а з них 40 сіл українських: Улич, Ублю, Коромлю, Прикопу, Пудгородь, Валацківці (село в 1936 р. виселене у новозбудоване село поблизу Гуменного, сьогодні вже пословакізоване), Колоницю, Пихні, Звалу, Машківці, Дідачів, Суків, Суху, Чабалівці, Нягів, Красний Брід, Рожківці, Нижню Ольку, Кайню, Руську Порубу, Рафаївці, Вальків, Кобильницю, Щавник, Млинарівці, Рімне (Рівне), Ортутову, Ладомирову, Никлову (тепер Микулашова), Бехерів, Шому (тепер Дрениця), Ястраб'є, Обручне, Ольшавицю, Блажів (село в 1951 р. виселене), Завадку, Порац, Гельцманівці та Банське. У вище наведених селах І. Панькевич записав: казок та переказів (12), анекдотів (4), легенд (2), бувальщин — демонологічних оповідань (5), казок-небилиць (1) та оповідей (21).

В 30-х рр. проф. Діонісій Зубрицький збирав народні звичаї через учнів пряшівської горожанської школи і надсилав їх І. Панькевичу, який їх публікував у журналі «Подкарпатська Русь».

На Закарпатті збиранням народної прози займався директор гімназії проф. Корнило Заклинський. Посередництвом своїх студентів він зібрав цінні народні перекази і опублікував їх під назвою «Народні оповідання про давнину». Збірка мала 126 сторінок з ілюстраціями й такими розділами: 1. Князь Лаборець; 2. Як повстали наші села; 3. Наші сусіди; 4. Татари; 5. Інші народи на Підкарпатській Русі; 6. Замки; 7. Князь Федор Корятович; 8. Монастирі;

9. Владики; 10. Суспільні верстви; 11. Господарство; 12. Панщина; 13. Повстання; 14. Опришки; 15. Кінець панщини; 16. Революція 1848; 17. Пам'ятки давнини. Згаданий збірник «Народні оповідання про давнину» був виданий Чехословацьким Червоним Хрестом в Кошицях в 1925 р.

Збиранням народних скарбів, передусім народних пісень, займалися учителі (вони їх також записували з описами обрядів у сільські хроніки), російські емігранти, а також селяни. Деякі любителі народної творчості, за інформацією тодішніх газет, мали свої власні рукописні збірочки народних пісень. На Лабірщині таким, хто власнив рукописну збірку народних пісень, був Василь Галь, уродженець з красного Броду, вчитель у Варехівцях. В «Народній газеті» він опублікував баладу «Єдна мати сина мала» з приміткою: «Из сборника рус. нар. пісень учителя Василя Галя».¹²⁵ Надійний майбутній фольклорист важко захворів на туберкульоз, а в 1936 р. помер 29-річним. Пісенник згорів разом з хатою в часі другої світової війни.

Другим збирачем народних пісень, про якого нам відомо з тої ж самої газети, був російський емігрант проф. Д. Севастьянов (жив в 30-х рр. дуже бідно у Видрані на Лабірщині). Він займався підготовкою учнів до гімназійних екзаменів. Потім перебував у Стащині на Снинщині. В газеті «Народна газета» Д. Севастьянов опублікував пісню: «Дала мені мати корову» з приміткою «Из сборника Д. Севастьянова».¹²⁶

В Музеї української культури у Свиднику зберігається рукописна збірка народних пісень, записаних Д. Севастьяновим від народної співачки Анни Ябур із Стащина. Збірка народних пісень (2—23 сторінки, перша сторінка відсутня) містить 120 народних пісень, записаних олівцем. У примітці Д. Севастьянов пише: «Стакчин. Анна Ябур. Єя мать, отец. Семейное положение. Работа на семью. Талант к пінію. Память. Любов к пінію. Еще маленькой запоми-

¹²⁵ Народна газета, № 11, Пряшів, 1933, стор. 3.

¹²⁶ Народна газета, № 5, Пряшів, 1933, стор. 3.

нала пісні. Эта любов заставляла ее собирать пісні. Сама записала 1 500 пісень, при чем тшательно сохранияла все старое, охороняя от новшества. Собрала старые песни, которые уже не поют. Эта же любов привела ее сюда (напевно, у Прагу, де А. Ябур давала свої концерти — М. Ш.) указать своеобразную русскую пісень». Пісні згаданого рукописного збірничка разом з іншими фольклорними жанрами під назвою «Срібна роса» (139 стор.) видав М. Мушинка окремою книжкою (Пряшів, 1970).

В 30-х рр. молодий селянин Бенько із села Борів на Лабірщині записав понад 400 текстів народних пісень і послав їх на конкурс до Пряшева, виписаний якоюсь культурною установою чи редакцією якогось часопису. Туди, напевно, були надіслані записи народних пісень і з інших сіл.

В тому самому часі на Лабірщині, в селі Збудська Біла, учителював Олексій Сухий, який записував народні пісні і музично їх обробляв. Одночасно він був диригентом учительського хору в Меджилабірцях. Та досі його музичні обробки народних пісень (багато з них втрачено в часі війни) компактно не були видані, якщо не рахувати репертуарний збірник № 3, в який було включено 11 народних пісень і в якому був поміщений короткий життєпис О. Сухого.

У 30-х рр. з народною українською прозою чеського читача знайомив відомий приятель українського народу Франтішек Тіхий. На чеській мові він видав невелику книжечку (всього 74 стор.) народної української прози під заголовком «Poviesti z Pokarpatské Rusi» (Жіліна, 1930). Збірник містить 5 переказів, 2 казки та 3 легенди. Матеріали передруковані з різних джерел. Авторами переказів були А. Кралицький, В. Пачовський, К. Заклинський, Л. Дем'ян та Ф. Дутко. В тому самому році в Ужгороді виходить збірник казок Бориса Мартиновича «Підкарпатські казки».

В 1935 р. американські лемки видали збірник «Лемковскы народны співанкы». На 62 сторінках поміщено 99 народних пісень. Пісенник було розіслано русинам до «старо-

го краю» по обох боках Бескидів, щоб хоч трохи заповнити прогалину пісенного друкованого слова. В тому ж році в польському журналі *Wierchi* була поміщена етнографічна студія про найсхідніше лемківське село Остурню з дослідженням остурнянського діалекту, сильно полонізованого.¹²⁷ Шкільний інспектор у Бардієві Варфоломій Крпелец видав монографію «Бардейов а єго околіє давно а днес». Він крім словацького фольклору із словацьких сіл бардіївського округу помістив і кілька десятків народних пісень та описав звичаї з українських сіл: Свидника, Вапеника, Млинарівців, Вишнього Орлика, Рівного, Вишньої Полянки та Фрічки. Він цікавився і описом побуту колишніх півце-учителів (сільських дяків), казками, переказами, легендами тощо, які збирав посередництвом учителів та священників в околиці Бардієва. Про це свідчать і його письмові звернення. 27 січня 1933 р. він звертається до парахіального уряду в Нижнім Тварожці,¹²⁸ в якому просить місцевого священика, щоб той йому записав перекази про Бусівський замок «Замчиско», про пастуха, що пас свині, та про монахів, що мали бути в Бусові. Б. Крпелец 10 лютого 1933 р. знову просить скоріше надіслати записи переказів.¹²⁹ Через шість днів, за свідченням копії двох переказів¹³⁰, що разом із згаданими двома листами Б. Крпелца знайшлися у парахіальному архіві у Нижньому Тварожці, бажані перекази були надіслані інспектору Б. Крпелцу. Перекази написані по-словацьки. Оскільки на копіях переказів бракує підпису записувача, здається, що ним був Олександр Чабиняк, священик у Нижньому Тварожці, який там в той час був одночасно, за свідченням інших документів, і учителем.¹³¹

---

¹²⁷ Вітольд Мілескі (Ян Рейхамн, Остурнія, Вієс спіска на кресах лемковскієго засієнту. Вієрхі, Краков, 1935, стор. 117—136.

¹²⁸ Архів Музею української культури в Свиднику.

¹²⁹ Там же.

¹³⁰ Там же.

¹³¹ Там же.

Як видно з передмови до згаданого збірника, який Б. Крпелец закінчив 1 квітня 1940 р. і підготував до друку, ні словом не згадується, що серед переказів із словацьких сіл знаходяться і перекази, записані, як тоді говорилося, з руських сіл на Пряшівщині. Б. Крпелец до згаданих, ним зібраних, матеріалів підходив тенденційно. Він не лише що не наводить національної приналежності руських сіл, в деяких випадках як, наприклад, у переказі «Вищерблений дзвін» з українського села Регетівки, словакізує руську народну пісню (стор. 34 рукописного збірника). Але і наперекір тому Б. Крпелец залишив цінний фольклорний і етнографічний матеріал, який, коли б не бути його, напевно, запав би порохом забуття.

В 1937 р. Державне видавництво у Празі видало збірник «Підкарпатські казки» (який нараховував 144 сторінки) Василя Гренджі-Донського. Тут було поміщено 20 казок від тридцятьох записувачів. В тому ж році і те ж видавництво видало книжечку «Вибір чехословацьких та підкарпатських переказів» (98 сторінок). Вона містить 34 чеські тексти і 28 українських переказів на українській мові. Упорядниками та перекладачами чеських текстів були А. Сова-Поливкова і А. Штурм, українські перекази упорядкували Петро Світлик і Семен Петрашко.

Другою книжечкою, що вийшла за бувшої Чехословацької республіки у Пряшеві (рік видання не наведений) був «Сборник казок російських, арабських та історичних», укладений ігуменом православного монастиря у Владимировій, Свидницький округ. Ігуменом там був Сава, горожанським іменем Струе. Книжечка на 48-х сторінках містить всього 12 казок, 6 переказів та одну байку.

Українське видавництво в Кракові видало в 1937 р. під редакцією З. Лиська співаник лемківських пісень «Великий співаник «Червона калина»¹³². Іван Вавринчик, педагог, письменник і культурно-освітній діяч опублікував «Се-

---

¹³² Зіновій Лисько, Лемківська музика. АНМ Світової федерації лемків. США, 1974, стор. 103.

ло Фольварк» (1934) «Трядиці селая Якуб'яни» (1934), «Долгими вечерами» (1935), «Пасхальні обичаї села Фольварк» (1938). Подкарпатское общество наук в Ужгороді в 1941 р. видало «Народні пісні підкарпатських русинів», зібрані Д. Задором, Ю. Костюком і П. Милославським. В тому ж році Подкарпатское общество наук видало перший том «Подкарпатских народных сказок» Антона Подгаєцького (другий том вийшов з друку в 1942 р.).

За Словацького штату виходили такі газети і журнали: «СТУДЕНЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ» — орган Спілки студентів ім. Добрянського у Братіславі (1940—41). Журнал виходив на десятих сторінках у двох сотнях екземплярів на російській мові.

«ЯРЬ» — філософсько-суспільний двомісячник, виходив на російській мові у Братіславі (1942—43).

«НОВОЕ ВРЕМЯ» — газета з додактом «ЮНОШЕСТВО» (Меджилабірці-Пряшів, 1941—44).

«ПРАВОСЛАВНАЯ РУСЬ» — церковно-народний орган православія з додатком «ПРАВОСЛАВНЫЙ ПУТЬ» (Ладомирова, 1927—43). Згуртовані студенти-русини тоді вважали себе «русскими», оскільки в той час на Пряшівщині був досить сильний російський напрям, і видавали вже згадуваний «Студенческий журнал». Цей журнал у вступній статті закликав до записування та присилання фольклорних і етнографічних матеріалів. Вже в першому номері журналу була надрукована соціально-побутова казка «Дав златы рогы за білы ногы», записана від селянки Насті Медвідь з села Палота на Лабірщині. Хоч в журналі не наведено автора запису, пізніше довідались від казкарки Насті Медвідь, що цю казку від неї записав Михайло Зарічняк, за походженням з села Видрань, студент філософії у Братіславі, який одночасно був і відповідальним редактором «Студенческого журнала».

В 1943 р. Олексій Фаринич уклав у Пряшеві збірочку народних казок на російській мові «Сказки». Здається, що це був останній доробок з області фольклору на Пряшівщині між двома світовими війнами.

Ще в часі бувшої Чехословацької республіки народною прозою Закарпаття цікавився також чеський вчитель Йозеф Спілка, теперішній член Етнографічної академії наук у Празі. Вчителюючи на Закарпатті, він зібрав серед пастухів гарний матеріал і в 1946 р. книжково видав його на чеській мові під назвою «Нарисанек».

Жаль, що між двома світовими війнами майже ніхто з нашої інтелігенції не приділяв більшої уваги збереженню народного багатства. Між священиками (крім Степана Папа), які мали найбільше часу і найближче до народу, не знайшлося послідовників, подібно до наших попередників-будителів, які займалися фольклором та етнографією. В тому часі наші села ще жили повнокровним життям, багатим на фольклор, вони ще дихали патріархальністю віків.

Післявоєнний період

Після другої світової війни Пряшівщина (південна Лемківщина) у складі Чехословаччини залишилась сама на себе (Закарпаття возз'єдналося з Радянською Україною). На згарищах руських сіл почалось національне відродження. У Пряшеві була заснована Українська народна рада Пряшівщини, від 1 квітня 1945 р. почав виходити її офіційний друкований орган «Пряшевщина». На всій території, де жили русини, були засновані руські школи з викладавою руською мовою або народною говіркою і язичієм, тобто в тих руських селах, де перед тим Словацька ліга позасновувала словацькі школи. Всіх руських шкіл було 363, навчання забезпечувало 676 учителів.¹³³ Продовжувала свою працю руська (українська) редакція Чехословацького радіо. Вона почала діяти ще за бувшої Чехословацької республіки (від 1934 р. у Кошицях, потім Братіславі, а від 1948 р. в Пряшеві). Засновником і поборником українського радіомовлення був невтомний культурний діяч Андрій Рудловчак. У Пряшеві був заснований Український народний театр, основоположником якого і його душею був Іван Гриць-Дуда. Були засновані російські гімназії в Гуменному, Свиднику і Меджилабірцях. В 1947 р. почав виходити дитячий журнал «Колокольчик-Дзвіночок». Видання проіснувало три роки. В 1951 р. газету «Пряшевщина» замінило «Нове життя», незабаром почав виходити журнал «Дружно вперед». В 1952 р. дійшло до заснування Спілки українських письменників, яку очолив Іван Мацинський. Через рік почав виходити орган української Спілки «Дукля».

В 1953 р. у всіх школах, де дотепер вчили по-російськи чи по-народному перейшли на українську викладаву мову. Перейшли з дня на день. Про цей «злом» у викладавій мові

¹³³ В. Капішовський, Не було взято до відома. «Нове життя», № 20, Пряшів, 1989, стор. 5.

в наших школах пише тодішній начальник шкільного реферату для українських шкіл Василь Капішовський: «Відділ агітації та пропаганди Крайового комітету КПС скликав на 6—7 червня 1949 року актив директорів тодішніх українських горожанських шкіл і дальших педагогів — членів партії. На активі в центрі уваги була проблематика викладової української мови. Було запропоновано: починаючи новим навчальним роком від першого класу початкових шкіл вчити дітей з «букваря», а з кожним роком поступово в тодішніх руських школах запроваджувати українську літературну мову навчання. Виходить, що ця зміна мала здійснитись на протязі кількох років, а не раптово з дня на день. Та, на жаль, переважна більшість присутніх педагогів цю пропозицію не підтримала».¹³⁴

Зміну мови населення не прийняло, ставилося до неї з недовір'ям, що тільки пішло на шкоду нашому населенню, бо поступово почало міркувати про дальшу зміну викладової навчальної мови.

Та й наперекір тому, що той клаптик української землі — Пряшівщина — зазнав стільки історичних змін: викладових навчальних мов у школах, стільки «хрещень», тут витворилось таке духовне багатство, яким наш край може рівнятися з будь-яким великим народом, що за тисячу літ не зазнав ніяких змін, як це було у випадку лемків.

Вже в 1948 р. ініціативні люди організують першу експедицію до руських сіл. До неї входять Олексій Сухий і Юрій Костюк, які записують пісенний фольклор, Іван Мацинський, Степан Гапак, Орест Дубай та інші.

І знову заклики на сторінках місцевої преси до записування народних скарбів. Закликає Федір Лазорик, Іван Прокіпчак, Іван Панькевич, Андрій Рудловчак.

Ф. Лазорик, тогочасний редактор дитячого журналу «Колокольчик-Дзвіночок», вже в першому його номері опублікував 4 народні пісні, а в п'ятому номері звертається до молоді із закликом записувати народні пісні. Він пише:

¹³⁴ Там же.

«Наш народ на Пряшівщині не обдарований ані білим хлібом, ані золотом. Але і він має чим пишатися: своїм духовним скарбом — народними піснями . . . Щоб про цей скарб знали і другі народи, треба його показати перед світом. Наші народні пісні треба позбирати, записати і видрукувати. Не сміємо допустити, щоби ті пісні пропадали, затрачувалися або переходили до чужої скарбниці, як чужий твір. Треба наші пісні захоронити від затрати. Важливість того діла зрозуміли свидницькі школярі, які з великою охотою взялися збирати пісенний матеріал Маковиці».¹³⁵

І. Прокіпчак, освітній інспектор у Снині, на сторінках газети «Пряшевщина» в 1948 р. у статті «Колыбельные песни Межилаборской долины» заохочує до збирання народних перлин: «Жемчужиной художественного творчества народа является народная песня. Она слагалась стихийно, вырывалась наружу из глубины души многострадального народа и передавалась из поколения в поколение. В ней опечатлена такая подлинная искренность и простота, какой мы не найдем ни в одной искусственной песне».¹³⁶

Відразу після війни у більшості наукових кіл була тенденція писати по-російськи. Георгій Геровський у своїй розвідці «Народная культура населения Пряшевщины» стисло пояснює календарну обрядовість (Сава і Варвара, Андрій, Різдво, Новий рік, Великдень, Богоявлення, Русалля, Благовіщення, Юрій) та сімейну обрядовість (весілля), історичні перекази, народний побут, архітектуру, народну ношу, народні пісні тощо. Стаття має наукову вартість. Та автор русофільського напрямку не міг не відпустити собі тенденційність. Про духовні пісні він говорить: «Современный песенный состав Пряшевщины знает и духовные стихи, которые принято считать особенностью великорусской

¹³⁵ Ф. Лазорик, Свидницькі школярі збирають пісні. «Колокольчик-Дзвіночок», № 5, Пряшів, 1974, стор. 28.

¹³⁶ І. Прокіпчак, Колыбельные песни Межилаборской долины. «Пряшевщина», № 9, Прага, 1948, стор. 5.

народной словесности, отсутствующую в устной словесности украинской. Примером может служить следующий стих из Чертижного в верховьях Лаборца:

Ты, дзіячку учений,
Нашто ші'сь просвіщений?
Повіджь нам, што ест еден.

Еден Сын Марії,
Што кралюе и панує над нами». ¹³⁷

Якось кумедно виходить назвати лемківський український віршик «отсутствующим в устной словесности украинской». Та цей віршик говорить сам за себе! При побутовому описі автор народні слова перекладає на російську мову: полова (мякины), комора (клеть), поніб'я (поднебье), сипанец (амбар), подолок (узкая юбка). Якби таку монографію написати на російській мові, то слова в описі звичаїв і побуту кожне друге чи третє мусило б перекладатися на чужу російську мову.

Іван Панькевич вже в другому номері «Дружно вперед» на 1951 рік звертається до учителів і студентів, щоб йому за питальником надсилали місцеві діалектні слова до «Словника українських південно-карпатських говорів».

А через рік знову дальший заклик до збирання народних цінностей, тепер від Андрія Рудловчака. У статті «Про нашу народну творчість» він в другому номері «Дружно вперед» на 1952 р. писав: «В нашого українського населення, яке живе в Східній Словаччині, є багато пам'ятників, які говорять про його історичне минуле. Ці пам'ятники не були ще систематично збирані і немає ще у нас досі форуму, який би брався за збирання та упорядкування цих цінних річей, щоби при їх допомозі скласти точну і правдиву документацію про минуле найзахіднішої віточки великого

---

¹³⁷ Г. Геровський, Народная культура населения Пряшевщины. «Пряшевщина», Прага, 1948, стор. 147—162.

українського народу . . . В статтях, поміщених в нашій пресі, не раз піднімалися голоси наших патріотів, щоби приступити до збирання і упорядкування цих наших скарбів. З-за недостатку матеріальних засобів та з-за недостатку відповідних для таких цілей культурних підприємств нам дотепер не вдалося указати нашому населенню на його багату народну творчість. Не мало закликів в цьому напрямі було передано через наше радіомовлення, яке працює від 1934 року. Особливо в останньому часі якраз воно було тим чинником, який звертав увагу культурних працівників на цінний пісенний, музичний, словесний та інший фольклористичний матеріал, що зберігся ще досі між нашим народом . . . Коли Українська народна рада Пряшівщини в 1948 році приступила до здійснення акції збирання пісень, казок, записування обичаїв нашого народу, для утворення закладів майбутнього народного музею, наше радіомовлення широко пропагувало цю акцію і так помагало її успіху. Це, можна сміливо ствердити, була перша серйозна спроба систематичного збирання скарбів нашої народної творчості, але і тут зістали ми тільки при спробі. Деякі зібрані зарисовки, фотографії та інші фольклористичні матеріали були високо оцінені спеціалістами. Вони знаходяться в будинку Культурного союзу українських трудящих в Пряшеві . . .

Українське радіомовлення в Пряшеві знайшло багато оригінальних речей — пісень, народних звичаїв, свадєбних обрядів, які буде треба також збирати в окремий збірник і видати їх. Були вже записані і передані по радіо опис весілля в Легнаві В. Баволярем, свадьба в Андрійовій, опрацьована В. Коленкою, свадьба в Бехерові, записана В. Гривною, опрацьована О. Рудловчак, свадьба в Збудській Білій, опрацьована О. Сухим та П. Бунганичем, свадьба в Чабинах, записана А. Таптіч. Під час поїздок по селах Пряшівщини працівники радіомовлення знайшли цінні матеріали в Рокитівцях, Рошківцях, Калинові, Стащині, Ублі, Гаваї, Орябині, Великому Липнику, Странянах та в селах, які лежать в Долині смерті біля Свидника. Крім цього

багато досвіду в збиранні народної творчості мають вже проф. Г. Геровський, А. Фаринич, художники М. Дубай і С. Гапак, які брали участь в етнографічній експедиції УНРП в 1948 році під веденням В. Зозуляка».¹³⁸

Дальша експедиція кафедри російської та української мов філологічного факультету Пряшівського педагогічного інституту при підтримці Культурного союзу українських трудящих в Пряшеві від 7 по 25 серпня 1953 р. організувала комплексне діалектологічне, фольклористичне та етнографічне дослідження в селах з українським населенням Пряшівського краю. В експедиції прийняли участь Г. Геровський, М. Затовканюк, В. Латта, Я. Моравець, Е. Врбцова, М. Голечек, С. Гапак, О. Нагоділ. Організаційним керівником був В. Латта. Вони відвідали села Звала, Паризівці, Пчолинне, Страняни, (Фольварк), Орябина, Стацин, Колбасов, Тополя, Рунина, Руський Потік, Улич, Улич-Криве, Збой, Новоселиця, Березовець, Убля, Дубрава, Руський Грабовець, Грабова Розтока, Шмиговець, Стриговець і Пихні.¹³⁹

Народною творчістю цікавились не тільки науковці, учителі, священики, студенти. Збирали її і школярі та звичайні собі селяни — любителі цього дорогоцінного скарбу. Такою була і селянка Юлія Сопира із села Видрань на Лабірщині (померла в 1962 р. як 82-річна). Юлія Сопира знала багато пісень (її часто кликали за першу свашку на весілля), казок, замовлянь, календарних і сімейних обрядів. В останні роки свого життя Ю. Сопира записала багато пісень, казок, а також видранське весілля. Записувала їх, як вона казала, «жебы не взяти їх з собов до гробу». Написані тексти народної творчості передала своїй внучці-лікареві до Банської Бистриці, деякі роздала своїм близьким і рідним. Тексти пісень і казок Ю. Сопира також пересилала в Америку своїй подрузі з дитячих років, 84-річній Марії

¹³⁸ А. Рудловчак, Про нашу народну творчість. «Дружно вперед», № 1, Пряшів, 1952, стор. 15—16.

¹³⁹ В. Латта, Комплексна експедиція в Пряшівському краї. «Дружно вперед», № 9—10, Пряшів, 1953, стор. 59.

Клопко. Згадана М. Клопко у листі від 7 травня 1961 р. просить свою подругу Ю. Сопиру, щоб вона надіслала їй народні пісні та казки. Обидві подруги не знали, що на Пряшівщині вже в той час вийшло кілька збірників пісень. Народний скарб вони розуміли по-своєму. М. Клопко писала з Америки: «Моя дорога камаратко, Ульо Васькова (дівоче ім'я Ю. Сопири — М. Ш.) . . . Та писала'сь мі, же'сь ходила до Пряшова на радійов співати, та ті платили 200 корун, ай приповідки. Та пішлий мі приповідку ай співанки. Я тото люблю».

В другому листі від 7 червня того ж року про отримання пісень і казки М. Клопко відповідала подрузі: « . . . а тоты письма єм достала, што'сь післала на рецепт, єднім прыповідку, а другім співанку, то барз шумны. Але ты тоту прыповідку ші толь повідала, як я до вас ходила, лем кус іншак. То ті зяло вельо часу написати, а барз на дрібно, то мої очі уж слабы таке читати, але моя сусідка мі почитала — Уля Васькова» (так, певно, називалась і її сусідка в Америці, тобто як і Ю. Сопира дівоchim іменем — М. Ш.).¹⁴⁰

В 1961 р. Ю. Сопира передала в Музей української культури в Красному Броді (в 1964 р. музей перейшов до Свидника) 10 зошитів записаних казок і пісень.

Ті дві селянки, одна на Пряшівщині, а друга в Америці, відчували красу в народних піснях, тільки не вміли висловитись про них так крилато, як великани української чи російської культури. М. Гоголь з чутливою українською душею захоплювався народними піснями: «Моя радість, життя моє, пісні . . . Я не можу жити без пісень!» А як прекрасно говорив О. Довженко: «Українська пісня! Хто не був зачарований нею, хто не згадує її як своє чисте, прозоре дитинство, свою горду юність, своє бажання бути красивим і ніжним, сильним і хоробрим?»

Народна творчість — насущний хліб, що ніколи не при-

¹⁴⁰ Уривки з цитованих листів були опубліковані в статті: М. Шмайда. Любов до народної творчості. «Дружно вперед», № 10, Пряшів, 1962, стор. 18.

іється і завжди буде джерелом свіжого струмочка, що буде кропити коріння висихаючого національного дерева.

Народ любить свої звичаї. Заслугою нової догми наші традиції дуже потерпіли. Багато наших звичаїв, які ще побували перед 40—50 роками на селі, як веснянки, топлення смерток, палення собіток, вітання нового року чи інші, вже давно перестали бути звичаями дозріваючої молоді. Вони в декотрих селах ще трохи довше проіснували серед дітей-пастушків, але і ті з вимираючими селами скоро поминулись, багаті й гарні традиції та звичаї в селах вже замовкли. Їх вже не можна бачити в оригіналі, а тільки у стилізованій формі вони оновлюються на фестивалях і різних фольклорних святах.

Про те, що селянський люд любив і любить свої звичаї, народні традиції, свідчать і сільські хроніки, в яких описані звичаї календарної обрядовості та сімейні обряди. Сільські хроністи уболівають над зникненням цих народних скарбів з наших сіл. Вони тільки в сільських хроніках можуть їх зберегти для майбутніх поколінь. Сільський хроніст Стефан Данчак з села Лівів пише у хроніці: «Было бы дуже не хорошее забывать о наших красных народных обычаях, которые в теперішньом времени цілком исчезают із нашого села. Но должно описати їх так, як они перебігали перед нісколька годами, і перебігают в не меншій мірі і тепер на свадьбі в нашом селі. Описаніє звичаїв будет дуже цінним документом про будуще роды в нашом селі» (випис з сільської хроніки у 1966 р.).

Після другої світової війни, у 1952 р., на Пряшівщині у світ виходить перша «ластівка» — збірник пісень «Пісні для жіночого-дитячого хору», упорядкований Ю. Костюком та А. Бубаком. Збірничок має 80 сторінок. Він починається розділом державних гімнів та політичних пісень. Крім російських та українських пісень з Радянського Союзу, збірничок містить і вісім українських пісень із Східної Словаччини. Пісні покладені на ноти.¹⁴¹

¹⁴¹ Пісні для жіночого-дитячого хору видав Культурний союз українських трудящих. Пряшів, 1952.

В 1953 р. О. Фаринич підготував до друку збірку казок (на російській мові). Та культ особи, наслідки якого відчув і О. Фаринич, негативно вплинув і на видання його збірки. В часі ув'язнення О. Фаринича набір був розсипаний. І народні казки, підготовлені ним, так і не побачили світло світу.¹⁴²

В 1955 р. у видавництві КСУТ вийшов збірник «З уст народу». Він містить різні дрібні фольклорні жанри із Закарпаття. Збірник уклав і вступну статтю написав Євгеній Недзельський. Збірник має 354 сторінки, охоплює 3 165 прислів'їв та приказок, 69 заклинань, 263 загадки та 75 дитячих примовок.

Збірник містить доступний матеріал з друкованих видань та рукописних збірників XVIII—XX століть. Матеріали оснащені паспортизацією і поставлені паралельно: на діалекті, язичію і місцями пристосовані до української мови з сучасною транскрипцією.¹⁴³

Треба додати, що книжку «З уст народу» було заборонено продавати. Автор цих рядків в 1958 р. був свідком того, як працівники ЦК КСУТ в Пряшеві звинувачували Є. Недзельського із-за його речень у вступному слові, а саме, що «... збирачі цих видів народної творчості не керувалися метою допомагати науці встановити для рідного племені його місце в поняттю **всея Русі**» (стор. 23) та за речення: «**Але крепка Русь — все переможет!**» (стор. 43).

В 1956 р. виходить збірник народних пісень Ф. Лазорика «Співаночки мої». Збірник на 316 сторінках містить 513 пісень. Біля кожної пісні наведена тільки локаліта без дальшої паспортизації і без нот. Переважну частину пісень записав сам Ф. Лазорик, а решту школярі. Збірник має такі розділи: 1. Співаночки мої. 2. Соціально-побутові. 3. Лю-

¹⁴² В 1968 р. після весняного проміння і його раптового замороження підготовлені до друку «Народні балади» О. Зілинського спіткала та ж доля, що й казки О. Фаринича.

¹⁴³ Є. Недзельський, З уст народу. Культурний союз українських трудящих, Пряшів, 1955.

бовні. 4. Весільні. 5. Коліскові. 6. Балади. 7. Жартівливі. 8. Обрядові.¹⁴⁴

В 1956 р. виходить збірник «Українські народні пісні», упорядковані Юрієм Млинаричем. Збірник охоплює крім гімнів 179 українських пісень (з України), зібраних з різних джерел, та 21 народну пісню із Східної Словаччини, які записав сам Ю. Млинарич. Всі пісні покладені на ноти.¹⁴⁵

В 1956 р. Юрій Цимбора видає «Народні пісні для мішаного і жіночого хорів». У цьому збірнику містяться пісні, записані виключно в українських селах Східної Словаччини. Цей збірник без паспортизації, містить 17 пісень для мішаного хору і 13 пісень для жіночого. Пісні походять з 15 сіл.¹⁴⁶

В тому ж році ЦК КСУТ в Пряшеві та Пряшівським філологічним факультетом була організована експедиція в села Снинського та Гуменського округів: Гостовиці, Осадне, Чукалівці, Вишню та Нижню Яблінки, Колоницю та Остурню. Експедицією керувала Є. Врабоцова, а брали в ній участь празькі та пряшівські студенти: І. Легдан, Ю. Железник, Ю. Гамрак та ін.

В 1958 р. невтомна фольклористка, викладач Карлового університету Є. Врабоцова організувала експедицію на Снинщину, де з студентами Празького інституту російської мови та літератури і Пряшівського педагогічного факультету записала багатий прозовий матеріал, займалась науковою діяльністю В. Гнатюка та записала біографію його кращого розповідача селянина Михайла Пустая. Є. Врабоцова записувала народні казки, легенди від таких казкарів, як Ян Гирич з Ублі та Юрій Хома із Збоя. Жаль, що зібраний матеріал з експедиції ще до нині не побачив світ, не повернувся тому народу, який його породив. (Є. Врабо-

---

¹⁴⁴ Ф. Лазорик, Співаночки мої. Словацьке видавництво художньої літератури, Пряшів, 1956.

¹⁴⁵ Ю. Млинарич, Українські народні пісні. Словацьке видавництво художньої літератури, Пряшів, 1956.

¹⁴⁶ Ю. Цимбора, Народні пісні для мішаного і жіночого хору. Словацьке видавництво художньої літератури, Пряшів, 1956.

цова видала в 1954 р. по-російськи «Колхозные частушки», які у нашій лемківській фольклористиці не мають ніякого значення.)

Орган ЦК КСУТ «Нове життя», так як і перед тим орган Української народної ради Пряшівщини, наголошував на невідкладному збиранні народних скарбів, як музичного, так і фольклорного матеріалу, а також народної хореографії. ЦК КСУТ на своїх II Загальних зборах звертається до української інтелігенції: «Увагу нашої інтелігенції звернути на розробку питань нашого минулого і прогресивні революційні культурні традиції зробити доступними широким масам українських трудящих. В цій роботі максимально підтримувати наукових працівників».

Та справжні науковці не чекали ні на заклики, ні на постанови. Один з наших вчених, Василь Латта, кожної вільної хвилини відвідував села на Пряшівщині і досліджував лексикографію і топографію. В 1954—1965 рр. він відвідав села і особисто дослідив мову русинів приблизно в 300 з них. Крім багатьох наукових праць, розкиданих по різних сучасних словацьких, українських і закордонних журналах на увагу заслуговують дві його праці: «К вопросу диалектологических атласов областного типа»¹⁴⁷ і «Принципи картографування і побудови атласу українських говірок Східної Словаччини»¹⁴⁸. Та найцінніша і основна його праця — «Атлас українських говорів Східної Словаччини» — вже готова до друку, над якою він працював в 1954—1965 рр., за чверть століття так і не побачила світ. На велике нещастя і наукову шкоду з його спадщини загубилася 41 карта до атласу, не знайшлася передмова до згаданої праці та загубилися коментарі до окремих карт.¹⁴⁹ Важко зрозумі-

¹⁴⁷ Див.: Zbornik Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica, r. XV (1963). Братіслава, 1964, стор. 89—101.

¹⁴⁸ Див.: Українська лінгвістична географія. Республіканський міжвідомчий збірник, серія «Питання мовознавства». Київ, 1966, стор. 76—85. Цитоване за: Й. О. Дзендзелівський, Наукові записки, № 8—9, Пряшів, 1979—1981, стор. 5—17.

¹⁴⁹ J. Štolc, Atlas ukrajinských nářečí na východnom Slovensku. Наукові записки, № 8—9, Пряшів, 1979—1981, стор. 164—175.

міти, як могли загубитися такі цінні документи до наукової праці Василя Латти, та не важко зрозуміти, чому саме так сталося.

Цьому визначному науковцеві був присвячений «Науковий збірник Музею української культури» в Свиднику, упорядкований Миколою Мушинкою (перший номер за 1966 р.). В цьому збірнику М. Мушинка надрукував розвідку про вченого «Василь Петрович Латта (1921—1965)».

У Пряшеві не було організованого відділення САН, ні, фактично, якоїсь іншої культурної інституції, крім Пряшівського українського музею, яка дбала б про захист народної української культури. На допомогу прийшов актив культурно-освітніх працівників 27—28 лютого 1960 р., скликаний до Пряшева ЦК КСУТ та ЧСІ САН в Братіславі, щоб обговорити питання дослідження духовної та матеріальної культури.

І знову, як це було в минулому, з'являються поодинокі голоси, закликаючи до збереження народних скарбів: Андрій Шлепецький: «Прислухайтесь до голосу народу»¹⁵⁰; Олена Рудловчак: «1960 рік . . . визначався переломним щодо досліджування минулого і сучасного українців в Словаччині»;¹⁵¹ Микола Мушинка, «Визбируймо народну творчість».¹⁵²

У Постанові Пленуму ЦК КСУТ від 7 липня 1962 р. між іншим говориться: «Більше ініціативи проявляти при науковому дослідженні українського етносу і співпрацювати з відповідними інституціями».¹⁵³

В 1960 р. Пряшівський музей української культури перейшов до Красного Броду і почав діяти під новою назвою «Східнославацький український музей». Головними ініціа-

---

¹⁵⁰ Див.: «Дружно вперед», № 13, Пряшів, 1958, стор. 20.

¹⁵¹ О. Рудловчак, До питань науково-дослідної роботи. «Дружно вперед», № 2, Пряшів, 1960, стор. 14.

¹⁵² М. Мушинка, Визбируймо народну творчість. «Нове життя», № 5, Пряшів, 1961, стор. 3.

¹⁵³ Див.: «Нове життя», № 28, Пряшів, 1962, стор. 2.

торами старо-нового музею був Михайло Дубай та Василь Зозуляк. У ньому почали працю Іван Чабиняк (директор), Марія Чабиняк та автор цих рядків. Назва музею пізніше змінилася на «Музей української культури», а в 1964 р. він перейшов у Свидник.

В лютому-березні 1963 р. Східнославацький український музей в Красному Броді організував першу свою експедицію, фольклорно-етнографічну, у с. Якуб'яни. Експедицією керував Іван Чабиняк, а її учасниками стали Ю. Костюк, М. Мушинка, Н. Шуркала, С. Швецова, Я. Олійник і М. Гиряк.

Східнославацький український музей в Красному Броді своєю ланкою залучився у ланцюг вже існуючих українських культурних установ на Пряшівщині. Це вогнище української культури розгорнуло небувалу збирацьку і поступово дослідницьку, а, нарешті, і публікаційну діяльність. Перші паростки збирацької роботи починають друкуватися на сторінках «Нового життя», «Дружно вперед», «Дуклі» та «Піонерської газети». У «Новому житті» починають виходити додатки (маленькі 16-сторінкові брошурки), присвячені різним жанрам,¹⁵⁴ фольклорні додатки до «Дуклі» (45—50-сторінкові брошурки)¹⁵⁵ та окремі репер-

¹⁵⁴ М. Шмайда, Балади (№ 31, 1963); Собітки (№ 42, 1963); Колядки (№ 50, 1963); Обжинки (№ 32, 1964); Вечірки (№ 50, 1964); Утішки (№ 38, 1965); Перекази (№ 50, 1965); Звуконаслідування (№ 12, 1966); Великодні звичаї (№ 15, 1966); Бувальщина (№ 52, 1966); Регруцькі пісні; Новорічні звичаї (№ 2, 1968).

¹⁵⁵ М. Шмайда, З народної пам'яті, I. Народна поезія. Додаток до журналу «Дукля», Пряшів, 1969, 46 стор.; З народної пам'яті, II. Народна проза. Додаток до журналу «Дукля», Пряшів, 1970, 50 стор.

Ю. Цимбора видав такі збірники:

Співаю і граю. Збірник українських пісень в обробці Ю. Цимбори. Вид. ЦК КСУТ, Пряшів, 1971, 54 стор.

Заспівайме собі двома голосами. Словацьке педагогічне видавництво, Пряшів, 1974, 240 стор.

Поляна, поляна. Вид. ЦК КСУТ, Пряшів, 1978, 64 стор.

На майданах. Вид. ЦК КСУТ, Пряшів, 1979, 53 стор.

Кам'яна, Кам'яна. Вид. ЦК КСУТ, Пряшів, 1980.

туарні брошурки ЦК КСУТ, в яких друкується місцевий фольклор.

В червні 1963 р. ЦК КСУТ та Східнославацький український музей в Красному Броді створили комісію у складі Ю. Костюка, М. Мушинки, Ю. Цимбори, С. Гапка, П. Марковича, М. Гиряка, І. Легдана, В. Гривни та Ю. Цигри. Комісія не змогла на щось ґрунтовного. Тільки М. Мушинка за власною ініціативою уклав репертуарний збірник з власних фольклорних записів.¹⁵⁶

В тому ж році на Пряшівщині виходить II книга «Українських народних пісень Східної Словаччини», упорядкована Ю. Цимборою. У збірнику вміщено 487 пісень та 26 їх варіантів, разом 513 мелодій. Пісні розділені за групами: 1. Колискові пісні. 2. Парубоцькі. 3. Дівочькі. 4. Любовні. 5. Опришківські та пастуші. 6. Регрутські та воєнні. 7. Обрядові. 8. Жіночі. 9. Танцювальні — карічки. 10. Жартівливі, насмішливі й пияцькі. 11. Соціальні та побутові. 12. Балади.

В 1964 р. Павло Маркович видає в Пряшеві «Українські народні хрестикові вишивки Східної Словаччини». В тому ж році видано збірник прислів'їв та приказок «Народ скаже, як зав'яже» (упорядники: Ю. Цигра та І. Легдан).

В лютому 1965 р. фольклорно-етнографічна комісія ЦК КСУТ разом з Музеєм української культури організувала фольклорно-етнографічну експедицію на терені Свидниччини. Члени експедиції відвідали такі села: Довгуня, Вапенник, Гавранець, Вишня і Нижня Писана, Капішова, Кружльова, Доброслава, Свидничка. В експедиції брали участь М. Мушинка, М. Гиряк, А. Дулеба, А. Куцер, Г. Таптич, І.

Молоді серця. Словацьке педагогічне видавництво — українська редакція, Пряшів, 1981. 145 стор.

Останній збірник Ю. Цимбори — це його власні мелодії на власні слова та на слова наших українських авторів: В. Гайного, М. Дробняка, Ф. Лазорика, І. Мацинського, Й. Шелепця, І. Галайди, І. Бабина, С. Макари, І. Гриця-Дуди, І. Гербута, О. Невицького та Г. Чурової.

¹⁵⁶ М. Мушинка, З українського фольклору Східної Словаччини. Східнославацький український музей, Пряшів, 1963.

Фіркаль, М. Білоруський, О. Білоруська, Г. Чурова та М. Шмайда, який одночасно був керівником даної експедиції.

У видавництві ЦК КСУТ в 1965 р. вийшли з друку два «Збірники українських народних пісень для дитячого та жіночого хорів» (48 і 44 сторінки) Степана Микити. В тому ж році вийшов «Репертуарний збірник» № 2, присвячений українському фольклору Східної Словаччини. Василь Зозуляк написав статтю «З українського фольклору Східної Словаччини», (Репертуарний збірник, 48 стор., Пряшів, 1965 р.) Андрій Куцер — «Дитячі пісні», а Андрій Дулеба — «Народні пісні». А Куцер в наступних роках (1967, 1968, 1972) видав «Дитячі гри на луці» («Репертуарний збірник», ЦК КСУТ, Пряшів), «Дитячі гри» (додаток до газети «Нове життя», № 47, Пряшів) і «Гей, діточки, дайте ручки» (дитячі ігри українців Чехословаччини, видало СПВ-ВУЛ, Пряшів).

В 1965 р. фольклорист Михайло Гиряк видав I том «Українських народних казок Східної Словаччини» (із серії запланованих томів). Збірник на 220 сторінках містить 35 казок. Ці казки — це популярне перевидання народних казок, записаних наприкінці минулого століття Володимиром Гнатюком на Пряшівщині і перший раз надрукованих в «Етнографічному збірнику Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка» (т. III, IV і V, Львів, 1897—1899).

М. Гиряк ще як аспірант, готуючись до видання серії ним записаних казок, в 1963 р. видав «Казки», додаток до газети «Нове життя» (№ 51—52, Пряшів, 1963). В наступному, 1964 році, він публікував казки в журналі «Дружно вперед» від 2-го до 12-го номера.

В 1966 р. виходить II том «Українських народних казок Східної Словаччини». Він містить 77 казок, записаних в Гуменському та Попрадському округах. В 1968 р. виходить III том казок, в наступному році мимо серії виходить збірник українських народних казок Східної Словаччини «Гора до неба». Запис і впорядкування текстів Мих. і Мик. Гирякових («Карпати», Ужгород, 1968). Цей збірник казок був перекладений на словацьку мову і виданий під назвою

«Заклятий ліс» Мар'яном Гевеші («Виходословенске видавателство», Кошиці, 1975).

В 1972 р. виходить IV том з серії «Українських народних казок Східної Словаччини». Через чотири роки (1976) виходить V том, а через дальші два роки (1978) — VI том, в якому охоплено казкарів з Лабірщини. В 1979 р. виходить VII том. Як говорить сам автор, «даною публікацією завершується семитомне видання українських народних казок».

М. Гиряк тепер вже приступає до літературної обробки «Українських народних казок Східної Словаччини». В 1982 р. випускає I том казок «Дзвони не втихають». В 1983 р. мимо серії оброблених «Українських народних казок» виходить якась інвентаризація дотепер вже виданих казок Східної Словаччини та слово про казкарів. Через два роки (1985) виходить II том оброблених місцевих народних казок «Шляхи віків».

Великі генії творили власні казки. Таким були Л. Толстой, великий данський казкар Я. Х. Андерсен, українська поетеса Леся Українка та інші. Наші місцеві українські письменники і фольклористи також створювали власні казки. Ф. Лазорик написав казку про «Мороза-Лиходія та Сонечко-Добречко». М. Гиряк видав книжечку ним створених казочок для дітей «Чарівні стежки» (Пряшів, 1979).

В 1965 р. Музей української культури видає I том «Наукового збірника Музею української культури у Свиднику». Організаційною душею і упорядником цього збірника був фольклорист М. Мушинка. У вступному слові пишеться: «Музей української культури у Свиднику вирішив приступити до видання щорічного «Наукового збірника», в якому будуть друкуватися праці, присвячені дослідженню українського етносу Східної Словаччини, а саме його історії, літератури, етнографії, фольклору, мистецтва та інших ділянок. Перший том «Наукового збірника» присвячений

---

¹⁵⁷ Іван Чабиняк, Музей української культури і його завдання. Науковий збірник Музею української культури в Свиднику, т. I. Пряшів, 1965.

пам'яті діалектолога В. Латти.¹⁵⁷ В 1966 р. виходить з друку другий том збірника, присвячений спогадам і документам про боротьбу українського населення проти фашизму в 1939—1945 рр.; в 1967 р. — третій том, присвячений пам'яті видатного вченого-етнографа Володимира Гнатюка; в 1969 р. — четвертий том у двох книгах, присвячений пам'яті Івана Панькевича. В 1971 р. у світ виходить п'ятий том збірника, який присвячений дерев'яній архітектурі («Дерев'яні церкви східного обряду на Словаччині»). Авторами цінної праці були Бланка Ковачовичова-Пушкаророва та Імріх Пушкар. В 1972 р. в двох книгах виходить шостий том збірника. Перша книга присвячена історії фольклору та етнографії, друга містить монографію Павла Марковича «Українські писанки Східної Словаччини». Далі збірники МУК виходили так: 1976 р. — VII т., 1978 р. — VIII т., 1979 р. — 2 книга IX тому, 1980 р. — 1 книга IX тому, 1982 р. — X т., 1983 р. — XI т., 1985 р. — XII т., 1986 р. — XIV т., 1988 р. — XIII т.

В 1965 р. Юрій Бача видає публікацію про художню самодіяльність українського населення «Народ співає» (СПВ-ВУЛ в Пряшеві). Ю. Бача, як і десятки його попередників, з наболілою душею звертається до всіх нас у статті «Зберігаймо народні скарби» («Дукля», 1962) зберегти те, що творив наш народ століттями. Скільки він міг ще сказати теплих слів про нашу народну культуру і сам записати цінні матеріали з великого багатства наших традицій, якби 1968 рік несправедливо не змив його з кафедри української мови та літератури філософського факультету у Пряшеві.

В 1967 р. Микола Мушинка видає антологію усної народної творчості Східної Словаччини «З глибини віків» (СПВ-ВУЛ, Пряшів). Автор охоплює майже всі фольклорні жанри, а публікація стає першим науковим твором-хрестоматією на Пряшівщині для широкого користування місцевими науковцями. М. Мушинка початком 70-х рр. був звільнений з роботи в дослідному інституті у Пряшеві, та не покинув своєї любимої науки — етнографії і фольклористики. Свої студії про вчених і власні праці публікував за

кордоном: в Югославії, Польщі, Франції, Канаді і в США. Це, наприклад, «Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття» (Париж-Мюнхен, 1975); «Життя і наукова діяльність Ореста Зілинського» (Див.: О. Зілинський, Іскри Прометея, ч. I, Торонто, 1978); «Матеріальна культура», «Духовна культура» (Див.: «Лемківщина», ч. II, Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1988).

В 1971 р. вийшла праця автора цих рядків на словацькій мові *Poverčivé spôsoby liečenia a zaklínania v ukrajinských obciach severovýchodného Slovenska* (Nové obzory, r. XIII, Košice, 1971).¹⁵⁸

В 1972 р. ЦК КСУТ в Пряшеві починає видавати «Наукові записки», призначені науковим працівникам, вчителям, культурно-освітнім працівникам, студентам і всім тим, хто цікавиться українською культурою. У них друкуються статті і матеріали з історії мови, літератури, освіти, фольклору, етнографії, мистецтва, архітектури та з інших ділянок життя і побуту українців Чехословаччини. Кожен номер має від 100 до 150 сторінок. Досі вийшло 14 номерів.

Іван Чишмар видає в 1972 р. у «Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику» (т. VI, кн. 1, Пряшів) «Чотири віфлеємські гри із Свидниччини». Далі він видав каталог «Музичні інструменти» (МУК, едиція «Косиба», № 3. Нітра, 1972), «20 років Фестивалю пісні і танцю українських трудящих ЧССР у Свиднику» (МУК, едиція «Косиба», № 4, Пряшів, 1974) та «XXV років Свята культури українських трудящих ЧССР» (Східнославацьке видавництво, Кошиці, 1979).

Починаючи 1972 р., ЦК КСУТ почав видавати серію «Науково-популярної бібліотеки ЦК КСУТ», в якій між іншими почали виходити і книжочки, присвячені фольклору. В 1973 р. Василь Гривна в цій серії видає «Народні зви-

---

¹⁵⁸ Збірник «Nové obzory» із-за розміщення в ньому вищенаведеної статті було заборонено розповсюджувати та запропоновано весь тираж збірника знищити.

чаї Маковиці» (№ 5, Пряшів). Павло Маркович видає «Українські народні хрестикові вишивки Східної Словаччини» (СПВ—ВУЛ, Пряшів). В тому ж році Андрій Каршко видає «Народні балади» (ЦК КСУТ, Пряшів), а в 1976 р. — «Пісні з-під Газдорані» (ЦК КСУТ, Пряшів).

В 1976 р. Антоній Подгаєцький видає збірник українських пісень Східної Словаччини «Карпатські мелодії» (СПВ-ВУЛ, Пряшів).

Олена Рудловчак в 1976 р. публікує науковий трактат «До історії вивчення закарпато-українського фольклору ХІХ та ХХ століть» («Науковий збірник МУК у Свиднику», т. VII, Пряшів). Її перу належить і монографія «Біля джерел сучасності» (СПВ-ВУЛ, Пряшів, 1981).

В тому ж році Мирослав Сополіга видає монографію «Народна архітектура українців Східної Словаччини» (Східнославацьке видавництво, Кошиці). В VII томі «Наукового збірника» він також публікує матеріал «Народне будівництво українців Східної Словаччини» (Пряшів, 1976), у VIII томі — «Просторове планування та внутрішня характеристика народного житла в області Північно-Східної Словаччини», а в першій книзі IX тому — «Музеологія» (Пряшів, 1980).

В 1977 р. Андрій Дулеба підготував третій том (книга третя) «Українських народних пісень Східної Словаччини». А. Дулеба далі публікує додатки до «Нового життя»: «Пісні-балади» (№ 52, 1965), «Маковицькі балади» (№ 51, 1966), «Пісні на слова О. Павловича» (№ 24, 1967) «Переселенські пісні» (№ 10, 1968), «Рекрутські пісні» (№ 29, 1969), «Ліричні пісні на козацькі мотиви» (№ 32, 1971), «Народні прозові твори» (№ 9, 1972), «Дівочі пісні з Маковиці» (№ 43, 1972), «Маковицькі жартівливі пісні» (№ 21, 1973), «Парубоцькі пісні Маковиці» (№ 37, 1973); матеріали в репертуарних збірниках: «Монтаж ліричних пісень на козацькі мотиви» (№ 2, 1973), «Весільний фрагмент — виття вінків» (№ 3, 1968), «Великодні гри — веснянки» (№ 4, 1970), «Весільний фламент-чепчіння-знімання парти» (№ 3, 1971), — «Зустріч на поляні» (№ 4, 1973), збірник пісень

«Як си заспіваме, далеко нас чути» (ЦК КСУТ, Пряшів, 1976), а в «Інформаторі міста Свидник» в 1986—1988 рр. він опублікував 58 матеріалів прозових, а також пісенних жанрів (пісні з мелодіями, оповіді, перекази, легенди, анекдоти, казочки, байки про звірят, календарну обрядовість, сміховинки тощо). Матеріали були публіковані азбукою, але переважно латиникою на народній говірці.

В 1979 р. Іван Калиняк видає «Народне весілля з села Рівне» Свидницького округу («Наукова бібліотека ЦК КСУТ», Пряшів). В 1980 р. Іван Мигалич видає збірник пісень з Лабірщини «Кам'яна, Кам'яна». В 1982 р. виходять «Пісні Юрка Колинчака», упорядковані Михайлом Гиряком. Крім власної поезії автора — народного поета — збірник містить веснянки, весільні обрядові пісні, балади, історичні пісні та пісні ліричні («Наукова бібліотека ЦК КСУТ», Пряшів). В 1985 р. виходять «Народні загадки», записані Надією Вархол («Наукова бібліотека ЦК КСУТ», Пряшів). В 1986 р. виходять «Народні пісні села Орябини», упорядковані М. Гиряком з записами мелодій Анни Дерев'яник (ЦК КСУТ, Пряшів).

В 1987 р. Зузана Ганудель видає книжку «З лексики українських говорів Східної Словаччини» (СПВ-ВУЛ, Пряшів). Їй належать і такі матеріали: «Назви посуду і кухонного начиння в українських говорах Східної Словаччини» («Науковий збірник МУК у Свиднику», т. VIII, Пряшів, 1976) та «Лексика хліба в українських говорах Східної Словаччини» («Наукові записки», т. VI, ЦК КСУТ, Пряшів, 1978).

Крім наведених авторів, що вже видали свої праці книжково з області фольклору, етнографії чи лексикографії або вагомі праці друкували в «Наукових збірниках МУК» чи в інших виданнях у нас і за кордоном, є ще багато скромних діячів культури, які жменьками вносили дорогоцінні зерна у народний сипанець. Між ними були і є учителі, студенти, працівники культури, священники й селяни. Всіх їх не перелічити, але згадаймо хоч би кілька прізвищ, під якими у наших газетах, журналах, репертуарних збір-

никах, народних і церковних календарях публікувались різні матеріали: І. Вавринчик, Ю. Железник, Г. Ольшавська (Таптич), Ю. Киндя, І. Куцер, П. Дзяк, І. Дерцо, В. Кравець, Ю. Булко, М. Стренк, І. Кремпа,¹⁵⁹ Ю. Прохазка,¹⁶⁰ М. Гірка, Ю. Панько, Ю. Галаган, А. Шлепецький, священник Ш. Пап, селянка М. Рогач та багато інших. В останньому часі зарекомендувався й збирач фольклору, молодий вчитель Юрко Харитун (учителює на Спиші).

Нашим лемківським фольклором цікавились й словацькі етнографи та фольклористи. До них належать Ян Кома, Ян Олейнік, С. Швецова та інші. Вони часто відвідували наші українські села, брали участь в різних спільних експедиціях з українськими етнографами і фольклористами й опублікували зібраний матеріал. Ось деякі з них:

Bartolomej Krpelec, *Bardejov a okolie dávno a dnes* (Martin, 1935).

Ján Koma, *Úvod k štúdiu ľudového odevu na východnom Slovensku* (Košice, 1962). *Stav ľudovej architektúry na dedinách Šariša* (Košice, 1964). *O národopisnom bádání na východnom Slovensku* (1968). *Spoločné a diferenciacné rysy ľudovej kultúry Slovákov a Ukrajincov* (1968).

Ján Olejník, *Osturňa, Ždiar, Lendák (podtatranské obce)* (Vysoké Tatry, 1964). *Ľudový odev v Jakubanoch*. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, т. I, Пряшів, 1965. *Zimný slnovrat, jarné povoročie a letný slnovrat v Jakubanoch, Jarabine, Litmanovej, Osturni a Veľkom Lipniku v súčasnosti*. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, т. VI, кн. 1, Пряшів, 1972.

Alexander Fricky, *Ikony zo severovýchodného Slovenska*.

¹⁵⁹ І. Кремпа, Парубоцькі пісні. Додаток до газети «Нове життя», № 51—52, Пряшів, 1967; З пісенного багатства. Додаток до газети «Нове життя», № 10, Пряшів, 1971.

¹⁶⁰ Ю. Прохазка, Обливачки. Репертуарний збірник, № 1, Пряшів, 1967; Ставляння маю. Репертуарний збірник, № 3, Пряшів, 1960; Люлікай, люлікай. Репертуарний збірник, № 2, Пряшів, 1972; Качаний танець. Репертуарний збірник, № 1—2, Пряшів, 1976.

Umění a remesla. Praha 1968; Pamiatky ikonopisného umenia na východnom Slovensku. Bratislava 1969.¹⁶¹

Нашою календарною обрядовістю цікавляться також і за кордоном. Етнограф Богдан Микитюк з Мюнхена видав на німецькій мові монографію про українські андріївські звичаї.¹⁶² В монографію залучені записи від югославських русинів, а також з Пряшівщини (Марія Пірош і Юрій Шамулка з Руського та Юлія Шмайда з Красного Броду). Б. Микитюк популяризував українські казки із Східної Словаччини, записані М. Гиряком. Він переклав їх на німецьку мову і одна з них була опублікована в одному німецькому журналі.

На малому клаптику української землі Пряшівщині на народній культурній ниві розгорнулася небувала кропітка праця відданих синів і дочок, досліджуючих історію, культуру, етнографію та фольклористику, мовознавство, літературознавство, мистецтво, музеологію та історію мистецтва.

Євгенієві Сабову навіть не снилося, що так розгорнеться культурна праця на народній ниві. Він свого часу писав про збереження «устних переданій»: «А воспомінанія свои, что остались у вас от ваших предків, давайте записовать. Они устныя передания пополняют то, что писателі до сих пор не записали. Так і напишут ваші діти нашу безкористную історію».

Та пророчество Є. Сабова сповнилось. Почали записувати внуки і правнуки тих, до котрих він тоді звертався. Правда, коли Є. Сабов закликав записувати «устних переданій», тоді ще був час «фольклорних жнив»: усюди справляли народні весілля у своїй подобі, у своїй величі і багатстві, відбувалися хрестини з народними мотивами, відбува-

---

¹⁶¹ У декотрих вищенаведених працях помітна тенденція, аби, борони боже, не сказати, що на Східній Словаччині, на території, де живуть українці, власну культуру творили сини-українці, навіть в іконописі.

¹⁶² Bohdan Mykytjuk. Die ukrainischen Andreasbrauche und verwandtes Brauchtum. Wiesbaden, 1979.

лися прощі, ярмарки, вечірки, жнива зі своїми звичаями, діти виконували свої пастуші ігри. Та було ще багато, багато іншого.

Тоді були лише любителі, що по-скромному записували наш фольклор. А тепер маємо науковців, автомашини, фотоапарати, магнетофони, відео-камери та інше технічне приладдя, але фольклору на селах вже поменшало. Більшість носіїв того чудового багатства вже повмирала. На відході є й дальша середня генерація. Нам би ще прискорено підхопити останні залишки народного багатства.

Та і наперекір всім труднощам, збирацька, дослідницька і публікаційна діяльність у фольклорі та етнографії зростає. Розгалузилися й інші науки. Почали виходити наукові трактати, підручники, довідники, словники. Наука, література і культура на Пряшівщині про Пряшівщину розвивається якраз тепер небувалою швидкістю — вона подібна до перекиненої піраміди. Як фольклор, художня література, мистецтво, так і наука русинів-українців відома не тільки у самій Чехословаччині, але й за її межами.

Польські лемки

По той бік Бескидів ще до другої світової війни русини-лемки жили компактно. Тепер вони розпорошені по цілій Польщі. Сучасні лемківські фольклористи та етнографи мають мало можливостей збирати народні лемківські скарби і зберегти їх через друковане слово для усіх. Творці і спадкоємці народних багатств відходять у вічність, а з ними й народні духовні та матеріальні скарби.

Народне життя лемків у Польщі несміливо й з великими труднощами знову почали пускати нові паростки на західних землях, куди їх було виселено.

В 1956 р. русинам-лемкам та українцям було дозволено створити власну культурну організацію Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ), а одночасно видавати друкований орган товариства «Наше слово», а згодом і «Нашу культуру». У газеті «Наше слово» є додаток «Лемківська сторінка», на якій з самого початку друкували лемківський фольклор. В газеті виступали спеціалісти-науковці, фольклористи та етнографи, як Павло Стефанівський, Ярослав Полянський, Іван Красовський (із Львівщини), Ірина Добрянська, Михайло Дзвінка, та любителі народного багатства, як Василь Хомик, Михайло Дзіндзьо (переселенці на Україні), Я. Мерена, А. Кобелик, Г. Бованко, С. Трембач, М. Бугель, Ваньо Чепер, Стефанія Романяк та інші.

Час від часу на сторінках цих публікацій почали виступати українські науковці з Чехословаччини: Орест Зілинський та Микола Мушинка, які друкували різні наукові статті з області фольклористики.

Українці в Польщі видають і дуже високоякісні «Народні календарі».

Публікаційно українці в Польщі стоять дуже бідно. Вони не мають змоги видавати друком своїх науково-популярних праць. Окремою публікацією, що побачила світ у книжковому виданні, є збірка Павла Стефанівського «Lemkowskie piesni ludowe, Rzeszow, 1964.

З дослідницьких робіт від найдавнішого часу аж до сьогодні про лемківську тематику привертають увагу наукові праці й студії Олекси Торонського, Володимира Кубійовича, Юлія Тарновича, Івана Красовського, Ірини Добрянської, Миколи Сивицького та інших.

- О. Торонський, Русини-Лемки, «Зоря галицька», 1860.

- W. Kubijowisz, *Życie pasterskie w Beskydach Wschodnich*, Krakow, 1926; *Badania nad życiem pasterskim na Słowaczynie*, Bratislava, 1929; *Typy pastierskeho života na Slovensku*, Martin, 1930; *Účast obyvateľov Spiša v živote pastierskom*, Bratislava, 1932.

- Ю. Тарновський, Історія Лемківщини. Львів, 1935; *Мова століть. Лемківщина в переказах*. Вид. «Наш Лемко», Львів, 1938; *Лемківщина. Матеріальна культура*. Українське вид., Краків, 1941.

- І. Красовський, Лемки — етнографічна група українського народу. «Народна творчість та етнографія», Київ, 1969; *Велич стародавнього мистецтва лемків. «Народний календар»*. 1969. *Матеріальна культура лемків. «Наше слово»*, Варшава, 1974—1975; *З історії та культури лемків. «Наше слово»*, Варшава, 1977—1980; *Історія досліджень — Матеріальна культура (стор. 7—13), Нарис етнографії — Матеріальна культура (стор. 31—101)*. «Лемківщина», Нью-Йорк, 1988.

- І. Добрянська, *Село Команча — життя, звичаї, повір'я*. «Наше слово», Варшава, 1965; *Хатні розписи українців західних Карпат*. Київ, 1954; *Настінний розпис Лемківщини. «Жовтень»*, Львів, 1968.

Дослідженням польської Лемківщини увагу звертали також польські дослідники в минулому й сьогодні Оскар Кольберг та Роман Райнфус.

- R. Reinfuss, *Budownictwo ludowe na Zachodniej Lemkowszynie*. Lwov, 1945; *Ze studiow nad kulturow Letkowszczyzny po obu stronach Karpat*. *Polska sztuka ludowa*, 1, 1966; *Народна архітектура лемків. Карпатський збірник*, I, Москва, 1972.

О. Кольберг в другій половині ХІХ ст. записав багато

лемківського фольклору, зокрема народних пісень (20 колядок, 16 варіантів весіль, 10 похоронів). Зібраний фольклор був опублікований під заголовком «Sapockie — Krośnienskie» в 1971—1974 рр. Його збірка лемківських пісень стала значно більшою, ніж Якова Головацького. Та його записи (за М. Сивицьким), особливо фольклорні, не мають великої вартості, оскільки О. Кольберг не володів ні українською мовою, ні лемківським діалектом.

Югославські русини

Русини, що переселилися з «Горної землі» (з теперішнього Шариша і Земплина) до Бачки в Югославії, завдяки своїй прадідній вірі східного обряду зберегли своє національне відродження. В них є «гуторацька» говірка південного Земплина, на якій видають газету, журнали й книги.

«РУСКЕ СЛОВО» — тижневик, орган культурного життя русинів в Югославії.

«ШВЕТЛОСТЬ» — науково-популярний журнал.

«НОВА ДУМКА» — літературно-науковий журнал, в якому друкуються матеріали і на українській мові.

І ця вітка українського народу має цілий ряд науковців, дослідників своєї рідної культури. Їх праці друкувалися в газетах, журналах, календарях та окремими книжковими виданнями:

- Габор Костелник, З мойого валала. Жовква, 1904.¹⁶³
- Дюра Биндас, О бачванско-стримских руских народних обичайох. «Руски календар», Руски Керестур, 1921.
- Осиф Костелник и Дюра Биндас, Югославских русиных народни пісни. Руски Керестур, 1927.
- Николай Олеяров, История русского народа. Вид. На-тошевич, Нови Сад, 1934.
- Онуфрій Тимко, Наша народна пісня. «Руски календар», Руски Керестур, 1936; Наша пісня. Зборнік народних и популярних писньох югославянских русиных зоз нотним укладом. Вид. «Руске слово», Руски Керестур, 1955.
- Дюра Латяк, Народни приповедки бачванских русиных. По етнографічних матеріалох Володимира Гнатюка. Вид. «Руске слово», Руски Керестур, 1957.
- Яким Сивич, Забавни мелодії и романси. Вид. «Руске слово», Руски Керестур, 1965.

¹⁶³ Дані югославських джерел запозичені у М. Мушинки. «Див.: Лемківщина, ч. I, Нью-Йорк, 1988.

- Дюра Латяк, Народни приповедки бачванських руси-нох. Вид. «Руске слово», Руски Керестур, 1967.

- Дюра Папгаргаї, Фольклорна архитектура Костельни-кового идилицкого венца. «З мойого валала», Нови Сад, 1971.

- Традиційна культура югославянских руси-нох. Вид. «Руске слово», Нови Сад, 1971.

- Дюра Латяк, Руски народни писні В. М. Гнатюка. Вид. «Руске слово», Нови Сад, 1972.

- Йоаким Сегоди, Було то кедишка у Керестуре. Руски Керестур, 1973.

Крім домашніх дослідників фольклором бачванських русинів час від часу цікавились науковці Богдан Микитюк¹⁶⁴ та Микола Мушинка,¹⁶⁵ які ідуть в слідах видатного українського вченого-фольклориста Володимира Гнатюка.

---

¹⁶⁴ Звичаї югославських русинів у книзі: V. G. Mykytjuk, *Die ukrainische Andreasbrauche und verwandtes Brauchtum*. Wiesbaden, 1979.

¹⁶⁵ М. Мушинка. Фольклор руснакох Войводини. Руски Керестур, 1989.

Лемківські організації в Америці і Канаді

Багато лемків із «Старого краю», з польської Лемківщини та з Пряшівщини, ще до першої світової війни емігрувало до Сполучених Штатів Америки, в Канаду чи Західну Європу. В 30-х рр. нашого століття вони почали організувати своє суспільно-культурне життя. В 1929 р. у Вінніпегу заснували організацію «Лемко-Союз» і свої друковані органи: газету-двотижневик «Лемко»,¹⁶⁶ яка згодом перейменувалась на «Карпатську Русь», та «Лемкожурнал» на англійській мові, який був започаткований в 1931 р.

Крім газети і журналу, які приносили вісті з Америки і «Старого краю», любов до рідної землі і до своєї лемківської бесіди будив і «Карпаторусский календарь». Перший з них — «Карпаторусский календарь Ваня Гунянки» — вийшов у Клівленді в 1931 р. Далі під тим самим заголовком були ще надруковані календарі на 1932, 1933, 1934 та 1935 рр. Згодом календарі почали виходити вже під скороченим заголовком «Карпаторусский календарь» і видавалися в Юнкерсі (Нью-Йорк).

Зміст календарів був цікавий тим, що в них багато публікувалось фольклорних матеріалів переселенців, як весілля, вечірки, різдвяні гри (вертепи), короткі сценки з життя лемків, пастуші сценки, апокрифічні легенди, анекдоти, народні пісні, оповіді, прислів'я та загадки, бувальщина, етнографічні описи про залишені села в Карпатах, які після виселення лемків були вщент знищені, та історичні описи першої і другої світових воєн. В календарях друкувалися лемківські поети, письменники і фольклористи, як Дмитро Вислоцький (псевдонім Ваньо Гунянка), Іван Русенко, М. Волошинович (Березина), Володимир Хиляк та

---

¹⁶⁶ Попередниця газети «Лемко» почала виходити ще на Лемківщині в Новому Сончі (1911—1934), а потім ще виходила газета «Наш Лемко» (від 1934 р.).

народні поети, як Степан Ткач, Петро Цирка та багато інших.

Календарі прикрашували рисунки з життя лемків Івана Русенка та Й. Цисляка та безліч фотографій з вистав народних звичаїв.

На сторінках календарів «Лемко-Союзу» друкувалися фольклорні записи і з Пряшівщини. Учитель Юрій Млинарич надрукував «Стародавнє лемківське весілля», записане в селі Нижній Комарник,¹⁶⁷ згодом також «Комарницькі прядки» теж з Нижнього Комарника.¹⁶⁸

Інший учитель і письменник Андрій Кусько в лемківських календарях друкував «Народні загадки і народні приповідки (прислів'я)¹⁶⁹ з села Чабини, «Весільні пісні»¹⁷⁰ і знову «Прислів'я і загадки»¹⁷¹ із вже згаданих Чабин.

Лемки в Америці і Канаді мають будинки відпочинку — Лемкопарки. У них щорічно відбуваються свята: Русаля, кермеші, спогади про Талергоф (де під час першої світової війни загинуло чимало руських патріотів). На цих святах ставили картини з народних звичаїв. Це були фрагменти з народних весіль, вечірок, різдвяних звичаїв; влаштовувались свята народних пісень і танців і т. п.

Крім цього артисти-самоуки власними силами створили фільми про лемківське весілля. Перший — в 1933 р., а другий вже озвучений і кольоровий, — в 1964 р. Крім того лемки видали біля 200 пластинок з хрестинами, весіллями та народними звичаями.

У 30-х рр. почали виходити й інші лемківські газети та журнали, навколо яких групувалася свідомо лемківська інтелігенція.

«ЛЕМКІВСЬКИЙ ДЗВІН», місячник, що виходив у Філадельфії а потім у Пейссаку від 1936 р. Газета перестала виходити в часі другої світової війни.

¹⁶⁷ Карпаторусский календарь, Юнкерс, Нью-Йорк, 1956, стор. 97—112.

¹⁶⁸ Там же, 1961, стор. 97—129.

¹⁶⁹ Там же, 1962, стор. 146—153.

¹⁷⁰ Там же, 1963, стор. 159—175.

¹⁷¹ Там же, стор. 127—130.

«ЛЕМКІВЩИНА», двотижневик (1949—1953), орган трьох лемківських організацій.¹⁷²

«ЛЕМКІВЩИНА — ЗАКЕРЗОНЯ», що проіснувала до 1953 року.

«ЛЕМКІВСЬКІ ВІСТІ», місячник (1958—1979), орган Організації оборони Лемківщини, поступово виходили в Юнкерсі, Торонто, Пейссаку та в Камелюсі.

В 1963 р. почав виходити «ГОЛОС ЛЕМКІВЩИНИ», незалежний місячник в Юнкерсі.

«АНАЛИ», від 1974 р., орган Світової організації лемків, досі вийшло 4 томи.

«ЛЕМКІВЩИНА», від 1979 р., кварталник, орган Фондації дослідження Лемківщини, потім як орган трьох лемківських організацій: Організації оборони Лемківщини, Об'єднання лемків Канади і Світової федерації лемків.

«ЛЕМКОВИНА», місячник, орган Світової федерації лемків, видаваний в Юнкерсі Степаном Кичурою в 1971—1981 рр., який порвав зв'язки з «Лемко-Союзом» і редакцією «Карпатської Русі».

«CARPATHO-RUSSIAN-AMERIKAN», кварталник Карпаторуського Дослідного Центру, від 1978 р. присвячений проблематиці закарпатців і південних лемків (пряшівчан).

Українці в Америці та в Канаді по змозі піклуються про своїх братів у «Старім краю» і час від часу видають для них публікації, окремі книги і студії. Деякі, які нам доступні, наводимо:

---

¹⁷² Існували такі організації:

Організація оборони Лемківщини, що виникла в 1935 р. В 1975 році канадські відділи утворили окрему організацію — Об'єднання лемків Канади.

Світова федерація лемків, заснована в 1973 р.

Організація об'єднання лемків Канади, заснована в 1975 р.

Фондація дослідження Лемківщини.

Крім того ще існували братства: Соєдиненіє Грекокатоличеських Руських Братств, засноване в 1892 р., та Український (тоді ще: Руський) Народний Союз, заснований в 1895 р.

Володимир Бучанський, Лемки — українське гірське плем'я. Побутово-історична монографія. Вініпег, 1963.

В 1965, 1966, 1967 та 1968 рр. в Америці вийшли 4 томи «Українських народних мелодій», зібрані і відредаговані Зіновієм Лиськом (дальші томи в друку). У збірники ввійшли всі доступні матеріали з різних збірників лемківських пісень (Польщі, Чехословаччини, Югославії), пісні із збірників Ярослава Баранецького: «Лемківські пісні на мішані хори» із збірки Менцинського.¹⁷³

Микола Сивицький, Історія досліджень — Духовна культура; Нарис етнографії — Духовна культура. Див.: Лемківщина, ч. II, Нью-Йорк, 1988, стор. 14—19, 102—194.

Іван Гвань, Історія Північної Лемківщини до вигнання лемків; Історія Північної Лемківщини від вигнання лемків. Див.: Лемківщина, ч. II, Нью-Йорк, 1988, стор. 149—211—241—276.

О. Баран, Історія Північної Лемківщини (Пряшівщини) до 1867 р. Див.: Лемківщина, ч. I, Нью-Йорк, 1988.

Богдан Струмінський, Назва. Історичний нарис поглядів. Фізична географія. Географія людини. Див.: Лемківщина, ч. I, Нью-Йорк, 1988, стор. 9—25, 87—115—148.

Михайло Дзвінка, Література північних земель. Див.: Лемківщина, ч. I, Нью-Йорк, 1988, стор. 379—415.

Йосиф Сірка, Література південних лемків. Див.: Лемківщина, ч. I, Нью-Йорк, 1988, стор. 416—464.

Богдан Струмінський, Теорія. Історичний нарис поглядів. Див.: Лемківщина, ч. I, Нью-Йорк, 1988, стор. 25—86.

І. Стебельський, Фізична географія, Географія людини. Див.: Лемківщина, ч. II, Нью-Йорк, 1988, стор. 87—122, 113—148.

В 1968 р. на Пряшівщині побував український науковець-лінгвіст Олекса Горбач із Західної Німеччини. Він записав у селі Красний Брід лемківську говірку і видав дру-

---

¹⁷³ Зіновій Лисько, Лемківська музика. Анали Світової федерації лемків, ч. I, 1974.

ком «Південно-лемківська говірка й діалектичний словник села Красний Брід» (Мюнхен, 1972).

Всі русини, що живуть в Чехословаччині, на Україні, в Польщі, США, в Канаді та Югославії вносили і вносять цінний вклад у скарбницю народної культури русинів-лемків. У зв'язку з тим напрошується, щоб люди, які матеріально забезпечені, обладнані наймодернішою технікою (друк, фото і фільм) і їх культурні установи: Світова федерація лемків, Організація оборони лемків, Об'єднання лемків Канади, Фундація дослідження Лемківщини, Товариство «Лемківщина» на Україні, КСУТ в Чехо-Словаччині, УСКТ в Польщі та русини Югославії спільними силами подбали про те, щоб викопати з пороку забуття все те, що писалося про нас, русинів-лемків, протягом двох століть вдома і у світі на руській і інших мовах про історію, архітектуру, мистецтво, музику, літературу, фольклор та етнографію і видати усе в кількох десятках томів. За це їм були б вдячні і наші нащадки, і світ.

У нас в Чехословаччині всі наші культурні організації: Культурний союз українських трудящих з своїми газетами і журналами, Святом культури і фольклорними фестивалями приносить всім нам радість: Український національний театр і Піддуклянський український народний ансамбль вселяють любов до сценічного мистецтва; на хвилях ефіру Українська студія Чехословацького радіо щоденно з Пряшева приговорюється рідною мовою до своїх земляків; Музей української культури у Свиднику проводить велику науково-дослідницьку роботу, організує виставки, видає популярні «Наукові збірники».

Ціла плеяда науковців, письменників, композиторів, митців, редакторів, вчителів, представників духовенства вносили в народну гущавину та ще вносять світло культури. Тепер всі стоїмо безрадно, як ті, що програли своє майно в карти. Бо із колишніх 363 українських народних шкіл залишилося тільки 22 основні школи, де ще існує українська викладава мова. І чому такий катастрофічний стан українських шкіл в часі «реального соціалізму»? Тут потріб-

на не тільки відповідь, але негайна відбудова того, що нам знищено.

І чому ж ми боїмося сказати слово на компетентних місцях, де треба вимагати виправлення недоліків? Чому через страх не любимо свою маму, її коліскову пісню, що співала нам на полі над розставленою польовою коліскою? Чому наші люди покидають наш прекрасний візантійський церковний обряд і переходять на римо-католицький, який їм чужий? Чому треба забувати про унікальну архітектуру дерев'яних церков, про хатинки під солом'яною стріхою, в яких зимовими вечорами діти слухали казки своїх дідусів і бабусь, про пісні, що лунали з грудей наших простих селянських матерів? Чи можна забути цей казковий світ? Чи можна це не любити? Чи можна його лише так легко забути? А ми нашими традиціями дуже багаті. Лише скільки знаходимо у фольклорних жанрах відмінностей, які не знаходимо у фольклорі інших українських племен, чи то вже вітання Нового року «новорічним колачем» або «Юліянку» — русальний звичай, який є адекватний українському звичаєві на Україні, званому «Прогон», чи слугівський хліб-коляда, від якого, за повір'ям, хворі люди виздоровляли, бо він був зароблений кривавими сльозами. А скільки інших звичаїв, цікавих відмінностей — багатий народний скарб — у наших братів по той бік Бескидів за-ник назавжди . . .

Нашим прадідам у важкі хвилини життя опорою були традиції, збережені в заповіті їхніх прадідів. Як карпатські велетні відстоювали всі бурі національного гноблення. Вони любили свою рідну пісню, і молитви з «Хліб Душі» О. Духновича, і красу чарівних гір і бистрих річок, і шум букових лісів, смерекових і соснових борів, і вечірній дзвін. Їм до серця приросла батьківська хатинка, солом'яне село з церковкою на бережку, а біля неї цвинтар почорнілих хрестів, під якими вічно сплять їх діди-прадіди.

Все це творило казковий світ природи, релігії, звичаїв і творчої фантазії русинів, помноженої генами наших давніх предків від незапам'ятних діб.

Русин-патріот ніколи б і нізащо на світі не змінив би цей, хоч бідний, але серцю милий, рідний край, який завжди його полонив, коли він повертався додому. Так, не змінив би нізащо!

Народна творчість — це невисихаюче джерело кожного народу, що завжди буде бити з людської душі і пробиватися через всякі перешкоди й орошувати вегетацію народно-го життя. Етнографія та фольклористика, як наукові дисципліни, повинні досліджувати це велике духовне і матеріальне багатство свого народу і далі його поширювати й передавати друкованим словом своїм нащадкам. А в разі тотальної асиміляції це залишиться для історії України гранітним пам'ятником, що тут колись жило лемківське плем'я, висунуте найдалше на захід. Чи справді повториться історія сумерів або етрусків?! . .

І той, хто любить велич і красу духовної і матеріальної культури русинів-лемків, хто в дитинстві виростав у бідних, але милих дерев'яних селах, коли з уст селян слухав задушевні розповіді, чарівні казки, легенди, прислуховувався до милозвучної рідної мови, до чудової пісні, що лунала з простої селянської душі, той ніколи не зрадить свій народ.

Михайло ШМАЙДА.

1989 рік.

Частина перша

*

ЗИМА

*

**ВВЕДЕННЯ
КАТЕРИНА
АНДРІЙ
ВАРВАРА
МИКОЛА
ФИЛИПІВКА
СВЯТИЙ ВЕЧІР
РІЗДВО
ПЕРШИЙ ДЕНЬ ПІСЛЯ РІЗДВА
ДРУГИЙ ДЕНЬ ПІСЛЯ РІЗДВА
МЛАДЕНКИ
МІЖСВЯТКИ
НОВИЙ РІК
ЩЕДРИЙ ВЕЧІР
БОГОЯВЛЕННЯ
М'ЯСНИЦІ
ПУЩАННЯ**

*

ВВЕДЕННЯ

(21. XI. с. ст. — 4. XII. н. ст.)

За лемківською говіркою — Воведеніє¹⁷⁴. Цим днем «выводиться» зима. В Карпатах тоді, здебільшого, тверда зима. За астрономічним календарем зима починається 21 грудня і триває до 21 березня. Деколи зиму зустрічали вже й на св. Михайла, що приїздив «на білому коні» 21 листопада (н. ст.).

Люди кажуть, що сніг не нападе, поки дощові зливи не вимиють всі потоки від нападаного листя.

Закостеніла земля вкрита білою периною, надворі дзеленчать сани. Господарі в той час порались тільки на обійстю: заготовляли дрова, різали січку, справляли сани, плели коші для возів і для зберігання зерна, ремонтували сільськогосподарський реманент: плуги, граблі, коси, ціпи тощо. Жінки у таку зимову пору пряли, ткали, шили для челядників одяг, латали міхи, пороли пір'я, мололи на ручних жорнах (млинцях) зерно.

Дітвора раділа білому покривалу, робила снігові баби, возилась на доморобних санях, ковзанах («корчулях»). У бідному вилиняному лахмітті, в подертих черевиках, незважаючи на холод й голод, діти весь час проводили на снігу. А коли вони промерзли, то дмухали в холодні руки теплого повітря й приказували: «Гугы, гугы — заб'ємся в ногы; гуку, гуку — заб'ємся в руки».

За церковним уставом Введення — одне із найбільших церковних свят. Селяни в той день після богослужби нічого не робили. Жінки навіть не брали яєць з гнізда, бо, мовляв, великий гріх це робити у таке велике свято. Люди в

---

¹⁷⁴ За християнською легендою батько привів у Єрусалимський храм трирічну ізраїльтянку Марію, пізніше матір Ісуса Христа, яка там, у кам'яній кімнаті біля стіни храму, прожила до чотирнадцяти років й обіцяла засвятити своє дівоцтво богу. Введення у храм Діви Марії східна церква святкує від IV століття, західна церква — аж від XVI століття.

той день не відвідувались взаємно, щоб не стати полазником¹⁷⁵. Навіть рідня до рідні не приходила. Полазник, за народним віруванням, міг принести у хату нещастя. Якщо полазником був молидий мужчина і приходив «здоли» — з нижнього кінця села, то такий полазник був вітаний, бо селяни вірили, що господарство такої хати піде вгору, буде успішним. Гірше це виглядало, коли полазник приходив «згори», тобто з вишнього кінця. Та вже зовсім великим нещастям вважали те, коли у хату прийшла стара баба або хвора жінка, до того ж ще й з вишнього кінця. Люди вірили, що такий полазник принесе у хату, та й взагалі на ціле господарство, готове нещастя.

Аж ввечері хату сміли відвідати полазники, але тільки малі хлопці і тільки з нижнього кінця села — «здоли», щоб господарство пішло вгору.

Розповіді про полазників

На Воведеніє прийшла до нас сусідка — молода невіста. Коли вона увійшла в хату, тоді моя мати аж «са не зазнала» (знепритомніла) від такого полазника. Щоб паралізувати злу дію небажаного полазника, моя мати, опам'ятавшись, відвернулася від сусідки і не сказала їй ні слова.

Коли сусідка-невіста повернулася додому, каже своїй матері: «Была'м у Старанкових, а они мі ніч якось не гварили». А свекра злісно до неї: «Та бодай тя лем Перун забив! Та днесь Воведеніє, а ты пішла по сусідках!»

На другий день на Воведеніє вже могли ходити полазники. Селянки виходили на вулицю й самі кликали хлопців-школярів, що йшли з нижнього кінця села до школи (якщо у них ще ніхто не був перед хлопцями), як полазників, аби добре велося на господарстві. Моя мати таким хлопцям-

---

¹⁷⁵ Полазник (із сербського — «полазити» — «відвідати») — відвідувач. Полазник в той день (а також і на інші свята) був ніби обдарований таємничою силою, що в ту ж мить, коли він прийшов у чужу хату чи на обійстя, міг принести добро чи якесь лихо.

школярам за це давала лісові горіхи або «планки» (дикі лісові яблука). (1)

«Моя мама мені казала, що на Воведеніє прийшла до нас крива дівчина як полазник, а потім до рока здохло нам шість поросят і три корови. Мама завжди нарікали, що причиною була та дівчина, що прийшла до хати як полазник на Воведеніє». (2)

КАТЕРИНА

(24. XI. с. ст. — 7. XII. н. ст.)

На Пряшівщині день Катерини як свято селяни не відзначають. Люди працюють, як і в інші будні дні. В той день святкують лише в тих селах, де св. Катерина є патроном церкви. В таких селах здійснюється обхід навколо церкви, а селяни після богослужби влаштовують гостини, так звані «к е р м е ш і», на які запрошуються рідні, близькі та знайомі з сусідніх сіл. Звичайно, що ці люди спочатку приходять у церкву, а вже звідти потім домашні забирають їх з собою до своїх хат. У русинів на Катерину немає особливих звичаїв, як це було на Україні, де днем Катерини був прикритий поганський звичай «Дівочої долі». На Україні напередодні Катерини дівчата займались ворожінням — гаданням своєї майбутньої долі (що у нас перейшло на Андріїв день), приворожували собі парубків, бо невдовзі прийдуть зимові тижні, а з ними й м'ясниці, колу будуть справлятися весілля.

На Україні напередодні Катерини парубки колись постили, щоб дістати дівчину за жінку. Жінки молилися до св. Катерини, щоб мали легкий поліг. Також у росіян Катерину вважали «доброю на весілля, а помічну на важкі породи». А в південних слов'ян часто вибирали для вінчання день перед Катериноюю.

У нас на Катерину вжився самотній звичай, коли селяни прогнозували погоду, передбачали, якою буде зима: чи твердою або чи буде сльота з дощами чи сніговими завірюхами.

---

¹⁷⁶ Катерина — християнська церква канонізувала св. Катерину як великомученицю, відкривши мощі в VIII столітті. Її мученицьку смерть відносять до 307 року за царя Макценсія.

Якщо на Катерину гуска на льоді, то Різдво «буде на болоті». А коли гуска на Катерину на болоті, то на різдвяні свята вона «пхає лабку під пір'я»: Різдво буде з морозами й снігами. Інша приказка про Катерину говорить: «На святу Катерину сховайся під перину». Тобто на св. Катерину буває вже сувора зима. (3)

АНДРІЙ

(30. XI. с. ст. — 13. XII. н. ст.)

Апостол Андрій Первозванний¹⁷⁷ прикрив поганське свято «Калиту» (Калита — колись поганське свято Сонця). В давнину свято «Калита» було лише парубочим святом, а Катерина була поганським святом дівчат. В сучасному святом дівчат є день Андрія. Андріївські звичаї — це залишки з давніх поганських часів, коли люди вірили у магічну силу слова, що давала дівчатам змогу приворожити хлопця — партнера для спільного життя.

Придбати собі партнера — це одне з головних завдань молодої дівчини. Прекрасне адекватне порівняння знаходимо в народній пісні:

Смутна та герлічка
Котра пары не мать.
Она на зелену
Тополю не сідять.

Лем она ся блукать
По сухій вербині,
А все роздумує,
Ці скоро загине.

Андріїв день не святкують як церковне свято, подібно як і день Катерини. Він був святковим днем тільки там, де апостол Андрій був патроном церкви. В цей день селяни чарували: нічого не позичали з хати, не відвідувались вза-

---

¹⁷⁷ Апостол Христовий — провісник величі Києва, столиці України. Стародавній літопис зберіг легенду про подорож ап. Андрія до Києва: «Дніпро втікає в Понтійське море трьома джерелами. Море ж те зветься Руське і по ньому (плавав) і навчав апостол Андрій, брат Петровий. Після того, як Андрій прибув у Корсунь і довідався, що недалеко від Корсуня є гирло Дніпрове. . . і сталося, що спинився він на березі під горами. І рано встав він і сказав своїм ученикам: «Бачите ці гори? На горах цих засяє благодать божа і буде тут місто велике, і багато тут церков бог побудує».

Апостол Андрій Первозванний, за легендою, був розп'ятий на скісному хресті у виді літери «Х» вниз головою.

Ламання полазника. Фото із села Рожківці.

ємно, щоб не стати поганим полазником. Тільки в декотрих селах дівчата ходили по хатах з віншівками, щоб неслися кури, приказками застерігали Андрійового духа, щоб не йшов туди, де селяни мають бджоли, бо там не будуть рої.

Вночі перед Андрієм парубки проводили всякі витівки: знімали господарям ворота і відносили їх за село. Плуг, борони та колеса від плугів («колічка») виносили на стріху. Інколи розбирали віз і теж виносили на стріху хати.

Та головною метою Андріївських звичаїв було ворожіння — гадання дівочої долі. Дівчата хотіли довідатись, чи скоро вийдуть заміж або чи дівчині буде треба ще рік-два «ходити з косою на плечах», чи, борони боже, не спіткне її нещасна доля покритки або чи вона не вмере. Дівчата хотіли також довідатись, який буде їхній майбутній жених: добрий, багатий, гарний, милий, мудрий або, навпаки, поганий, бідний, мерзенний, противний, дурний . . .

Гадання дівочої долі проводилось різними способами:

литтям олова, воску, сіянням сіменцю¹⁷⁸, льону, киданням кукурудзи у вікна хат, де був парубок, рахуванням коликів у плоті, крадіжками дров від сусідів, варінням вареників (пирогів), киданням черевиками понад голову, ворожінням з тарілками, черешневою галузкою тощо. Ворожіння здійснювалось увечері напередодні Андрія та в його день.

Вночі напередодні Андрія до хати, де була дівка, сходилися 5—6 сусідських дівчат, інколи й більше. В селі було більше таких місць, де сходилися дівчата з метою ворожіння і гадання дівочої долі.

Лиття олова (свинцю)

Дівчата розтоплювали олово у якійсь бляшанці, набирали його ложкою і лили через вушко ключа у мисочку чи горнятко з водою. З нетерпінням вони слідкували й чекали, що їм виллється, бо на підставі відлитих фігурок гадали про майбутнє. Кожний відлиток олова на щось подобався, щось нагадував, залежно від сформованої у воді фігури. Коли вона нагадувала перстень, скрипку чи вінець — мали бути заручини або весілля. Дівчата тішились, що скоро вийдуть заміж. Коли фігурка нагадувала горщик, це означало, що дівчина вийде заміж, де не буде свекри і вона сама собі буде газдинею. Якщо появилось щось подібне на хрест чи труну, — це була ознака смерті. Фігурка у виді миски пророкувала голод, шабля — війну, лялька означала, що дівчина стане покриткою.

У В а р а д ц і, коли дівчата лили олово, приспівували:

Лійся, лійся, оловонько,
швидко,
Повіч мі о моїй долі вшитко!

Лем, Андрію, мі добрі
ворож,
Дам ті зато єден златый
грош! (4)

¹⁷⁸ Сіменець — насіння конопель.

У Грабівчику примовляли:

Анрію, Андрію,	Дай ся мі дознати,	
Олово на тя лію,	Кого буду мати!	(5)

У Кийові:

Андрею, Андрею,	Хтіва бы я знати,	
Я на тя олово лею.	Цо ша ма мі вляти?	(6)

Лиття воску

В декотрих селах на Маковиці дівчата замість олова чи свинцю вживали віск. У розтопленому виді його також лили через вушко ключа. При цьому примовляли:

Андрію, Андрію,	Дай мі, боже, знати.	
Віск на тебе лію.	Кого буду мати!	(7)

Сіяння сіменцю

В інших селах дівчата сіяли сіменець. Сіяли надворі на дровітні навколо ковбиці або просто в хаті, коли надворі був поганий час — непогода. При сіянні сіменцю дівчата приспівували коротесенькі приспівки про Андрія.

В селі Суха напередодні Андрійового дня дівчата сходилися до одної хати і там «сіяли» сіменець, потім його «боронили» чоловічими підштанками, приспівуючи:

Андрію, Андрію,	Дай мі, боже, знати,
Я сімениць сію.	З кым я буду спати!

Потім кожна дівчина лягала спати на такі підштанки. Вони вірили в те, що сон, який їм присниться у Андріївську ніч, сповниться. (8)

У Руській Порубі приспівували інакше:

Андрію, Андрію,	Дай мі, боже, знати,
Конопельки сію.	З кым їх буду брати!

Потім вони співали баладу про Андрія. (9)

Сіяння льону

В Красному Броді напередодні Андрія, коли вже звечоріло, дівчата виходили на подвір'я і в дровітні навколо ковбиці «сіяли» льон, примовляючи:

Андрію, Андрію,
Лен на тебе сію.

Дай мі, боже, знати,
З ким го буду брати!

Дівчата одночасно прислуховувались, звідки почують собачий гавкіт, бо вірили, що з того боку треба очікувати сватів (просотарів, прохачів). (10)

У Гачаві цей андріївський звичай мав місце в самий день Андрія. Після обіду дівчата з парубками виходили за село на найвище місце (на гору або скелю). Там парубки розкладали вогонь, а дівчата сіяли навколо нього льон, а потім до вогню кидали принесені з дому кички.¹⁷⁹ Після того всі разом перескакували через багаття, співаючи:

Ондрею, Ондрею,
Сієм на тя лену.
Дай мі, боже, знати,

З ким тя будем торгати!
Бреш, псичку, бреш,
Де мой фраїр єст!

На Острогурки сидит серна,
Пребера ножками, жеби
жерла.

І я бы так преберала,
Кебы'м такы ножкы мала,

Яко серна, яко серна

Бреш, псичку, бреш,
Де мой фраїр єст!

Дівчата прислуховувались, з котрого боку озвуться собаки, бо з того боку мали прийти просотарі. (11)

¹⁷⁹ Кичка — скручений жмут соломи, якою покривалась стріха.

Пересування тарілок

У Андріїв день, коли дівчата посходилися до одної хати, на стіл вверх дном клали чотири тарілки. Під першу тарілку клали гребінь, під другу — клубок ниток, під третю — ляльку з ганчір'я, а під четверту тарілку — перстень. Потім тарілки перемішали, щоб не знати, під котрою що знаходиться. Після того кожна дівчина притягувала до себе одну тарілку. Якщо котрійсь дівчині попалася тарілка, під якою був клубок ниток, вона вважала, що вийде заміж на інше село. Якщо дівчина вибрала тарілку з лялькою, то це означало, що вона стане покриткою. Перстень під тарілкою віщував, що дівчина вийде заміж, а гребінь — що вона ще рік буде дівчити. (12)

Кидання кукурудзою

У вечір перед Андрієм дівчата набирали у фартухи кукурудзи та ходили по селі. Зупинялися перед хатами, де були парубки. Брала у жменю кукурудзу й кидали нею у вікна. Потім чекали, як відізвуться з хати. Якщо звідти відгукнулись словами: «Бодай'сь ся оддала!», дівчата вірили, що вийдуть заміж. Але якщо з хати закричали: «Бодай'сь ся скопилила!»¹⁹⁰, то дівчата не мали надії, що вийдуть заміж цього року. Та коли з хати ніхто не відзивався, то дівчата слідкували, хто перший гляне у вікно: мужчина чи жінка. Якщо у вікні показався мужчина, дівчата все ж мали надію, що до рока вийдуть заміж. (13)

Варіння галушок

З тіста дівчата вирізали три більші галушки. До одної дівчина вклала папірець з своїм іменем, а до решти двох — папірці з іменами декого з дівчат або парубків. Ці га-

---

¹⁹⁰ Скопитися — стати покриткою.

лушки кидали у горщик варити. Чия галушка першою сплила на поверхню води, з тієї швидко витягували папірець й з великим інтересом читали. Чиє ім'я було на папірці, той до рока одружиться. (14)

Варіння пирогів

В Андріїв вечір дівчата варили пироги (вареники) з муки, змеленої у млинці навпаки, тобто крутячи рукою верхній камінь в жорнах не вліво, як звичайно, але вправо. Із змеленої муки замішували тісто. Кожна дівчина варила свої пироги окремо. На папірці писала імена своїх ймовірних женихів (на кожний папірець окремо одне ім'я) і заліплювала у пироги. Потім їх кидала у горщик й варила. Котрий пиріг в горщику першим сплив на поверхню води, той дівчина швидко ловила і витягувала з нього папірець з іменем парубка. Тоді вона вірила, що він стане її женихом.

В той час парубки ходили попід вікнами хат, щоб довідатись, де дівчата варять пироги. Вони швидко забігали у хату, щоб відібрати у дівчат папірці, довідатись, чиї імена на них написані. В хаті зчинявся крик, гамір, сміх. Парубки виривали з рук дівчат папірці, а дівчата від парубків, ховаючи папірці або кидаючи їх до вогню у печі. Коли гамір утихав, дівчата з парубками разом співали:

Ленок з головками,
Дівки з парубками,
Так ся любували,
Ленок поламали.

Треба би нам, треба,
Тот ленок підняти,
Жебы зме ся могли
Дальше любувати. (15)

У Ч а б и н а х дівчата також варили пироги. На пироги мусили змолоти на ручному млинці муки з дев'ятьох видів зерна і бобових: пшениці, вівса, жита, ячменю, кукурудзи, гречки (татарки), проса, бобів і квасолі. Зерно мололи навпаки — вправо від себе. З цієї муки замісили дев'ять тістечок і робили пиріжки. До кожного пиріжка заліпили папірець з іменем якогось парубка. Потім їх кидали у воду.

Як вода закипіла і починали спливати пироги, то перший швидко витягували, розламлювали і вибирали папірець з іменем парубка. Яке ім'я було написане на ньому, таке буде мати й майбутній жених. (16)

У Руській Порубі робили так само, тільки до замішення тіста на пироги дівчата мусили принести води в устах аж з потічка, що протікав селом.

Рахування коликів

У селі Кленова перед Андрієвим днем дівчата ввечері йшли в сад і рахували колики у плоті. Колики рахували по дев'ять. Який виходив дев'ятий колик: простий чи кривий, малий чи великий, старого дерева чи молодого і т. п., таким, за повір'ям, мав бути й майбутній жених дівчини: стрункий, малий або високий, старий чи молодий і т. п. (17)

У Чабинах дівчата рахували колики у саду так, що на кожний колик вимовляли по одному складі з такої примовки: «Кіл кі-ли-ця, ці я бу-ду мо-ло-ди-ця?» Якщо при рахуванні вийшла пара коликів, то й дівчина до рока мала знайти собі пару. (18)

Обертання подушкою

Коли дівчата розходилися з Андріївських вечорниць, то вдома брали подушку, на якій спали, й до кожного різка подушки під наволочку засували по одному папірчику з написаними на них іменами парубків. В кожний різок з іменем одного. Потім таку подушку обертали до себе дев'яносто дев'ять разів. При цьому з ніким не сміли говорити. Коли дівчата йшли спати, подушку клали собі під голову. Вранці вставали, і котрого різка подушки доторкнулися, з того витягували папірець і читали. Чиє ім'я було на папірці, той і мав стати майбутнім женихом дівчини. (19)

Крадення дров

Дівчата ввечері перед Андрієм сходилися до одної хати й домовлялися, що підуть по селі красти дрова там, де є парубок. Коли поверталися у хату з накраденими полінами, кожна рахувала свої. Якщо приносила їх до пари, тішилася, що до рока вийде заміж. (20)

Кидання черевиками

Дівчата у Андріївський вечір ставали посеред хати спиною до дверей. Кожна з них кидала свої черевики понад голову у напрямі до порога. Якщо черевик полетів понад поріг через навстіж відчинені двері геть із хати, ця дівчина до рока мала вийти заміж. (21)

Гадання з черешневої галузки

На Андрія дівчата наламали стільки черешневих галузок, скільком особам хотіли поворожити. Кожний собі (дівчата й парубки) вибирали одну галузку й означували її окремим знаком. Потім всі галузки вкладали у склянку з водою і поміщали на теплом місці на печі. Чия галузка від Андрія до Різдва розквітала першою, той до рока одружиться. (22)

Відвідування кучі

У вечір на Андрія дівчата бігли до хліва (кучі), де було поросся, стукали на дверцята й запитували: «Цінько, ціньо, ці скоро я буду газдиня?» Як свиня в кучі захрюкала, дівчина вийде заміж. (23)

На Свидниччині у Андріївський вечір парубки не приходили на вечорниці, щоб дівчатам не перешкоджати в їхніх чаруваннях. В декотрих селах дівчата при тім співали балади про Андрія.

Іде Андрій з-за гур, іде,
 Младу жену веде.
 Мати приспішила,
 Їдло зготовила:
 Пред невісту їду,
 Пред Андрія меду.
 Панбіг ся приспішил,
 Їдло їм перемінил:
 Пред невісту меду,
 Пред Андрія їду.
 Андрій їду укусил,
 Поручення просил:
 — Тобі, брате, тобі,
 Штири коні враны,
 Штири коні враны,

Два возы кованы.
 Тобі, сестро, тобі,
 Штири кравы дойны.
 Тобі, отче, тобі,
 Штиристо на столі.
 Тобі, жено, тобі,
 Шытко, што в коморі.
 — А мі, сыну, а мі,
 Моїй сивій главі?
 — Тобі, мамо, тобі,
 Тот камінь у воді.
 На шию вадити,
 У Дунай дрилити.
 Там твоя слобода,
 Тихий Дунай вода. (24)

В Андрівський вечір співали й інші пісні, наприклад, про сорочку («кошулю») для Андрія:

Конопля, конопля,
 Тоненька конопля,
 Ніт у Свиднику
 Шувного паробка.

Лем тот еден Андрій
 І то лем в неділю,
 Кед на ша облече
 Леняну кошулю.

Кошуля леняна,
 Шита горі крайом,
 Шила єй миленька
 Під зеленим гайом.

— Нашто ті, милый мій,
 Та кошуля буде,
 Кедь на войну підеш,
 Хто носити буде?

Як єй вишивала,
 Красненько співала,
 Красненько співала,
 Жалосно плакала:

— Кедь піду на войну,
 Возьму єй зо собов,
 Буду з ньов тішитись,
 Як з женов молодов.

А кедь ня поранять,
 А кедь ня забиють, —

Буде мі на раны.
 Буде мі до ямы. (25)

Крім пісень-балад співались також жартівливі пісеньки про Андрія:

Андрію, Андрію, Я тобі не вір'ю, Ці ня будеш любил, Як я постарію?	Андрію, Андрію, Коноплі я сію, Я свої виберу, На твої нас . . .	(26)
---	--	------

У Андріїв день, крім любовних чарувань, використовувались й різні віншівки, повір'я і звичаї.

Віншівки

У селі Вапенику дівочки ходили віншувати по хатах, де був парубок з іменем Андрій:

Вінчую, вінчую, Бо Андрія на пецу чую.	Треба Андрія з пеца зняти, А нам орішки дати.
---	--

Таких відвідувачів щедро обдаровували горішками. А ті додавали:

Жебы вы тівко яєчок мали,   Тівко вы нам орішків дали.

Господарі радо приймали таких віншувальників, якщо вони приходили «здоли», тобто з нижнього кінця села, бо ставали полазниками, що приносили в хату щастя. Вірили, що у них будуть нестися кури. (27)

Повір'я

Люди вірили, що в Андріїв день не слід відвідувати таких господарів, що мали бджоли, бо, мовляв, Андріїв дух в ролі полазника міг би наробити багато шкоди у нього. У такого господаря потім бджоли не випускали б роїв. А селянин бажав мати на своєму господарстві якнайбільше бджіл. Бідному селянинові бджоли приносили поживу —

мед, а також віск для виробництва свічок. Селянин не мав грошей, щоб купити керосин, а у довгі зимові вечори було потрібно чимось світити. Люди навіть на вечірках переважно світили тільки лучинами (березовими або липовими скіпами). Отже, господарі перестерігали полазників такими приказками: «На Андрія не їдь до дому того, де мають улів много, де мають пчолы свої, бо не будуть там рої». (28)

Парубоцькі звичаї

Вночі перед Андрієм в декотрих селах Лабірщини витворяли всякі жарти-витівки. Як вже згадувалось вище, господарям вони знімали ворота і кудись відносили; із стодоли на подвір'я витягали віз, розбирали на частини і виносили на стріху хати й знову там складали; якщо парубки у когось знаходили кросна, що звичайно висіли на стіні сипанця, то їх також виносили на стріху й там їх складали. Вранці, коли селяни вставали кормити худобу, не було кінця-краю насолодам молоді з таких «жартів». Люди в сусідстві перегукувались понад плоти, чиї то могли бути парубки, що таке «чудо» вчинили. А господар, якому винесли на стріху віз, сани, кросна чи щось інше, тимчасом кляв, на чім земля стояла, й мав цілий день повно турбот, поки все познімав із стріхи. (29)

Назва Андріївського вечора

В декотрих селах Верхнього Шариша Андріївський вечір називали «перепрядений», бо прядки були довші, ніж було звичаєм. Це тому, що в той вечір прялось для домашньої господині, у якої відбувались вечорниці. Від цього вечора на вечорниці вже не ходилося. (30)

Прогноз на Андрія

Якщо в Андріїв місяць спочатку замерзло, а потім стало пускати (отеплюватися), то потім кожного місяця буде так. Замерзне, потім відлига. (31)

ВАРВАРА

(4. XII. с. ст. — 17. XII. н. ст.)

Варвара¹⁹¹ — християнська великомучениця. Церква цей день ніяк окремо не відмічає. Тільки в народі витворився звичай, що у цей день не вільно було ні прясти, ні прядена зваряти¹⁹², ні золити¹⁹³ білизну, ні молотити ціпами, бо, мовляв, дух Варвари міг би прийти до хати й помститися — наробити якогось нещастя.

І селяни великомученицю Варвару не відмічали, вона скоріше в уяві народу стала нечистим духом, що приходив у виді старих бридких жінок, і шкодив тим, хто працював у день Варвари. За уявою селян Варвара не мала своїх дітей, і гнівалася на тих жінок, які в день її народження пряли. Вона могла помститися таким прядильницям так, що спекла їхніх дітей.

У зв'язку з Варварою в народній творчості часто згадується і Сава, церковний святий, свято якого припадає зразу на другий день після Варвари, на 5 грудня за с. ст. Люди часто вживали сполучення слів: «На Савы й Варвари».

В інших легендах зустрічаємо, що Варвара мала багато дівчат і сама мусила прясти. Тому в декотрих демонологічних оповіданнях Варвара приходять з повним кошиком порожніх веретен на вечорниці і наказує, щоб прядильниці

---

¹⁹¹ Варвара була донькою поганського багатія і без його відома прийняла християнство. Коли її батько довідався про це, всіляко пробував її відговорити, обіцяв їй велике багатство. Як це не допомогло, наказав замкнути її до великої вежі. Коли й це не допомогло, він почав її бити і мучити, а потім сам стяв їй голову у 290 р. У 1109 р. її мощі були перенесені з Константинополя до Києва у Михалівецький золотоверхий монастир.

¹⁹² Зваряти — виварювати прядена у дерев'яній зварці, до якої у воду клали нагріте у вогні «зваряче каміння», від якого у зварці кипіла вода.

¹⁹³ Золити — посипати білизну попелом замість мила, а потім виварювати її у горшку.

Варвара. Фото із села Вавринець.

для неї направили повні веретена. Про Варвару є кілька протилежних приказок, коли раз не вільно прясти: «На Варвару не пряли, бо би Варвара веретена покрала», іншим ра-

зом можна було прясти, бо: «Варвара пряла, бо вельо дівок мала, а Сава не прял, бо был сам». Варвару також вважали за велику грішницю.

Про Саву знов говорили, що Сава мав багато дівчат; інші казали, що мав багато синів, а ще інші вважали, що Сава був жінкою.

Демонологічні оповідання, коли жінки пряли або зваряли на день Варвари

Коли жінки пряли

Стары бабы повідали, же на день Савы і Варвары не маться прясти, бо давно, як ходили бабы на вечуркы, то повідали, же Сава мав вельо дівок, а Варвара же была грішниця. Та бабы повідали, же як раз так пряли на Варвару, та же прышла до той хыжы, де пряли, якась чорна баба, облечена до чорних шмат, а обута до великых бочкорів, з кошиком в руці, а в нім мала повно порожніх веретін. Тота чорна баба розклала в пецу огонь, а тоты веретена, што із собов прынесла поставила до горце до пеца. Бабы, што пряли, ся міцно пострашыли. Але міджі прядками была єдна стара мудра жена, розказала шыткым остатнім женам, што там были, жебы собі каждая перевернула «присідку» куделі горі, а на тоту прысідку, жебы собі каждая насыпала солі, і жебы до ней тыцяла хлібом. А сама тота мудра жена вхопила двоє ведер і пішла на воду. Як прышла назад із водов до хыжы, та скрічала: „Савськы, варварськы горы горять!»

Та як тото почула тота чорна баба, што прышла з веретенами, зйойкнула: «Йой, та уж мої діточки погорять!» Рипнула з дверима і выбігла із хыжы. А тота мудра жена, з тов водов, што прынесла, скоро у пецу загасила огонь.
(32)

У Сукові єдна невіста як пряла на Варвару, та гу ній прышла якась чужа жена з повным кошыком порожніх

веретен, і гварить газдині тота чужа жена: «Кідь не на-
прядеш до рана тоты шыткы веретена, то з тобов буде
зле». Але дома была й свекра. Свекра хопила фалат по-
лотна й каже невісті: «Не бійся!» і тото полотно шмарила
серед хыжы, і повіла тій чужій жені: «Ту маш!»

К полотнові з'явилися чорти і такой розхопили тото по-
лотно. А свекра гварить тій чужій жені, што прышла
з веретенами: «Не савити, не варварити, але грішне тіло
одіти!»

Тодыль тота чужа схопила кошык з веретенами і трісла
дверями, аж ся ціла хыжа затрясла. (33)

У Гавранці на Варвару через день не пряли, бо же
Варвара дітей пече, а вечур не пряли, бо же прынесе до
хыжы даякого мерця, ай повный кобрик (кошик) порож-
ніх веретін, жебы їх прядкы напрядли. Та стары люде казали,
же кібы Варвара прынесла кобрик з порожніми веретена-
ми, то треба лем на każde веретено по єдній нитці обкру-
тити, і Варвара піде гет із хыжы. (34)

Коли жінки зваряли прядена

Раз была єдна жена, што у пецу на Варвару зваряла пря-
дена у зварячім горці. Коли так у пецу горів огонь, нараз
до хыжы прышла велика баба з гусячими ногами, а на собі
мала шыроky кабаты. Домашня газдыня барз ся острашы-
ла, і такой дораз побігла до сусідів, і розповіла, же што ся
стало.

— Штото гнесь робиш? — позвідала ся єй сусідка.

— Шматы зварію.

— Та ты не знаш, же гнесь Савы й Варвары? Біж скоро
домів, а загась огонь, а повіч, же «Савськы, варварськы
горы горять».

Баба з гусячими ногами выбігла на двір, а газдыня тоды
— шмык назад до хыжы і замкнула двері. А тодыль тота
баба з гусячими ногами з-під облака закричала:

— А хто тобі такого розума дав?! Ей, бо ты бы скінчила у пецу, як тота вода, што там кыпіла! (35)

Якщо у демонологічних оповіданнях про Варвару зустрічаємо нечистих духів, що відвідують хати та лякають жінок, які пряли або зваряли прядена на її день, то знов у декотрих приказках народ насміхався нечистим духом Варвари, який забирав селянкам дорогоцінний час, загрожуючи жінкам, щоб в день Варвари вони не пряли і не зваряли білизну. Декотрі жінки ходили обірвані, зате гостро дотримувались неписаного закону «варварити», тобто не прясти, ані не зварювати прядена у день Варвари. Декотрі жінки вірили, що там, де у день Варвари жінки ходили прясти, Сава ходив по вечірках та обскубував жінкам куделі. Але декотрі жінки не респектували цього обряду і весело пряли собі й у день Варвари. А жінкам, які докоряли, чому вони прядуть у той день, відповідали приказкою: «Не савій, не варварій, бо Сава савив і варварив, а сам босий ходив». (35а)

А ось приказки у діалозі двох жінок, одна з яких пряла, а друга — не пряла:

— Чом єсь гола?

— Та бо я хотіла савити й варварити, та мусю гола ходити.

— Та не требало тобі ани савити, ані варварити, але лем робити, та й не голій ходити. (36)

Інший подібний діалог:

— Что'сь гнесь робила?

— Мала'м кус клоча та ем пряла.

— Што ты, здуріла?! Та гнесь Варвари!

— Ей, Варвара варварила, а Сава савила, а обоє боси ходили. (37)

В декотрих селах пряли й на день Варвари, бо казали, що «Варвара сама пряла, бо вельо дівок мала».

Варвара пряла,
 Бо вельо дівок мала,
 А Сава не пряла, бо был
 сам. (38)

Варвара вельо дівок мала,
 Нігда не одпочивала, лем се
 пряла,
 Як у водня, так і в ночі. (39)

В декотрих селах на день Варвари не молотили ціпами, бо, мовляв, Варвара прийде їх бити. З тих, що не молотили, насміхалися:

Втікай, Варваро,
 Бо тя їмать Сава,

Та тя вдарить
 Ціпами по чалі! (40)

Бувало, що деякі селяни самі стверджували цих вигаданих «Варвар»-духів тим, що самі одягались за них і приходили у хати, де жінки пряли. Але такі «жарти» мали інколи небезпечні наслідки. Ось розповідь про один з них: «. . . та йшли прясти вечур, але не шыткы. А тоты, што не пішли прясти, пооблікали даку велику жену до білой плахты з постелі за Варвару. Руку їй дали догоры, а на руках їй зробили голову з ряндя. А тот страх был барз великый. І тот страх прышол до хыжы, де жены пряли на Варвару, та шы жены барз пострашили, барз кричали. Тот страх задул лампу. А друга жена-Страх несла повний кобрик веретен. Як шы став великый крик, то мушіли піти гет, бо шы прядкы барз бояли. Та шы една острашила, што запал плюц достала». (41)

МИКОЛА

(6. XII. с. ст. — 19. XII. н. ст.)

Микола* є патроном дітей, якого в сучасності замінив Дід Мороз. Ввечері перед днем Миколи діти з нетерпінням очікували, коли прийде ніч, щоб потім рано-раненько заглянути у віконце, де вони поклали старанно начищені бочкорята, багатші — черевики, чи в них не знайдуть щось з ласощів, які вночі «мав покласти св. Микола». Діти вірили з оповідань батьків або дорослих, що святий Микола їм вночі розносить даруночки. Микола колись «наділяв» подарунками тільки дітей багатих родичів, які купували своїм чадам всякі доброти і всували їх у черевики. Бідним дітям св. Микола звичайно нічого «не приносив», а якщо й приніс, то тільки виламаний прутик із старої березової мітли та трохи попелу. Потім було багато мороки, щоб пояснити дітям, чому Микола таке зробив. Батьки звичайно оправдовували Миколу, що він знає, котрі діти непослушні або котрі не вчаться, тому св. Микола приніс лише прутик для непослушних.

У день на Миколи ще не так давно в декотрих селах існували різні звичаї. Наприклад, 11—15-річні хлопці одягалися в кожушки, з-поміж себе обирали одного за св. Миколу,

---

* Святий Микола народився ніби у 272 р. в м. Патера в Італії. Він був сином багатих побожних батьків Теофана і Нони. Після богословських студій він став священником. Після смерті своїх батьків свій маєток він роздав бідним. Така жертва з боку клеру та багатіїв була незвичайною рідкістю. Тому Микола за свою щедрість в уяві бідного народу, а зокрема між дітьми, стався добродієм. Папа Урбан II встановив був свято «Перенесення мощів св. Миколи з Мір у Барі». Проте на Заході це свято не втрималося. Римо-католицька церква його тепер не знає. Греки його теж не знали. Втрималося воно тільки у нас на Лемківщині і на Україні, а згодом перейшло й до Росії. За князя Ігоря в Києві була церква, присвячена св. Миколі.

іншого — за чорта та йшли по селі розносити малим дітям сушену садовину — яблука, грушки, сливки. Також дівчата ходили трясти плотами, щоб назлостити псів, аби ті гавкали. Звідки вони почули гавкіт собак, з того боку очікували просотарів. А парубки клали під камінь перед дверима хати, де була дівчина, подарунки.

Пастухи теж мали свої звичаї: ходили по хатах з колядою. А господині ворожили, щоб їх кури не ходили по чужих дворах, де могли б нестися.

В селах, де св. Микола був патроном церкви, відбувалися кермеші. В хатах співали релігійні пісні в честь Миколи: «О, хто, хто Миколая любить . . .»

Дитячі звичаї

Ввечері напередодні Миколи по селі ходило п'ять-шість 12—15-річних хлопців. Розносили подаруночки дітям, які добре вчилися. Один з хлопців був «Святий Микола». Він був одягнений у велику губаню і мав бороду. На плечах мав кошик з сушеними планками — дикими лісовими яблуками, сушеними сливками, грушками і лісовими горішками. Інший хлопець був переодягнений за чорта, з червоними ріжками, в руках дерев'яні вила. Решта хлопців були одягнені в кожушки, перевернені навиворіт. Хлопці ходили від хати до хати, співали пісню «О, хто, хто Миколая любить, тому, святий Миколай, на всякий час помагай . . .», і дітям дошкільного віку та учням, що добре вчилися, роздавали дарунки. На учнів, що погано вчилися, чорт наставляв вили та грозив, що візьме їх з собою у пекло, якщо вони не будуть вчитися.

Хлопці відвідували всі хати у селі, і ті, де не було дітей. «Микола» у таких бездітних господарів доповнював свої запаси. (42)

Дівочькі звичаї

Дівчата на св. Миколи трясли плотами й примовляли:

Миколо, просиме тя,
А ти, псичку, бреш,
Де мой милый єст?

З котрого боку відіззався гавкіт собак, з того боку мали прийти просотарі. (43)

Сватання дівчат

Сватання дівчат до Миколи не рекомендувалось, мовляв, з того не вийде нічого. Просити дівчину заміж ще до Миколи — це ще скоро. Сватати дівчат ходили аж після Різдва, бо тоді, зразу по ньому, наступають фашинги (м'ясниці), коли вже було можна справляти весілля. А в час Миколи був ще піст. Про сватання на Миколи говорить така приказка:

Кидь дівку просять до Никіл,
Не випросять до Покрів. (44)

Парубоцькі звичаї

У селі Вишня Писана на Миколи парубки «білили» вікна: клали каміння перед двері та перед вікна, де була дівчина. Інколи дівчині парубки залишали перед дверима подарунок: хустину, медівник або шоколад. Звичайно це робив хлопець тої дівчини. (45)

Пастуші звичаї

На Миколи хлопці-пастушки ходили по хатах по коляді. Один з них був Микола в гуні, інші хлопці у кожушках. Хлопці співали пісню про святого Миколу. Люди їх за це обдаровували грішми, розквітнутою галузкою верби, яку за кілька тижнів перед тим клали у горщик з водою на тепле місце, а також свяченою дорою (проскурою), посвяченою на Миколи у церкві.

Пастухи відкладали ці офіри-дарунки до рубців кожушків (до нижніх ріжків кожушка, бо кожушок не мав кишені), щоб бути щасливим, бо святий Микола в уяві селян був теж пастухом. (46)

Сільськогосподарські звичаї

У В а р а д ц і на Миколи давали курям їсти до хати. Оточували їх ланцюжком на знак того, щоб вони не розбігалися по чужих подвір'ях, садках і городах і там не неслися. (47)

Соціально-побутові звичаї

У селі М а й д а н селяни на Миколи пекли калачі, як називали «погачі» (трохи менші як хліб). В той вечір на Миколи робили гостину, і він називався «спущаний вечір». (48)

У Л і в о в і на Миколи селяни перед богослужбою носили до церкви священикові домашню птицю: гусей, курей й качок, як якусь попівську данину. (49)

ФИЛИПІВКА

(Різдвяний піст)

Філіпівкою цей піст називається тому, що починається від церковного свята св. Филипа (Пилипа) і триває сорок днів від 27. XI. до 6. I. за н. ст. в пам'ять часового відтинку від народження Адама до приходу Спасителя. В часі посту люди їли переважно оселедці (гаринги), руслики, квасолю з бобом, квасолю розколочену. Якщо корови в той час доїлися, то масло, яке колотили, не їли, а тільки топили (перепражували, щоб довше витримало) і складали до горшків, а сир солили і накладали до гілеток.

Хліб пекли раз на тиждень. У ступках товкли просяну кашу або ячмінні крупи (гершлі, панцаки). На хліб мололи в ручних млинцях переважно овес і ячмінь. Як просіяли, то вістя висушували на мурику, а потім знову мололи, щоб ще і з того можна було спекти хліб. Коли не було струковин ані зернових — варили лободу.

Олій здобували так, що восени в лісах збирали букові зерна і збивали їх в оліярнях — ступах.

В часі Філіпівки до боїска приманювали горобців. Насипали зерна під підставлені двері на колику. Коли горобці дзьобали зерно, тягли за мотузок, що був прив'язаний до колика, і двері падали на горобців. Забитих птахів чистили і накладали їх у дзбанки, пересипаючи сіллю.

Селяни не їли м'ясо навіть помимо постів, бо якщо й мали телятко чи поросся, мусили продавати, щоб мати якісь грошенята і могли придіти своїх дітей. Та й продавати не було дуже чого. Була біднота, не було заробітку.

У цей різдвяний піст селяни їли тільки картоплю й капусту. Вони не пили навіть колоченого молока. Його зливали у бочки. А як минула Філіпівка, потім його пили. Та ставалося й таке, що люди інколи від такого молока хворіли.

Постити не мусили:

Діти, що ще не мали сім років.

Старші люди, що вже починали втрачати силу.

Хворі, яким після великих недуг мало повернутися здоров'я.

Матері, що мали грудних дітей.

Коли хто не знав, як і коли йому постити або мав якісь сумніви щодо гострого посту після важкої хвороби. Якщо когось робота (у лісі) мала звільнити від гострого посту, той був повинен за завживаним звичаєм попросити поради у місцевого пароха або у сповідника.

Хто не хотів постити, говорив на своє оправдання: «Не тот гріх, што йде до уст, але тото, што виходить з уст» (тобто оговорювання, плітки, лайки тощо).

В часі Филипівки, а також і в інших наступних постах: у Великому пості, в часі Петрівки чи у пості святої Марії співалися релігійні пісні, наприклад: «О, ішла, ішла св. Олена . . .» та інші.

СВЯТИЙ ВЕЧІР

(24. XII. с. ст. — 6. I. н. ст.)

Святий вечір був кульмінаційним пунктом року, святом великої містерії — народження нового бога.

Святий вечір є робочим днем аж поки не вийде перша зірка на небі. З цього моменту починається Святий вечір або, як ще кажуть, Навечіра, Віллія. Селяни спішили нагодувати худобу, помитися у річці й сісти за стіл, щоб поїсти у сімейному колі на святій, тайній вечері.

Час до Святого вечора був від самого ранку наповнений працею усієї сім'ї, крім дітей; наповнений обрядовістю, звичаями, чаруванням, різними повір'ями і ритуальною магією. За уявою селян Святий вечір був повен таємничих дивовижних сил. Селяни вірили у різні повір'я, чари, що тут діяли протягом цілого дня аж до вечері і під час неї й після неї. Також і самі селяни за весь той час чарували, бо вірили, що всі чари скеровані на покращання сільського господарства і родинного щастя, будуть діяти протягом цілого року. Такі чарування та повір'я навколо Святого вечора старша генерація де-не-де практикує ще й сьогодні.

Вони виникли ще в далеку поганську добу, у сиву давнину, коли люди ще не розуміли явищ природи, коли ще не знали причин хвороб, коли всім навколо, що їх оточувало, водою, лісами, громом, блискавкою і т. п. в їхній уяві володіли духи.

У цей Святий вечір селяни виконували різну магичну обрядовість, щоб їм добре велося у сільському господарстві, щоб був добрий урожай, хороший приплід худоби і домашньої птиці, щоб був мир і щастя в родинному житті та передусім в любовних відносинах молоді.

Вже від самого ранку господарі в декотрих селах запрягали коней у сани і їхали в ліс по дрова, щоб коні протягом цілого року були здорові. (50)

Обв'язування фруктових дерев на Св'ятвечір.

Повернувшись з ліса, господарі поралися біля свого обійстя: різали дрова, січку для худоби, молотили ціпами в боїску та робили порядок, щоб через різдвяні свята вдома було чисто і гарно. Все, що було позичене сусідам, господар намагався принести назад додому. А також роздивлявся по газдівстві, чи нема чогось чужого, що треба повернути, кому належить, бо, за лемківським звичаєм, кожна позичена річ мусить бути на Святий вечір вдома. У той день ніхто не смів сваритися, лаятися, ані плакати, бо потім весь рік люди сварились би, лаялись і плакали.

Хто мав бджоли, той у той день наділяв своїм сусідам по трохи меду. Колись давно сусід сусідові приносив на Святий вечір картоплі (давніше її було обмаль, родилась тільки до бочки).

Господар дбав, щоб не забути винести на подвір'я стару березову мітлу («драпачку»), яка через різдвяні свята мала бути на подвір'ї для того, щоб влітку, як буде дуже сухо, попадав дощ. (51)

Зразу ж після обіду господарі вносили у хату сокиру, леміш, чересло та ланцюг. Господар залізним ланцюгом

обкручував підстолини стола. Це робилось на знак того, щоб сім'я трималась гуртом, як ланки в ланцюгу. На Свидниччині діти самі вносили у хату сокиру, леміш, чересло і ланцюг. А коли тягли за собою ланцюг, приповідали, щоб так і гуси ходили на поле одне за одним, як ланки в ланцюгу. (52)

Звичай класти під стіл ланцюг на Святий вечір є тільки у лемків.¹⁹⁴

Крім того господарі вносили у хату ціпи і, зв'язавши їх, клали у кут за стіл, щоб і господарство трималося вкупі під час цілого року. Біля ципів господиня клала ободинку, обвивши її вівсяною соломою. Також клала дійник.¹⁹⁵ Під час святовечірньої вечері вона буде тими атрибутами чарувати, щоб весь рік було багато молока й масла.

Господар ще приносив у хату рясний сніп вівса, розстеляв його на краю стола, а господиня його накривала обрусом (портком), на який потім клала крачун.

У Валентівцях до кута за стіл на складані лавки (одна до одної припасовані лавки) давала сніп вівса, а до нього впихала ціпи, щоб вродилося багато зерна, було що молотити ціпами. Цей сніп там був аж до Нового року. Потім з того вівса обскубовували рясу, а навесні його змішували з іншим вівсом і висівали. (52) Подекуди за стіл клали вимолочений сніп (околот).¹⁹⁶

Господарі у боїску робили перевесла з вівсяної соломи і

¹⁹⁴ У лемків на Різдво під стіл клали ланцюг, «щоб сім'я трималася у родині так сильно, як огнива (ланки) ланцюга» (ЗНТГШ, т. 2. Бібліографія, стор. 49).

¹⁹⁵ Дійник — атрибут відьми, з допомогою якого вона відбирала молоко від чужих корів. Тому до дійника (давніше була тільки дерев'яна посудина) під час Святої вечері вливали по ложці з кожної ритуальної страви, а на другий день цю страву давали корові, щоб відьма не могла у неї відібрати молоко.

¹⁹⁶ На Україні цей сніп, що був із жита або пшениці, називали дідом або дідухом. Деінде його називали колядою, колядником. На Закарпатті — корочуном.

йшли з ними у сад, щоб обв'язати фруктові дерева.¹⁹⁷ Якщо якесь дерево не родило, то господар брав сокиру і одного челядника з собою і йшов «лякати» це дерево, мовляв, зрубає його. Розмахувався сокирою до дерева й кричав: «Зотну тя, бо не хочеш родити!» А челядник, заступаючись за дерево, благав господаря: «Не стинай його! Оно уж буде родити!» Ця магічна дія повторялася тричі. (53)

Якщо господар одночасно був і мисливцем, то в той день на Святий вечір вбивав горобця і вішав його у комин, щоб він висох. Коли потім він йшов на полювання, завжди витягував з цього горобця кілька пір'їн, запалював і над димом протягував свою рушницю, щоб вона влучно і щасливо стріляла. (53)

Господиня ще скоро вранці удосвіта йшла на потік прати порток. Брала з собою стільчик, прайник і вже згадуваний порток та йшла так, щоб її ніхто не побачив. Ударяла пару разів прайником по портку, потім швидко поверталася від потічка, вбігала до стайні і тим портком три рази била корову, примовляючи: «Жебы'сь так скоро родила, як я скоро прала!» (55)

Щоб кури несли багато яєць, господиня давала їм на Святий вечір їсти із решета і примовляла: «Жебы сте тівко мали яєць, як на решеті дірок!» Коли курей кликали їсти, то не можна було вголос говорити «ціррррр, ціррррр», щоб не почула сусідка і не наворожила, бо вона у ту хвилину могла б сказати: «Твої курочки — мої яєчка!» (56)

У Ч а б и н а х в той день давали їсти курям до колеса з ланцюга і зовсім їх не кликали, як іншим разом: «тютю, тютю, тютю», щоб сусідка не чула, бо вона могла б теж приповісти: «Тютьочки твої, а яєчка мої!» В такому випадку кури ходили б нестися до сусідки. (57)

В О л ь ц і хлопці бігали попід вікнами сусідських хат, вигукуючи: «Жебы наши куркы были несливы, а ваши дресливы!» (58)

---

¹⁹⁷ Перев'язування дерев — забобонний обряд для охорони фруктових дерев.

Потім господині вдавались до готування святовечірньої ритуальної страви, до печення крачуна — ритуального хліба-коровая. Господиня клала горшки-залізники з грибовою мачанкою, горохом, капустою, сливчанкою . . . Між тим правила пироги, опалала крачун, робила бобальки¹⁹⁸ і фучки¹⁹⁹. При всіх цих турботах коло вечері господиня мусила вважати, щоб не поналивати води по глиняній долівці, коли вона мила горшки, бо інакше у хаті завелися б блохи.

У глиняній печі жевріли вуглини. Господиня розгортала їх дерев'яною кочергою, а на округлу, теж дерев'яну, лопату викидала тісто крачуна.²⁰⁰ В середину крачуна клала пляшечку з медом, стручок часнику та в ганчірці зав'язану сіль. Ще когось з домашніх посилала, щоб з подвір'я приніс гуску. Гуску вона трохи потримала під лопатою, на якій вже було тісто крачуна, щоб гусок топтали гусаки і щоб велося багато гусенят. Потім господиня садила крачун у пец. За крачуном садила й крачунових братів.²⁰¹ Коли крачун упікся, господиня вибирала з нього пляшечку з медом і клала на стіл. Часник і сіль залишалися ще у крачуні аж до Нового року, потім їх вибирала і давала з'їсти корові. Часник тому, щоб худоба була здоровою, а сіль — щоб відьми (босорки) не могли відібрати у корів молоко. (59)

У Нижньому Миросові, саджаючи крачун до печі, газдиня брала звідти трохи жевріючого вугілля і клала його на припечок. Якщо вугілля було довго червоне, то вона вірила, що буде добрий урожай. Але якщо скоро погасло, то врожай не буде добрий. (60)

Крім крачунових братів разом з крачуном пекли ще й менші хлібини — підпалки, посипані маком. Їх давали їсти худобі, коли її продавали, щоб за неї дістати стільки грошей, як на хлібі-підпалку було маку. Другим таким під-

¹⁹⁸ Бобальки — округле тістечко, як палець, нарізане на 3—4 см.

¹⁹⁹ Фучки — пісні калачики без дріждів.

²⁰⁰ Давня назва різдвяного періоду найкоротших днів у році. У лемків крачуном називають великий різдвяний хліб.

²⁰¹ Крачунів брат — звичайний хліб. Його пекли разом з крачуном.

палком, що пекли разом з крачуном, був підпалок-боцманка, що вживався у чаруванні проти небажаних полазників. Боцманку також називали полазничя. У Ч а б и н а х пекли полазничя — ошіп'я.²⁰² Це полазничя-ошіп'я пекли на Святий вечір не у печі, а на плиті. (61)

Крачун пекли завбільшки в нормальний округлий хліб з млинцевої (чорної) муки. З такої самої муки пекли і його братів. З першого крачунового брата-хліба на Святий вечір давали худобі, коли перед вечерею йшли з свічкою до стайні. Якщо у печі крачун розпався (розколовся), то казали, що газдиня вмере. (62)

В декотрих селах Свидниччини, наприклад, у В а г р и н ц і, крачун пекли з чорної муки завбільшки в переднє колесо у возі, а його братів — з білої муки. (63)

У Г о с т о в и ц я х замість одного пекли два крачуни. В середину крачунів давали часник, а зверху посипали маком. Позаду крачунів до печі садили ще хліби-підпалки. Їх мусило бути до пари. (64)

Ще не так давно — перед п'ятдесятьма-шістдесятьма роками — господарі перед Святим вечором сушили зерно на мурику глиняної печі для крачуна, фучок і бобальок, щоб його було легше змолоти у ручнім млинці. Сільські багатії для цієї мети сушили собі корець²⁰³ зерна, а бідні хлібороби тільки четвертівку.²⁰⁴

Коли крачун упікся, газдиня клала його на стіл на вівсяну соломку або розстелений вівсяний сніп з рясою. Ця соломка чи сніп залишались до Нового року. На Новий рік соломку спалювали, а з крачуна вирізали середину і давали худобі, кожній худобині по куснику.

У В а л е н т і в ц я х крачун і його брати лежали на столі на пшеничній соломі, рідше на вівсяній. Зразу ж після Різдва крачун і братів клали на мештерну грядку.²⁰⁵ (65)

²⁰² Полазничя-ошіп'я — печиво з ярої пшениці. Тісто для нього місили мизинцем лівої руки.

²⁰³ Корець — 25 кг.

²⁰⁴ Четвертівка — четвертина з кірця — 6,25 кг.

²⁰⁵ Мештерна гряда — поперечна балка під стелею.

У Красному Броді крачун клали на плахту, що лежала на столі на вівсяній соломі. Під плахту клали замок, щоб влітку вовки мали «замкнені» морди перед худобою. Крачун через різдвяні свята лежав на столі, потім його клали на мештерницю,²⁰⁶ де вже були його брати. Крачун починали їсти аж на Новий рік.

На середину стола газдиня клала горнятко з накліченою пшеницею (за два тижні до Різдва газдиня заливала водою пшеницю у горнятку, яка за той час наростала до десяти сантиметрів) і до неї встромляла свічку. (66)

Господині старанно слідкували за ритуальною стравою, аби щось не пригоріло, не пересмажилось, щоб не пересолити якусь страву тощо.

У Валентівцях як першу ритуальну страву готували мачанку з сіменцю. Сіменець варили і розтирала у можарі (ступі). Цю масу промивали водою, а розчин потім підбивали мукою. Крім того на вечерю готували гриби, кашу, картоплю, вареники, крупи, бобальки, фучки. Це все готували без масла, тільки на олії. (67)

В декотрих селах газдині варили великий пиріг, наповнений капустою. Коли такий пиріг не розварювався, а залишався гарним, гладким, то газдиня такий пиріг гладила рукою і тішилася ним, мовляв, така гарна і гладка буде і її корова. Але коли пиріг розварювався і з нього виходила капуста, господиня сумувала, бо вірила, що вона втратить свою корову. (68)

Господиня дбала, щоб протягом цілого дня, аж до свято-вечірньої вечері, доросла челядь постила. Час від часу газдиня їх застерігала, щоб ніхто не їв, не смакував з горшків. Доросла челядь стримувалась, хоч мала великий апетит до всього доброго, що готувалось. Таж вона виголодніла під час Филипівки — різдвяного посту, коли їла (і то не дуже багато) кукурудзяну замішку з юхою із сушених грушок, грибову вар'янку, підбиту варом (капустяним розсолом),

---

²⁰⁶ Мештерниця — широка груба дошка, що служила замість поперечної балки.

Св'ятвечір в селі Нижні Репаші.

та трохи картоплі (якщо у когось була) з капустою. У цей день на Святий вечір господиня навіть малим дітям забороняла коштувати ритуальні страви. Дітей лякали, що хто вкраде щось і буде їсти, того посадять під бочку. Дітям забороняли також їсти ласощі: лісові планки — яблука, сушені грушки чи сливки, лісові горішки, бо, мовляв, вони будуть мати по тілі болячки й струпи. Їх виганяли з хати, щоб не перешкоджали при роботі. А вони були раді, що можуть поковзатись на замерзлій річці чи покататися на санках з бережків.

Дівчата у той день займались чаруванням, бо хотіли дізнатися про свою дівочьку долю. Хотіли знати, чи будуть мати багато оглядників, чи цього року вийдуть заміж, який буде їх наречений, на котре село їх відведе жених тощо. Вони ще зранку замітали хату, а сміття виносили до потічка біля верби і приповідали: «Жебы прышло за внов тівко оглядників, як на тій вербі конариків». (69)

У Руській Порубі, якщо дівчина зранку позамітала хату, брала сміття і йшла з ним у сад, кидала його на гілля яблуні або сливи, примовляючи:

Ціrrrrrrrrrrrrrr, воробці,	Жебы я тівко мала оглядників,
За мнов, хлопці!	Як на тім стромі конариків!

Потім дівчина поверталася з саду у сіни, де мала оточитися навколо драбини (давніше в кожних сінях стояла драбина, що вела на горище), щоб парубки брали її до танцю. Якщо дівчина, позамітавши хату, призабулася з сміттям чарувати про оглядників, і виносила сміття на гній, тоді вірила, що у такого господаря в тому році у зерні наросте бур'ян. (70)

У Валентівцях, коли дівчина замітала хату, мати або хтось інший з домашніх запитували її: «Што метеш?», на що вона відповідала: «Мету блихи і блишиці, і снітей із пшениці». (71)

Старша дівчина, що не мала щастя вийти заміж, перед вечерею брала куділь і йшла з нею до саду під сливку прясти. Тут кілька разів закрутила веретеном, приповідаючи:

Ціrrrrrrrrrrrrrr, воробці,
За внов, хлопці!
Тівко на тій сливці молодників,
Тівко за внов най буде оглядників! (72)

Щоб дівчина довідалась, звідки до неї завітають оглядники, в декотрих селах замітали хату аж перед вечерею. Сміття виносили тільки на подвір'я і теж прислуховувались, звідки буде чути гавкіт собак, бо, мовляв, з того боку прийдуть оглядники. Якщо не було чути нічого, то такій дівчині треба ще рік чекати, щоб її посватали. Інде, наприклад, у Свиднику, перед вечерею з дровітні приносили оберемок дров у хату. Дрова лічили: «Не єден, не два, не три, не чотири . . . аж до останнього полінцяте». Коли дів-

чині виходило парне число — вона вийде заміж, непарне — ще мусить далі дівувати. (73)

В Удолі дівчина перед вечерею, під час варіння ритуальної страви, брала ложку, якою мішала страву, і йшла до кучі (хлівця), де було поросся, і тою ложкою стукала на дверцята. Коли воно на перше стукання озивалося, то дівчина вийде заміж до рока. Але коли відрьохнулося аж за другим чи третім разом, то дівчина мала вийти заміж аж через два-три роки. (74)

У Валентівцях перед вечерею дівчата виходили під верби і там розчісували свої коси, щоб вони їм росли довгі. (75)

Якщо у хаті пекли бобальки, то першу бобальку, що була відрізана, кидали до печі, а потім, як вона упеклася, дівчина витягувала її і їла. Тоді виходила на дорогу, щоб зустрітись з будь-яким першим мужчиною. Вона вірила, що буде мати чоловіка з таким іменем, яке мав той зустрічний. (76)

Діти, які вже досхочу накатались на санках і ковзанах, бігали по селі, вигукуючи: «Сятий вечур добрый буде, хто ся наїсть, сытый буде!» Потім йшли додому і в боїску до пастки ловили горобців, щоб потім їхні мами посмажили їх їм на вечерю. (77)

Та найбільше діти раділи світлу. Тішилися, що можна буде довго світити до півночі, сидіти біля гасової лампи на знак того, що народився спаситель Христос. У інші дні світили тільки липовими або березовими лучинами («скіпами»), бо на нафту не було грошей. Хлопці знов тішилися, що ввечері будуть полазниками, що будуть ходити з віншівками по хатах, за що дістануть фучку-колачик, яблучко або лісових горішків. Та й малих хлопчиків, які на майбутній рік мали вже йти до школи, матері на це свято перший раз одягали у штанці з повісняного полотна, бо досі майже до шести років, хлопці ходили як взимку, так і влітку тільки у сорочках або в підштанцях. (78)

І так, у той день аж до вечора у кожній хаті було багато праці і особистих інтересів, звичаїв, чарувань, повір'їв і не-

терпеливого очікування, коли прийде хвилина, щоб усім сісти за стіл до щедрої святої вечері.

У хатах вже було все приготоване. Господар виходив надвір, розглядався по небі, коли побачить, як замерехтять перша зіронька, щоб тоді вже розпочати святковий ритуал-обряд відзначення народження Ісуса Христа. Зіронька замерехтіла, залунав святовечірній дзвін, скликаючи людей до тайної вечері. Господар запалював свічку, що стояла у горнятку з пшеницею, брав крачунового брата, на верх якого насипав добру жменю солі й з одним челядником (звичайно, це був найстарший син), який брав запалену свічку, йшов у стайню. Там господар відламував по куснику хліба, мочив у солі і підряд давав кожній худобині, щоб і худоба знала, що сьогодні Святий вечір. Потім з-за драбини накидав доброго сіна, щоб і худоба навечерялася досита.²⁰⁷ Господар з челядником йшов потім у боїско²⁰⁸ і там теж відламлював кусник хліба та кидав його через отвір, що вів на горище, мишам. «Ту мате тот хліб, а жебы сте не їли зерно!» — говорив він і додавав: «Я вам давам кістяный зуб, а вы мі дайте желізный!» Так господар звертався до мишей, щоб він і вся його сім'я мали здорові зуби по цілий рік. (79)

У Валентівцях господар кидав мишам хліб до кожного кута стайні і на горище із словами: «Ту вам давам, мышы, на цілый рік, жебы сте мі веце не рушали!» (80)

У боїску господар зав'язував до зелениці²⁰⁹ вівсяної соломи і з челядником входив у хату. Відчинивши двері, ще з порога побажав: «Помайбіг, на щастя, на здравля на тот Новий рік!» А господиня йому тричі відповідала: «Здорів, здорів, здорів!»

²⁰⁷ Хліб і сіль, добре сіно давали худобі на Святий вечір відтоді, відколи (за повір'ям) худоба між собою почала говорити, жалітися на господаря, що він їй давав їсти тільки солону. Господар, коли на Святий вечір виходив чогось до комори, чув через стіну, як худоба жалілася: «Він буде пити палінку, крачун їсти, вшеляяку страву, а нам наклав соломи». (81)

²⁰⁸ Боїско — тік у стодолі.

²⁰⁹ Зелениця — травиця — плахта для трави, сіна, соломи.

Челядник ставив свічку з горнятком назад на стіл, господар клав в'язанку вівсяної соломи посеред хати. Господиня швидко сідала на соломі й тричі квокала: «Квок, квок, квок», наподібнюючи курей на знак того, щоб навесні вони скоро починали квокати. Господар розстеляв соломі по глиняній долівці, йому з радістю допомагали діти. Трохи соломи клали й на лавки, що стояли вздовж стіни по обох сторонах стола.

У Вишній Яблінці господар, йдучи до стайні, брав один хліб, який натирав медом, а другий хліб звичайний, загортав їх у хлібівку і йшов у стайню кормити худобу. Вертаючись із стайні, брав вівсяної соломи і розстеляв її по хаті й по лавках. На стіл клав хлібівку і теж накривав її соломою. (82)

У Гостовицях, коли господар йшов до стайні, брав перший хліб-підпалок, що пікся у печі відразу ж за крачунном, і печені пироги. У стайні відламував по куснику з підпалка і давав коням, коровам і вівцям, а також по одному пирогу, спеціально для худоби спечених, щоб вона протягом року була такою повною, як і пироги. Господар із стайні йшов до пелевні і тут зв'язував разом граблі, дерев'яні вили й ціпи солом'яним перевеслом. На віз, що також стояв у пелевні, клав трохи вівсяної соломи, щоб на господарстві він ніколи не був порожнім, а завжди повним. У пелевні до плахти набирав вівсяної соломи й трохи сіна, вибирав сніп вівса з багатим волоттям²¹⁰ і з усім повертався у хату. Входячи у кімнату, вітався: «Помагай біг з щастьом, здоров'ям у тім Новім році!» Солому розстеляв по хаті, трохи клав на стіл і прикривав плахтою. Вівсяний сніп і сіно клав до кута за стіл. Тут все залишалось аж до Нового року. (83)

В декотрих селах замість вівсяної соломи в хату вносили околот²¹¹ або сніп зерна. Їх клали на лавки у кут за стіл. Інколи околотів або снопів зерна було стільки, скільки у хаті

²¹⁰ Волоття (місц.) — ряса.

²¹¹ Околот — вимолочений сніп зерна.

було челядників, і кожний челядник через різдвяні свята сидів на своєму околоті або снопі. Це робилось, щоб так викликати багатий врожай зерна. (84)

На Свидниччині господар на Святий вечір крім кусників хліба давав худобі й по стручку часнику та по свербогусці,²¹² щоб худоба була здоровою, не хворіла на червінку.²¹³ (85)

У Юрковій Волі, коли у хату господар приносив чистої вівсяної соломи, говорив:

Вінчую, вінчую,	А ліпшого ся дочекати.
На щастя, на здоров'я,	Од людей поміч,
На божське пожегнання.	Од панів ласку,
Жебы вам бог дал	А од бога здоровічко
Тот рочок скінчити,	І благословіння. (86)

У Палоті побажання було таке:

Дай, боже, щасливий добрый вечур!	Жебы вас бог пожегнав:
Вінчую, вінчую, на Ісуса Рожденного,	На землі, на полі,
Рожденного — дар Духа свято- го,	В загородці і в саді.
Котрый прышов на тот білый світ	Штири волы на двір,
З гойными повными роками,	Тристо златы на стіл,

Жебы сте ходили поміджі марадичкы,
Як ясный місячок поміджі звізdochкы.

Господиня на це відповідала: «Дякуєме, дякуєме, дякуєме!» (87)

²¹² Свербогуска — шипшиновий плід.

²¹³ Червінка — хвороба, коли худоба мочиться кров'ю.

У Вапенику приносили солом у хату і говорили:

На щастя, на здравля,	А мало баности.
На тот Новый рік.	Христос раждається!
Дай, боже, великой радости,	(88)

У Банському входили у хату з соломою і бажали:
«Вітаме вас із світлом і желае вам божого миру!» (89)

Лемки вносили солом у хату на пам'ятку, що Спаситель Христос народився на солومی. Це було замість теперішньої ялинки. До другої світової війни селяни не вживали ялинок із-за великої бідноти. Вона була тільки у священника, дяка, а зрідка й у багатших господарів.

В той час, коли господарі приносили солом у хату, газдиня ще все мала багато праці, тепер вже з чаруванням. У Чабинах, як газдиня помила руки від засохлого тіста крачуна, до тієї води наливали трохи свяченої води, і виходила у сад оприскувати фруктові дерева, щоб вони приносили багатий урожай. Потім брала клоччя, обкручувала ним навколо тріски й на куделі відносила їх до курятника, де сиділи кури. Там цю тріску кидала «тхорьові» з словами: «На ті, тхорю, прясти, а не нашы куркы красти!» (90)

При святовечірніх чаруваннях деколи не обходилося й без комічних ситуацій. У селі Сукові давно колись стався такий випадок:

«Ші мої мама мі повідали, же на Святый вечур якыйсь небіжчик Кобрик хотів штось ворожити. Він выніс на під плуг і борони, а жені розказав, жебы пішла до сінь і стала під повалу. А як Кобрик буде на поді дуркати із плугом і боронами, она ся го здолы позвідать, же хто там дуркать, а він їй буде одповідати. І так небіжчик Кобрик став на поді дуркати із тым плугом і боронами, а жена стоїть під повалов і ся го звідіє:

— Хто там дуркать?

А небіжчик Кобрик одповідать:

— Господь бог вечеряти хоче . . .

Та небіжчик Кобрик уж дале не доповів, бо під ним стара ліса²¹⁴ тріснула і він разом з плугом і боронами злетів з поду до сінь. Та й мало не хыбувало, же не забив свою жену. Побитый Кобрик гнівачо закричав: «Старый чорт тя поправити хоче!» (91)

Коли вже все було приготовлене: на столі крачун, його брат, свічка у горнятку, налупаний часник і мед, а в хаті — солома, тоді господар і його сім'я (крім господині, яка ще залишилася у хаті, щоб відповідати на поздоровлення, коли вони будуть вертатися від води), брали рушники і йшли митися на потічок. Коли потік був замерзнутий, то ще вдень кожний проти своєї хати робив ополонку. Усі одне за одним підходили до проруби, вмивалися свіжою студеною водою, щоб цілий рік бути здоровим та свіжим як вода. До цього ритуалу брали з собою теж дрібні монети, й з ними умивалися, щоб по цілий рік у них водилися гроші. Повернувшись з потічка, першим в хату входив господар і вітався: «Помайбіг, на щастя, на здравля, на тот Новый рік!» За ним входила решта членів сім'ї і так само віталися. А господиня всім (кожному окремо) відповідала: «Здорів, здорів, здорів!»

Потім господиня брала дійник і рушник, йшла до потічка, щоб і самій помитися. Помившись, набирала у дійник води — двічі проти течії і виливала, а третій раз, набравши повний дійник, приповідала: «Водічко, водічко, будь мі спомічнічко,²¹⁵ я беру своїй корові млічко». Та ще додавала: «Згоры хмарно, здолы ясно, а до мойой бодинкы — шытко масло» і, молячись, поверталася додому. Увійшовши, теж віталась «Помайбіг . . .» і повний дійник води

---

²¹⁴ Ліса — широка, з верболозу виплетена площина, яку клали замість дощок як стелю (повалу).

²¹⁵ Спомочнічко — утворене для рими від слова «спомогати».

(щоб корова завжди мала стільки молока) клала біля бодинки. Якщо у хаті була хвора людина, її умивали тією водою й давали трохи напиться. (92)

В інших селах, коли господиня ішла митися на потік, брала з собою когось з челядників: сина, доньку, чоловіка чи когось іншого. Як помилася, набирала до дійника води й ставала до неї одною ногою. Челядник запитував її: «У чим стоїш?» А господиня відповідала: «По коліна у маслі, а по кістки у зметанці!» (93)

У Кривій Ольці ціла сім'я разом йшла митися на потічок. Один з членів сім'ї входив у воду босий, а хтось з сім'ї, що стояв на березі, запитував його: «У чим стоїш?» А той відповідав: «По кістки у молоці, а по коліна у зметанці». Потім набирали води до дійника і йшли у хату. У воді, що приносили з річки, усі ще раз милися, на цей раз з монетами. Дійник з рештою води ставили за стіл. До нього після вечері кидали по ложці з кожної страви, ніби для небіжчиків, щоб і вони не голодували. (94)

У Вишній Яблінці, як ішли митися до потічка, з собою брали дрібні монети і з ними умивалися. Повернувшись у хату, вітались: «Помагай, біг!», а господиня відповідала: «Здоров будьте!» (95)

У Валентівцях, як господиня набрала в потічку до дійника води, примовляла: «З розтічків, з потічків, з панського маюра до мого дійника!» (96)

У Пстрині був звичай, що коли дівчата йшли митися на потік, насамперед забігали у садок і трясли сливкою, примовляючи:

Мужу, мужу,
Я тя рушу,
Бо уж мушу. (Хотіли вийти заміж). (97)

У Прислопі перед самою вечерею господар клав на печі стільки червоних вугликів, скільки у хаті було членів сім'ї, тобто на кожного челядника один вуглик. Всі члени сім'ї слідкували за ними. Чий вуглик погас, той челядник,

за повір'ям, мав до рока померти. А кому вуглик не погас, то той в наступному році буде мати щастя. (98)

Хто хотів довідатись, що його чекає у майбутньому році, той мав перед вечерею голий тричі оббігти свою хату, при цьому було треба глянути на середнє вікно хати. Що у вікні він побачив, це мало йому до рока й здійснитися. (99)

У Красному Броді було звичаєм мати на Святий вечір жебрака або когось іншого подорожного, щоб добре велося на господарстві. У постаті жебрака господар бачив ніби якогось святця чи мученика. (100)

В Ольці, коли господар готувався сідати до вечері, мав стукнути ногою до глиняної печі (ще донедавна у старих дерев'яних хатинах були биті, глиняні печі, що забирали одну четвертину приміщення), щоб господаря протягом року не боліли ноги. (101)

У Лівові, коли сім'я йшла до столу, вела між собою такий діалог:

— Ангели, хранителі, подьте гу нам вечеряти!

— Вечеряйте, здорові, боже вас пожегнай! (102)

І ось — тайна вечеря. На столі вже все на своїх місцях: хліб, часник, мед, сіль, горілка. Святовечірній настрій: свічкою інтимно освітлена хата. Аромат воскової свічки й лоскотливі випари їства приємно впливають на душу. Тоді господиня говорить до всіх: «Но, подьте вечеряти!» (Красний Брід). В декотрих інших селах, коли сім'я сідала вечеряти, господиня кликала усіх присутніх і неприсутніх рідних, які жили десь далеко від святовечірного стола (Свидник).

Сім'я розсідалась за стіл. Господар вставав, за ним підводились й останні члени сім'ї. Він вголос перехрещувався й розпочинав молитви: «Отче наш», «Богородице Діво», а за ним всі інші повторювали слова молитв. Потім господар (тепер вже тільки сам) промовляв: «Благослові нам, Господи, ястіє і пітіє молитвами Пречистої Діви Марії і всіх святих, яко благословен еси і во вік віков, амінь». (103)

В декотрих інших селах сім'я стояла на колінах біля стола і голосно молилася (Вишня Яблінка, 104). У Вален-

т і в ц я х молились постійки під мештерницею, в знак того, щоб горобці не нищили зерно на полі. (105)

Після молитви сім'я з господарем розсідалась за столом, а ноги усі клали на залізні предмети: на ланцюг, сокиру, леміш та чересло, щоб усі по цілий рік були здорові, як залізо. Ноги так тримали доти, поки не закінчувалася вечеря. Господар брав у руки пляшку горілки, наливав у чарки, потім промовляв: «Дай, боже, нам здоровля!» А йому відповідали: «Дай, боже, і вам (або тобі)!» Господиня брала пляшечку з медом, що була у крачуні, і кожного ним натирала, приповідаючи: «Жебы вас так любили люди, як пчолы мід!»

Після акту вже розпочиналася вечеря. Насамперед їли стручок часнику²¹⁶ з хлібом і сіллю, щоб бути здоровим. Потім господиня давала на малі тарілочки трохи меду, який їли з хлібом. Мед їли, щоб господарі мали багато меду. Господиня, яка мала дівчат, ще раз їх натирала медом на чолі, щоб їх любили хлопці. Далі слідували бобальки з маком. Це єдина святовечірня їжа, яку приготовляли тільки на Святий вечір. Бобальки їли в знак того, щоб пшениця мала довге колосся. Дальший хід страви був такий: грибова мачанка, пироги з капустою, горох, сливчанка, фучки, картопля з капустою. Усіх ритуальних страв було дев'ять. (106)

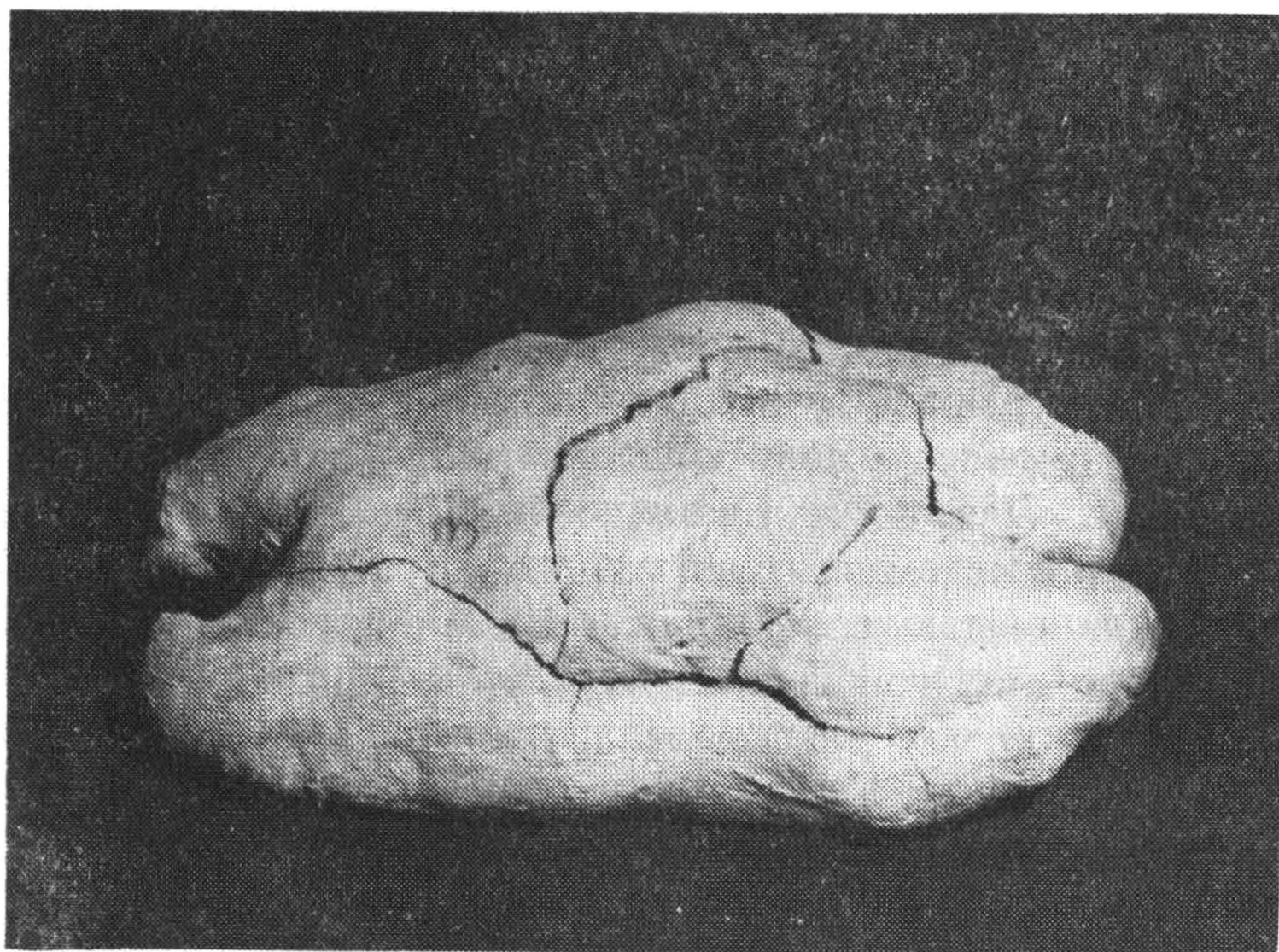
В декотрих селах варили й готували аж дванадцять ритуальних страв: часник і мед з хлібом; пироги з грушками, сливками, капустою або картоплею; бобальки з маком; грибову мачанку з хлібом або обвареною картоплею; квасоллю із сливками: фучки з маком, капусту²¹⁷ з картоплею; горох або ленчу; гречані крупи з маслом; гриби з варом;²¹⁸ киселицю, борщанку або вар'янку. (107)

У В а л е н т і в ц я х на вечерю як першу страву подавали

²¹⁶ Часник, що був на столі на Святий вечір, навесні клали до кротовини, щоб кроти більше не точили землю.

²¹⁷ Капусту не солили, аби влітку не були гусениці.

²¹⁸ Вар — капустяний розсіл.

Рогач — «брат крачуна».

мачанку із сіменцю. Сіменець спочатку поварили, а потім товкли у можарі. Витовчену масу промивали водою, а розчином і мукою підбивали мачанку. (108)

Завжди, коли починали їсти нову страву, господиня перед тим брала з горшка по ложці страви й кидала її у дійник з водою, а вже потім кожному подавали на тарілку чи у мисочку. (Давніше усі їли з одної великої глиняної миски.) Господиня, кожного разу кинувши страви у дійник, брала в руку колотівцю бодинки, яка стояла біля дійника за столом і вдаряла нею по воді у бодинці, примовляючи: «Коли хочу, та сколочу!» Це ворожіння вона робила для того, щоб їй цілий рік легко колотилося масло. (109)

У Вагринці, коли господиня кидала у дійник капусту, казала: «Подьте, гусениці, на капусту, бо як не прійдете, то не ходьте цілий рік!» Це було ніби якесь магічне застереження, щоб влітку гусениці не поїли розсаду. При киданні інших страв господиня щораз кликала душі померлих: «Душы з того світа, подьте вечеряти». (110)

У Валентівцях при киданні страви у дійник господиня квокала: «Квок, квок, квок», щоб неслися кури. (111)

Вечірню святкову тишу тільки час від часу нарушував стукіт ложок об тарілки чи мисочки, плюснуття у дійник страви та плюскіт колотівці у бодинці. Ціла тайна вечеря неслася у загадкових повір'ях та чаруваннях. Під час вечері не було вільно те чи інше робити. Не можна було відходити від стола, крім господині, яка приносила дальші і дальші страви. Не можна було піти напиться води, щоб влітку в часі великої спраги на полі можна було витримати без води. Не йшли пити воду ще й тому, щоб не боліли зуби. (112)

Під час вечері ніхто чужий не смів входити у хату, бо, мовляв, у такій хаті могло б статися нещастя. Коли до хати доносився гавкіт собак, вірили, що за дівчиною прийдуть оглядники, і вона, якщо вийде заміж, буде щасливою жінкою. (113)

У Чабинах під час вечері в хату приносили гуску. Господиня натирала їй голову медом і поносила біля столу, щоб гуску топтали гусаки. Коли господиня приносила страву на стіл, слідкувала, щоб горщик не був обкурений димом. Обкурений горщик вона клала на стіл, щоб у пшениці не наріс снітей. (114) Господар не смів забути покласти на стіл капелюх, щоб йому по луках не творилися кротовини. (115)

Під час вечері господарі також приділяли велику увагу шкідникам. Селяни при своїй важкій роботі на кам'янистій землі, яка приносила бідний урожай, мусили ще ділитися з шкідниками: мишами, кротами, горобцями, а восени ще й з вовками, що нападали на худобу. А також боролися з відьмами, які, за їх уявою, відбирали молоко від корів. Таж Святий вечір був тією трибуною, де селяни з допомогою магічних формул кликали польових шкідників або «просили» їх до тайної вечері, благали їх, щоб вони не завдавали шкоди.

Щоб горобці не пили зерно, під час вечері було потрібно

відчинити в хаті середнє вікно і тричі приповісти: «Воробці, подьте вечеряти!» (116)

Особливу увагу господар звертав також вовкам. Він їх «кликав» вечеряти різними приказками, створював проти них закликаючі молитви тощо. Це відгомін давніх поганських вірувань, коли наші предки боролися проти демонів і хвороб магiчними заклинаннями.

Коли сім'я вечеряла, хтось з челядників відчиняв середнє вікно й кликав вовків до вечері:

Вовку, вовку,	Бо як не підеш до нас вечеряти,
Подь гу нам вечеряти!	Та не маш в нашiм хотарі што гледати. (117)

У Писанiй під час вечері через вікно вовкам кидали ложку вареного гороху з примовкою:

На ті, вовку, граху,
Жебы зме не мали од тя страху! (118)

Дальшим шкідником була «босорка». Щоб вона не відбирала молоко, господиня брала мак і непомітно виходила з хати та направлялась у стайню. Там вона тричі зліва направо обсипала корову маком і приповідала: «Не зато ті роблю, жебы ся зле дашто стало, лем жебы ся не стало зле ани за єден мачок». Маком господиня обсипала корову для того, щоб босорка, якщо прийде відбирати молоко від корови, насамперед мусить визбирати весь мак. Поки вона той мак визбирала б, то й півні вже заспівали б.²¹⁹

Тайна вечеря закінчувалася.

Господар вставав, за ним підводилась уся сім'я, голосно перехрещувався і подякував: «Благодарю тя, Христе боже

²¹⁹ Якщо півні запіють опівночі, в ту ж мить всякі нечисті духи і босорки втрачають свою міць.

наш, яко наситил єси нас, яко посреди учеников Твоїх при-шел єси, прийди ку нам і спаси нас, яко благословен єси во вікі віков. Амінь».

Як тільки закінчилася молитва, діти навперебій фукали на свічку, кому вдасться скоріше її погасити. Потім всі із затаєним дихом слідкували, куди піде дим з погаснутої свічки. Якщо дим пішов вгору під стелю, то в хаті буде щастя й мир. Коли дим скрутився й пішов попереду печі, то вірили, що всі будуть жити. Але коли дим попрямував у напрямі до дверей, то вся сім'я з острахом вважала, що до рока хтось із них помре. (119)

На Снинщині у Великій Полянні вірили, що коли дим із свічки піде перед печею, умре тільки газдиня. Щоб не було протягу до комина і дим не йшов у напрямі до печі, жінки ще перед вечерею затикали міхом цівку (трубу димоходу), що відводила дим з печі до сіней. (120)

У Гостовицях, якщо дим із погаснутої свічки йшов вгору, раділи, що їх господарство буде успішним. А коли пішов перед двері — сумували. (121)

Вся челядь, крім господаря, виходила з-поза стола. Діти з радістю кидалися до соломи. Мати кидала туди дітям з п'ять пригорщ лісових горішків, а діти навперебій їх шукали. Між тим, не дивлячись на вівсяний сніп, на якому лежав різдвяний калач-крачун, господар витягував три колоски. Кожний колосок призначав на один весняний день, коли йому буде треба «заорювати» — іти орати перший раз. Скажімо, один колосок припадав на понеділок, другий на вівторок, а третій на середу або четвер чи п'ятницю. Котрий з тих колосків був найрясніший, то навесні у такий день селянин ішов орати. (122)

Селяни хотіли також дещо довідатись про погоду. Після вечері господар розрізав цибулю на чотири частини і з кожної відділяв лупок. На кожний місяць припадала одна лупка. Потім до кожної з них насипав трохи солі і клав їх на стіл. До цих лупок ніхто не смів доторкнутись. Вранці, коли господар встав, дивився на лупки. У котрій з них сіль

розтопилася, в такий місяць буде дощ і не можна буде виходити в поле. А коли сіль не розтопилась ні в одній лупці, то він вірив, що буде сухий рік. (123)

Щоб довідатись, котра культура в наступному році зародить багато і буде найврожайнішою, господар після вечері брав дерев'яний прайник з карбами, чим манглювали одяг і вбрання з домотканого полотна, і між карби вкладав по зернятку вівса, бобу, пшениці, кукурудзи, квасолі, гречки тощо. На кожне зернятко клав жевріючий вуглик. На котрім зернятку-насінні вуглик спопелів, тобто не погас, а тільки обсипався попелом, то з такого насіння господар навесні сів і садив. (124)

Господиня в той вечір чарувала своє. Щоб навесні кури квокали, вона сідала на соломі, підгрібала її навколо себе, як квочка, й тричі заквакала: «Квок, квок, квок». Потім вставала і магічною молитвою заклинала вовків:

Буду я молитися	Як на полі, так і в лісі,
Святого Николая — Отче	Жебы з тобов кархы лама-
наш,	ло,
І промовку, про тебе вовку.	Як і водни так і вночі,
Жебы'сь мав замкнутый пыск,	Жебы ті не было помочи,
Жебы ті курчало по брісі,	Жебы'сь здох!

А до мойой худобы:

Корів, конів, кіз і овець,
Жебы ті кысткы поламав гостець!

Це заклинання господиня закінчувала молитвою: «Огради мня, Господи, силою животворящего креста, ким мня сохранишь од шыткого зла». (125)

Господиня ворожила також проти тхорів і щурів. Брала кілька неповних веретен пряжі, якою обводила хату навколо. Порожні веретена відносила на горище, запихала їх у кожний ріг, приповідаючи: «Ту можете, тхорі і паткані, прясти, а не нашы куркы красти!» (126)

Якщо у хаті були хлопці-пастушки, вони швидко забирали з стола ложки і вилки, зв'язували їх соломною і у пасту-

шій торбинці клали під стіл, щоб влітку корови трималися вкупі на пасовищі. Ложки і вилки повмивали на другий день. (127)

Дорослі робили з соломи перевесла, зв'язували ложки й вилки і ховали в соломі у хаті, потім казали дітям-пастишкам, щоб їх шукали. Як швидко вони знайдуть ложки й вилки, так швидко влітку знайдуть своїх корів, якщо вони десь підуть по лісі. (128)

Після вечері чарували і дівчата. Їх метою було скоро вийти заміж, і тому вони користувались всякими нагодами, щоб поворожити і так довідатися дещо про свою дівочьку долю. Вони сходилися до одної хати і робили стільки бобальок, скільки було дівчат на видавання, що були в хаті присутні. Кожну бобальку клали на окремий папірець з іменем дівчини. Потім одне мале дівчатко (міг бути й хлопчик) приносило кішку й пускало її на бобальки. Дівчата уважно слідкували за кішкою, яка ходила поміж бобальками. Котрої дівчини бобальки кішка понюхала і з'їла, та дівчина до рока виходила заміж. (129)

У Руській Порубі дівчата після вечері виходили на гору за село і щось вигукували, а потім слухали, звідки буде чути відгомін їхнього голосу. Це означало, що з того боку прийдуть оглядники. (130)

У Лівові дівчата йшли з колотівцею до хлівка, де було порося. Біля дверцят вони приповідали: «Рохту, рохту, та я шя видам того року?» Якщо свиня захрюкала раз, дівчина вийде заміж через рік, а якщо захрюкала два-три рази підряд, дівчина мусила ще стільки років чекати до свого весілля. (131)

У Руніні був такий звичай, що дівчата після вечері брали соломі, скручували її, а потім виходили на подвір'я і кидали на дерево, освітлене блиском.²²⁰ Якщо солома захоплювалася на гіллях дерева, вірили, що вийдуть заміж до рока. (132)

Коли вже закінчувалось усяке чарування, господиня

---

²²⁰ Блиск — падаюче з вікна світло.

приносила з комори на опалачці²²¹ лісові горішки і по жмені давала їх дітям, які йшли до лав, де були ямочки, до яких діти вкладали горішки і розтовкували молотками.

Господар діставав з мештерниці молитвенник, сідав за стіл і хата оживала колядкою: «Рождество твоє, Христе боже наш, воссія світові Світ розума. Небо, звізди служащія, звіздою учахомся, тобі кланятися Солнцу правди і тебе відіти со высоты Востока. Господи, слава тобі!» Господар співав різні колядки, йому допомагали інші члени сім'ї.

Незабаром у хату приходили перші віншувальники — малі хлопчики від чотирьох до десяти-дванадцяти років. Вони ходили групами: по три-п'ять хлопчиків. Інколи приходив тільки один або два. Вони були у своєму вбранні, тільки на голові мали шапки-чакови. Шапки були високі, зроблені з грубого картону у формі конуса, пофарбовані або обліплені кольоровими стрічками. В руках у них були ліщинові палиці, на верху яких були прибиті менші палички, так що все мало форму букви «Т». З обох сторін коротшої палички звисали шпігарі.²²² Увійшовши у хату, хлопці задзеленчали шпігарями і вітались: «Христос раждається!», хатні відповідали: «Славите єго!» Гості запитували далі: «Кажете ся веселити?» «Кажеме, кажеме!» — з радістю відповідали домашні. Тоді хлопці починали співати:

Коли ясна звізда,
З моря выходила,

Тодыль панінка Марія
Сына породила.

Хлопці співали ще одну-дві набожні пісні-колядки, а під кінець побажали:

Вінчуеме вам, вінчуеме,
Бо на пецу дашто чуеме.
Ші бы зме знали вам ліпше вінчувати,
Кібы сте нам дали з нього покуштувати.

²²¹ Опалачка — маленьке округле коритце.

²²² Шпігарі — малі дзвіночки, які взимку дзеленчали на кінській збруї.

Хлопців-віншувальників господиня обдаровувала горішками, яблуками, а також калачами й грішми. Хлопці дякували і з великою радістю відходили. (133)

У Ольшавиці зичення було таке:

А я вам вінчую
На тоту швату Велію,
Шитко добре, цо од бога жадате:
Щастя, здравля,
Гойне божське пожегнання.

А я мавий вінчувачик,
Пішов сом сі по ковачик.
Якый мате, лем мі дайте,
Лем мня довго не тримайте.

А я вам вінчую
На тоти швяти годи,
Кед не мате палюнки, —
Напейте шя води. (134)

А ось віншівка з Герлахова:

Христос раждається!
Пане газдо, пані газдиньо!
Свате — родиню!
Чи спите, чи чуєте?
Вінчуеме вам вельо щастя, здоров'я,
Гойне божське пожегнання,
Што собі од господи бога вінчуєте.
Жебы худоба была здрава,
Жебы была повна стодола,
Повны курники — повна комора.
Христос раждається!
Вінчуеме вам щасливы швята,
Жебы зме могли щасливо прожити,
А другых шя дожыти:
З меншыма гріхы,
З вельку радостью,
З божу милостью.
К тому щастя-здрав'я,
Гойне божське пожегнання.
Постигнути славу небеску
І коруну ангелску. (135)

У Банському віншували так:

Дай бог щастя тому дому,	Бетлегеме, народ земе,
Мы співаме пану богу,	Збираме бухтічки,
Малому діятку,	І яблочка, і грушечки,
Христу Єзулатку.	І колачі-медовники.

За наше співання,
За колядування,

Дай бог щастя, пожегання. (136)

У селі Койшові хлопці ходили по віншуванні з «козою» збирати дари. Вони співали таку колядку:

Радосна новина нам стала,	Везми, чо маш.
Же пана Марія породила	Везми трубу, найди суду,
Премилого спасителя.	І я вежьем сира груду.
Радуйме са на родині єго.	Старей бриндзі до гарчуш-
	ки,
А ти, Юро, із Штефаном,	І грушек, і яблушек. (137)

В Ольці малі хлопці на Святий вечір співали церковні пісні-колядки. Одночасно носили з собою ліщинові пруті. Газдиня брала від них один прут і ним «пошвикала» хлопців попід ноги, а вони підскакували, щоб корови швидко бігали («мали рую»). (138)

В Орябині в той вечір колядувати ходили 15—16-річні юнаки. В руках вони мали лозинові пруті, співали церковні пісні-колядки. За колядування селяни давали їм зерно, а хлопці в свою чергу залишали їм на столі лозиновий прут, щоб у господаря було все гаразд. Разом ходило по 6—7 юнаків. (139)

Давно колись на Святий вечір не можна було ходити ні колядувати, ні віншувати, щоб не бути полазником. Малі хлопці співали та віншували тільки під вікнами хат. З того часу залишились такі віншівки:

Дайте же нам, дайте,	Бо мы маме курты гунькы,
Што нам мате дати!	Зимно нам стояти. (140)

Віфлеємці — колядники. Фото із села Рожківці.

Тільки малі колядники відходили, а вже було чути, як дорогою галасливо приходять віфлеємці («бетлегемці»). Вони одягнені по-різному. Коли у вертепній грі виступають пастухи і дід — старий пастух, — вони одягнені у старе лахміття так, як колись ходили пастухи. Ангелами, що ходили разом з пастухами, були дівчата. Вони були у білому, з розпущеним волоссям, з крилами на плечах. Інколи тільки дід був у гуні і масці, а пастухи й ангели були у білих сорочках, перепоясаних навхрест через плечі кольоровими стрічками. На головах пастухи та ангели мали високі «чакони». Ангели носили з собою вертеп,²²³ деколи тільки велику зірку. До гри, крім пастухів, діда і ангелів, часто були

²²³ Вертеп — староукраїнський ляльковий театр. Своім походженням його відносять до старовинної західно-європейської містерії. У недавньому минулому вертеп творив невеличку капличку з фігуркою богоматері і малятком новонародженого Спасителя. Біля ясел лежала худоба і пастухи, що прийшли вклонитися новонародженому.

залучені чорт з дерев'яними вилами в руках, одягнений до червоного, та єврей («жид») з кошиком.

Ідучи, віфлеємці дзеленчали дзвіночками. Тоді Святий вечір набував казкової чарівності. Навколо біла засніжена країна, пройнята холодом, іскриться у місячному сяйві. Під ногами скрипить твердий сніг, надворі свіже морозисте повітря, а з коминів дерев'яних хатинок, накритих білими перинами, вгору поволі ступає дим.

У малих дерев'яних хатинках тепло. Тепло і в людських серцях, бо прийшло найбільше родинне свято, свято радості, спокою і миру між людьми. Свято дітей і дорослих. В той час більше, ніж інколи, проявляється любов до рідного вогнища, до рідної хати, прадавніх звичаїв, до рідного краю, до Батьківщини. У серце вливається якась підсвідомо радість з почуттів добра й краси. Тоді і наперекір колишній віковичній біді, наперекір приниженням людської гідності панським презирством, наперекір експлуатації бідноти сільськими багатіями в той час м'якшають серця, бо душа наповнюється любов'ю.

Звідкілясь задзеленчать сани, хтось запізнило спішить на вечерю, на хатах блистять гасові лампи. Панує селянська ідилія . . .

Відразу під вікном хат зашарудять кроки, задзеленчать дзвіночки і з веселим гамором у сіни входять колядники з вертепом. Першим у хату входить пастух. Говорить, хто він і звідки приходить і, попросивши дозволу повеселитися, гукає до своїх: «Гей, братя, вступайте!» Входячи, дальші віфлеємці розігрують вертепну гру. У сінях починають співати «ангели», потім з вертепом придивляються до колядників. Діти радіють. Тільки ті найменші ховаються за мамину спідницю. Віфлеємці закінчують коротеньку гру і, дзеленькаючи дзвіночками, виходять з хати та направляються до іншої. Не заходять тільки туди, де того року був покійник.

Віфлеємці відходили, а в дитячі душі вкарбовувався новий прадавній звичай, який протягом їхнього життя буде їх супроводити теплим і милим спогадом з дитинства.

Святовечірній час непомітно минає. На зміну колядникам туди, де була дівчина, приходять парубки з піснею-віншівкою:

На вашім столі
Червена ружа
Вашій Ганічці²²⁴
Шувного мужа.

Шувного мужа,
Вельо потіхи,
Винись, Ганічко,
Вельо оріхів. (141)

Дівчина приносила на стіл мисочку лісових горіхів, клала її на стіл. Парубки розсідались на лавках. Зубами лускали горішки, а по хаті дзвінко сипався сміх. Потім всі спільно починали колядувати. Непомітно надходила північ.

Над селом линули звуки дзвонів. Село висипалось на вулицю: чоловіки, жінки, дівчата, парубки і підростаюча молодь. Всі йшли у церкву на північну відправу.

Та дівчата й цю святовечірню північ використовували для своїх любовних чарувань. З собою вони брали барвінок і, йдучи у церкву, відривали з нього по листочку й кидали його по дорозі, примовляючи, щоб так за ними ходили оглядники, як тепер люди ідуть до церкви.

Деякі дівчата, які не йшли до церкви, зіставали вдома, щоб ворожити у хаті. Наприклад, щоб дівчина могла побачити свого партнера-жениха, мусила сама залишитися у хаті. Вона перед самою північю запалювала свічку, відчиняла навстіж двері, брала велике дзеркало й клала його на стіл. Потім оберталася до нього плечима, перегидалась навзнік головою до дзеркала, тримаючи в руках свічку. Тоді у дзеркалі вона мала побачити обличчя свого майбутнього жениха. Якщо дівчина у дзеркалі бачила чуже обличчя, швидко випрямлялася, дзеркало перевертала на стіл і біжала зачиняти двері. Якби дівчина перевертала дзеркало повільно, могло б пригодитися якесь нещастя. (142)

²²⁴ До кожної дівчини звертались її іменем.

Ті дівчата, що були на північній відправі і повертались додому, напів дорозі від церкви, йшли до потічка чи річки, де в рот набирали води, щоб, йдучи додому, не могли з ніким розмовляти. Коли дівчата поверталися у хату з тією водою, заміщували мале тістечко, клали на стіл, а самі лягали на складані лавки. Під голову брали хлібівку²²⁵ і дзеркальце та чекали, чи присниться їм той парубок, який їх мав би взяти собі за жінку. (143)

Під час північної відправи чарували також пастухи. Вони виходили на дзвіницю, а звідти на горище церкви. Тут розсідалися, і кожний пастух виймав з кишені мотузок. Коли дзвонар задзвонив на Всеношноє,²²⁶ пастухи зав'язували собі на мотузку один вузлик. Дзвонар на відправі дзвонив дванадцять разів, то й пастухи за кожним разом зав'язували собі дванадцять вузликів. Вони це робили тому, щоб як влітку їм загубиться корова, тільки розв'язати один вузлик і корова «найдеться». (144)

У цю передріздвяну ніч, за повір'ям, у церкві можна було побачити босорки. Але лише тоді, якщо господар у день Святого вечора молотив ціпами зерно у боїску і йому принагідно скочило в рот зернятко. Тоді з таким зернятком треба було іти на нічну відправу. У церкві це зернятко треба було покласти під язик. Хто так зробив, міг побачити голих жінок-босорок, що стояли у церкві відвернуті від останніх людей. Босорки хмурились і погрожували тій людині, бо вони зразу знали, що він їх бачить. Коли такий господар виходив з церкви, босорки накидались на нього (але ніхто з решти людей, що відходили з відправи не бачили, як вони сварилися з господарем), грозили йому, що його розідруть, як він їх визрадить. Він мусив перед ними заклятись, що буде мовчати.

---

²²⁵ Хлібівка — обрус (порток), в якому на поле носили хліб.

²²⁶ Всеношноє — нічна відправа у церкві на Святий вечір. Вечірня кінчиться з літїї і утрени. Всі три богослужби спільно називали «всеношноє» на пам'ять, що стародавні християни перед великими святами всю ніч перебували у молитвах.

Коли селяни поверталися із всеношного додому, брали відро, йшли до потоку набрати води і, повернувшись у хату, говорили подібну віншівку, як і коли у хату приносили соломку. До відра з водою кидали дрібні монети, а потім рано вранці на Різдво вся сім'я умивалася у цій воді, щоб була здоровою. (145)

У селі місцями ще світили гасові лампи, десь ще скрипнули двері до холодної ночі, ще десь у хаті залунала колядка господаря, інде на подвір'ї почувся дівочий сміх, і село поволі втомлено засинало. Кінчався емоціонально зворушливий день різдвяних свят, найкращий день у році, бо це було родинно-суспільне свято . . .

Колядки

У зв'язку з колядниками в наших селах були різноманітні віфлеємські колядки. Одні були літературного походження, інші створював сам народ. Для ілюстрування наводимо три колядки: «Віфлеємську коляду» (Великий Липник), «Вертеп» (Суків) та «По щедруваню» (Нижній Миршів).

Віфлеємська коляда

Дійові особи: Пастухи (три)
Ангели (два)
Дід
Чорт

Пастухи одягнені у білі довгі сорочки. На головах у них «чакови» — округлі шапки завдовжки 30—40 см, виготовлені з картону. В руках ліщинові палиці, на верху яких причіплені по два дзвіночки («спіжаки»).

Ангели одягнені як і пастухи, тільки на «чаковах» не мають посередині зірки, але наліплені образки янгола. В руках носять ясла.

Дід — в кожусі, вовною навиворіт. Шапка теж така, як

кожух. Штани у нього випхані соломою. На обличчі має маску з шкіри кролика, теж шерстею навиворіт.

Чорт одягнений у чорне лахміття, на голові — два ріжки. Обличчя замазане сажею, так само й руки. Ззаду у нього баранячий хвіст. В руках — дерев'яні вили.

Віфлеємська гра починається тим, що перший пастух стукає в двері і входить у хату.

1 ПАСТУХ: Христос раждається!

Новонародженому хочу поклон дати

І ігрою, піснею вас розвеселяти.

Дозвольте, щоби ми тут могли наші ясла поставити,

І рождественськими піснями вас розвеселити.

Та я не сам, і тому велика біда,

Бо веду за собою двох своїх братів,

І двох ангелів, чорта й старого діда.

Тож прошу більше місця зробити!

(три рази стукає палицею у підлогу)

2 ПАСТУХ:

(входить у хату)

Мир людям у хаті!

Ми здалека приходиме,

І всім: старим і молодим радісну вість принесиме.

Та я не знаю про все точно потолкувати,

Прото прошу брата Юрка на поміч призвати.

(три рази стукає палицею у підлогу)

3 ПАСТУХ:

(входить у хату)

Ти мне, брате Михайле, призиваєш,

Бо про народження Ісуса Христа не знаєш?

То я все розкажу:

Пречиста діва Марія і святий Осиф прийшли нескоро

вночі до одного більшого міста — Віфлеєма

Юдейського, і не мали де переночувати. Пішли за місто і знайшли там притулок в одній стайні, де і народився Син Божий — Ісус Христос. Мати його повила пеленами, і положила його у яслі, де спав, як бідний баранок . . .

2 ПАСТУХ: І було чути дивний спів ангельський, і над Віфлеємом ясна зірда засвітила, і той вертеп добре освітила.

1 ПАСТУХ: Велике чудо! Ми о тім тоже чули. А чому то його Йоаном назвали?

3 ПАСТУХ: Се я не знаю. То народ говорить, што Йоан красну путь готувить.

(стук на двері)

2 ПАСТУХ: Про то докладніше лем дідо знає . . . Юрку, скажи, хто в хату стукає?

1 ПАСТУХ: Гей, діду, приходьте!

(у хату входить чорт)

ЧОРТ: Не трудьтєся! Я сам більше знаю,

Бо я од яловки красний хвостик маю.

Де я появлюся, там мене вітають,

Дівчата за мною перстєньки метають.

(показує на дівчину, що є в хаті)

Видиш, як она позирає,

Яке она красне личко має.

Біжу єй обняти!

(Чорт хоче біжати до дівчини, та пастух стає йому на дорозі)

1 ПАСТУХ: Не дозволю тобі дівчину обняти! Ми не тебе звали, а старого діда.

ЧОРТ: То правда? Не вір'ю! Дідо — стара біда, спить як мертвий. А коли не віриш, іди посмотріти!

2 ПАСТУХ: Не говори много! Іди вон із хати!

ЧОРТ: А коли не піду, што будеш робити? . .

2 ПАСТУХ: Покроплю тебе свяченою водою.

ЧОРТ: Йой, дай мені спокій! Я свяченої боюся!

(ховається за домашніх)

1 ПАСТУХ: Гей, діду, приходьте!

(у хату входить дід)

ДІД: Ви мене кличете?

Може вином, пивом гостити хочете?

Я все то приймаю:

Вино, пиво, смажену печінку,

Старшу жену і молоду дівчинку.

2 ПАСТУХ: Не могли би ви, діду, сказати,

Што в широкому світі нового чувати?

1 ПАСТУХ: Скажете нам, діду! Істинна новина,

Што Єлизавета породила сина?

ДІД: Воістину так, сина породила,

І род Захарії рождеством відкрила.

Моє послання сказати всім людям:

Син Єлизавети протого народився,

Штоби ровнав дорогу для Месії Христа.

Бог дав, што він прийшов народ похрестити.

Хочете од мене іщі більше чути?

3 ПАСТУХ : Ні, уж пізно, діду. Уложмесь спати!

ДІД: Призвали, звідали,

А мені старому цілком ніч не дали.

Чи я не годен, теж ся не звідали.

1 ПАСТУХ: Не скоро, діду. Уложися спати!

Завтра, як станеш, будеш вечеряти.

ДІД: Ой, тота Єва наробила біди.

Якбы яблока була не їла

І Адамові не давала,

Ми би всі рай заслужили . . .

Я вам скажу казку, ви дуєте кашу?

(Пастухи і дід схиляють голови над палицями, дрімають, за дверима співають ангели)

АНГЕЛИ: Дивная новина,

Нині Діва сина . .

1 ПАСТУХ: Чи мені здається, чи добре не чую?

Бо я до півночі теж пісні співаю.

(Ангели продовжують)

АНГЕЛИ: . . . Породила во Віфлеємі

Марія єдина.

2 ПАСТУХ: Гей, братя, вставайте!

Радость велика, розвесельтесь!

3 ПАСТУХ: Што тобі сталося, розум не маєш,

Што ти по півночі спати нам не даєш?

1 ПАСТУХ: Ви не чули спів?

2 ПАСТУХ: Нічого не чую.

1 ПАСТУХ: З великою радості уж ледви дихаю.

*(Ангели продовжують співати: «Не в царській пала-
ті . . .»)*

2 ПАСТУХ: Правду ти говориш? Хтось дивно співає,

Із сну глибокого нас всіх пробуджає.

3 ПАСТУХ: Што сталося, братя? Вовки овці з'їли?

Чи, може, ви якийсь некрасний сон віділи?

1 ПАСТУХ: Гей, діду, вставайте!

ДІД: Ідьте до ліса, мені спокій дайте!

2 ПАСТУХ: Вставайте! Незвична радість! Розве-
селяйтесь!

ДІД: Што там говорите, што ковбасу дають?

А мене кусочком чом не обдарують?

3 ПАСТУХ: Чудо возвіщають.

ДІД: О чом ти говориш?

3 ПАСТУХ: Уж ані сам не знаю.

ДІД: Розум не маєш?

*(Ангели входять у хату, співаючи: «Божий син днесь на-
родився», з яслами підходять до стола, де їх і кладуть)*

ДІД: Ідеме, любі братя, дітину вітати.

І як Царю царей честь і славу оддати.

3 ПАСТУХ: Што буде з вівцями?

ДІД: Ви лем їх залиште!

Де їх залишите, там їй і найдете,

Той їх охоронить, што ся му кланяме.

ЧОРТ: Од Востока звізда землю освіщає,

Народ пісні співають, чорт о тім не знає.

Де є тот Месіяш, хочу го видіти

І свій поклон дати.

АНГЕЛ: Приступи! Видиш ту Месію,

Який сокрушає демонську силу?

ЧОРТ: Што народився, ми не вірували,

І на Божім Суді давно ми пропали.

(Пастухи і дід ідуть кланятися по одному перед Віфлеємом)

1 ПАСТУХ: О, сладкий Месія, Тобі ся кланяю,
І своїм Спасителем Тебе називаю!

2 ПАСТУХ: Любий, Спасителю, Тобі кланяюся,
Як Богу нашому покорно молюся!

3 ПАСТУХ: Прийми, Спасителю, моє моленіє:
Най буде у світі мир, між людьми злагода,
І Твоє благословеніє!

ДІД: І я, раб божий, перед Тобою,
Спасителю мій, коліна свої склоняю,
І прошу Тебе: штови я мав овець повну кошару,
І штови я пив палінку, а югас — чай.
І прошу Тебе, дай всім людям добру волю,
Штови купували од мене сир і вовну.

(чорт між тим пристає до домашніх і робить збитки)

ДІД: Рождественну ігру ми уж докінчили,
Й нашими піснями вас розвеселили.
І за того діло ви нам дашто дайте,
Щедру вашу жертву до мішка метайте!
Посмотрите, мені борода посівила,
Треба купити чорнила, штови чорна борода була,
Штови мене дівчина любила.
Вам, парібці, желяю все то, што я маю:
Гачі, бороду і красну жену молоду!
А вам, дівки, желяю, што доброго знаю:
Красного мужа як ружа, злого як поприга!
А газднині дому, жебы од днесь до рока
Сте колисали пророка!
А вам, газдо, вінчую, жебы сте мали тільки грошей,
Як по корчмах людей,
І тільки яличок, як у лісі єдличок!

(віфлеємську колядку закінчують піснею)

Уж ся од вас одбераме,
Бо далеку стежку маме.

Возвистиме всім людям
Што Христос родився нам.
(146)

Вертеп

З вертепом ходили колядники. Ходили по дев'ять осіб: четверо пастухів, старий і чотири ангели. Пастухи були одягнені у старі кожухи, на головах мали бараниці, а в руках палиці-кривулі. Ангели були в усьому білому, на плечах мали крила. Волосся у них було розпущене по плечах, а на голові через чоло була золота стрічка. Двоє ангелів носили вертеп. У хату насамперед входив перший пастух. Він заявляв про народження Спасителя. Поступово за ним у хату входили інші. Коляда відігравалась на язичії.

1 ПАСТУХ: Мир вам братя!

Ізвините, што так позно вхожу і вас
В нежданом часу безпокою.

Вы мя вопрощате:

Кто я, і дошел одкуда?

Пастир я із края Віфлеєма.

Пас я овечкы на той околиці,

І віділ я великое чудо на высоті.

Віділ я, як небо отворилося,

І показалася прекрасная звізда.

Тота звізда ішла, прекрасно світила,

І просто над нашов стайньов стала.

Дале віділ я, як з неба сходили

Божія ангели, во прекрасных піснях

Бога славили.

Од того я так настрашился,

Што оставил овечки

І к вам попонаялся.

Не могу похопити,

Што буде со мною.

Но, што дашто сталося,
Наперед чувствую.

(входить старий)

СТАРИЙ:

Прийдете, синове,
Я вам дашто скажу,
О том, што на полі
Сталося со мною:
Спящий серед поля,
Коли розсматриваю
Чудесная світлость
Явилася перед мною.
І сей чудесний світ,
Так настрашил мя дуже.
Очі мні скакали,
Не знав я сам себе.
Когда опомнулся,
Сладкий глас небесный
Приблизился ку мні,
Як бы шум прекрасный.
От тогда тоты гласы
Всегда мні бринкают,
Серце во двоє б'єт,
Очі мні скакают . . .
Не могу похопити,
Что буде со мною,
Но што дашто сталося,
Наперед чувствую.

(в хату входить другий пастух)

2 ПАСТУХ: Отче мій, любезний,
І я віділ тоже,
Но похопити
Не можу также.

(в хату входять дальші пастухи: третій і чевертій)

3 ПАСТУХ: Я із того мысло,
Што дашто сталося,

Ібо наші овцы
Скачуть і веселяться.

(під дверима чути спів ангелів)

АНГЕЛИ:

Слава во вишнім богу
І на Землі мир
Во чоловічи благоволеніє.

4 ПАСТУХ: Что так сладко громчит,

Аж любо слухать?

То не могут быть

Пусты земны гласы!

(потиху відчиняються двері, у хату входять ангели; вони зупиняються біля дверей; пастухи падають на землю, ангели співають)

АНГЕЛИ: Не бойтесь, пастыре, пастыре,

Радость вам ся віщает,

Ібо днесь вам родился,

Із Дівы неділноу,

Із непрепорочноу,

Алилуя, алилуя, алилуя!

(один з ангелів підходить до пастухів, звертається до них)

АНГЕЛ: Віфлеємськіє пастыре,

Про што сте ся так пострашили,

Што сте всі на землю попадали?

Бог нас послал к вам,

Штобы зме вам новину сказали:

Што в той-то бідной стайні,

Де вы овечкы нагнали,

Народився Ісус Спаситель,

Котрого вы долго ждали.

Пастыре, горі вставайте,

І скоро до Віфлеєма понагляйте!

Там найдете малое дітя у яслічках,

Повитое у пеленочках.

СТАРИЙ: Сынове, пастыре, скоро вставайте,

Ангелы-бо пришли,
Віщують спасеніє,
Што во Віфлеємі родился Месія,
Через котрого весь Мир спасетя.

4 ПАСТУХ: Возможно-ли то слышаны гласы з Неба
Нам донесли божія ангелы?

СТАРИЙ: Так єсть, мої любезныя,
Што з неба ангелы прилетіли к нам,
Бідным радость возвістити,
Што во Віфлеємі родился Месія,
Через котрого весь Мир спасетя.

(ангели ідуть до столу, кладуть вертеп на стіл)

1 ПАСТУХ: Будь добрый, старенький, поведи нас туда,
Да помолимся єму, і да поклонимся.

СТАРИЙ: Ідем всі, сыновя мої, до Віфлеєма,
Гді родился бог во плоті человека.
Най овцы наши тут будут,
Доки мы ходим.
І да постережет тот,
До кого мы молим!
Да будет наш путь богу угоднійшим,
Заспівайме собі гласом побожнійшим!

*(всі співають колядку, потім пастухи один за одним
ідуть перед вертеп, вклоняються, клякають на одне ко-
ліно і кожний пастух промовляє до малятка, під кінець
підходить і старий)*

1 ПАСТУХ: Дозволь, милый Спасителю,
Нам бідним пастырям,
Зблизитися к твоїм яслам.
Честь і славу оддати,
Тобі ся кланяти.

2 ПАСТУХ: Ісусе маленький,
І я прышов сюда,
Да помолимся Тобі,
І да поклонимся.
Один мой маєток,

Любов к тому імя,
 Да любов к Тобі
 Во мні утвердиться.

3 ПАСТУХ: Ісусе солодкий,
 Щастя моєй жізні,
 Як прекрасно спочиваєш,
 На той-то соломі.
 Обойми мня, молю Тя
 Любезно, Ісусе, і дай мі то,
 Што прошу од Тебе.
 Надежда есть токмо імініє моє,
 То утверди во мні,
 Святий кріпкий боже!

4 ПАСТУХ: Я убогий пастырь,
 Но віру імію.
 Да во своєй вірі
 Постоянный буду.

СТАРИЙ: Я старый человек,
 Уже много прожил,
 Но такє, як нині,
 Я еще не віділ.
 Лежащий во яслах
 Солодкій Месія,
 Радость, спасеніє
 І надежда моя.
 Постарилый раб Твой,
 Тебі кланяюся.
 Молю Тя, да Тобою
 Весь Мир благословиться.
 Благослові нас, дай новое щастя.
 Да прославляем Тя
 Тако співающи!

(всі співають будь-яку колядку)

1 ПАСТУХ: (звертається до хатніх)

Християне вірны і русины чесны, котры сте нас во свой дом прыняли, і офіру на нашу церков дали, славте і вы з нами предвічного бога на многая і благая літа!

(всі співають)

Многая літа,
Благая літа,

Во здоров'ї,
Спасенії . . . (147)

По щедруванню

Коляду учили священник з учителем. Дійовими особами були: п'ять пастухів і один старий дід — Кубо. Пастухи одягались у білі сорочки. По обох боках від плечей до пояса навхрест мали кольорові стрічки. Навколо стану — також кольоровий пояс. Під сорочками носили чорні штани. На головах носили шапки — «чакови» з картону. На них з усіх чотирьох сторін були наліплені святі образки. В руках носили ліщинові палиці, на кінцях яких прикріплювали грубий дріт, до якого були прив'язані дзвіночки («спіжаки»).

Дід Кубо носив кожух навиворіт. На обличчі — маска, борода і вуси з клоччя. Колядники носили з собою вертеп. Підходили до дверей хати і співали:

Просиме мы дозвоління,
Господаря потішиння,

Мало ся повеселити,
Господаря потішити.

Потім до хати входив перший пастух (*щедрувальник або колядник*).

1 ПАСТУХ: Христос раждається!

ДОМАШНІ: Славите єго!

1 ПАСТУХ: Пане господарю, дозвольте ся нам повеселити?

ГОСПОДАР: Дозволиме, дозволиме!

Пастух дзеленчав дзвіночками. До хати входили дальші два пастухи і вітались: «Христос раждається!», на що домашні так само відповідали: «Славите єго!» Далі всі трое починають колядувати.

Тріє царіє з Востока приходили,
Малому Ісусу дары прыносили.

Малому Ісусу шя покланяли,
Слава во вишнім богу єму співали.

Двоє пастухів, що залишались у сінях за дверима, разом з дідом Кубом співали:

Слава во вишнім богу,
І на Землі мир . . .

1 ПАСТУХ: Хто там так крашньні шьпіват?

2 ПАСТУХ: Може поступити на Землі.

В хату входять решта пастухів. У сінях залишався сам дід Кубо. Оба пастухи, що входили у хату, разом співали:

В Віфлеємі новина,
Діва сына зродила,
Породила в благодати,
Непорочна Діва мати,
Марія.

Породила на сіні,
В Віфлеємській яскыні,
Осиф Діву потішає,
Повивати помагає,
Марії.

Коли закінчується пісня, Кубо з сіней стукає на двері!

КУБО: Отворте двері!

1 ПАСТУХ: Отвор собі сам, кідь єсь такый пан!

В хату входить Кубо. Починає скакати посеред хати, лякає дітей. Пастухи один за одним підходять до стола, перед вертепом клякають на коліно й звертаються до Ісуса:

Ісусе, лежачий
На житній соломі,

Тобі вік, віков,
Амінь.

Під кінець старий Кубо віншує:

Вінчую, вінчую,
Щасливі швята,

Жебы вам остала дівка гру-
ба.

А щасливый Новий рік,
Жебы вам вылетіл,

З пеца правый бік,

А ші вам віншую,
Жебы сте мали тівко хлоп-
ців,
Як у плоті стопців.
А дівок, як на решеті дірок.
А ші'м таке чудо не чул,
Як ша стало у суботу ве-
чур.²²⁷

Далі всі ходять у колі один за одним, разом співаючи:

Суботу з вечера
З небеского двора
Прышли нам повісти.

Же панна Марія
Породила сына.
Як го породила,
На шіні повила,
Между быдлят — в яслах
Там го положила.

Коли щедрувальники відходять, ще бажають господа-
рям:

А тепер вам наостатку

Щиро желаєме,
Жебы сте ша добрі мали,
Як в небі ангели.

За тоты дары, што сте нам
дали,
(беруть гроші із стола)
Жебы сте ша добрі мали.
Останьте здорові. (148)

²²⁷ «У суботу вечур» говорять, якщо Святий вечір припадав на суботу. Якщо він припадав на інший день, то казали на «неділю вечур» чи «поне-ділок, вівторок, середу вечур . . .»

РІЗДВО

(25. XII. с. ст. — 7. I. н. ст.)

Різдво — кульмінаційний пункт великої містерії народження нового бога, що заступив колишнього Дажбога і ним розпочинався Новий рік. В дохристиянському періоді, в тому ж часі, коли тепер християни відмічають день народження Ісуса Христа, погани відзначали зимовий поворот Сонця, так звані Сатурналії, на по честь римського поганського бога Сатурна, бога посівів і плодючості, пізніше зрівняного з Кроносом, грецьким богом часу. Сатурн дбав про те, щоб на Землі був рай, а разом з ним і мир, свобода, радість і рівність. Свято Сатурналій відбувалось від 17 до 23 грудня. Під час Сатурналій раби ставали свободними. Мали навіть право разом сідати за стіл і стравуватися з своїми панами, відроджуючи таким чином згадку про колишні часи золотої доби за панування бога Сатурна.

З приходом християнства християни спочатку не думали про святкування річниці Христового народження. Їх більше цікавив день його смерті і день воскресіння. Біблійний звіт спрямований тільки на дві особи. Був ще єгипетський фараон, який відзначав день свого народження і робив гостину для всіх службовців (Мойсей 40:20), та в часі Ісуса Христа відзначалась смерть Івана Хрестителя (Матвій 14:6—11).

Церковна історія зазначає, що перша історична згадка про святкування Різдва написана на папірусі і походить з першого століття після народження Христа.

Точна дата народження Ісуса Христа невідома. Першу неточну вістку про його народження приносять акти антихійських мучеників за цісаря Діоклеціана в Антіохії, якраз тоді, коли ці мученики святкували народження Спасителя. Пізніше день народження Христа пов'язували з початком весни, який, за юліанським календарем, припадав на 25 бе-

резня, а на цей же день припадало й Благовіщення, тому Різдво перенесли на 25 грудня. Вперше Різдво почали святкувати лише в IV столітті, коли вже були встановлені свята великодні, троїцькі (Русаля) та Епіфанії — Богоявлення.

На сході Різдво довший час святкували разом із Богоявленням 19 січня за новим стилем.

За Епіфаном, Христос народився в одинадцятий день місяця тибі (січня). Цю дату гострій критиці піддав папа римський Юліус I (337—352) і прихилився до того, що правдоподібний день Христового народження є 25 грудень. Цей день святкувався як день повороту (ніби народження) непереможного Сонця (Діез імвіктіс Салис), коли воно знову починало набирати сили. І так вшанування Сонця одночасно було вшануванням нового хліборобського року, що починається з поворотом Сонця навесні і з ним пов'язаних різних магічних дій обрядовості, що мали забезпечити у Новому році добрий урожай, приплід худоби.

Наступник Юліуса I папа римський Либеріус у 354 році завів святкування на 25 грудня для усієї західної церкви.

Мотивом заведення цієї дати для святкування народження Христа було те, щоб цим християнським святом прикрити тодішні поганські свята, які якраз в цей грудневий час святкувалися у багатьох країнах. В той час єгиптяни славили Озеріса — бога Сонця, персіяни Мітру — бога світла. Поганські римляни святкували «Сатурналії» — поворот Сонця (Наталес інвікті Солю). Германські народи кінцем року засвячували Сонцю «святі ночі» — Вигі Нахтен, з якого пізніше вийшло Вайнахтен, словацьке В'яноце.

Наші поганські предки влаштовували свято на честь Лади — богині сили, молоді, щастя й радості. Молодь тоді віддавалася розкішним забавам і своєю богиню Ладу оспівувала колядами. Цю назву — колядки — пізніші християнські предки перенесли на пісні, що оспівували народження Христа.

Євреї в той час відмічали якраз свято посвячення Єрусалимського храму, яке було за Юди Макавейського. Це свя-

то тривало вісім днів, а називали його також «святом свят». Євреї тоді вночі освітлювали свої житла.

Всі ці колишні поганські свята світла й радості, крім єврейського, замінило християнське Різдво, звичайно, там, де його прийняли.

Східна церква, йдучи за прикладом заходу, завела святкування народження Христа на 6 січня (н. ст.), на римокатолицьке свято Епіфанії (Богоявлення). Східна церква самостійно почала святкувати його аж коло 376 року.

Різдвяний день у перших трьохстах роках, як наводить доктор теології, протестант Оскар Кулман, був невідомий. Аж у 336 році нашої ери він був затверджений як річниця Христового народження. У Візантії це сталося за Константина Великого — першого християнського володаря. Точнішу дату народження Христа намагались відгадати і деякі астрологи.

На підставі Біблії, за тлумаченням пророка Даниїла, Христос мав народитися 1 жовтня 2 року перед нашою ерою.

І цісар Константин Великий з метою єдності країни хотів поєднати вшанування Сонця і панування християнства. Ось приблизно так було покладено основу святкування цього християнського свята.

Різдво — одне з найбільших і найкращих свят, що збереглося від діда-прадіда і передавалося дальшим поколінням. Це свято миру, спокою і радості, свято дітей, свято спогадів про молодість, родинне вогнище, свій народ. На різдвяні свята кожний старався бути вдома між своїми близькими, у своєму рідному, теплому гніздечку, роздавати любов і ласку рідним: дітям, братам і сестрам, батькам. Кожному хотілось хоч на хвилинку у той час дивитись на світ очима дитячих радощів.

Різдво, подібно як і Святий вечір, було переплетене різними звичаями, чаруваннями та повір'ями. В той день нічого не роблять, бо ж це свято з усіх свят. Навіть яєць не беруть з гнізда. Їдять лише те, що наварили і напекли на Святий вечір. Тільки в декотрих селах варили пироги і ними

гостилися. На Різдво вже їли і масну страву, бо від Різдва починаються два тижні м'ясниць, коли церква дозволяє їсти м'ясо навіть по середах і п'ятницях.

На Різдво у Карпатах, коли вже все під снігом, села наче завмирили. Усюди тихо, а день був повен чарівних таємниць. У декотрих селах не можна було прилюдно напувати у потічку худобу, щоб її влітку ніхто не бачив на шкоді. Щоб у хату випадково не увійшла чужа людина як небажаний полазник, господарі, яким недавно отелились корови, вносили у хату телятко як домашнього полазника.

Від самого ранку чарувалось. Як тільки люди вранці повставали, намагалися не глянути у вікно, що вело на подвір'я, щоб влітку гайник не бачив їх на шкоді, коли випадково були б на людській паші чи зерні. Вся сім'я потім умивалась з грішми, щоб протягом року вони у них водилися. Господар не смів іти до стайні, поки не умився з грішми. Аж потім брав опалачку з отрубамі, присолював і ніс у стайню худобі полізати, щоб йому зродилося багато зерна. Також пастух не смів сидіти близько біля вікна, щоб його хтось не бачив з двору. Це із-за того, щоб він цілий рік міг попасувати свою худобу на чужому і щоб ніхто його не увидів. (149)

І в Сукові люди не дивилися через вікно на двір, аби хтось з дороги чи від сусідів їх не побачив. Така людина влітку не могла б щось принести з поля так, аби її хтось не побачив. (150)

В декотрих селах із хлівка не випускали гусей, щоб влітку вони не ходили шкодити.

У Новоселиці господарі випускали худобу на подвір'я, щоб її напоїти біля криниці, але спочатку перед стайняний поріг клали каструлю з вугликами та ланцюг і через них переганяли худобу, щоб вона мала гострі ратиці і щоб влітку не залишалася на полі, а тяглася додому, як ланки у ланцюгу. (151)

У Червоній Воді селяни на Різдво весь день не давали худобі води, бо, мовляв, велике свято цього не дозволяє.

Коли на Різдво наварили пирогів і господар їх із миски, то ще залишав їх там стільки, скільки хотів мати в літі на полі «ракашів»²²⁸ зерна. (152)

Люди вірили, що на Різдво, як і в часі інших рокових свят (Благовіщення, Великдень, Русалія), відчиняється небо. На Різдво у селян був неписаний строгий закон: в той день вони не відвідувались взаємно. Вони вірили, що коли у хату прийшла чужа людина, то подібно як і у Андріївський день, вона прийшла з певним замислом щось чарувати. Від чужої людини селянин застерігав себе тим, що вранці приносив у хату мале телятко (якщо мав) і давав йому з'їсти полазничка.²²⁹ Це було застережливим засобом проти полазників. Якщо першим полазником у хаті було теля, тоді вже не загрожувало якесь нещастя, якби й випадково прийшов хтось чужий.

Коли на Різдво у хату прийшов небажаний полазник, чий прихід міг би принести якесь нещастя, то газдиня або газда із гряди швидко знімали полазничка і переламлювали його полазникові на голові, приповідуючи: «Жебы шытко пла-не, што ся мать стати у моїй хыжі, най ся стане на твоїй голові». (153) Малі хлопчики або дівчата, що приходили «згори», теж були невітаними полазниками.

У Ч а б и н а х був випадок, що на Різдво, як у хату прийшов чужий хлопчик, газдиня на його піджачку зав'язала обидва рукави мотузком, щоб пальці залишились в рукавах і на його голові розломила полазничка-ошіп'я, приповідши «што ся мать стати у моїм дворі, най ся стане на твоїй голові». (154)

У Л і в о в і як полазників у хату приводили своїх овець,

²²⁸ Ракаш — 18 снопів зерна, складених в копи навхрест. Подекуди ракаш називають «марадик» або «мандель».

²²⁹ Полазничка — спеціальний малий хліб. На відміну від полазничате-ошіп'яте (Чабини) його пекли разом з крачуном і він мусив мати пару (Красний Брід). Інше цей хлібик називали «боцманкою» (Рожківці) і пекли його з трикутником всередині, розрізавши на чотирьох місцях, що означало чотири сторони світу. Трикутник у «боцманці», здається, має походження у Вавілоні в трійці триголового бога.

щоб вони у них водились цілий рік. Ще перед тим, як господар входив у стайню, він бажав худобі:

Вінчую вам, вінчую,	Здравше, веселіше.
На здоров'я, на щастя,	Од людей прязні,
На тото боже народжіня.	Од бога пожегнання.
Жебы зме могли тото боже	На полю уроди,
Народжіня пережити,	Дома приплоди,
А ліпшого ся дожыти,	Слава Ісусу Христу. (155)

Та на Різдво у хаті були вітані полазники-віншувальники, зокрема малі хлопчики, якщо вони приходили побажати господареві і його сім'ї щасливого Нового року, доброго здоров'я, багатого врожаю і приплоду на худобі.

Христос раждається, чесний газдо!
 Прышли зме вам желати
 Зо серця із щирого, вас всіх поздравити.
 Желаєм вам, жебы вам росли
 Діти й ягнята.
 Жебы вам ся годували
 Свині та й поросята.
 Жебы ся вам пчолы вели,
 Меду наносили.
 Жебы ся вам на сінарні і пелевні
 Повны наповнили,
 Жебы вам коровы добрі ся доїли,
 Жебы дітям на хліб масла
 Широ намастили,
 Жебы вам солонина з комина
 Нігда не виходила,
 Жебы на смереках помаранчі росли,
 Жебы місто дождю палінка падала,
 Та й нам налійте до стаканна.
 Христос раждається! (155а)

***

Вінчую, вінчую,
 Як і други вінчували,
 Жебы вы на тепер рік
 Зо штирома волами орали.

Кедь не зо штирома,
 Та холем із двома,
 Жебы была півниця
 І стодола повна. (156)

***

Вінчую вам щасливий Новий рік,
 Жебы вам одпал з пеца правий бік.
 Жебы сте мали тівко дівок,
 Як у решеті дірок,
 Тельо хлопів,
 Як в стодолі снопів.
 Вінчую, вінчую,
 Бо на пеці колачі чую.
 Ші ліпше бы`м вінчувал,
 Як бы`м їх коштувал. (157)

***

Вінчую вам, вінчую
 Щасливий Новий рік,
 Жебы ша вам зродила
 Пшениця і біб.
 Сніп при снопі,

Копа при копі,
 Віз при возі . . .
 Газда міджі возами,
 Як місяць міджі звіздами.
 (158)

***

Вінчую вам, вінчую,
 Жебы ся вам коровы доїли,
 А пчолы роїли, роїли,
 Жебы ся вам горох родил,
 А я жебы на нього ходил.
 Сію, сію, посіваю
 З Новим роком поздравляю,

Жебы ся вам родило жито,
 Коноплі і лен по коліна,
 Жебы вас голова не боліла.
 А ші вам вінчую,
 Бо на столі палінку чую,
 А як мі з неї не дате,
 Та з хыжи утікате. (159)

***

Вінчую вам тот Новий рік,
 Жеби вам із пеца одпал бік,
 Зо шпаргета труба,
 Жеби вам била дівка груба,
 А з цівки половинка,
 Жеби ша вам отелила теличка.

А ші вам вінчую
 До стайні корову,
 А вашій газдині на руки дівку!
 На вашім столі червена ружа,
 Вашій дівочці шувного мужа.
 Шувного мужа та й потіхи,
 Винесь, дівочко, винесь оріхи!
 Та ші вам вінчую,
 Бо на пецу колачі чую.
 Дайте мі з них покуштувати,
 Буду вам ліпше вінчувати! (160)

***

Вінчую вам на тот Новий рік,
 Жеби ша вам одвалил з пеца правий бік.
 А з комина діра,
 Жеби сте робили того року вешіля.
 Вінчую вам, вінчую
 На тот Новий рік,
 Жеби ша вам одвалил з пеца правий бік,
 А з комина діра,
 Жеби сте мали здраве і широке коріня! (161)

Коли на Різдво дзвони закликали парафіян на відправу, все крім хворих і дітей йшло у цей урочистий час на службу божу, бо був обхід і мирування.²³⁰ Жінки й дівчата в декотрих селах Спиша і Шариша на протязі всіх трьох днів різдвяних свят одягались у обрядне вбрання, кожний день іншого кольору. У селі Сулин на Різдво дівчата й молоді жінки йшли у церкву в чистому білому одязі: білих блузках і білих суконках. У перший день після Різдва одягались у

---

²³⁰ Мирування — церковний обряд, який священник здійснює на закінчення літургії в часі кожного великого свята (Різдво, Великдень, Русалія). Атрибут мирування — оливо. Мирувальне оливо твориться під кінець вечірні перед кожним великим святом. На аналої відбувається посвячення п'яти хлібів, пшениці, вина й олива. Останнім (оливою) священник помазує всіх тих, хто підходить до нього.

червоний або рожевий колір, в другий день — йшли у різнокольоровому одязі. У Завадці біля Налепкова дівчата й невісти на Різдво йшли до церкви в одязі зеленого кольору, у перший день після Різдва у блакитному (синьому) одязі, а в другий день — у чистому білому крої. У Баєрівцях під час всіх трьох днів різдвяних свят жінки ходили у церкву в білих козушках та білих спідницях. (162)

ПЕРШИЙ ДЕНЬ ПІСЛЯ РІЗДВА

(26. XII. с. ст. — 8. I. н. ст.)

Перший день після Різдва давно на Україні називали пологом Богородиці, а в лемків — «вимитаним днём» тому, що в той день дівчата після винесення соломи з хати вимитали всяку нечистоту, про що свідчить ряд повір'їв.

Солому з хати звичайно виносили господарі і несли її за хату. Потім частину соломи несли кудись на поле, частину залишили під квочки, що будуть квокати навесні, а третю частину несли у сад, де соломою зв'язували фруктові дерева, щоб вони рясно родили. При цьому господар вигукував: «Гибай на сливки! Гибай на грушки! На ябка гибай!» Той, хто виносив солому, не смів скоріше повернутися до хати, ніж вона не була позамітана. (162)

У Вардці найстарша дівчина родини вставала завчасу рано, коли ще інші спали, виносила солому з хати на подвір'я. Там її чимось накривала, бо навесні її будуть вживати при насаджуванні курей або гусей, щоб вони добре сиділи і вивели потомство. Потім дівчина замітала хату, сміття відносила на город чимдалі від хати і там гойкла. З кожного боку було чути якийсь голос, з того боку ніби придуть до неї свати. (163)

При замітанні хати у Вагринці господиня казала: «Ідьте бляшки до сусідової хыжки!» А у Свиднику,

відчинивши двері, говорили: «Ідьте блыхы до поповой пыхы!» (164)

У перший день після Різдва люди вже сміли взаємно відвідувати себе, віншували собі до Нового року та бажали собі всього доброго. Вже від самого ранку попід вікнами вигравали циганські музиканти. Дехто з багатших господарів кликав циган-музикантів до хати, щоб йому ще й там заграли.

Люди, що відвідували сусідів або коли зустрічалися на дорозі чи коли йшли до церкви, замість «Слава Ісусу Христу» вітались «Христос раждається!», а відповідали на це вітання словами «Славіте єго!»

Від обіду вже ходили віфлеємці з вертепом із чужих сіл. Їх ходило й по кілька груп.

У різдвяні свята був гарний звичай, що лемки по сей бік Карпат як колядники-віфлеємці відвідували братів-лемків на польському боці. Михайло Куцер, 66-річний, походженням із Светлиць, розповідав: «Як 16-річний паробчак ходив єм по коляді у тридцятих роках. Учитель був тоды Мороз із Чабин, який наупражнював нас вертепну гру. На Різдво нас колядників із Светлиць привезли до Міжлаборець, а зводти поїздом на польську Лемковину. Як зме прышли до Лупкова, такой зме заколядували польським железнічарім і фінанцім. Потім зме пішли на греко-католицьку фару до священника Грабця. По коляді зме ходили штернадцеть днів по лемківських селах, як Лупків, Зубне, Юскова Воля та інші. Люди нам давали гроши польські і у американських валютах. Памнятам, же за нами, колядниками, бігли босі дівчата по снізі. Час од часу запікали босі ноги перед полумйом, што салало з глиняного пеца, а потім зясь бігли по снізі за нами. Тодыль у тих лемківських селах ші были такы хыжы — называли їх дым'янкы. Дым не ішов із хыжы до комина. Він мав такой устя у повалі. Кідь єм попозерався до комина, та єм видів небо. Мы, колядники, сядыль зме спали на соломі». (165) Так колядували наші русини у своїх братів-лемків.

У перший день після Різдва надвечір збиралось 15—20

колядників (кураторів), переважно літніх чоловіків і ходили колядувати по селі, збираючи гроші на церкву. У них був дуже гарний репертуар стародавніх величальних колядок, пов'язаних з дохристиянськими зимовими празниками, що тепер зосередились на різдвяні свята. В цих колядках оспівувалась природа (Сонце, Місяць, зірки); в них величались господарі, господині, їх діти — доньки й сини; оспівувалися пастухи, парубки, молодиці, паничі, а також не забувалось і про співмешканців-жидів.

Завдяки церковному обряду збереглися прапредківські звичаї з піснями-колядками, які в устах колядників у ці зимові святкові вечори створювали атмосферу родинного щастя, переносили усіх у небуденний святошний світ.

Надворі вже смеркалось. На подвір'ях то тут, то там ще стукнуло відро об колодязь: господарі ще напували худобу, а тут вже йшли старі господарі — рокові гості²³¹ в гуньках, в дрелихових ногавицях або холошнях і в бочкорах, щоб своїми колядками розвеселити господареву хату.

Колядники як тільки входили на подвір'я, розпочинали колядку, звичайно колядку господареві, і йдучи подвір'ям і співаючи, прямували під вікна хати, де колядку докінчували.

А ці дома ты, пане господар, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом ночуєш?
 До тебе прышли роковы гості, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом ночуєш?
 Роковы гості — колядничкове, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом ночуєш?
 А ці нам ся даш повеселити, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом ночуєш?
 Як ластівочкам в стодолі, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом ночуєш? (166)

²³¹ Рокові гості — колядники, що приходять завжди тільки раз у році в рокове свято — Різдво. Звичайно це літні чоловіки, переважно церковники.

Господар ставав на дверях, пускав колядників до хати. Перший колядник поздоровляв: «Христос раждається!» А господар дому відповідав: «Славіте єго!» «Кажетеса веселити?» — запитував колядник далі. «Кажеме, кажеме!» — звучало у відповідь. І тоді хата загриміла церковною колядкою: «Рождество Твоє, Христе боже наш, возсія Мирові світ разума. Небо, звідсы служащиї і тебе видіти со высоты Востока, Господи, слава тобі . . .» Потім рокові гості підряд співали світські колядки тим, хто був у хаті: господареві, господині, дітям. Якщо у хаті був і слуга-пастух, — співали і йому.

Господар почестував колядників горілкою, а на закуску господиня подавала сиру й хліба. Господар потім давав гроші на церкву. Та траплялось й таке, що декотрий господар не пускав колядників до хати. Тоді вони, повертаючись назад з-під вікон хат, ідучи вниз подвір'ям і дорікаючи, співали:

Чув він, не чув, та й не отворив, ці чуєш?

Гей, ці чуєш, ці в гороздоньку, в своїм домойку ночуєш?

Та й не отворив, бо він не хотів, ці чуєш?

Гей, ці чуєш, ці в гороздоньку, в своїм домойку ночуєш?

Бо він не хотів на церков дати, ці чуєш?

Гей, ці чуєш, ці в гороздоньку, в своїм домойку ночуєш?

(166)

Між лемками майже в кожному українському селі до другої світової війни жила хоч би одна-дві жидівські сім'ї. Декотрі жиди жилися сільським господарством, але переважна їх більшість крім господарств мала ще корчму чи крамницю. Отже колядники співали і для них. Жиди добре платили. Давали пляшку горілки, але й гроші на церкву. Лемки складали світські колядки спеціально для жидів, у яких величали їхніх рабинів, співали про купців, про жидівську здібність. Інколи щоб нагадати жидам, що християни все ж таки мають щось спільного з ними: спільного бога, спільне святе письмо — Старий завіт, спільного

пророка Іллю, — рокові гості співали жидам канон з панахиди, в якій славляться їзраїльтяни, їхній Мойсей, що їх визволив від єгипетського фараона. Вони тоді співали: «Яко посуху піше шествовал Ізраїль і по безоні стопами гонителя фараона видя потопляему воду, побідную піснь поем: воду прошед, яко сушу, і єгипетського зла ізбіжав. Ізраїльтяне вопіявше: ізбаві і боргу нашему поем». (167) Цю пісню жиди слухали з насолодою, бо розуміли, що вона славить їхнього давнього вождя Мойсея, який зумів вивести свій народ із рабства-неволі у єгипетського фараона.

До півночі колядники пройшли усім селом. На кінець приходили на фару, щоб разом з священиком порахувати, скільки вони назбирали грошей на церкву. Через тиждень в неділю священик називав у церкві ім'я кожного жертводавця й суму, яку той дав на церкву.

Ще в недалекому минулому, в ті неповторні часи біди й голоду колядки були одинокою потіхою селян, які в колядках взаємно віншували собі добра, здоров'я, спокою та щастя.

Згадуючи рокових гостей, перед нами постає картина січневого надвечір'я в глухому карпатському селі, до якого навіть не вела порядна дорога. По беріжках горбилися старі дерев'яні хатинки, в яких у цей час блимали жовті світилка гасових ламп. А в хатах — саморобні букові ліжка, довгі лавки навколо стін, глиняна долівка і великий глиняний печ. А під стелею на нерівних стінах — від диму почорнілі ікони сумно дивилися на гарну, та жебрацьку ідилію . . .

ДРУГИЙ ДЕНЬ ПІСЛЯ РІЗДВА

(27. XII. с. ст. — 9. I. н. ст.)

На відміну від католицької церкви, східна церква (як православна, так і греко-католики) святкує три дні (католики лише два) різдвяних свят. На другий день свят одно-

часно припадає і свято Стефана.^{231a} За легендою святий Стефан був покровителем дівчат.^{231b}

В той день люди вставали завчасу, і в тих селах, де не виносили соломю в перший день після Різдва, виносили її тепер. Селяни виносили соломю у сади і там її палили. Цього ранку в садах то тут, то там на білому снізі палахкотіли червоні вогники.

У Гостовицях соломю не палили, тільки виносили її на подвір'я, де з неї робили перевесла і йшли у сад й обв'язували ними фруктові дерева, щоб вони добре родили. В декотрих селах це робили у попередній день. (168)

Після винесення соломи з хати селяни відразу ж її замітали. У Рожківцях, коли господиня замітала хату, хтось з домашніх її запитував: «Што робите?» Господиня відповідала: «Замітам гьд, блыхы, блышиці, жабы, хробаків, жебы ту остало чисто-чистенько». (169)

---

^{231a} Стефан — апостол — першомученик християнської церкви. За церковним тлумаченням його камінням вбили люди із синагог, так звані лібертини киренеї олександрівці, які не терпіли мудрості Стефана із-за того, що він жидам твердив: «Ви твердоші не обрізані серцем і духом». В переносному значенні слова «бути не обрізаним серцем і духом» означає, що ці люди нездібні правильно думати і говорити, слухати божу науку і таким чином не могли ані врятуватися. Жиди вважали це великою образою, бо всі вони були обрізані. (Обрізаним новонароджений жид ставав членом обраного народу. Обрізання було знаком обрання і посвячення.)

^{231b} В декотрих наших селах на Стефана ходять колядувати тільки дівчата.

У кантоні Енгандин в Швейцарії в день Стефана зберігся звичай, коли діти з навколишніх сіл дотримуються старої традиції. Після обіду хлопці до 15 років ходять у вулицях Шулцу від хати до хати і всюди дістають від дівчат «пангрод» — буханку хліба, який спеціально приготувався для хлопців. Цей «пангрод» спечений із звичайного тіста з домішкою груш, горіхів, розинок, мандалин. Якщо процесія хлопців прийшла до хати, де мешкала їхня однокласниця, то дівчина давала «пангрод» тому хлопцеві, котрий їй подобався. Той хлопець потім в поточному році ставав її охоронцем і кавалером. Обряд віддання «хліба-пангрода» є урочистим актом і нерідко з початком знайомства кінчається шлюбом. (За газетою «Млада фронта» з 15. XII. 1948 р.)

В О л ь ц і дівчина, після того як позамітала хату, сміття виносила на дорогу, щоб по ньому перейшли люди. Вона вірила, що буде мати стільки оглядників, скільки людей перейде по сміттю. (170)

У Р е г е т і в ц і дівчата виносили сміття на подвір'я і слідували, хто першим сяде на сміття: горобець чи ворона. Якщо першим на сміття сідав горобець, то дівчина вийде заміж за парубка, а якщо ворона — за вдівця. (171)

Акт виношення соломи і замітання хати символізував вступ у Новий рік без старих гріхів (все спалював вогонь) і без всякої нечистоти (все вимітали з хати). Цей давній дохристиянський звичай — обряд очищення вогнем від усього нечистого — у лемків зберігся ще донедавна.

У К р а с н о м у Б р о д і, коли замітали хату, питали того, хто це робив: «Што метеш?» А той відповідав:

«Мету блыхы і блышиці, Із капусты гусениці.	І снітей із пшениці, І шытко плане». (172)
--	---

Головним змістом другого дня після Різдва було вшанування пам'яті апостола Стефана. В декотрих селах в той день після обіду дівчата ходили колядувати. Вони носили з собою образ св. Стефана, а також ліщинові пруди. Дівчата ходили від хати до хати, співаючи щедрівки. Зупинялися під вікнами хат і просили в господаря: «Дайте нам бога славити!» Коли домашні дозволяли, дівчата під вікном віншували:

Мы, три кралі, ідеме к вам Шестя, здравля вінчуєме вам. Шестя, здравля вінчуєме вам.	Мы зме три кралі здалека, Здалека є цеста наша, Од Віфлеєма аж к вам.
--	---

З хати виходила господиня з «жохтарем» (дійником) з водою. Вона кропила дівчат, щоб їм добре доїлися корови. Дівчат нагороджувала дарами, за що від дівчат одержувала ліщиновий пруд. Ці пруди господарі вживали тоді, ко-

ли з худобою йшли на ярмарок, щоб її добре продати; коли ними навесні перший раз виганяли худобу на поле, щоб вона була здоровою і швидко мала приплід. (173)

У Б а є р і в ц я х дівчата в той день сходилися до одної хати, приносили з собою ковбасу й хліб, парубки — горілку, і взаємно гостилися. (174)

В декотрих селах старі куратори не ходили колядувати у перший день, а на святого Стефана. У Нижніх Р е п а ш а х колись давно разом з газдами ходив колядувати й священник. За колядування попові давали по кірцеві зерна і колот льону.²³² (175)

Колядки та колядування

Колядки та колядування походять ще з поганських часів, коли наші предки двадцять п'ятого грудня восхваляли поганського ідола Коляду. Після прийняття християнства це поганське свято дістало інший характер. Замість бога Коляди стали восхваляти Спасителя, та назва «коляда» так і залишилася в народі.²³³

Інші дослідники говорять, що слово «коляда» походить від латинського слова «календе», що першопочатково означало перший день у місяці, а потім перші січневі дні свята зимового повороту Сонця. Це слово перейняли наші слов'янські предки²³⁴.

Багато різдвяних колядок і різдвяних ігор: гра «з козою», «туренком» чи іншою твариною — в декотрих селах збереглися до наших днів і сплинулися з м'ясничним обрядом, з іншими масками, як наприклад, «старий і стара» (Ганігівці), «бравт і бравтіяна» (Тихий Потік), «дідо і баба» (Ториски), «грубий Янко» та «груба баба» (Ольшавиця), «джяди-жебраки» (Великий Липник), «коза» (Гачава),

²³² Колот — в'язка, до якої входило 11 горсток льону. Це могло важити два кілограми.

²³³ Євген Фенцик, Літургика. Будапешт, 1878, стор. 333.

²³⁴ Niderle, Slovanské starožitnosti, част. II. стор. 242.

«жінка з дитиною» (Остурня, де ще донедавна парубки ходили збирати зерно і гроші в часі м'ясниць). В першопочатку цей звичай був звичаєм носіння новорічних дарів.

В декотрих селах Свидниччини і Старолюбівщини маски «коза», «туренко» та інші перейшли до вечіркових ігор.

Церква вже у перших століттях християнства гостро забороняла обхід у переодяганні за «оленя», «корову», «кона» тощо. Таку заборону можемо спостерігати вже від V століття. Церква намагалась придати проводам з масками християнський характер. Звідти походить обхід на «Миколи», пізніше Дід Мороз; гра з вертепом; три царі з зіздою тощо.

На відміну від церкви, що забороняла у різдвяні свята маски, австрійський імператор Йосиф II заборонив коляду Богоявлення. Колядки — це обрядові пісні сучасних різдвяних свят, але їхній корінь сягає далеко до дохристиянських часів, коли ними наші предки оспівували богиню краси і молодості та покровителя матерів і сім'ї. В цих давніх піснях оспівувалась природа, яка була життєдайною силою для хлібороба. Коли наші предки прийняли християнство, у «світські» колядки поступово почали вплітатись релігійні мотиви.

В колядках наші предки створювали собі художні картини, «мальовані» словом, в яких відбитий давній світогляд, побут і звичаї народу.

Провідна ідея колядників — це, як вже згадувалось, величання господаря, його сім'ї, господині, дітей, дівчат, синів, вдовиці, парубків, пастухів, слугів, коли у хаті такі були, панів та жидів. Професор О. Потебня в своїм «Обзорі поетичних мотивів колядок і щедрівок» писав: «Хоч деякі поетичні мотиви колядок і щедрівок, узяті з християнських легенд, не мають спочатку нічого спільного з величанням, проте й вони в значній мірі підпорядковані головній меті цих пісень, а саме звеличання, піднесення особи, до якої звернена пісня, його дому й всієї обставини, до ідеальних позицій, значення світового (сюди відносяться, напр.: обо-

ження, споріднення або заприятення з божеством), до високого суспільного становища, до багатства, мудрости, побожности, вдатности краси».

Колядки господареві

А ці дома, дома, господаренько?
 У світлонці сидить, червоні лічить,
 Ей, поверниймо, повеселиймо
 Та ще й нам дасть по червеному.
 А ці дома, дома, сынове його?
 У стодолі суть, пшеницю віють,
 Ей, поверниймо, повеселиймо,
 Та ще й нам дадуть хоць по мірочці.
 А ці дома, дома, невістки його?
 У світлонці сидять, кошулі шьють,
 Ей, поверниймо, повеселиймо,
 Та ще й нам дадуть по кошулонці.
 А в тій свитлиці кедровий столик,
 На тім столику — повнойочки.
 Перша повнойочка — солодкый медок,
 Друга повнойка — варене пиво,
 Третя повнойка — варене вино.
 Солодкый медок — на челядоньку,
 Зелене вино службу служыти,
 Службу служыти, бога хвалити,
 Господарьові і господині
 На каждый вечур, на każde рано.
 Та бывай здоров, господароньку,
 Не сам із собою, із всім обходом,
 Із всім обходом, із милым богом.
 Та дай ті боже довгого віка,
 Довгого віка й щасливы літа. (176)

***

Ці дома, дома, пане господар, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом, ці з милым богом ночуєш?
 Ці горазденько, твоє серденько, дома ночує?

Ей, ці чуєш, ці з милым богом, ці з милым богом ночуєш?
 На твоїм дворі троякы гості, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом, ці з милым богом ночуєш?
 Єден гостонько — ясне сонечко, дай боже!
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі!
 Другый гостонько — ясний місячок, дай боже!
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі!
 Третій гостонько — дрібний дождічок, дай боже!
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі!
 А што нам скаже ясне сонечко, дай боже?
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі!
 Ой, скажу, скажу, як я там выйду,
 Та я освічу горы-долины, дай боже!
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі!
 А што там скаже ясний місячок, дай боже?
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі!
 Ой, скажу, скажу, як я там зыйду,
 Звечера, зночі, коло півночі, дай боже!
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі!
 А што нам скаже дрібний дождічок, дай боже?
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі!
 Ой, скажу, скажу, як я там піду, дай боже!
 Трий рази у маю дощом полію, дай боже!
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі!
 Возрадуйтеся і вся земліця, дай боже!
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі!
 Жыто-пшениця — в луці травиця, дай боже!
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі!
 А мы ходиме, бога просиме, дай боже!
 Дай боже, щастя, здоровля в тім домі! (177)

***

Ці спиш, ці чуєш, пане господарь, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом у своїм домі ночуєш?
 Ой, гогы, гогы, зябли зме в ноги, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом у своїм домі ночуєш?
 Кедь маєш сына, накопи сыра, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом у своїм домі ночуєш?

Кедь маєш дівку, най йде на горівку, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом у своїм домі ночуєш?

Якщо господар не пустив колядників у хату, щоб йому за-
 співати, тоді вони йому не дуже добре бажали:

Ой, мы із двора, вовці до двора, ці чуєш?
 Ей, ці з милым богом у своїм домі ночуєш? (178)

***

А ці дома єсь, пане господар, ці чуєш?
 Ці гораздонько, ваше серденько, дай же вам!
 Мать наш господарь четири воли, ці чуєш?
 Четыри воли і златы роги, дай же вам!
 Коровы вам ся привородили, ці чуєш?
 Шыткы телічкы попринесли, дай же вам!
 Конічкы ся вам привородили, ці чуєш?
 Шыткы конічка попринесли, дай же вам!
 Пчолочки ся вам вшыткы роїли, ці чуєш?
 З єдного пнячка по три роїкы,
 До бужні свічки, дай же вам!
 Дай же вам шувного хлопця, ці чуєш?
 А кедь не хлопця, та холем дівча, дай же вам!
 Дякуєме вам за колядочку і вина бочку,
 А кедь не бочку, та гаргалочку, дай же вам!
 Зо всім домом, зос милым богом, дай же вам! (179)

***

Ішли колядниці колядувати, дай боже,
 Ей, дай боже, щастя, здравля в тім домі,
 Гей, бо они хотіли церков поправляти, дай боже,
 Гей, дай боже, щастя, здравля в тім домі!
 Пророкували, пророкували пророці,
 Што ся там стало во Віфлеємі в тім часі.
 Марія сына, Марія сына зродила,
 Красной дітятко, превеселятко повила.
 Ослы на нього, ослы на нього дыхали,
 Ангелы йому, ангелы йому співали.
 А мы рождены, а мы рождены прыходьме,

Ісусу Христу, Ісусу Христу поклон оддайме.
 Ать дайте нам, дайте, што нам мате дати,
 Бо мы хочеме церков поправляти.
 Ці вівса, ці грошы, ці што сте возможны.

(Господар обдаровує колядників, а вони дякують йому.)

Дякуєме вам за вашы дары,
 Же сте нас так шувні обдарували.
 Тому газдові сто літрів вина,
 А той газдині на руки сына.
 А бы сте собі за зле не мали,
 Же сте нас так шувні обдарували.

(Коли колядники виходили з хати, то ідучи дорогою до іншого господаря, співали:)

Од єдного та й до другого, ці чуєш?
 Гей, ці чуєш, ці в гороздоньку в своїм домойку ночуєш?

(Коли колядників у хату не пускали, тоді вони, повертаючись назад з подвір'я, співали:)

Чув він, а не чув, та й не отворив, ці чуєш?
 Гей, ці чуєш, ці в гороздоньку в своїм домойку ночуєш?
 Та й не отворив, бо він не хотів, ці чуєш?
 Гей, ці чуєш, ці в гороздоньку в своїм домойку ночуєш?
 Бо він не хотів на церков дати, ці чуєш?
 Гей, ці чуєш, ці в гороздоньку в своїм домойку ночуєш?
 (180)

***

Защєбетала ластовонька в тум домі
 І зобудила господаренька: — Встань горі!
 Ать устань, устань, пане господар, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом ночуєш?
 Ідуть до тебе роковы гості, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом ночуєш?

Роковы гості, колядничкове, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом ночуєш?
 Колядничкове-полазничкове, ці чуєш?
 Ей, ці чуєш, ці з милым богом ночуєш?

(Після нагороди колядників господарем, вони віншували:)

Вінчуєме вам, пане господар, дай йому,
 Ей, дай йому щастя і здоров'я в тум домі,
 Абы сте были веселенькіі, дай йому,
 Ей, дай йому щастя і здоров'я в тум домі! (181)

***

Веселенькіі та й здоровенькіі, дай йому,
 Ей, дай йому щастя і здоров'я в тум домі.
 Наші газды як стародавны, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Бо в його домі сам златый стул, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 На тум столі крещаті парты, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 На тых мі партах три чаші жовтіі, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 У тых мі чашах троякый хосен, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Перший мі хосен — яра пшеничка, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Другий ми хосен — багряной пірко, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Третій мі хосен — зеленой винце, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Зеленой винце та й на служебкы, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Багряной пірце — пану газдові, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Яра пшеничка на проскурыйкы, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Бы са наживав, бы здоров бывав, дай йому,

Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Не лем сам собов — з газдын'ов свойов, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Не лем з газдын'ов — з усьов челядьов, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Та й з усім домою, та й з милым богом, дай йому,
 Дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.

Далі колядники віншували:

Наш пане газдо, з усім ты рости,
 Од рока до рока при щастю, при здрав'ю
 І при божськім пожегнаню!
 Дякуєме, дякуєме, здорові будьте! (182)

***

В нашого газди як стародавно, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Як стародавно — там золотый стул, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 На тому столі крещені порты, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 На тых мі портах три чаші жовтії, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 В першій мі чаші — багряной вино, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Багряной вино богу на (о)фіру, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 В другой мі чаші — яра пшеничка, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Яра пшеничка на проскурійки, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 В третьей мі чаші — солодок медок, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Солодок медок — господарьові, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Бы са наповав, бы здоров бывав, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.

Ой, не лем йому — і його жоні, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 Ой, не лем жоні — шыткій челяді, дай йому
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
 На тот Новый рук, на много року, дай йому,
 Ей, дай йому, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.

При відході з хати колядники віншували:

Вінчуєме вам, пане газдо,	Много щастя, здоров'я,
Щасливі свята прежити,	Не лем вам — і вашій жоні,
А других ся дожити!	І вшиткой родині.
І щасливый Новый рук.	Многая і благая літа!
А в тім Новім році	(183)

Під кінець колядники співали «Многая літ, благая літ . . .»

***

Дал панбіг вечур веселый,
 На самый перед господарьові,
 А потім його господині,
 А потім його білій челяді.
 Была ту матка Йосифова,
 Йосифові є наречена.
 Ішли три кралі од Востока,
 Кланялися славному роду.
 А щебеточка защеботала,
 Пана господаря до горы знимала:
 — А устань, устань, пане господарь,
 На твоім дворі велика радість.
 Велика радість, есть божа милость.
 Овечки ти са помножили,
 По бараночку попрыносили.
 Златы рожечкы, злата вовночка,
 Вам колядочка — нам вівса бочка. (184)

***

Ать із гур, із гур та й з полонин, раненько,
 Ей, раненько, по горах сходить соненько.

Ать стоїть мі там зелений явор, раненько,
Ей, раненько, по горах сходить соненько.
На тум яворі златі ретязі, раненько,
Ей, раненько, по горах сходить соненько.
На тых ретязах златый бельчовик²³⁵, раненько,
Ей, раненько, по горах сходить соненько.
У тім бельчові сам малый господарь, чуч-беляй,
Ей, чуч-беляй, сам малый господарь, чуч-беляй.
Колысала го сама П'ятниця, чуч-беляй,
Ей, чуч-беляй, сам малый господарь, чуч-беляй.
Обіцяла му третину світа, чуч-беляй,
Ей, чуч-беляй, сам малый господарь, чуч-беляй.
Він тото не брав та й не дякував, чуч-беляй,
Ей, чуч-беляй, сам малый господарь, чуч-беляй.
Колисала го свята Неділя, чуч-беляй,
Ей, чуч-беляй, сам малый господарь, чуч-беляй.
Обіцяла му поліку світа, чуч-беляй,
Ей, чуч-беляй, сам малый господарь, чуч-беляй.
Він тото не брав та й не дякував, чуч-беляй,
Ей, чуч-беляй, сам малый господарь, чуч-беляй.
Колысала го божая Мати, чуч-беляй,
Ей, чуч-беляй, сам малый господарь, чуч-беляй.
Побіцяла му цілий білий світ, чуч-беляй,
Ей, чуч-беляй, сам малый господарь, чуч-беляй.
Він тото узяв та й подякував, чуч-беляй,
Ей, чуч-беляй, сам малый господарь, чуч-беляй.
Як подякував та й твердо заспав, чуч-беляй,
Ей, чуч-беляй, сам малый господарь, чуч-беляй.
Вінчуєме вам, пане господарь, дай йому,
Ей, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
На много року та й на Новый рук, дай йому,
Ей, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
Абы сте были веселенкії, дай йому,
Ей, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.

---

²³⁵ Колиска (з мадьярського).

Веселенькії та й здоровенькії, дай йому,
Ей, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі. (185)

***

Ой, газдо, газдо, ставайте горі,
Велика радість на вашім дворі!
Шыткы овечкы ся покотили,
Шыткы ягнятка попрыносили.
Лем тота една мала баранка,
Офіруйте го про єзулантка.
На вашій груші кувик кувикать,
Наливай, газдо, до погарика!
На вашім столі є літер вина,
Вашій невісті — на руки сына.
На вашім столі добра палінка,
Вашому синові шувна фраїрка.
У вашій загороді червена ружа,
Вашій Ганічці шувного мужа.
На вашім столі є міх пінязі,
А старый газда коло них лежить,
На вашій груші кувик кувикать,
Наливай, газдо, до погарика! (186)

***

При Дунаїчку на бережоньку, Дунаю,
Ей, Дунаю, я о милім Бозі думаю.
Їдуть мі выттым быстрі річеньки, Дунаю,
Ей, Дунаю, я о милім Бозі думаю.
Быстрі річеньки планічко несуть, Дунаю,
Ей, Дунаю, я о милім Бозі думаю.
Планічко несуть, буковий листок, Дунаю,
Ей, Дунаю, я о милім Бозі думаю.
Буковий листок, яворув листок, Дунаю,
Ей, Дунаю, я о милім Бозі думаю.
За тим столиком сам мильй господар, алилуй,
Ей, алилуй, господи боже, помилуй!
Книжечкы читає, посты глядає, алилуй,
Ей, алилуй, господи боже, помилуй!
А рустяного — шість недільного, алилуй,

Ей, алилуй, господи боже, помилуй!
А великодного — сім недільного, алилуй,
Ей, алилуй, господи боже, помилуй!
А Петрового, коли кулького, алилуй,
Ей, алилуй, господи боже, помилуй!
А святой Марії — все дві неділі, алилуй,
Ей, алилуй, господи боже, помилуй!
Вінчуємо вам, пане господарь, дай йому,
Ей, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
Абы сте были веселенькії, дай йому,
Ей, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі.
Веселенькії і здравенькії, дай йому,
Ей, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тум домі. (187)

***

Ворал плужок понад садочок,
Ей, дзвонили чотири волы,
Чотири волы, чотири волы,
В чистім золоті ходили.
Сама Пречиста му поганяла,
Ей, дзвонили чотири волы,
Чотири волы, чотири волы,
В чистім золоті ходили.
Зародь нам, боже, троє насіння,
Ей, дзвонили чотири волы,
Чотири волы, чотири волы,
В чистім золоті ходили.
Перше насіння — зима пшениця,
Ей, дзвонили чотири волы,
Чотири волы, чотири волы,
В чистім золоті ходили.
Друге насіння — яра пшениця,
Ей, дзвонили чотири волы,
Чотири волы, чотири волы,
В чистім золоті ходили.
Трете насіння — пахнячий ладан,
Ей, дзвонили чотири волы,

Чотири волы, чотири волы,
В чистім золоті ходили. (188)

***

Од єдного
Та й до другого.
Подьме мы там,
Чуєме там:
Солодок медок
Дарують нам.

Чуєме мы ту
Доброго газду.
Ей, рано, рано
Перед зорями
Раненько.
(189)

Колядки синам

В мого газды трое сынів, сынове,
Ей, сынове-вітязьове, вітязьове славны суть.
Мають они поле не зміряноє, сынове,
Ей, сынове-вітязьове, вітязьове славны суть.
Зміряли вни го копійочками, сынове,
Ей, сынове-вітязьове, вітязьове славны суть.
Зорали вни го шабельочками, сынове,
Ей, сынове-вітязьове, вітязьове славны суть.
Та сяли вни яру пшеничку, сынове,
Ей, сынове-вітязьове, вітязьове славны суть.
Яра пшеничка барз ся вродила, сынове,
Ей, сынове-вітязьове, вітязьове славны суть.
Ідуть женчики, як дрібный дождік, сынове,
Ей, сынове-вітязьове, вітязьове славны суть.
За ними снопы, яко звізdochky, сынове,
Ей, сынове-вітязьове, вітязьове славны суть.
Ідуть возичкы, яко хмарочкы, сынове,
Ей, сынове-вітязьове, вітязьове славны суть.
Навозили вни, як зелений гай, сынове,
Ей, сынове-вітязьове, вітязьове славны суть.
Вінчуєме вам з добрым здоров'ям,
Та на Новый рік, та на довгый вік,
Вам колядочка — нам паліночка. (190)

***

А ці дома суть тых дев'ять синів, сынове,
 Ей, сынове, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове?
 Дома они суть — на пелевні в'ють, сынове,
 Ей, сынове, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове.
 На пелевні суть — золото віють, сынове,
 Ей, сынове, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове.
 Подьме же мы к ним — заколядуйме, сынове,
 Ей, сынове, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове.
 Ачей нам дадут в'ячку золота, сынове.
 Ей, сынове, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове.
 Дали они нам в'ячку золота, сынове,
 Ей, сынове, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове.
 Гей дали, дали, мы дякували, сынове,
 Гей, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове. (191)

***

А ці дома суть тых дев'ять синів, сынове,
 Ей, сынове, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове?
 У маштальні суть, конічка чешуть, сынове,
 Ей, сынове, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове.
 Подьме мы гу ним, заколядуйме, сынове,
 Ей, сынове, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове.
 Чей бы нам дали єдного коня, сынове.
 Ей, сынове, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове.
 Они нам дали, мы дякували, сынове,
 Ей, сынове, тых дев'ять синів, тых дев'ять синів, сынове.
 Дай же вам боже шестя, здоров'я в тім домі,
 Із милым богом, із вашим домом шестя, здоров'я, дай
 боже! (192)

Колядки дівчатам (донькам)

А ці дома суть тых дев'ять дівок, дівучи,
 Ей, дівучи, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівучи?
 У коморі суть, прядінчата в'ють, дівучи,
 Ей, дівучи, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівучи.
 Подьме мы гу ним, заколядуйме, дівучи,
 Ей, дівучи, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівучи.

Чей бы нам дали по прядінчатю, дівучи,
 Ей, дівучи, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівучи.
 Пішли мы к ним, заколядували, дівучи,
 Ей, дівучи, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівучи.
 Они нам дали, мы дякували, дівучи,
 Ей, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівучи.
 Дай же вам боже шестя, здоров'я в тім домі.
 Із милым богом, із вашим домом шестя, здоров'я, дай
 боже! (193)

***

А де же ви тых дев'ять дівок, дівиці,
 Ей, дівиці, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівиці?
 У світлонці суть — хустонькы шиють, дівиці,
 Ей, дівиці, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівиці.
 Подьме же мы к ним, заколядуйме, дівиці.
 Ей, дівиці, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівиці.
 Пішли они к ним, заколядували, дівиці,
 Ей, дівиці, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівиці.
 Они нам дали та й по хустонці, дівиці,
 Ей, дівиці, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівиці.
 Гей дали, дали — мы дякували, дівиці,
 Ей, дівиці, тых дев'ять дівок, тых дев'ять дівок, дівиці.
 (194)

***

Пушли дівонці чижми купити, дівонько,
 Ей, дівонько, говори з нами, з колядничками, тихонько.
 Єден купував, другий торгував, дівонько,
 Ей, дівонько, говори з нами, з колядничками, тихонько.
 Пушли дівонці сукню купити, дівонько,
 Ей, дівонько, говори з нами, з колядничками, тихонько.
 Єден купував, другий торгував, дівонько.
 Ей, дівонько, говори з нами, з колядничками, тихонько.
 Пушли дівонці хустку купити, дівонько,
 Ей, дівонько, говори з нами, з колядничками, тихонько.
 Пушли дівонці перстень купити, дівонько,
 Ей, дівонько, говори з нами, з колядничками, тихонько.

Єден купував, другий торгував, дівонько,
Ей, дівонько, говори з нами, з колядничками, тихонько.
Пушли дівонці вінець купити, дівонько,
Ей, дівонько, говори з нами, з колядничками, тихонько.
Єден купував, другий торгував, дівонько,
Ей, дівонько, говори з нами, з колядничками, тихонько.
По твоей милости, велика рости, дівонько,
Ей, дівонько, говори з нами, з колядничками, тихонько.
Отцю-матері біля півночі, а чесні люди біля весілля. (195)

Колядка дитині

Там верх гори суть два явори, чучайся,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
На тых яворах — златі ретязі, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
На тых ретязях — злата колыска, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
В туй мі колысце — прекрасной дітя, чучайся,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
Колышуть його три ангелове, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
Єден му стоїть конець нужок, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
Та тот му співають ангелську пісню, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
Другий му стоїть против серденька, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
Та тот му співають: — Колышме дітя, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
Третій му стоїть конець головы, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
Та тот му співають: Нашой милости, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
В нашой милости, великой рости, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.

Отцю-матері для помочі, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
А чужім людям для весілля, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса.
На тот Новый рук, на много року, чучайса,
Ей, чучайса, дітино божа, в туй колисці, беляйса. (196)

Колядки дівчатам

Прало дівчатко хустку на леду, на леду,
Гей, на леду, на поледниці, на студеной водиці.
Прышов ідь ньому шварный молодець, на леду, на леду,
Гей, на леду, на поледниці, на студеной водиці.
Я тобі, дівча, хустку завержу, на леду, на леду,
Гей, на леду, на поледниці, на студеной водиці.
Я тобі, дівча, прайник завержу, на леду, на леду,
Гей, на леду, на поледниці, на студеной водиці.
Я тебе, дівча, на коня возьму, на леду, на леду,
Гей, на леду, на поледниці, на студеной водиці. (197)

Мотив колядки — принесення дівчат в жертву землі: замурування їх у великі будівлі, панських замках, каштелях — з давніх часів зустрічаємо і в наших українських баладах:

Дівча русяве на воду побігло,
Ей, выйдьте, люди, бога видіти.
На воду побігло з двома ведрами,
Єдно зачерло, друге не встигло.
Друге не встигло, та й домів побігло,
Та й домів побігло, вітцю повіло:
— Ой, няньку, няньку, штось бы'м повіла,
Штось бы'м повіла, што єм віділа.
Уж тото встало, што замуруване
Дівчатко красне, як малюване.
Із мура вышло — до поля втекло,
Долов личками їй слызы текли.

Жыди то учули, міцно ся сняли,
 На огонь, на ріджа когута клали.
 Жыды пекли когута, а соловей співав.
 Тоды она стане, як когут з ріджя злетить.
 Як з ріджя злетить, на выгляд сяде,
 На выгляд сяде, з крыламе стрепле.
 Сталося чудо велике, чудо бог дав.
 Когут ся стрепав, красні заспівав, бог дав.
 Із ріджя злетів, на выгляд прысів, бог дав.
 Когут заспівав, жыд стопом став, бог дав. (198)

***

Порівняй, боже, горы, долины, ровненько,
 Жебы ся было по колядочці видненько.

А ці видненько, ці не видненько, не дзбаю.
 Я свою милу по голосочку познаю.

А на горонькі два голобонькі кукають,
 Я свою миленьку по голосочку познаю.

Кедь кукають, най кукають, я і так не дзбаю,
 Я свою милу по голосочку і так познаю.

Алилуй, Господи боже, помилуй! (199)

Колядка юнакові

Ой, у саду, в саду, винограду, радійся,
 Ой, радійся, земле, сын божый народився!
 А у тім саді дивий коник грає, радійся,
 Ой, радійся, земле, сын божый народився!
 А хто того коня ніхто не перескочить, радійся,
 Ой, радійся, земле, сын божый народився!
 Лем токмо молодой Іванко²³⁶ перескочить, радійся,
 Ой, радійся, земле, сын божый народився!

²³⁶ Вживалось ім'я того юнака, якому колядували.

Іванко перескочил, сіделечко наклал, радійся,
Ой, радійся, земле, сын божый народився. (200)

Колядка парубкові

Добрі робив Губа, Губа, Поки був младый.	З корчмы додому. Губові старому.
Прескакував бучкы-крячкы, Шырокы ланы.	Уж зме їли, уж зме пили, Уж зме шытко dokonчили.
Лем то не уробив, Же ся не оженив, Поки був младый.	А хто ся нам радує, Та най нам дашто дарує. Або пива, або вина, Або паленого.
Тепер бы ся Губа, Губа, Радо женити, Лем же го не хоче Жадна любити.	А кідь нам не дате, Та ся погніваме, Шыткы горці потреплеме, Што на пецу мате.
Губа не мать сына, Жебы му прыніс пива	(201)

Колядка пастухові

Десь мі са взяла сіння хмарка з-за горы,
З-за горы, горы, за высокі горы.
За тов мі горов крделець овець, з-за горы,
З-за горы, горы, за высокі горы.
За тым крдельом білой югаця, з-за горы,
З-за горы, горы, за высокі горы.
За тым югащатом три прясна пов'язу, з-за горы,
З-за горы, горы, за высокі горы.
За тым пов'язом три трубы жовтії, з-за горы,
З-за горы, горы, за высокі горы.
Перша мі сама — труба рогова, з-за горы,
З-за горы, горы, за высокі горы.
Друга мі сама — труба мідяна, з-за горы,
З-за горы, горы, за высокі горы.
А третя мі сама — труба золота, з-за горы,
З-за горы, горы, за высокі горы.

Як собі затрублю на ту рогову, з-за горы,
 З-за горы, горы, за високі горы.
 Буде то чути третина світу, з-за горы,
 З-за горы, горы, за високі горы.
 Як собі затрублю на ту мідяну, з-за горы,
 З-за горы, горы, за високі горы.
 То чути буде на поли світа, з-за горы,
 З-за горы, горы, за високі горы.
 Як собі затрублю на ту золоту, з-за горы,
 З-за горы, горы, за високі горы.
 Чути то буде по цілому світу, з-за горы,
 З-за горы, горы, за високі горы.
 Попід небеса, аж на небеса, ей, боже,
 Ей, боже, боже, сыну муй любезный, ей, боже.
 Чує там божа мамочка, што то за голосочок, ей, боже.
 Ей, боже, боже, сыну муй любезный, ей, боже.
 Спустила бы са дрібным дождіком, ей, боже,
 Ей, боже, боже, сыну муй любезный, ей, боже.
 Дрібным дождіком, білым колачиком, ей, боже,
 Ей, боже, боже, сыну муй любезный, ей, боже.
 Білым колачиком, золотым яблучком, ей, боже,
 Ей, боже, боже, сыну муй любезный, ей, боже. (202)

***

Радуйтеся, весельтеся,	Што нам буде вівці пасти,
Віфлеємськы часы.	І козы яловы.
Пожегнав нам панбіг	Купиме му гуню
Нового югаса.	І бочкору новы.

Подьме же мы до Віфлеєма,
 Його прывітати,
 Жебы зме му могли
 Дашто дарувати. (203)

***

Ей, кады-тады, ей, кады-та-	Ей, не были то, ей, не были
ды,	то,
През тот гай, през тот гай,	Ей, не были то овечкы,
Кады білый югас, кады білый	Ей, лем то были, ей, лем то
югас,	были,

Вівці пас, вівці пас.

Прекрасны дівочки, пре-
красны дівочки. (204)

Колядка вдовиці

А тота вдовонька,
Бідна сиротонька,
Остала вдовицьов,
Бідна голубонька.

Дай ї, боже, дай ї,
Добры коноплишка,
Бы нам дарувала
По дві повісмиска.²³⁷ (205)

Колядка панові

На Заріночку меджи водами, грай, коню,
Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
Ой, там мі пляше сивий коничок, грай, коню,
Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
Ой, пляш мі не пляш, сивий коничку, грай, коню,
Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
Бо ти са попав вітязю в руки, грай коню,
Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
А кому-тому — пану Янові,²³⁸ грай, коню,
Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
Йому обіцяли, дари давали, грай, коню,
Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
А вун то не взяв та й не дякував, грай, коню,
Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
На Заріночку меджи водами, грай, коню,
Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
Ой, там мі блискать ясна сабелька, грай, коню.
Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
Блискай, не блискай, ясна сабелька, грай, коню,
Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
Бо ти са попала вітязю в руки, грай, коню,
Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.

²³⁷ Повісмиско — повісьмо (звеличене).

²³⁸ Ім'я того пана, якому співали колядку.

А кому-тому — пану Янові, грай, коню,
 Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
 Йому обіцяли, дары давали, грай, коню,
 Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
 А вун то не взяв, та й не дякував, грай, коню,
 Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
 На Заріночку меджи водами, грай, коню,
 Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
 Ой, там мі пляше красна дівочка, грай, коню,
 Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
 Ой, пляш мі, не пляш, красна дівочко, грай, коню,
 Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
 Бо ти са впала вітязю в руки, грай, коню,
 Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
 А кому-тому — пану Янові, грай, коню,
 Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
 Йому обіцяли, дары давали, грай, коню,
 Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
 А вун то узяв та й подякував, грай, коню,
 Ей, грай, коню, пуд молоденьким панятом.
 По твуй милости, великий рости,
 На свадьбу проси отця-матір для помочі,
 А чесним людям біля весіля.
 Дякуєме, дякуєме, здорові будьте! (206)

***

Меджи водами на Заріночку, пане наш,
 Ей, пане наш, будь ласкавенький та й в нас.
 Грає му там сім коніченьку, пане наш,
 Ей, пане наш, будь ласкавенький та й в нас.
 Ой, грай, не іграй сім коніченьку, пане наш,
 Ей, пане наш, будь ласкавенький та й в нас.
 Бо вы са впали, ой, вітязьові, пане наш,
 Ей, пане наш, будь ласкавенький та й в нас.
 Ой, вітязьові — пану Васильові,²³⁹ пане наш,
 Ей, пане наш, будь ласкавенький та й в нас.

²³⁹ Ім'я того пана, якому співали колядку.

Меджи водами на Заріночку, пане наш,
 Ей, пане наш, будь ласкавенький та й в нас.
 Грає му там красна дівочка, пане наш,
 Ей, пане наш, будь ласкавенький та й в нас.
 Ой, іграй, не іграй, красна дівочко, пане наш,
 Ей, пане наш, будь ласкавенький та й в нас.
 Бо ты са впала, ой, вітязьові, пане наш,
 Ей, пане наш, будь ласкавенький та й в нас.
 Ой, вітязьові, пану Васильові, пане наш,
 Ей, пане наш, будь ласкавенький та й в нас.
 Вінчуєме вам, пане легіню, щастя, здоров'я,
 Щасливий Новий рук на многая і благая літа,
 Пожити добрі до старости. (207)

***

В нашого пана, як стародавно, буг му дав,
 Ей, буг му дав, не позавідуйте, панове братя, буг му дав,
 В нашого пана золоті коники, буг му дав,
 Ей, буг му дав, не позавідуйте, панове братя, буг му дав,
 В нашого пана золоті волички, буг му дав,
 Ей, буг му дав, не позавідуйте, панове братя, буг му дав,
 В нашого пана золоті коровички, буг му дав,
 Ей, буг му дав, не позавідуйте, панове братя, буг му дав,
 В нашого пана золоті гусочки, буг му дав,
 Ей, буг му дав, не позавідуйте, панове братя, буг му дав,
 В нашого пана золоті курочки, буг му дав,
 Ей, буг му дав, не позавідуйте, панове братя, буг му дав,
 Вінчуєме вам, наш пане, щасливі свята пережити,
 Перші і другі, і щасливий Новий рук.
 А в тум Новім році много щастя і здоров'я,
 І вашій пані, і вашим дітям, аби сте пожили
 Усі на многая літа! (208)
 (Співають «Многая літ, благая літ . . .»)

Колядки жидам

Ці дома, дома, наш пан урендаш,
 Мы в тебе.

Просить тя рабин на бесідочку
До себе.

Ніт нього дома, у купецьтві вун є,
Мы в тебе,

Просить тя рабин на бесідочку
До себе.

З купецтва йде, сто волу жене,
Мы в тебе,

Просить тя рабин на бесідочку
До себе. (209)

***

А в нашого Кмітя трьоми синове, дай йому,
Гей, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тім домі.
Єден полетів в широке поле, дай йому,
Гей, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тім домі.
Та він полетів у широке поле — під боры,
Гей, під боры зелены, під зелены яворы.
Та він му доніс медяну голузку — під боры,
Гей, під боры зелены, під зелены яворы.
Другый полетів у широке поле, дай йому,
Гей, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тім домі.
Та він полетів у широке поле — під боры,
Гей, під боры зелены, під зелены яворы.
Та він му доніс срібну голузку — під боры,
Гей, під боры зелены, під зелены яворы.
Третій полетів у широке поле, дай йому,
Гей, дай йому, боже, щастя, здоров'я в тім домі.
Та він полетів у широке поле — під боры,
Гей, під боры зелены, під зелены яворы.
А той му доніс злату голузку — під боры,
Гей, під боры зелены, під зелены яворы. (210)

***

В нашого корчмаря стоять бочечкы, дай боже,
Гей, дай, боже, щастя, здоров'я в тім домі.
Стоять бочечкы — у три шорочкы, дай, боже,
Гей, дай, боже, щастя, здоров'я в тім домі.
А й гусочкы — у три шорочкы, дай, боже,

Гей, дай, боже, щастя, здоров'я в тім домі.
 Дякієме вам за вашы дары,
 Же сте нас шувні обдарували.
 Тому газдові сто літри вина,
 А тій газдині — на руки сына. (211)

***

Козу, цапа удариме, Тобі кожух ушыєме. Такый довгый і кудлатый, Од головы аж по п'яты. Галбу вина, галбу пива, Дашто печеного. А кідь нам не дасте, Та ся погніваме,	Шыткы горці потреплеме, Што в миснику мате. А еден остав, Добрі він там достав. Як го кыйом памацав, Легко він ся зобрацав. Бісовы чорти шувні грают А збойникім ребра ламают.
---	---

(212)

Наш бердарь дубом прыпікав- Зашов ся до богача гріти,
 ся,
 Ішов ледом, ледом поковзнув- Сміються богачовы діти.
 ся.

І балтину ²⁴⁰ він стратив, І бочкору замачав, Ой, як же, ой, так же. На столі пшеничні колачі, Їдять їх великі богачі. Палінку сі попивають, З бердаря ся высмівають, Ой, як же, ой, так же. (213)	Не смійтеся, ворогы, Суть на пецу перогы, Ой, як же, ой, так же.
--	--

***

Погнівався Губа, Губа, на свою жену,
 Же му дала кашу, кашу недоварену.
 А він ся ей опукал, аж му бріг опукал,
 Тому псу старому, тому псу старому.
 Уж зме їли, уж зме пили,
 Уж зме шытко докінчили.

²⁴⁰ Балтина — сокира.

Дай нам, боже, такого, такого,
 Пастырика нового, нового.
 Дякуємо вам за вашы дары,
 Што сте такы богаты дали.
 На бога вас поручиме,
 А останьте здорові! (214)

***

Тихо, хлопці, тихо, хлопці,	За сто златы кепень ²¹⁴ но- силь.
К тому двору прыступайте.	За сто златы, за банкы, за
Бо в тім дворі гандляр бывають,	Бо то чисто батьоровый. ²⁴¹

(215)

Жартівливі колядки

З тамтой страны ярка
 Зелена муравка,
 Там пастыре, пастушкове,
 Їдять кашу з гарчка.
 Радуйтеся, пастушкове,
 Ісус ся народив,
 Як він ся народив,

Бочку вина купив,
 Вшиткых святых почесту-
 вав
 І сам ся кус напив.
 Летить ангел з трубов,
 Трубить пану богу,
 Жебы каждый так повідав:
 — Хвала пану богу! (216)

***

По той страны ярка,
 Зелена полянка,
 Сидять на ній пастушкове,
 Їдять кашу з гарчка.
 Бог нам ся народив,

Бочку вина сплотив.
 Шыткых святых почесту-
 вав
 І сам ся кус напив.
 А мі уж не мав што дати,
 Та мі дав затычку облизати.
 (217)

²⁴¹ Кепень — пальто.

²⁴¹ Батьоровый — дукатовый.

Колядки про Спасителя

Ісус із Дівы народжений,
 Во яслі-соломі єсть положений,
 Котрому дали чисты пеленки,
 І тому співали — Ісус маленький.
 Воли й осли його загрівали,
 Сіно, солону — перину му дали.
 Ой, сіно, сіно, сячене сіно,
 Котре то было подпостелене.
 Кликните ангелы з небес согласны,
 А вы, люди, на землі пойте пісню прекрасну.
 Царіє, трубы, князі, языці розумійте,
 Яко з нами бог.
 Вінчую вам щасливы свята,
 Жебы сте мали вельо радости,
 А мало болести.
 Копа на копі, а сніп на снопі,
 Скач бычку на теличку.
 Дякієме вам за вашы дары.
 За то зостаньте здравы.
 За то, што сте нам дали,
 Дай же вам, боже, щастя много! (218)

***

Дай бог щастя,	Бухтічки
Тому дому.	І яблочка,
Мы співаме	Грушкы —
Пану богу.	Медовничкы.
Малому дітятку —	За наше співання,
Христу — езулятку.	За колядування,
Бетлегеме,	Дай бог щастя,
Народ земе,	Пожегнання!
Мы роздаваме	(219)

***

Кожна епоха мала своїх богів, своїх святих, яких малювала на ікони. Люди цих епох приносили своїм богам жертви, боялися їх, кланялися їм і присвячували їм колядки.

У дохристиянський період наші предки славили своїх богів: Ладу, Коляду, Купала, Весну, Ярила, Морену, Перуна та інших. Крім них в колядках оспівували ще Сонце, Місяць, дощ, яких господарі у піснях вітали як своїх дорогих «гостей», що мали забезпечити добрий урожай, приплід худоби, щасливе подружжя. В колядках бажали щастя господареві, господині, донькам, синам, вдовицям, лицарям-переможцям, панам, але й жидам, про що говорилося вище.

Багато світських колядок з дохристиянського періоду століттями набирало християнські прикмети і в такому виді дійшли до нас. Коли настала християнська ера, яка принесла нового бога — бога-людину, появились християнські колядки, в яких вже оспівувався новонароджений Ісус, його мати Марія, Осиф, три царі зі Сходу, ангели тощо.

В сучасності, коли релігія поволі відсувається на другий план, замість колишніх наших віфлеємців дедалі частіше на їх місці виступають цигани-колядники, які, виспівуючи, спотворюють релігійні тексти і все виходить комічно.

Та й сьогодні творяться нові колядки. Творить їх наша молодь. Замість возів, в'ячок, хустин, перстенів, вина, золота, що входили у зміст дохристиянських колядок, знаходимо поняття автобус, назви модерних танців, замість біблійного містечка Віфлеєма згадуються села й міста Пряшівщини.

Нова колядка — продукт сучасності. Таку колядку наводимо нижче. Це якась тирада, окутана вульгаризмами. Та як би не було — це відбиток сучасної, ідучої до «модернізму», епохи.

Новітня колядка

Колядники: Христос раждається!

Домашні: Славіте єго!

Колядники: Колядувати позвольте?

Домашні: Позволиме, позволиме!

- Колядуйте, лем шумни
Колядочки нам заспівайте!
- Колядники: Заспіваме, заспіваме, якы хочете.
І барз стары і новы учуєте.
- Домашні: Скады стары, скады новы,
Хце́ме знати, жебы знати,
Як за них вам заплатити.
- Колядники: Но та стары там зо Спиша од Любовні,
З Якуб'янох, з Камюнкы, з Орябины,
З Литмановой, зо Сулина і Старины,
Од Легнавы, з Матисовой і Липника,
Де тече уж Попрад — ріка дость велика,
Де є Каче, Кеджельовка, Меджибродже,
Де є Кремпах, і Гранастов, і Заводже,
Де Великий Липник з Фольварком дов'єдна,
Кланяються чудним Татрам од прадавна,
Де Остурня, Годермарк і Любиця,
Де ся давно готовила сливовиця.
З тамады вам заспіваме колядочку,
Пре вашу милу жену і дівочку.
А пре вас, пан домашній, якнайновшу:
Од Бардова, од Свидника, і Буківця,
З Гуменного, і зо Снины і Лабірця.
Од Стропкова, од Чертіжноного, і Старины,
Од Гавая, і Мальцова, і Пстрины,
Од Сташковець, од Орлова, ай з Люцины,
З Орлика, і Мирошова, і з Цернины.
З Пітровой, і з Ортутовой, з Ременины,
Зо Шашовой, з Кийова і Руськой Волі,
Най вам буде гнеська шытко подля вашой
волі.
Най вам гучать у ваших ушах наші пісні,
Най вам будуть і утіхой вашой жізні,
Каждый день і пуцунг дасть вам ваш кат.
Же кто є то? Вы то знате — ваша жена!
Чули зме ей голос перше: як сірена!

Тепер вам, господарко!

(Колядники співають пісні «На Якуб'янській Кечері» та «Кто пие з камюньської щавы»)

На якуб'янській Кечері
Стары бабы пекли жабы.
Прышли з бобальками,
З капустов і сливками.
І з горохом і грулямі,²⁴³
З м'ядом, бобом, оріхами.
З пірним ческом дожаткати,
І перогиска з грушками.
З варом грибы захлипали,
Мужов з м'ядом помазали,
Жебы лем їх любовали.
Як был кінець вечері,
Вшытко стихло на Кечері.

Кто пие з камюньської щавы,
Тому уж не треба кавы.
Так гварили стары люде:
— Тому жыти добрі буде!
Буде мати кров чистеньку,
Дістане шумну дівоньку.
Буде мати добры діти,
Не будуть палінку пити.
Хліба-солонины мають.
І щавы ся нахлипкають,
Як буку повыврастають.

Тепер вам, дівчата!
Од Бардова по Свидник.
У автобуші великий крик.
Не чуєш інше лем свіст,
Пискають свой танець — твіст.

---

²⁴³ Картопля.

Од Свидника по Стропков,
В автобуші — менше слов.
Гей! Там проситься дівча:
Танцюєте ча-ча-ча?
Зо Стропкова по Буковець,
Жують собі люде перець.
Хлопці-дівкы мають глайх,
А вечур танцюють джайф.
З Гуменного по Снину,
Не їдять уж свинину,
Жебы легко танцювали,
Новий танець гали-гали.
Од Снины аж по Ублю,
Ох, я тебе так люблю!
Часто чути ті слова,
То є танець «Боса-нова».
А з Лабірце до Габуры,
Там чардашовы фігуры.
Хоч їх мучит сильний сон,
Та танцюют — медизон.
А чертіжняне веселы,
До танцю суть барз смілы.
Хоць і нога є в гіпсі,
То зато дриндують — ліпсі.
А бехеровляне самі,
Гварят, же знають шімі.
На Дуяві і чардаш,
З польками іде аж, аж.
Шапинець — маленьке село,
Но зато там є весело.
Чардаш, полька — їх танець,
До колечка як вінець.
Кожаны і Штефуров,
Люблять танець із фігуров.
Хоць бы каждый мал манко,
Їх танець є лем — танго.

Од Собоша по Щавник
Іші ніхто не зник.
Жебы холем на двойку
Не танцювал си польку.
Од Прешова до Вранова,
Мода в танцях цілком нова.
Мусят мати малый віс,
Бо танцюють лем леткис.
Од Татар аж по Вигорлат
Румбу, самбу каждый знат.
Пасонбол теж знають.
І слофокс затанцюють.
Од Татар по Вигорлат,
Каждый танцювати знат.
Так руського козака,
Як і того гопака.

А тепер іщі вам, пане газдо!

Мате вельо старости
Од самой молодости.
Хоць жена є і шумна,
Але не барз розумна.
В тім світі уж то так є,
Жена і мужа набиє.
Кедь он на вшытко лем «гей»,
Не поставиться до неї.
Зато мы вам радиме,
Мы жену не судиме.
Най буде каждый хлоп,
Кедь треба — твердий як стовп.
Жену свою най любить,
За другыма не ходит.
Кедь ма «іскушеніє»,
Най лем діти цілує.

Тепер што найважніше,
В Щедрий вечур мілійше:
Слухайте пісні святі,
Событиєм багаті! (220)

МЛАДЕНКИ

(28. XII. с. ст. — 10. I. н. ст.)

На північному Спиші в декотрих українських селах справляли звичай — «младенки». День Младенки²⁴⁴ був звичайний собі робочий день. Тільки в поодиноких селах, як Баєрівці, Шамброн та Тихий Потік, він був напівсвятковим днем. В цей день жінки урочисто одягались у білі кожушки та запинали білі хустини²⁴⁵ — ішли до церкви на відправу. Після відправи — по полудні парафіяни носили священникові «сипку»²⁴⁵.

Тимчасом молодь біля одинадцятої години до полудня сходилась серед села і домовлялась, на чиїх то санях цього року будуть кататися. Незабаром після домовлення приїздили дві фіри із саньми, молодь всідалась на них і, весело співаючи, їхала гуляти за село. Цей звичай — возіння на санях — мабуть залишився тільки в селі Баєрівці на Пряшівщині. Він нагадує собою подібний звичай у росіян, де молодь в часі м'ясниць «каталась» на санях по сусідніх селах.²⁵⁶ Гуляння на санях в часі м'ясниць було також і в чехів.²⁴⁷

У Баєрівцях в той день парубки ходили по хатах оперезані солом'яними перевеслами. Вони пошвикували дівчат березовими прутиками, щоб дівчата були спритними.

У Завадці на Спиші також ходили по хатах парубки «младенкувати» — веселити дівчат. Ходили лише до тої

²⁴⁴ Спогад про 14 (XII) молодців (младенців), яких, за легендою, мав убити цар Ірод, шукаючи між ними нового ізраїльського царя Христа.

²⁴⁵ Сипка (кобилина) — повинне відсипання зерна священникові.

²⁴⁶ К. Голезовский, Обряды русской народной хореографии.

²⁴⁷ Karel Peimál, Český lid, str. 43—44.

Младенки у селі Баєрівці. Їзда через село.

хати, де була дівчина. І вони швикали дівчат прутами, після чого їх вели до одної хати, де їх добре витанцювали. За танці дівчата частували парубків горілкою.

У Тихому Потоці парубки на Младенки вбиралися в маски: «бравту» (невісту), «бравтіяна» (жениха), «солом'яника» та «коминаря» (сажотруса).

Парубки мали з собою «козу» або «туренка» і гармошку і, виграваючи, ішли по селу веселити селян. Увійшовши до хати, співали:

А чи ці дьябол дав

По трьох ковальох на зиму?

Жебы єден ковав,

Жебы міг дорвати фалаток
желіза,

Жебы подковав кордо-
ваны²⁴⁸ чижмы фраїрці.

На Чорній горі будуть гра-
ти,

²⁴⁸ Кордованы — чоботи з козячої шкіри.

Младенки у селі Баєрівці. Карічка.

А другый газдыню любовав,
А тот третій лем ше пленче,
Коло воза пленчешя,

На вербах кухы²⁴⁹ давати.
Жебы сте не были отомны,
Але притомны. (221)

У Дрєниці на Младенки сільська громада завжди вибирала собі сільських слугів: дзвоняря, нічного сторожа, сільського пастуха, гайника і гробаря.

²⁴⁹ Кухы — калачі (нім.).

МІЖСВЯТКИ

(між 7. І. і 19. І.)

Міжсвятки є час від Різдва до Богоявлення — тринадцять днів. Цей відтинок часу селяни назвали так тому, що вони є між двома головними зимовими святами — Різдва і Богоявленням. В цьому часі є два тижні загальниць, коли церква дозволяє своїм вірникам загалом їсти всі м'ясні страви навіть, як вже було згадане, у п'ятниці та в середи. В той час люди дотримувались різних повір'їв, також спостерігали за погодою в усі дванадцять днів, починаючи першим днем після Різдва і кінчаючи днем Богоявлення. Яка буде погода у котрийсь із днів між святками, така буде окремо в кожному місяці, який припаде на призначений день, починаючи першим днем і першим місяцем у році.

Перший день після Різдва мав показати погоду, яка буде у місяці січні. Якщо перший день буде гарний, то й цілий місяць січень буде теплий і грітиме сонечко. А якщо перший день між святками буде похмурний і йтиме сніг, то буде такий і січень. Другий день мав показати, яка буде погода у місяці лютому. Третій — яка буде в березні. І так кожний день між святками показував відповідний місяць року аж до місяця грудня. (222)

За повір'ям у міжсвятках не можна було виконувати такі роботи:

— Не вільно було прясти, щоб не падав град (Рафаївці):

— Не пряти, не мотати ниток на мотовило і золити прядене, щоб вовки й смерть не замоталися до села. Також, щоб коритця цілий рік не були порожні, газдиня випрядала нитку зіпак і прив'язувала її на гряді, де давно клали коритця з мукою (Чабини);

— Дітям не вільно було їсти хліб на дворі, аби вовки не з'їли худоби (Красний Брід);

— Люди нічого не сміли їсти на подвір'ї, аби птахи не «пили» зерно (Олька);

— Не варити стеранку, щоб не падав град (Суків);

— Коли селяни ішли на друге село або кудись інде, не можна було брати з собою кусник хліба, щоб цілий рік був достаток.

НОВИЙ РІК

(1. I. с. ст. — 14. I. н. ст.)

Напередодні Нового року²⁵⁰ молодь влаштовувала музику з танцями. Перед дванадцятою годиною ночі гасять світло і всі очікують прихід Нового року. Коли годинник відіб'є дванадцятую годину, засвічують світло і оплесками вітають Новий рік. Присутні взаємно здоровляться, подаючи одне одному руки, взаємно обцілюються, бажають щасливого року, а в нім багато щастя і здоров'я.

На Україні напередодні Нового року святкувалося українське народне свято Маланки, що відповідає латинському Сільвестрові.²⁵¹ Воно було пов'язане з щедруванням, перевдяганням за Маланку, Василька й діда, з великими гуртовими забавами, ходінням з козою.

На Кубані Маланку святкували 16—19-річні дівчата. Сходилися по двадцять душ і з-поміж себе обирали одну дівчину з вінком на голові в гарній сукні, давали їй в руки перев'язаний жмут сухих васильків і йшли щедрувати. Входили до хати й починали співати: «Маланка ходила, Василька носила . . .»²⁵²

У східній церкві на Новий рік припадає свято хрис-

²⁵⁰ У давнину Новий рік святкували 1 березня. Пізніше його перенесли на 1 вересня. З XVII століття Новий рік переклали на 14 січня за н. ст. Та в декотрих селах Пряшівщини відмічають і нині початок «індиката» або «нового літа» днем 1 вересня. Цією датою починається церковний Новий рік. В той час у церквах відбуваються відправи з молитвами: «Благослови, Господи, вінець літа благости твоєї . . .»

²⁵¹ Сільвестер — останній день року несе ім'я папи римського Сільвестра I, який помер у 335 р.

²⁵² Євген Онацький, Мала українська енциклопедія, стор. 849.

тиянського святителя Василя Великого.²⁵³ Воно пов'язане з кермешами, що відбуваються по селах, де Василь Великий є патроном церкви.

На Новий рік рано вранці попід вікнами хат ходила, виграваючи, циганська капела. Дехто з селян запрошував циган до хати, щоб музиканти грали і в хаті. Тоді домашні радо собі пританцьовували. Музикантів частували горілкою і нагороджували грішми (Красний Брід). В декотрих інших селах цигани-музиканти ходили вигравати й віншувати з Новим роком вже на Сільвестра пізно увечері (Чабини). Крім циган-музикантів пізніше ходили віншувати й хлопці та парубки.

У С л о в і н к а х напередодні Нового року парубки ходили «по бубнуванню». Вони були повдягані у вивернуті кожухи, в руках мали ліщинові прутья, а на них навішані коров'ячі дзвіночки. Парубки бубнували на округлих тепшах, у яких газдині на Великдень пекли паски і дзеленчали попід вікнами хат, співаючи:

До шашу, дівчата до шашу,
Будеме се любить до часу.

Єщи шаловочка не зишла,
Уж се наша любовь розишла. (223)

²⁵³ Василь Великий народився у 329 або у 370 році в Новокесарії. Він за походженням грек. Великим його називають через те, що він у своїй ученості був порівнюваний з патріархами, пророками, апостолами, євангелістами. Свій маєток він роздав бідним християнам, а сам пішов у пустиню. Ходив у чорній одежі, від чого пішла назва чернець. Уклав монашеський статут, як повинні жити чернці. Такі чернці називаються василіянами.

Василь Великий виступив проти аріянізму (навчання, яке заперечує божество Ісуса Христа). Він був архієпископом Кесарії Кападокійської й одним із великих учених католицької церкви східнього обряду.

На його почесність був заснований василіянський чин. Його ім'я також носили декотрі монастирі. Одним із них був і краснобрідський монастир — Монастир чину св. Василя Великого, який існував до першої світової війни, поки його у війну не зруйнували.

На Новий рік уранці господар прокидався, йшов по свіжій воді до ярку, набирав її у відро, кидав туди дрібні монети, і в тій воді з грішми милася вся родина (подібно як на Різдво), щоб у них водилися гроші цілий рік. Коли усі помилася, господар наливав у чарки для кожного члена родини, крім дітей, горілки, і всі бажали одне одному взаємно доброго здоров'я та щоб прибільшилось їм крові. Потім господар брав із мештерниці крачун, вирізав із середини насіння (що там було з усього зерна) і часник, посипав отрубами й свяченою сіллю і ніс худобі. Господар не смів іти до стайні, поки не умився й не випив горілки.

На снідання газдиня варила з молока мачанку, до якої дробили зачерствілий хліб, що лишився від Святого вечора. (224)

На Новий рік палили соломі, на якій під час різдвяних свят на столі лежав крачун. З краю навколо крачуна газдиня відрізувала крайчики і давала з'їсти кожному челядникові. (225)

В Гостовицях брали із стола тієї вівсяної соломи, на якій лежав крачун, і відносили до пелевні. Цю соломі перемішували з іншою або із сіном — робили «стрясанки» — солом'яну мішанину — і клали на драбину худобі. (226)

У Красному Броді господарі на Новий рік виплачували свої борги корчмарям-жидам, аби не залишитися в боргу і в наступному році ніколи не позичати. Щоб борки не могли відібрати молоко від корів, коровам давали їсти сіль, що в ганчірці пеклася у крачуні. (227)

У Збою господар на Новий рік клав на пец стільки жарин, скільки у хаті було челядників. Чия жарина гасла, той челядник, за повір'ям, у наступному році мав умерти. (228)

Коли на Новий рік селяни вставали з ліжка, ніхто не смів глянути у вікно на двір, щоб влітку гайник не побачив їх на шкоді. В той день, як правило, селяни не відвідували один одного, щоб не бути полазником. Тільки в господарських справах, коли було потрібно просити якоїсь поради, чи щось позичити, тоді у таких випадках селянин приходив під вікно хати і звідси говорив про свою річ. (229)

По інших селах полазників вітали, коли приходили тільки чоловіки і то лише з нижнього кінця села. Дуже сердилися, якщо до хати як полазник входила жінка. Де-інде знов кликали до хати малих хлопчиків з вулиці, які вже вміли щось завіншувати віршиками. Але були й такі села, де на Новий рік міг увійти до хати будь-хто: чоловіки й жінки, хлопці й дівчата, молоді й старі — всі, хто бажав щасливого Нового року, щоб він був багатий, а господар мав добрий урожай та хороший приплід худоби, щоб справляли весілля, щоб усе в господарстві велося добре, щоб у хаті був спокій, а між людьми любов.

Найчастіше віншувальниками були хлопчики по 12—14 років. Вони увіходили до хати, ставали біля дверей або посеред хати біля столу, поздоровляли господаря з Новим роком, говорили віншувальні побажання.

А я вам вінчую
 На тот Новий рік,
 Жебы шы вам дав панбіг
 Другого дочекати:
 З меншими гріхи,
 З велику радістю,
 З божу милістю;
 При добрім здрав'ю
 Гойніше, спокійніше,
 Здравіше, урожайніше
 Років пережити.
 Од панів ласку,
 Од людей прязні,
 Од милого бога пожегнан-
 ня.

Вінчую вам, вінчую,
 На тот Новий рік,
 Жебы шы вам телили

А я вам вінчую:
 Ту дочасно, а в
 небі вічно.
 Жебы шы вам вели
 Телички, ягнички,
 Як в лісі єдлички.
 Хлопці — бобуляты,
 Дівчата — кандраты.
 А я вам вінчую,
 Як вам тамты вінчували,
 Кед не штири волы,
 Холем добры два,
 Жебы шы вам тягла
 довга бразда. (230)

***

Бычкы, теличкы,
 Як в полі єдличкы.
 Вінчую вам, вінчую,

На тот Новий рік,
 Жебы вам з пеца
 Вылетів правый бік.
 А з комина — дюра,
 Жебы вам дівка остала
 груба.

Вінчую, вінчую,
 На тот Новый рік,
 Жебы вам панбіг дав
 Тото пережыти,
 А другога ся дожыти.
 Гойніше, спокійніше,
 З меншим гріхом,

Вінчую, вінчую,
 На щеща, на здрав'я,
 На тот Новый рік.
 Щасливо пережыти,
 А ліпшого шя дожыти,
 Гойніше, спокійніше,

Вінчую вам, вінчую,
 На тот Новый рік,
 Жебы вам вылетів
 З пеца правый бік,

Вінчую вам, вінчую,
 Же дашто на пецу чую.
 Кебы сте мі дали скоштува-
 ти,
 Ліпше бы'м знав вам вінчу-
 вати.
 (231)

***

З векшым радостьюм.
 А к тому, што собі пожада-
 те:
 Щастя, здрав'я,
 Миле божське пожегнання.
 Штири волы на дворі,
 А тристо златы на столі.
 (232)

***

Здравше, веселіше.
 Од пана бога ласку,
 Од людей прязні,
 На полю уроду,
 А дома приплоду.
 Слава Ісусу Христу! (233)

***

А з комина штруба,
 Жебы вам остала
 Невіста груба.
 (234)

Вітання Нового року

На Сабинівщині в українських селах Ганігівцях, Дрениці, Лютині та ще в декотрих інших околишніх селах ще не так давно справляли гарний звичай: вітання Нового року «новорічним колачем», що його молодь несла на ялинці, ідучи вверх селом на Новий рік.

Цей новорічний звичай справляли у різних селах в різний

Вітання Нового року в селі Ганигівці.

час. У Г а н і г і в ц я х новорічний калач носили напередодні Нового року. У Л ю т и н і цей звичай справляли на Новий рік після обіду, у Д р є н и ц і з новорічним калачем ходили у перший день після Різдва.

У Л ю т и н і тиждень перед Новим роком дівчата давали парубкам вирубати велику ялинку й дві малі. Дівчата вибирали собі одну хату на нижньому кінці села, де могли вбрати ялинки. На них прив'язували хустини-шаваловки та дівочі парти. Кінці ялинок опірювали гусячим пір'ям, а на верх ялинок надівали калачі-перці. Коли ялинки були вже оздоблені, дівчата вдягались в біле, а кілька з них ішло «ловити» пана (парубка), щоб той ішов нести головну, велику ялинку. Дві менші ялиночки несло двоє панночок (дівчат) років по одинадцять-дванадцять. Парубки не дуже радо хотіли нести ялинку, втікали од дівчат. Але якщо дівчата вже когось із парубків «спіймали», той мусив нести ялинку. Крім того парубок мусив ще поставити літр горілки, якою потім гостилися. Коли такого парубка знаходи-

ли, він брав ялинку і разом з двома дівчатками, що поруч нього по боках несли менші ялинки, йшов горі селом. За ними ішли дівчата двома рядами, а далі — інші селяни. Процесія ішла повільною ходою і всі співали слугівську пісню:

Новий рок, Новий рок,
І нова недзеля,
Саднем за столичок,
Плац мі, газдинь моя!
Плац мі, газдинь моя,
Плац мі до дудка,
Бо я ці робила,
Лем ші на мнє дупла!

Плац мі, газдинь моя,
Плац мі до таляра,
Бо я ці робила,
Цо ж мі розказала!

Далі процесія співала пісні релігійного характеру:

Ішли три кралі з Востока,
Цо ше кланяли самому богу,
Нєшли оні му живу офєру:

Міро, кадило і божу міру.
Єще оні му больше далі,
Же Криста-пана церквом
назвалі.

Біля воріт на подвір'ях стояли селяни і діти, дивлячись на процесію. Парубок вклонявся їм з ялинкою. Дорогою до процесії поступово приєднувалося дедалі більше селян, що виходили з подвір'їв. Між тим на самому верхньому кінці села в хаті, де було домовлено прийняти процесію, дівчата готували гостину. Гостину приготувляли з продуктів, принесених перед тим дівчатами.

На верхньому кінці села, перед дверима, де було домовлено прийняти процесію, процесія співала «Отче наш». Потім «пан» з «паничками», що несли ялинки, а за ними дівчата й інші люди — усі входили до хати. Ялинку ставили на покуті. Тоді дівчата одна перед одною намагались зірвати букет пір'я із вершка головної ялинки, бо, мовляв, ота дівчина, що зірве букет, скоро вийде заміж. Панові та паничкам давали калачі-перці, що були на ялинках. Тим часом сходилися парубки. Вони, за звичаєм, намагались

вкрасти малих «паничок». Коли парубкам це вдавалося, дівчата як «викупне» мусили ставити літр горілки. Під кінець усі, хто там був, гостилися. На гостині не обходилося і без гармошки. (235)

У Ганігівцях «новорічний колач» носили одразу після обіду перед Новим роком. Процесія носила три ялинки. Одну велику, що сягала аж до стелі, коли з нею увіходили до хати, і дві менші. Велику ялинку ніс парубок, одягнений у чорне вбрання. На грудях мав прикріплене пірко з розмарину. Дві менші ялинки несли дівчата. Вони були у білому вбранні, на головах мали вінки.

Ялинку маїли також на нижньому кінці села. Віти ялинок прикрашали пір'ям, на ялинки вішали хустини-шаваловки та дівочі парти. В хаті, куди мала прийти молодь з ялинками, дівчата, які не були залучені до процесії, готували гостину; тут на відміну від Лютини, де продукти приносили дівчата, продукти приносили жінки.

Молодь на нижньому кінці виходила з хати й заводили релігійну пісню:

Ішли три царі з Востока,
Кланялися самому богу.

Несли они му живу оферу:

Міро, кадило і божу миру.
Діва єдина Христа родила.

І Спасителя свойго маєт.
Гвізда прешвітна ясно шьвітила,

Кед панна чиста сына породила.

Породила го во Віфлеємі,
В убогой шопі, на подлой сламі.

Коли ялинку приносили до хати на верхньому кінці села, то старі жінки, що вже їх там очікували, оббирали з ялинок пір'я, яке навесні підкладали під гуси, коли їх садовили на яйця, щоб мати багато гусят. А дівчата обламували з ялинок гілочки, ними шмагали одна одну, щоб скоро вийти заміж.

Після того всі гостилися. Головною їжею на гостині «новорічного колача» були звичайно пироги (вареники), які

тоді всі навмисно їли руками з одної миски. Гостилися до ранку. Якщо ще залишалася горілка, гостина продовжувалась і на другий день. Тоді, як говорили, «глядали Новорічний вечір». (236)

У Дрєниці ялинку носили ще першого дня після Різдва. На віточках ялинок були поприв'язувані червоні рожі (з кольорового паперу). Перед парубком, що ніс ялинку, йшло двоє дівчат. Кожна з них несла на руках у завитому портку калач. З ялинки (тут несли тільки одну ялинку) звисали дві довгі кольорові стрічки, одна направо, а друга наліво від парубка. Кожну стрічку тримала одна дівчина, що йшла обабіч парубка. Ялинку несли з нижнього кінця на вишній з такої хати, де була дівчина-одиначка.

В той день у цьому селі ялинку носило й кілька груп. Наприклад, група 11—12-річних дівчат носила свою ялинку; 15—16-річні дівчата носили свою, а старші дівчата — теж свою ялинку. (237)

Слугівська й новорічна хліб — коляда

У недавньому минулому на Новий рік, але також і у другий Святий вечір (на Щедрий вечір — 18. І. н. ст.) слуги відходили від своїх хлібодарців — сільських газдів, у яких сільська біднота служила наймитами, і переходили на службу до інших господарів. Коли слуги відходили від своїх недобрих господарів, між ними часто доходило до словних сутичок із-за злого заобходження із слугами та служницями з боку домашніх хазяїв. Про погані відносини між слугами і їх господарями нам залишились деякі слугівські пісні.

При відході слуги від господаря, господиня давала йому на дорогу хліб-коляду. Цей хліб-коляду слуга ніс зав'язаним у вузлику на палиці на плечах. Коли такий слуга повертався з хлібом-колядою до рідного села, то хворі люди, які про це дізналися, підходили до нього й просили шматок цього хліба, бо вірили, що від нього, заробленого в кривавім поті, вони виздоровлять.

Про важке становище слуг нам говорять пісні. Це звинувачення поганим господарям і господиням.

Новий рік, Новий рік,
І нова коляда.²⁵⁴
Шеднем концу стола,
Плац мі, газдинь моя!
Плац мі, газдинь моя,
Плац мі до таляра,
Бо я тя слухала,
Цо'з мі розказала.

Кед єсь мі казала
З дверима гримати,
Та я тебе, газдинь,
Мусила слухати!
Новий рік, Новий рік,
Бо уж старый прешов,
Уж я ша зо свойов
Газдыньов розышов. (238)

***

Новый рок, Новый рок,
І нова недзеля,
Саднем за столичок,
Плац мі, газдинь моя.

Плац мі, газдынь моя,
Плац мі до таляра,
Бо я ці робила,
Цо'жь мі розказала.

Плац мі, газдинь моя,
Плац мі й до дутка,
Бо я ці робила,
Лем ші на мене дупла. (239)

***

Новый рік, Новый рік,
І нова неділя,
Сяду за столичок,
Плать мі, газдинь моя.

Дотепер'сь платила
З чортами-дяблами,
Тепер ти мі заплаць,
І зос талярами. (240)

***

Прышов мі Новый рік
І нова неділя,
Служобній челяді
Одбила година.

Выплать ня, газдыньо,
До єдного дутка,
Бо ты сой на мене
Правом ножком дупла.

Правом ножком дупла,
З лівом подупкала,
Нераз я сой, нераз,
В тебе заплакала. (241)

***

Ей, іду годи, іду,

Ей, служебный хліб смач-
ный,

²⁵⁴ Коляда — слугівський хліб.

Уж су на заграді,
Ей, не будем ти, газдынь
Довго на заграді.

Ей, іду годи, іду
Уж су на мурику,
Ей, не будем ти, газдынь,
Довго на язикау.

Ей, коляду мі дали,
З кийом ня вигнали.
Вишли перед ворота,
Назад мня волали.

Ей, кебы то волали:
«Врать се, служебнику!»
Ей, але то волали:
«Врать се ти, збойнику!»

Ей, дякуем ти, газдынь,
За тоту стеранку,
Чо'с мня з ньов кормила
Вечер і заранку.

Ей, бодай тебе, газдынь,
Каріка побила,
Ей, лем за тоту кривду,
Чо си мі робила. (242)

Але є горечный,
Ей, кед мі го давали,
Криво попатряли.

Ей, тельо мі го дали,
Як вербовий листок,
Ей, іші се звідали,
Чи то го з'їм шиток.

Ей, як би'м го не з'їла,
Кед се'м наробила,
Ей, а ти, моя газдынь,
Паленочку пила.

Ей, дякуем ти, газдынь,
За тоты грульочки,
Ей, чо'с мі їх читала,
До таністорочки.

Ей, колядочка моя,
На вербовім кию,
Ах, мамічко моя,
Прийміте же мі ю.

В декотрих селах про Новий рік співаються сумні балади про те, що молода служобна челядь, залишивши свого господаря, не мала куди подітися, бо серед неї були переважно сироти. Співають, що наближається «розходонько» — розхідний рік, тобто Новий рік, коли служобна челядь розходиться зі своїми господарями.

Прышол тот Новый рік
 Молодїй челяді,
 Котры мають вітця, —
 Ідут ку вітцьові,
 Котры мают матір, —
 Ідут ку матері.
 А мы дві сироты,
 Не маме ку кому,
 Лем ку добрым людьом,
 Ку богу милому.
 Взяли ся за ручки
 А пішли през лучкы.
 Нашли они, нашли,
 Церков муровану,
 Церков муровану,
 З каміня тесану.
 Там они клякнули,
 Богу са молили:
 — А, боже, божічку,
 Кебы'с нас выслухал,
 Кебы'с нашой мамкы
 Гробик нам указал.
 Там они клякнули
 Богу са молили:
 — А, боже, божічку,
 Кебы'с нас выслухал,
 Кебы'с нашу мамку

А іде нам, іде
 Тот Новый роченько,
 Молодїй челяді
 Іде розходенько.

Котрі мають вітця, —
 Ідуть ку вітцьові
 А мы дві сироты —
 Не маме ку кому.

Нам догоры піднял.
 А он їх выслухал
 Мамку горі піднял:
 Ножкы до коліна, —
 Сама чиста глина.
 Ручкы здрев'яніли,
 Што на вас робили.
 А ваши оченька
 Мур'яночкы жылі,
 Што на нас, сироты,
 Што на нас смотріли.
 Лем ідьте вы дому
 Ку лихій мачосі,
 Най она вас чеше,
 Най вам їсти дає.
 Як она нас чеше,
 Главками нам трясе,
 Як она нас миє,
 По личках нас биє.
 Одкроїть нам хліба,
 Як буковий листок,
 Та іші нам повість:
 — Не з'їчте го шыток!
 Скоро она, скоро
 Словце выслухала,
 Дрібненькым порошком
 Там ся розсыпала. (243)

***

А мы дві сироты —
 Не маме ку кому,
 Лем ку добрым людьом,
 Гу богу милому.

А взяли ша, взяли,
 За біліцькы ручки,
 Пішли они, пішли,
 През зелені лучкы. (244)

ЩЕДРИЙ ВЕЧІР

(5. I. с. ст. — 18. I. н. ст.)

Щедрий вечір в декотрих селах називали другим Святий вечір (перший був перед Різдвом) (Красний Брід); «розлізний вечір», бо у той день служача молодь (слуги й служниці) подібно як в декотрих селах на Новий рік «розлізалась» — відходила від своїх господарів й шукала заробітку в інших (Варадка). А ще інде його називали «хрещеним вечером». Так його називали на пам'ять того, що Христос хрестився у річці Йордані (Валентівці). Можливо, що в декотрих інших селах цей вечір має ще іншу назву.

Щедрий вечір святкувався подібно як і перший Святий вечір. Люди постили, варили ту саму ритуальну страву, тільки замість крачуна тепер вже пекли «рогачі», а також «боцманки».²⁵⁵ Рогачів пекли стільки, скільки в господаря було волів, а боцманок — скільки господар мав ялівок.

Хліби називалися рогачами тому, що господиня ще перед тим, ніж садовила його у пец на тісті з чотирьох боків хліба робила чотири роги: вказівними пальцями обох рук з протилежних боків тягла по м'якому тісті до середини хліба. Це саме вона робила навхрест з других боків так, що на чотирьох боках хліба сформувалися чотири роги. Пекли також одного рогача з хрестом посередині. Цей рогач потім їли на Щедрий вечір. Хліб рогачами називали ще й тому, що худоба має роги.

Невеличкий хліб-боцманку пекли так, що через тісто хліба робили ярушку. (245)

Інде крім рогачів та боцманок ще пекли «папланок» — невеличке хлібня з білої муки. (Якщо не було білої муки,

---

²⁵⁵ Хліб-полазник.

папланок пекли з чорної муки.) Саджаючи такий папланок у пец, господиня клала на його верх сир. Цей папланок люди їли на сніданок на другий день після Щедрого вечора — на Богоявлення. (246)

На Щедрий вечір люди вже не вносили у хату соломку, але ходили митися на річку як на Святий вечір, і говорили ті ж самі вітальні формули, коли від річки приходили до хати і також всіляко ворожили. У той Щедрий вечір вже не ходили віфлеємці колядувати, не співали колядок. Тепер вже ходили «щедраці» — доростаючі хлопці-щедрувальники, які віншували всього доброго у Новому році.

В декотрих селах крім головних щедрувальників-хлопців ходили щедрувати і парубки. Парубки збирали овес, який потім продавали жидові, а за вторговані гроші замовляли собі музик на час надходячих м'ясниць.

В декотрих селах щедрувати ходили церковні куратори. Вони збирали пряжу для сукання «штрангів» (шнурів) до дзвонів. (Збійне, Вирава).

Про виникнення Щедрого вечора народ створив анекдот: «Якась баба на Святий вечір пішла на ярмарок. Та додому повернулася вже зовсім пізно — аж після тайної вечері. Вже не встигла наварити ритуальну страву, та собі зробила другий Святий вечір». (247)

І на Щедрий вечір люди ворожили та вірили різним повір'ям.

У Вишній Яблінці, коли на Щедрий вечір йшли митися на потік, один господар, як вже помилася його родина, ішов митися останнім, до того ще й зовсім голий. Він домовився з жінкою, щоб вона замкнула двері, а як повернеться з потічка, щоб відчинила йому тоді, як він відповість їй на її запитання: «Є там вонка ясно?» Чоловік на те мав відповісти: «Ясно, ясно, бодай наше зерно догоры росло!» Та господар, коли повернувся від води, на запитання господині забув договорені слова, як мав відповісти. Хвилину постояв під дверима на великому морозі, роздумуючи. Жінка знову повторила запитання: «Є там вонка ясно?» А чоловік, цокотячи зубами від холоду, грізно гарк-

нув: «Ясно, ясно, бодай до тебе трісло!» і від злості наперся плечима на двері та вивалив їх. (248)

Люди вірили, що й на Щедрий вечір опівночі в стайнях між собою говорила худоба. (Мабуть, так здавалось декому, бо тоді у стайнях спали слуги і розмовляли між собою). Також вірили, що у ніч Щедрого вечора напередодні Богоявлення на потоці текло вино. (249)

У чехів є подібне повір'я, коли, ніби, опівночі перед святом трьох кралів (це свято співпадає з нашим Богоявленням) вода міниться на вино.²⁵⁶

Щедрування

Щедрування — це особливе віншування (побажання) усякого добра господарям у Новому році, щоб господарям добре велося в господарстві, на полі, щоб худобі велось добре. По селі ходили хлопці-щедрувальники. В декотрих селах щедрувалося й на Щедрий вечір відразу після обіду. В інших аж на другий день — на Богоявлення. Ходити «по щедруванню» говорилося у таких селах, як Кийов, Тихий Потік, Нижні Репаші, Лівівська Гута, Лівів; «по комедії» називали у Завадці на Спиші; «по коляді» — у Крижах.

Хлопці, що ходили щедрувати, носили з собою лозинові або ліщинові «щедраки» — палиці або пруті, які при щедруванні давали господарям.²⁵⁷ Звичайно хлопці-щедрувальники приносили стільки прутів чи паличок, скільки в господаря було худоби. Прути-щедраки хлопці носили на плечах, а інде везли на санях. Та не в усіх селах щедрувальники носили пруті господарям. Інколи хлопці ходили тільки з хрестиком, зробленим з ліщинової палиці, а ще інде — з трубою з волового рогу та з батіжком.

Щедраки, які господарі діставали від хлопців-щедруваль-

²⁵⁶ Karel Peimal, *Český lid ve svých názorech, obyčájích a pověrách*.

²⁵⁷ У Лівові такі пруті давали дівчата, коли ходили колядувати з образом св. Стефана в другий день після Різдва (Див. розділ «Другий день після Різдва»).

ників, вони відкладали, і навесні ними виганяли худобу на поле. Та головне, ці прутики-щедраки символізували прихід щастя у хату. Господарі вірили, що худоба швидко буде мати рую і корови легко будуть телитися.

У Тихому Потюці щедрувати ходило 5—6 хлопців ще на Щедрий вечір відразу ж після обіду. Вони носили з собою на плечах ліщинові прутки, ходячи від хати до хати, щедрували.

Щедрий вечур, добрый вечур,	Кед не дате колача,
Криста, Криста, Марія,	Виведеме рогача. ²⁵⁸
На престолі стояла,	На поповый переліг,
Три книжечки тримала.	Уб'єме му правый ріг.
А вы люде знайте,	З трубом, трубом трубити,
Бога споминайте,	З хвостом, хвостом хвостити.
Колача нам дайте!	Велкы снопы, густы снопы ту!

Хлопці-щедрувальники давали господареві ліщиновий прут. Він їх ним «вибив», злегка пошвикав, примовляючи: «А за вілми, а за вілми!» Тобто, щоб хлопці добре доглядали влітку волів на пасовищі. За ці прутки щедрувальники діставали від господаря по дві-три крони. Але коли інший господар щедрувальникам не давав нічого, вони йому при відході дразливо говорили:

Перескочила лишка вовка,
Бодай ся вам не зродила ані єдна половка!²⁵⁹ (250)

Цей обрядовий акт «биття» — у нашому випадку пошвикування прутами хлопців-щедрувальників — був за давніх дохристиянських часів ніби переданням «життєвої сили». Колись люди вірили, що кожна річ була насичена особистою силою, яку у різних народів називали по-різному: МАНА, ОРЕНДА тощо. Завдання людини тої доби релі-

²⁵⁸ Рогач — рогата худоба.

²⁵⁹ Половка — полова.

гійного розвитку полягало головним чином в тому, щоб «зберегати по змозі власну життєву силу, вживаючи засобів проти впливу ворожої негативної сили» (а для цього служили так звані очисні чи відвертальні обряди) або щоб «підсилити власну життєву силу притоком інших сил», для чого служили різні засоби биття.²⁶⁰

У Нижніх Репашах хлопці-щедрувальники носили довгі ліщинові палиці, в яких на верху були у розщепі по 2—3 віточки ялинки. Хлопці входили до хати, щедрували ту саму щедрівку, що й у Тихому Потоці, і тільки на кінці щедрівки був додаток: «Дайте кобылі вівса!» Господар давав хлопцям вівса, а вони йому за це давали по 2—3 ліщинові пруди-щедраки. Господар або господиня тими прудами «шмагали» хлопців, які починали підстрибувати, що означало, щоб господареві, коли він буде тими прудами навесні вперше виганяти худобу на поле, вона також бадьоро підстрибувала. Пруди господарі запхали до гною, де вони знаходились аж до весни. Коли господарі перший раз виганяли худобу на пасовище, били тими щедраками худобу по спині.²⁶¹ Цей звичай в 30-х роках наказав місцевий учитель Гриць. (251)

У Лівівській Гуті 2—4 хлопці ходили по щедруванню попід вікнами хат. Щедраки вони носили на плечах. Під вікнами щедрували:

Щедрий вечур,
Добрий вечур,
Шьвітло наставляйте,
Бо бог вічний,
Неконечний,

Народився з панной.
Мы прето сплесуйме.
Богу шя радуйме,
А дітятку, пахолятку,
Крашні зашьпівайме!

Господар виходив на двір і давав хлопцям гроші за ще-

²⁶⁰ Первісне громадянство та його пережитки на Україні. Київ, 1928, I. стор. 22.

²⁶¹ Господарі в тому звичаї виконували обрядовий акт, що часом набрав очисної магічної сили.

дрування, а пруди, які від них діставав, клав під повалу або за драбину. (252)

У В и д р а н і, коли хлопці ходили щедрувати, один з них мав трубу з волового рогу, а другий хлопець — батіжок. Вони, увійшовши до хати, щедрували:

Святый вечур,
Добрий вечур!
А вы, люде, знайте,
Колача нам дайте!

Кедь не дате колача,

Выведеме рогача,
На поповый переліг,
Зломиме му правый ріг
З ріжком,²⁶² з ріжком тру-
бити,
А з батіжком гонити! (253)

Щедрування з П а л о т и:

Святый вечур,
Добрий вечур,
Христа, Христа, Марія,

А нам колача дайте!

Кідь не дате колача,

Выведеме рогача.
Повным рогом трубити,
На колачі робити.

Трий крестикы тримала.
А вы, люде, знайте,
Бога споминайте,

Нам волонькы — вам плах-
тонькы.²⁶³

Нам коровиці — вам яло-
виці.

А вы, люде, знайте,
Бога споминайте,
А нам колача дайте!

Коли на Щедрий вечір хтось чужий входив до хати, то не

²⁶² Ріжок — колядковий атрибут пастушків-щедрувальників, на якому хлопці трубили. Ріжок одночасно являв собою віншувальний атрибут, щоб у селян був повний ріг всякого добра, як у розі богині Фортуни, що виник, коли коза Амальтея, що годувала малого Зевса, зломилася свій ріг об дерево, а одна з німф його підняла, наповнила фруктами і піднесла Зевсові. За це він пообіцяв своїм німфам, що з того «рога попливе все в достатку», що тільки вони забажають.

²⁶³ Вам плахтонька — щоб у господаря завжди було повно чого-небудь.

вітався, як наприклад, на вулиці: «Христос раждається!» але так:

— Ці ту біг.²⁶⁴

— Ту, ту! — відповідали домашні. (254)

Щедрування із С в и д н и ч ч и н и:

Прышли до нас щедраці, ²⁶⁵	А вы, пане, знайте,
Ці готовы колачі?	Бога споминайте,
Ріжком, ріжком, трубити,	А нам, бідным людям,
На колачі робити.	Корец вівса дайте. (255)

Щедрування з інших населених пунктів:

У К р у ж л ь о в і хлопці теж ходили щедрувати з ліщиновими прутами. Підійшовши під двері хати, вони співали:

Шли три кралі од Выходу,	Овечкы ти са помножали,
Кланялися славному богу.	По бараночку попрыношали.
А щєботочка ²⁶⁶ защєботала,	Злата вовнічка, златы бараночки,
Пана господаря до горы звала:	Нам вівса бочку — вам колядочку!
— Устань, устань, пане господарь,	(255)

У З а в а д ц і на Спиші хлопці теж ходили «по щедруванню» (тут це називали «по комедії»). Вони були одягнені у білі широкі ногавиці й у білі широкі сорочки. На голові мали паперові чаков-шапки. За щедрування хлопці отримували гроші, але прутів-щедраків господарям тут не давали. «По комедії» ходили із такою піснею:

²⁶⁴ Біг—бог.

²⁶⁵ Щедраці — щедрувальники.

²⁶⁶ Щєботочка — ластівка.

Нагнівався Кубо
На свою жену,
Же му дала кашу
Недоварену.

Каша была горка,
Жена была полька,
З польського роду.

***

Гурка моя, гурка,
Высока, немала,
Не можем понад ню,

Та мусим под ню.
Беееее!
(256)

В О л ь ц і хлопці ходили щедрувати на Щедрий вечір після вечері. З собою вони носили лозинове пруття. До хати не заходили, тільки під вікнами кричали: «Дозвольте ся нам веселити?» А з хати відзивалися: «Весельтеся, весельтеся!» Тоді хлопці починали співати релігійну пісню «Войордані крещаючися . . .» Як заспівали цю пісню, з хати виходив господар або господиня, давали хлопцям гроші, а вони їм давали один прут. Господар або господиня тим пруттом шмагали хлопців, випроваджуючи їх в дорогу. Потім, коли господар або господиня верталися в хату, то шмагали ще домашню челядь, приповідуючи: «Скач, бычку, на теличку!» Тот прут клали на стіл, а вранці господар виносив його у стайню і клав на мештерну грядку. Цього звичаю господарі дотримувалися тому, щоб корови скоро гедзились і щоб легко телилися. (257)

БОГОЯВЛЕННЯ

(6. I. с. ст. — 19. I. н. ст.)

Богоявлення²⁶⁷ (Руська свічка)²⁶⁸ за церковним звичаєм називається також Водохреща, бо тоді «хрестять», тобто святять, воду. Це слово було відоме ще в XVI столітті. Со-чавська грамота з 1393 р. наводить: На кануні водохрещ. Слово повстало з церковнослов'янського Водокрестіє. По-грецьки це слово називається Єпіфанія.

На Богоявлення віруючі святити воду. Вода святиться рано вранці, до схід сонця. Тільки в селах, які були філіалками, за браком часу воду святити на утрені або на службі божій. Селяни, переважно жінки, йшли до церкви з коновками, глечиками або пляшками з навколо овитим прясмом прядива, щоб не йти до церкви на порожньо. Та цей звичай мав ще й таке значення, щоб в лісах не були голодні вовки і не тяглися до села за поживою, а також, щоб густо тяглося молоко, як з куделі тягнеться прядиво. (258)

В Ч а б и н а х газдиня, помивши на Щедрий вечір посуд, вранці на Богоявлення брала з собою до церкви трохи тих помий, щоб посвятити перед тим, як йти на Йордан (на річку). Ці свячені помії разом з свяченою водою вживали тоді, коли худобині або людині сталося «з оч». (259)

Після закінчення літії²⁶⁹ і великої утрені священник і парафіяни разом з церковними коругвами: білими, зеленими і червоними (чорні залишали в церкві: їх вживали тільки

²⁶⁷ За християнським вченням в часі хрещення Ісуса Христа в річці Йордані бог з'явився у Трійці, тобто у трьох особах: Син хрестився в Йордані, Дух зійшов на нього у виді голуба, а Отець промовив слова: «Сей син є мій возлюблений, о нем же благоволих». Від того, що бог з'явився у трьох особах пішла назва «Богоявлення».

²⁶⁸ Руською свічкою називається тому, що селяни були прапредківської руської віри східного обряду і святити на Йордані свічки.

²⁶⁹ Літія — частина всеношного.

Св'ячення води в селі Койшов.

при похоронах) йшли з церкви до річки посеред села. В Карпатах річка протікає майже кожним селом — крім села Пихні, де річка не протікає селом. На річці вже був зроблений проруб у виді хреста або був тільки звичайним. Проруби серед зимової тьми освічувались свічками в руках церковних кураторів. У головного куратора була трійця. Навколо проруби на чолі з священником згуртовувались парафіяни з начинням. Починалась відправа.

Коли священник закінчив відправу, ставав на грубу дошку, що була покладена поперек проруба, нахилився над водою, дихнув у неї і благословив її на знак того, що вигнав з річки нечистого духа і дав місце духу чистому. Від головного куратора священник брав трійцю і трічі занурював її у воду на знак того, що хрещенням спалюються гріхи,²⁷⁰ і що

²⁷⁰ В цьому обрядному акті — «спалювання гріхів» не є нічим іншим, як запозиченням дохристиянських звичаїв, коли погани кожного місяця перед своїми хатами вночі розкладали вогні і через них перескакували,

треба хоронити одержану у святому хрещенні чистоту, поки свічка життя не погасне. Потім священник ще занурював пальці у воду на знак того, що освяченням води загрибаються й наші гріхи у воду.

Священник кропив проруб свяченою водою, а парафіяни набирали з неї вже «свяченої» води. Досвідченіші чарувальниці виловлювали з води цяпковиння, що цяпкало з трійці у воду, яке опісля вживали для окурювання вух, коли в них стрикало. (260)

Після освячення води люди швидко вмивалися в прорубі на «Йордан-річці» й тричі пришіптували: «Водічко-йорданічко, очисти мня од всякої болести, од всякої хворости, спаси мня». (261)

В декотрих селах жінки тиснулися ближче до священника й смикали його за ризи, щоб їм виріс великий льон. (262)

Коли люди поверталися із посвячення води, тоді господарі йшли на своїх конях на річку, кожний до свого проруба, щоб напоїти коней свяченою водою, аби вони були здорові цілий рік, аби були свіжі як вода. (263)

Коли парафіяни повернулися з свяченою водою додому, брали жмут соломи і водою обприскували навколо хату, щоб нечисті духи не мали приступу до хати. Решту свяченої води відкладали і вживали її в часі потреби, наприклад, для вигнання демонів з людини або коли дитина народилася слабою і з побоювань, що вона вмере без хресту, її хрестили свяченою на Йордан водою. Якщо хтось вмер, то свяченою водою святили його домовину, нею чарували мертвому, щоб його дух «не ходив» після смерті. Нею та-

---

щоб всякі нещастя, які їх могли б постигнути, були в наступному році спалені. Замість того дохристиянського звичаю: щомісяця розкладати вогні, святі отці на 6-му Труляському Соборі встановили мале щомісячне свячення води. Велике свячення води відбувається тільки на Богоявлення. (М. Ш.)

Мале свячення води утвердив Александр, єпископ римський, що жив за царя Адріана, і підтвердив, що ця свячена вода виганяє чародійства і демонів. (Олександр Духнович, Літературний катехис. Будин 1851, стор. 189).

кож обкроплювали обійстя, щоб там не водилися гадюки. (264)

Про те, що люди часто вживали свячену воду насамперед проти всяких нечистих духів, говорить і народна приказка: «Боїться, як чорт свяченой води!»

У Г а ч а в і²⁷¹ свяченою водою посвячували шипшинову палицю, якою навесні перший раз виганяли худобу на поле. (265)

Після посвячення води на Богоявлення по обіді було звичком, що священник з кантором (звичайно це був сільський учитель-дяк) та дзвонарем ходили «по коляді» — посвячувати хати. Священник ніс в руках хрест, кантор — требник (церковну книгу на всякі потреби), а дзвонар — святильницю зі свяченою водою. Деколи дзвонар носив замість святильниці звичайну дінерку, повну води й обвиту прясмом прядива.

Коли колядники підходили до хати, кантор ще перед дверима починав співати: «Во Йордані крещающися . . .» і з співом всі троє увіходили до хати. Священник під супровід співу кантора кропив усі чотири кути хати, потім повертався назад у сіни, кропив і там, а потім ще й комору, яку перед священником швидко відчиняв господар. Потім господар із священником виходили на подвір'я, де священник пару разів кропив водою у відчинені двері до стайні і стодоли. Між тим кантор, поки повернувся священник, докінчував спів.

Колядників за звичаями того чи іншого села селяни наділяли грішми або продуктами. Найбільше з нагороди брав священник, а найменше — дзвонар.

У Г е р л а х о в і на Водохрещення (тут називали «Войордани») за посвячування хат селяни давали гроші, льон і

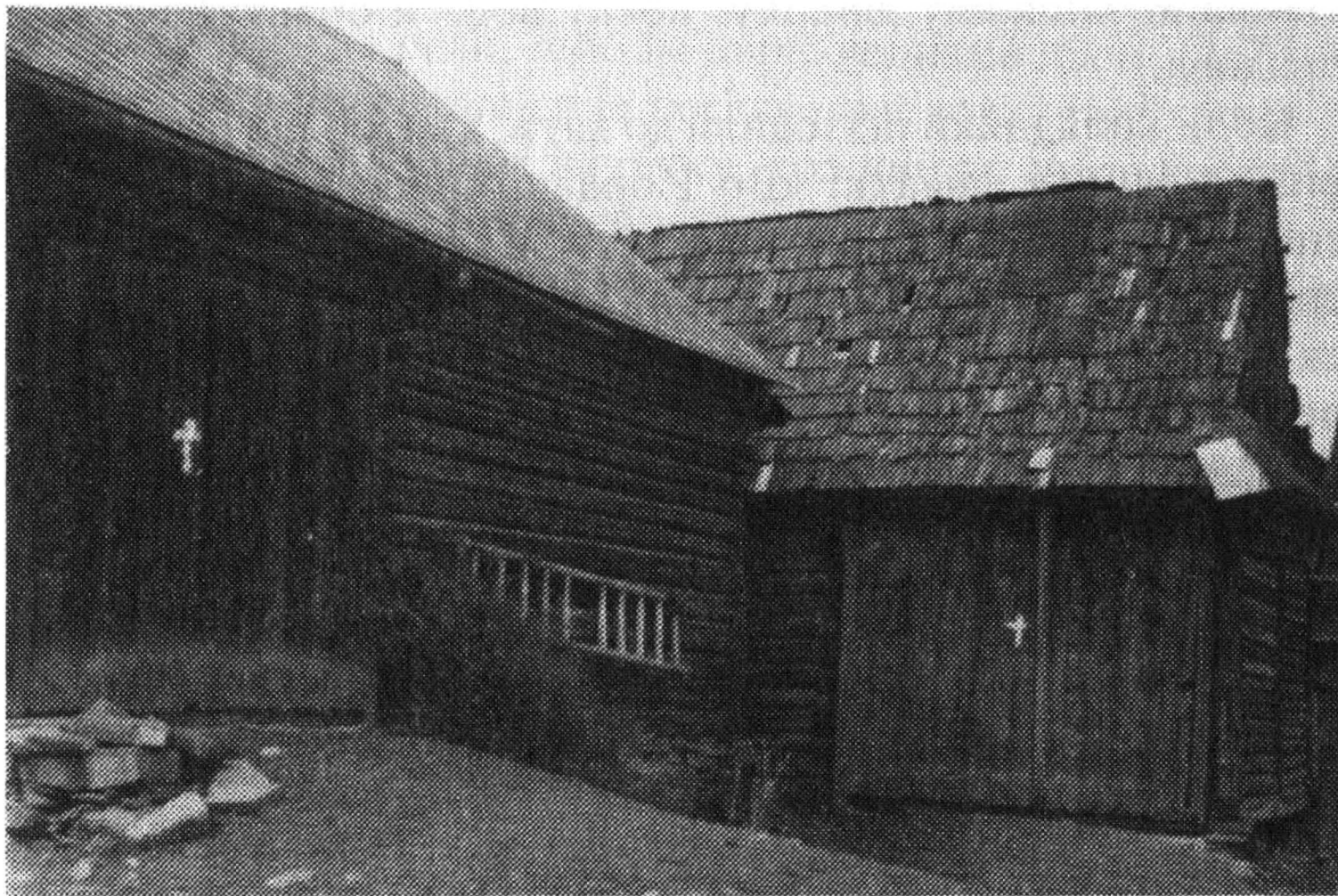
---

²⁷¹ Гачава — колишній український острівець серед словацького середовища. Тут воду святили на Трьох кралів (6. І. за н. ст.), що є адекватне східному Богоявленню. Тут селяни перейшли на новий календар і все є вже під впливом західної церкви.

хліб. Гроші брав піп, а кантор і дзвонар — льон та хліб. (266)

У зв'язку з посвячуванням хат, священик деколи мимоволі й сам брав участь у деяких ворожіннях, бо дотримувався звичаїв свого села. Наприклад, в Удолі, коли священик посвячував хату, повинен був сісти на стілець, на який перед тим господиня клала рушник. По відході священика господиня швидко брала той рушник, підкидала його високо вгору, щоб льон або коноплі тяглися високо до сонця, і приповідала: «Жебы'сь такый великый выріс лен, такый, такый, тааакый!»

Священик при відході ще зазначував крейдою на футрині дверей дату посвячування хати, тобто день Богоявлення — 19. І. і даний рік. (267)

Чарування проти босорок білими хрестиками в селі Якуб'яни.

У Новоселиці на Богоявлення жінки робили на стайняних дверях хрестик з квасу проти нечистої сили, щоб не сталося якесь нещастя. Деколи вживали крейду, якою малювали білий хрестик, інколи хрестик на дверях був з дьогтю.²⁷² (Такі хрестики робили також і перед Юрієм.) (268)

В декотрих селах було звиком ходити по щедруванню не на Щедрий вечір, але у наступний день, тобто на Богоявлення. Так це було і у селі К и й о в. Хлопці-щедрувальники ходили щедрувати по селі з санками, на яких з собою везли повно лозинових або ліщинових прутів. З цих прутів кожному господареві давали стільки, скільки у нього було худоби. Хлопець-щедрувальник, що першим входив у хату, з палиць мав зроблений хрестик. Зайшовши у хату, хлопці співали:

Щедрий вечур, добрый вечур,
 А вы, газдо (або газдынь), знайте,
 Ковача нам дайте!
 Бо кид нам не дате ковача,
 Выведеме вам рогача
 На зеленый переліг,
 Одоб'єме му правый ріг.
 З трубом, трубом трубити,
 З хвостом, хвостом вертіти.
 Ту, тууу!

Якщо домашні давали хлопцям щось за щедрування (зерно або гроші), то вони при відході ще їм забажали:

Скочила лишка до заяця,
 Жебы шя вам зродила лем чиста ряса!

Але, якщо хлопцям не давали нічого, вони їм віншували так:

Скочила лишка до вовка,
 Жебы шя вам зродила лем чиста половка! (269)

В декотрих селах на Богоявлення після обіду хлопці, ходячи по селу, співали колядку про святого Стефана:

---

²⁷² Дьоготь — густа чорна рідина, що виникає при сухій перегінці кам'яного вугілля, дерева чи інших органічних речовин. Вживається для змазування возів (осей). Лемки його називають коломазь.

Швятий Штефан по шьпіваню раз ходил,
 Покля са му сам сын божий народил.
 Над вертепом ясна звізда шьвітила,
 Ніж Марія свого сына родила.
 А де'сь го породила, Марія?
 Во маштальні при быдлятку, лелія.
 А де'сь го повила, Марія?
 Во яселках, на коленках, лелія.
 А де'сь го керстиц давала, Марія?
 В Йордан-водзе, быстрой водзе, лелія.
 А хто му был кресный отец, Марія?
 Од овец молодой бача, лелія.
 А хто му был кресна мати, Марія?
 Жофійка — бачова фраїрка, лелія,
 А прышол Гал²⁷³ та їх розогнал. (270)

На Богоявлення співали колядки, що були пов'язані з річкою Йордан, та інші баладичні пісні про Діву Марію та її сина Ісуса.

Ой, прала дівчина попові ризи, на Йордан,
 На Йордан-воді, на краснім броді, на Йордан.
 Ризи выпрала, перстень стратила, зелена,
 Зелена яблїнь червены ябка родила.
 Ой, іди, мамко, перстень глядати, на Йордан,
 На Йордан-воді, на краснім броді, на Йордан.
 Ой, пішла мамка перстїнь глядати, на Йордан,
 На Йордан-воді, на краснім броді, на Йордан.
 Цїлий світ обышла, перстень не нашла, зелена,
 Зелена яблїнь червены ябка родила.
 Ой, іди, няньку, перстїнь глядати, на Йордан,
 На Йордан-воді, на краснім броді, на Йордан.
 Ой, пішов нянько перстїнь глядати, на Йордан,
 На Йордан-воді, на краснім броді, на Йордан.

²⁷³ Гал — римо-католицький святий (29. XI.). В той день бачі приганяли овец з кошар у село.

Цілий світ обышов, перстень не нашов, зелена,
Зелена яблінь червены ябка родила.

Ой, іди, брате, перстінь глядати, на Йордан.

На Йордан-воді, на краснім броді, на Йордан.

Ой, пішов братик перстінь глядати, на Йордан,

На Йордан-воді, на краснім броді, на Йордан,

Цілий світ обышов, перстінь не нашов, зелена,
Зелена яблінь червены ябка родила.

Ой, іди, сестро, перстінь глядати, на Йордан,

На Йордан-воді, на краснім броді, на Йордан.

Ой, пішла сестра парстінь глядати, на Йордан,

На Йордан-воді, на краснім броді, на Йордан.

Цілий світ обышла, перстінь не нашла, зелена,
Зелена яблінь червены ябка родила.

Ой, іди, мильй, перстінь глядати, на Йордан,

На Йордан-воді, на краснім броді, на Йордан.

І пішов мильй перстінь глядати, на Йордан,

На Йордан-воді, на краснім броді, на Йордан.

І світ обышов, і перстінь нашов, зелена,

Зелена яблінь червены ябка родила.

Ліпшый міленькый, як брат рідненькый, зелена,

Зелена яблінь червены ябка родила. (271)

Балада про ненародженого Ісуса та про коваля, що вже кував цяхи, якими Ісуса приб'ють на хресті.

Як пана Марія

По світі ходила,

Свого сыночка

В животі носила.

Прышла она гу

Єдному ковалю:

— Ковалю, ковалю,

Дайте мі ноцлягу.

— Як же я ті дам,

Трьох товарішів мам.

Водне, вночі кують,

На очка смотріла,

На уха слухала.

— Доткнийся яслічки,

Выроснуть ті ручки,

Доткний ся мі сына,

Будеш уздравлена . . .

Лем она ся доткла,

Дораз ручки мала.

На очка смотріла,

На уха слухала,

Додому біжала,

Світло не згашують.
 — Што такого кують?
 — Три желізны клинці,
 Што будуть прибіяц
 Криста-пана з нима . . .
 Як то услышала,
 Такой ся дале брала,
 Там до єдної станы,
 До пустой машталні.
 През прах прекрочила,
 Сынапородила.
 А другый прекрочила,
 З ним ся зговаряла.
 Прышло гу ним, прышло,
 Ковальове дівча.
 — Дівчатко, дівчатко,
 Колыш пахолятко.
 — Я бы'м колысала,
 Кобы'м ручки мала.

Ручками махала.
 — Мамічко, татичку,
 Дав мі бог ручичкы.
 Дав мі бог ручичкы,
 І пана Марія,
 Што ту чара вечур
 Ноцлягу просила.
 — А я уж ту, боже,
 Не маю жывіння,
 Же єм не почував
 То боже створіння.
 Кобы я то узнав,
 Же она то была,
 Дав бы я постелиц
 Зо стрібла, зо злата,
 А сам бы єм лягнув
 До глины, до блата.
 А під главу камінь,
 Аж на вікы амінь. (272)

Руську свічку (Богоявлення) селяни вважали дуже великим святом, не менш як Різдво.

У той час в Карпатах бувають майже завжди найбільші морози. Селяни з гумором передавли, що цигани в зимі найбільше боялися Руської свічки. Вони тряслися від голоду й холоду, і обдерті, в своїх бідних глиняних хатинках, чекали, коли вже помине Руська свічка. Як тільки свято минало, біля циганських хатинок вже було накидано всяких подертих бочкорят, черевиків, бо, мовляв, цигани їх вже не будуть потребувати: зима вже мірнішала.

Дехто з селян на Руську свічку мав свої прогнози про погоду. Селяни казали, що коли в той день буде тепло і буде капати зі стріх, тоді буде ще довго зима. (273)

М'ЯСНИЦІ

М'ясниці²⁷⁴ припадають на час між двома постами: між Филипівкою — різдвяним постом (сорокаденний різдвяний піст триває від 28. XI. до 6. I. за с. ст.) та великодним, пасхальним або великим постом. Цей другий піст, тобто великодний, на відміну від Филипівки не має точної дати свого початку ані кінця, оскільки належить до кола рухомих великодних свят.

Великдень, як і Різдво, колись святкувались у різні пори року аж до того часу, коли на першому Вселенському Соборі було встановлено, що Великдень буде припадати на першу неділю після повного місяця, що слідує за весняним рівноденням. Ця великодна неділя може припасти на час від кінця березня аж до початку травня. Залежно від того, на який час припаде Великдень, залежить, скільки в даному році буде тижнів м'ясниць. Найменше буває п'ять тижнів, найбільше — дев'ять. М'ясниці починаються першим днем після Богоявлення (Руської свічки) і кінчаються сиропустною неділею перед великодним постом. Внаслідок того маємо короткі та довгі м'ясниці. Короткі м'ясниці встановлюють: Богоявлення та чотири неділі — неділя о Митарі та Фарисеї, неділя о блуднім синові та м'ясопустна і сиропустна неділі. Ці неділі належать також до рухомих свят. З розсягом кількості тижнів м'ясниць всувають за потребою пасхального ключа дальші неділі: неділя Просвічення; неділя після Сошествія святого Яна; Трьохкравева

²⁷⁴ М'ясниці — час веселого, розгульного життя перед великим постом (у певно встановлені тижні), коли у ці дні можна було їсти м'ясо та молочні страви («набіл»). М'ясниці відповідають західно-європейському карнавалові («Октоберфест» в Німеччині), а також у південно-американських країнах, передусім в Бразилії та Аргентині, де відбуваються дуже буйні вуличні гуляння-маскаради. Перший день м'ясниць у нас називають «перший день фашинг», а останній — «пущання» або «остатні фашинги». На Україні перший день м'ясниць називали «колодій».

неділя та інші. Таким чином досягнемо довгих м'ясниць від семи до дев'яти тижнів.

Про короткі м'ясниці (п'ятитижневі) в народі жартома говориться, що в часі них заміж вийдуть і найбридкіші дівки, бо, мовляв парубки не мають часу вибирати. Це до певної міри і оправдовувалося, бо давно батьки, бажаючи скоро оженити своїх синів, послали сватів до дівчат без будь-яких любовних симпатій. Посватали — поженили! Та коли були довгі м'ясниці, парубки мали час на вибір.

М'ясниці — це був найкращий час для справляння весіль, всяких забав: ігор, танців, бо тоді у селян було найменше праці на господарстві. Поле відпочивало під сніговим покривалом. Господарі різали поросят, до млина возили зерно, в тому часі телились корови . . . Просто в такий час вдома було найбільше продуктів і найбільше вільного часу. Публічні забави церква дозволяла тільки до кінця м'ясопустної неділі. Та й в часі м'ясниць — у сиропустному тижні — церква встановляла певні дні, коли заборонялось влаштовувати всякі ігри і забави з танцями, а саме по середах і п'ятницях.

Цікаво знати, звідки походить звичай — м'ясниці, з яких причин церква встановляла піст і звільняла від нього. Причини про звільнення від посту в деякі дні і тижні в часі різдвяних свят, за церковним тлумаченням, такі:

1) звільнення посту від Різдва до Богоявлення церква пояснює: «Ето ділається в вираженіє той радості, которую напольнається сердце вірников по поводу празднованія воплощенія Сына Божія»;

2) дозвіл не постити у Митаревий тиждень пояснюється: «Ето ділається вопервих, чтоб постепенно приготовить вірующих к воздержанію во слідующую сырную неділю соблюдатися имущему, вовторих, чтоб обличити Фарисея, хвастающагося своим двухкратним постом в неділі»;

3) звільнення посту у сиропустнім тижні від «набілу» пояснюється: «Ето ділається, чтоб постепенно приготовить вірующих к великому посту с слідующею неділею начатися имущему».²⁷⁵

Але дійсні причини, чому церква звільняла від посту своїх вірників, також за церковною літературою, є зовсім інші:

«Пост во среду и пяток по установлении церкви нікогда (інколи) вирішається, а сице:

1. В середу и пяток от праздника Рождества Христова до Богоявленія. Причина сему была, бо нікій Исханій в Армені Єритик, в єресі своєї Армянам своим послідователям от Рождества до Богоявленія приказал пост, против сего тайже православныи Епископы своих от поста вирішали.

2. Свободна єсть от поста вся седмица Мытаря и Фарисея, причина сего єсть мирский пост Армян, которым за погубленіє пса Сергієва пост установили, то так сталося: был в Армені нікій проповідник Сергій, он когда от града до града ходил, его пес Арцивурій названий всегда переходил, и возвіщал пришествіє проповідника Сергія; один раз Арцивурій переходил в нікій град, и от звірей нападен, раторган был, которого Сергій горко оплаковал, и ради великого жалю своего, гражданам пост приказал, и сії строго постилися, против сего с. отцы своих православных в тую цілую седмицу вирішили.

3. Разрішена єсть седмица сыропустна в середу, и пяток на сыр, и масло, и яйца. Сіє разрішеніє єсть установленное против Іаковітов и Тетрадитов, в шестом столітіи бывших, которым на сырной седмиці вторник, середу, и четверток аки в образ Иннивитского поста, и покаянія поставилсѧ, и против тіх с. отцы вирішили на цілую седмицу на млеко яствіє». ²⁷⁶

Цей факт згадує і Є. Фенцик у своїй «Літургіці», але трохи інакше.

Що торкається обрядних звичаїв з масками, церква, зро-

²⁷⁵ Євгеній Фенцик, Литургика, глава третя, О постах. Будапешт 1878, стор. 308—309.

²⁷⁶ А. Духнович, Литургическій катихис. О пості, глава 4. Будин 1851, стор. 174—175.

М'ясничні гри в селі Ганигівці.

зуміла річ, мусила рахуватися з дохристиянськими звичаями, які відбувалися у зимовий період, коли наші давні предки у своїх іграх відображали здолаття зими й темряви — зла-демонів і перемогу над зимою й тьмою. Тому у новому кодексі церква дозволяла публічні забави з всякими іграми в масках, які збереглись в народі з давних-давен. Церква тільки гостро забороняла влаштовувати забави з танцями у нею встановлені пости, а саме у різдвяному пості, у великодному, у Петровому (Петрівка), у день усікнення голови Івана Хрестителя та у день воздвиження чесного хреста.

Обрядові звичаї з масками в часі м'ясниць в декотрих наших українських селах, передусім на Шариші: в Ганигівцях, Тихому Потоці, Баєрівцях, Дрениці та на північному Спиші: в Орлові, Орябині, Литмановій і декотрих українських острівцях серед словаків: Завадка, Порац, Словінки, Гелцманівці, Гачава, Койшов, Остурня із-за затримки проникнення цивілізації донині збереглись гарні традиції м'ясниць. Жаль, що вони з кожним роком безслідно зникають.

Обрядові звичаї з масками в декотрих селах починаються вже у третій день після Різдва — на Младенки. В інших селах ще донедавна можна було зустріти ігри з масками і без масок. Ці м'ясничні ігри називають по-різному: «По младенкуваню», «По гейнуваню», «На роваш», «По мішкуваню», «З козою», «Остатні фашинги». Учасники цих ігор вбиралися у маски або натиралися сажею чи фарбою, одягалися у старі кожухи або чуги, виготовляли чучела «кози», «коня», «туренка»²⁷⁷ і з ними ходили по селу розважати людей, за що селяни їм давали зерно, яйця, сало. Назбирані продукти учасники м'ясничних ігор продавали жидові-корчмареві, а за придбані гроші влаштовували собі музику.

По младенкуваню

У Завадці на Спиші парубки ходили «младенкувати» без масок. Ходили тільки туди, де була дівчина. Парубки швикали дівчину прутом, щоб була спритною до роботи. За це вона давала парубкам гроші. Потім парубки з дівчатами сходились до одної хати, де танцювали й веселилися. (274)

У Баєрівцях младенкувати ходили також малі хлопчачки (по четверо-п'ятеро), обв'язані перевеслами. Вони швикали дівчат березовими прутами, щоб були спритними. За це діставали калачик або горішки чи сушені грушки. (275)

По гейнуваню

У Торискаx в середині м'ясниць парубки замовляли собі музику. Після забави ходили «по гейнуваню». Один парубок перевдягався за «бабу», другий — за «діда», і з рештою парубків йшли колядувати по селі. Всі мали на па-

²⁷⁷ Туренко — від назви звіра «тур»

лицях прикріплені дзвінки («ценгови»). Вони йшли селом й співали. Коли «дід» з «бабою» та парубками входили до хати, починали танцювати й співати:

Наша каса худобна,
Чо їй дають, та жебра.

Чи ваїчко, чи хліба,
Чо нам панбог пожегна.

Колядники збирали яйця й зерно. Зібрані продукти продавали корчмареві, щоб мати гроші для покриття видатків за музикантів. (276)

На роваш

В О л ь ш а в и ц і в часі м'ясниць цей звичай справлявся у неділю на день трьох кралів після обіду. Парубки замовляли музик і забава тривала два дні. Переодягнені за «Грубого Янка», за «Грубубабу» парубки приходили до хати, де їх вже чекала молодь. У хаті, де влаштовувалася забава, молодь робила три кола. Перше коло творили дівчата, друге — парубки, а третє коло знову дівчата. В середину третього кола входили «Грубий Янко» та «Груба баба». Вони робили різні витівки, жарти-фіглі, частували горілкою присутню молодь, а вона їм підспівувала:

Пийте, хлопці, вінко,
Бо вода не добра,

Бо по тій водичці
Ящурочки бродза!

Після цієї церемонії грали музики, а молодь танцювала й співала до півночі.

На другий день, в понеділок, дівчата вгощали музикантів сніданком, який самі приготували з принесених продуктів. Гуляння продовжувалось аж до полудня. Після обіду парубки сідали на сани і йшли «по гейнуваню», колядуючи. Парубки заходили до кожної хати і збирали все, хто що давав: зерно, муку, картоплю, яйця, а «Грубий Янко» з «Грубою бабою» ще окремо збирали солонину. Зібрані продукти продавали, а за придбані гроші платили музикантам.

Ввечері розваги продовжувались. Один з парубків брав горщик, другий — пляшку з горілкою. Перший парубок черкав грішми-монетами у горщику, другий кликав дівчат і частував їх горілкою. Парубки по черзі кидали у горщик і запрошували дівчат до танцю. Всі разом співали:

Ей, іде вербунг з гори,
Горе Кошыцями.
Зберай ся, Янічок,
З чорныма очами.

Ей, не звербував я ша,
На сиву м'я вжали,
Ценку кошулечку,
На мнє потаргали. (277)

Звичай «На роваш» подібний до чеського звичаю «Ворачки».²⁷⁸

По мішкуваню

У Ганігівцях в суботу сиропустної неділі 17—18 річні парубки сходились до одної хати на вишньому кінці села, звідки починалася фашингова гра «По мішкуваню». Один парубок перевдягався за «старого». Надівав на себе старий подертий піджак, на плечах йому робили горб з соломи або ганчір'я, через плече перев'язували солом'яним перевеслом, а обличчя й руки натирали сажею, в зубах він мав люльку, а між ногами прив'язаний коров'ячий дзвінок. Інший парубок перевдягався за «стару». «Стара» була одягнена до старого ганчір'я, натерта сажею, через ніс мала перев'язану ганчірку, на руках — «дитину» з соломи. За перевдягненими йшли решта парубків. Один з них ніс кошик на яйця, інший — міх на зерно. Парубки за супроводу гармошки співали різні пісні. «Старі» в хаті танцювали, випрошуючи дарунків для своєї «дитини», та пробували очорнити сажею хатніх. Ті верещали, кричали, відмахувалися, сміялися.

Зібрані продукти парубки продавали, а за гроші замовляли музику. (278)

²⁷⁸ Індрих Індрих, Ходсько. Прага, 1956, стор. 51.

По жидуваню

У Дрєниці понеділок і вівторок першого тижня великого посту після сиропустної неділі ще належали до м'ясиць і в той час можна було влаштовувати розваги. У середу вже починався справжній піст. Парубки ходили «по жидуваню»: збирати яйця. Одного парубка перевдягали за «невісту». Вона несла на руках «дитину», зроблену з ганчірок. Парубки ходили з «невістою» по хатах і просили для «дитини» їсти, тобто продуктів.

У вівторок в свою чергу «по жидуваню» ходили дівчата. Одну дівчину перевдягали за «вдівця», якому на руки давали «дитину». І вони теж збирали для «дитини» яйця, які пізніше продавали і замовляли музикантів. (279)

По джадуваню (по жобраню)

У Великому Липнику парубки одягалися за «джадів» (жебраків) і, колядуючи, збирали продукти.

На волкы до стодолкы,

Недалеко од Пряшова до
Кошыц,

На волкы до леса,

Дало собі дівчаточко чиж-
ми шыц,

Бо шя нам поламали

Дало собі, дало собі подко-
вац,

Яворовы колеса.

Жебы мало на
неджылю танцовац. (280)

З козою

У селі Гачава, де селяни ще й до сьогодні говорять українською говіркою, парубки в кінці м'ясиць у «запустний понеділок» — у понеділок першого тижня великого посту — ходять по селі з «козою», рапачкою і гармошкою. Вони зупинялися під вікнами хат і співали:

Шість дні до тижня,
Седма неділя,
Кеби ти, моя мила,
Раз мня виділа.

Дайте нам, дайте,
Чо нам мате дати,
Бо нам — зима
Под облачком стояти.

За колядування парубкам давали солонину й горіхи.
(281)

Остатні фашинги

Ця назва говорить, що вже приходить кінець фашингам-м'ясницям, настає час, коли люди в декотрих селах ще могли розважатись і незабаром прийде довгий, виснажливий семитижневий великий (великодний) піст.

Ці остатні фашинги відбувалися і у С л о в і н к а х у понеділок після сиропустної неділі. Парубки перевдягались один за «жену», другий за «мужа» і всі разом йшли колядувати по селі. Один з парубків ніс рожень — загострену довгу ліщинову палицю, на яку надівав солонину, що давали селяни. Інший парубок носив кошик на яйця. Потім парубки замовляли музикантів, а із зібраних продуктів робили гостину. Гуляли весь понеділок та ще й у вівторок. А в середу всі люди вже постили. Варили тільки капусту, щоб «вичистити» собі зуби від м'ясних та молочних страв, що вживали протягом фашингів. (282)

В О с т у р н і парубки колядували чомусь ще й в середу (першого тижня великого посту), у так звану попельну середу. Вони збиралися до одної хати, де один перевдягався за «жінку» з «дитиною» на руках, а інші парубки — до вивернутих кожухів. У всіх ноги були обкручені солом'яними перевеслами. Один з парубків носив кошик на яйця, другий — якийсь черепок з рідиною, зробленою із сажі, а третій парубок носив дзвінки, з якими, увійшовши до хати, дзвонив і пискав на гусячому пірку. Парубки в хаті співали:

Аби ще не були од нас виломні,
Але ку нам притомні.
Аби ще нам далі яєчко або две, —
Дарек, бо ме худобні.
Оферуйте на того малючке! (283)

У Завадці крім «младенкуваня», що відбувалося на початку м'ясниць, ще раз справляли м'ясничний звичай на «остатні фашинги». Тепер парубки без всяких масок і переодягань ходили по селі з гармошкою і співали:

Попуд зелений гай
Цеста витоптана.
Цо си, моя мила,
Така заплакана?

Цож би я не була
Така виплакана,
Понехал ме фраїр,
Я остала сама. (284)

У Порачі теж відзначали «остатні фашинги». Парубки-регрути, які мали йти на військову службу, одягались у холошні і у вивернуті кожухи. На голови надівали стародавні крисаки, за якими стирчали пірка, виплетені з соломи. Всі були підперезані солом'яними перевеслами. Першого парубка називали «газдом», другого — «канджур». Хлопці ходили з музикою завчасу рано по хатах. Співали господарські пісні й збирали на рожень сало, а до кошика яйця. Також і гроші. (285)

Давніше в декотрих селах на Спиші, наприклад, у Нижніх Репашах, в часі м'ясниць дівчата ішли на забави (на танці) у вишиваних дрелихових спідницях («кідлях») і у вишиваних пачусняних і фарблених спідницях. У кого з дівчат не було такого вбрання, то жінки насміхалися з такої дівчини, яка, мовляв, не вміє вишивати. (286)

ПУЩАННЯ

Пущання — заговини (говіти — постити), означає, що потрібно закінчувати м'ясниці, поступово спочатку відмовляться від м'ясної страви у м'ясопустну неділю за тиждень до великого посту (ще в часі останнього тижня м'ясниць). Тоді ще цілий тиждень до сиропустної неділі можна було їсти набіл.²⁷⁹ Тою неділею офіційно закінчувалися м'ясниці і наступав великий (великодний) піст. За церковним тлумаченням це пояснюється тим, що «це робиться, щоби поступово приготувати віруючих до Великого посту, який вже починається у наступний тиждень».²⁸⁰

Давніше люди жили бідно, деякі селяни деколи не вибирали термінів, коли і що їсти. Їли будь-коли і що попало під зуб. Трапилось, що дехто їв м'ясо або сало ще й у сиропустний тиждень, коли можна було їсти тільки набіл. Але якщо не було набілу, то їли те, що мали. Таке становище селян влучно характеризує такий випадок:

«Якыйсь давно їв солонину у сиропустнім тижні, а мать ся їсти лем набіл. Та як тот якыйсь, як їв у сиропустну неділю солонину, та хтось, як збачив, та му гварив:

— Та што робиш, чоловіче, же їш солонину, а гнеська є уж піст на м'ясо і солонину! Гнеська є уж сиропустна неділя, та мать ся їсти лем набіл, по білому.

А тот здер скору із солонини і гварить:

— А тото што?! Не по білому?» (287)

Отже, сиропустною неділею (сиропустною вона називалася тому, що серед молочних страв переважав сир) закінчувалися м'ясниці. Але в декотрих селах на Спиші, що сусідять із словацькими селами, відбувались невеличкі забави

²⁷⁹ Набіл — молочні страви: молоко, масло, сир. Тиждень від м'ясопустної до сиропустної неділі є загальницею на набіл.

²⁸⁰ Євгеній Фенцик, Литургика, глава третя, а) О постах. Будапешт 1878, стор. 308-309.

й після офіційного закінчення м'ясниць ще і у понеділок і вівторок, а в інших селах навіть у середу. Тоді селяни полоскали собі горілкою зуби, щоб між ними не залишилося нічого скоромного. Чоловіки звичайно ходили «полоскати зуби» до корчми. Внаслідок релігійних вимог люди були повинні стримуватися від скоромного. Щоб оскоромнити страву, досить було її замішати ложкою, якою перед тим їли скоромне, досить було украяти хліб ножем, яким перед тим різали м'ясо. Коли хворому в пісний день давали їсти скоромне, він, зітхнувши, казав: «Боже, прости мі грішному!»

Пущання подекуди називали «пущаня» (Видрань), «запушки» (Красний Брід), «запостки» (Койшов, Гачава), «остатні фашинги» (Завадка, Словінки).

У той час, коли справляли пущання, люди робили різні комічні витівки, жарти, чарували передусім для того, щоб їм росли великі коноплі та льон, передбачали погоду.

На Лабірщині, в Красному Броді, пущання проводили у вечір сиропустної неділі. Ближчі сусіди — жінки, невістки й дівчата сходилися до котроїсь хати і там розвагами, піснями й гостиною справляли пущання від м'ясниць. У цей день жінки заганяли своїх і чужих дітей до хати, наказуючи їм танцювати, щоб вирости великі коноплі. (288)

У Чабинах на сиропустну неділю ввечері робили ламаник.²⁸¹ Одна дівчина приносила муку, друга — масло, третя — горілку. Вони варили пироги з сиром, кашу і яєчницю, щоб коноплі були м'якими. До хати наганяли сусідських 12—13-річних дівчат, які мали танцювати й підстрибувати, аби коноплі росли високо. Туди приходили й парубки, і всі разом розважалися, гостилися й співали:

Паліночку хуху,
Уж є в моїм бруху.

Бріх ші ся хухоче,
Бо ші ся му хоче.

²⁸¹ Ламаник — гостина. Це типічна назва гостини на закінчення вечорниць, коли парубки ламали дівчатами наверхники на знак того, що вже закінчується важка праця прядіння. В Чабинах цю назву запозичали на день пущання.

Діти з радістю чекали на пуцання, як і на Різдво чи Великдень. (289)

На С п и ш і пуцання відбувалося в понеділок або вівторок першого тижня великого посту. Але в декотрих інших селах, як в Орябині, Остурні, Литмановій, Баєрівцях, Шамброні, Завадці, на Ш а р и ш і у Кийові, Висланці, Ганігівцях, пуцання також справляли ще й у середу.

Формально великий піст починався від понеділка після сиропустної неділі і тривав сім тижнів. Оскільки великий піст має тривати сорок днів, то понеділок і вівторок — два дні з першого тижня великого посту — селяни вважали ще вільними для розваг днями. Подекуди ще й середу.

На пуцання — у ці два дні: у понеділок і вівторок — селяни нічого не робили, тільки взаємно відвідувались, розважались і гостилися. Тоді варили пироги, картоплю, яку їли з капустою, варили або пражили яйця. Яйця їли, щоб забути про всі буйні розваги під час м'ясниць так, як курка забуває про яйце. Також полоскали зуби, тепер вже від набілу.

Ці два дні — понеділок і вівторок — першого тижня великого посту в наших селах називали по-різномну: в Орлові та Ольшавиці їх називали «пущадельними», у Рафаївцях — «кривими», у Кийові, Гачаві та в Койшові — «запостними», в Литмановій, Липові та Орябині — «шаленими», а в дальших селах — «сирними понеділками і вівтірками».

В Ольшавиці в цей день літні господарі та господині сходилися до будь-якої хати і там пили горілку й гостилися. Піднапившись, витівали всякі жарти. Жінки «голили» чоловіків дерев'яними бритвами, а вони «ковали жінок». В цьому селі було заборонено прясти, щоб, мовляв, кури та гуси не мали кривих ніг. (290)

В Орлові у ці пущальні дні всі горшки виварювали від м'ясних та молочних страв, а також виводили масні плями, що були на кахлях (на глиняній печі). (291)

В Орябині масну їжу, що залишалася від м'ясниць, давали циганам. (292)

Та в декотрих селах пущання справлялося ще й в середу. Та й середу називали по-різному. У Ганігівцях, Литмановій та в дальших інших селах середу називали «кливою», у Завадці, Висланці, Остурні, Іглянах (колишній Годермарк) її називали «попельною». В Іглянах її ще називали і «смертною».

У Литмановій в цю «криву середу» не крутили пряжі на козелці і не викручували випратого мокрого одягу, щоб не були кривими діти та курчата. (293)

У Кийові під час взаємних відвідин сусідів, хто з хатніх мав на собі трохи подерте шмаття, на такому його ще більше роздирали. Цю забаву називали «мішкування». (294)

У Баєрівцях жінки перескакували у хаті понад лавки (колись люди їх мали у хатах замість сьогоднішніх стільців чи крісел), щоб великим виріс льон. (295)

У Шамброні, коли селяни вже нажартувались, ішли до церкви на богослуження. Коли задзвонив дзвін, жінки і чоловіки по черзі клякали на коліно. (296)

У Лівові в церкві раз клякали ті, що були з вишнього кінця села, а раз ті, що були з нижнього. (297)

У Висланці у «попельну» середу, коли у хату входив чужий чоловік, газдиня відразу брала попіл і сипала йому під ноги. Інколи цей попіл жінки ще кропили водою, щоб відвідувач ще більше міг собі забруднити ноги. Потім жінка брала шкрептачку, якою чистять картоплю, і того чоловіка починала «мішкувати». (298)

У Завадці в «попельну середу» чоловіки приходили до сусідок і «ковали» жінок. (299)

Та найдовше пущання відбувалось у Ганігівцях. Воно тривало аж п'ять днів: від сиропустної суботи до кривої середи. Тоді жінки танцювали на «довгий лен». Жінки також ходили «по бубнованю» (бубнували на бляшаних тепшах, на яких пекли паски, і від селян збирали яйця, сало та овес. Потім все те продавали у крамаря і купували собі горілку. (300)

Люди в той час: від м'ясопустної до сиропустної неділі на протязі шістьох днів (від понеділка до суботи) слідкували

за погодою і прогнозували погоду на весь рік. Отже, перші два дні — понеділок й вівторок — мали показати, якою буде весна. Якщо у ці два дні було гарно, світило сонце, то вірили, що й весна буде ясною і теплою. Але якщо тоді було похмуро або йшов дощ чи навіть сніжило, то й весна буде мінливою: мокрою, сльотною. Другі два дні мали показати, яким буде літо, а треті два дні — як буде виглядати восени.

Якщо перший день м'ясопустного пуцання був гарний, то таким гарним мав бути і Великдень. (301)

Крім жартівливих витівок, повір'їв та прогнозів про погоду, в декотрих селах були ще звичаї, які мали суспільний характер. Так, наприклад, у Баєрівцях на «криву середу» мешканці села сходилися із селянами з Довгої Луки, які у баєрівчан орендували землю, щоб укласти нову угоду на майбутній рік, а за рік минулий виплатити все необхідне. Потім всі разом йшли до корчми на могорич. (302)

В Орябині на пуцання селяни намагались виплатити корчмареві (жидові) усі свої борги, які у нього мали. Розраховувались як грішми, так продуктами, передусім зерном. При цьому господарі собі підспівували:

М'ясниці шя прешли,	Порахуйме лем шя,
Крива середа йде,	Ты, пархавый жиде! (303)

У Нижніх Репашах кінець м'ясниць господарі проголошували дотепними жартівливими пісеньками:

Фашинги, фашинги,	З'їли зме шовдрини,
Фашингови часи.	З'їчме і колбасы.

А жінки, коли були трохи напідпитку, співали своє:

Пуцання, пуцання,	І я свого пустива,
Кажда свого пуцава.	Бо'м го радо видіва. (304)

ПОКАЖЧИК ЗАПИСІВ

1. Михайло СТАРАНКА, 64-річ., з Гостовиць. Записане у лікарні на Підskalці, Гуменне, 12. 1. 1972 р.
2. Іван СЛУТИЙ, 71-річ., з Великої Поляни. Записане у лікарні на Підskalці, Гуменне, 11. 1. 1972 р.
3. Осиф МУЧИЧКА, 57-річ., Красний Брід, 13. 1. 1961 р.
4. Ганна КОЦУР, 15-річ., студентка,²⁸² Варадка, 1. 8. 1963 р.
5. Грабівчик. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
6. Олена АНГЕЛОВИЧ, 42-річ., Кийов, 31. 7. 1962 р.
7. Свидник. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
8. Марія ДАНЧО, 73-річ., Суха, 2. 2. 1962 р.
9. Христина ГАВУЛА, 30-річ., вчителька, Руська Поруба, 1970 р.
10. Марія ЛЕНАРД, 50-річ., Красний Брід, 1963 р.
11. Альжбета ГОДЕРМАРСЬКА, 68-річ., Гачава, 28. 7. 1962 р.
12. Ганна МЕЛЬНИЧАК, 22-річ., вчителька, Крайня Олька, 4. 9. 1962 р.
13. Михайло ШМАЙДА. Запам'ятане з дитинства.
14. Регетівка. З рукописної писанки.
15. Марія МОЧКОВСЬКА, 24-річ., вчителька, Руське, 7. 3. 1961 р.
16. Ганна ТАПТИЧ, 38-річ., вчителька,²⁸³ Чабини, 1962 р.
17. Юлія ІГНАТКО, 40-річ., Кленова, 17. 10. 1961 р.
18. Ганна ТАПТИЧ, 38-річ., вчителька, Чабини, 1962 р.
19. Марія МОЧКОВСЬКА, 24-річ., вчителька, Руське, 7. 3. 1961 р.
20. Михайло ШМАЙДА. Запам'ятане з дитинства.
21. Ганна ТАПТИЧ, 38-річ., вчителька, Чабини, 1962 р.
22. Регетівка. З рукописної писанки.
23. Ганна ТАПТИЧ, 41-річ., вчителька, Чабини, 1965 р.
24. Свидник. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.

---

²⁸² Переважна частина інформаторів були селяни. Крім них записи були зроблені серед школярів, студентів, вчителів, викладачів вищих учбових закладів, редакторів, акушерок, майстрів, шоферів, священиків і т. п.

²⁸³ Ганна Таптич, вчителька, родом з Чабин, фігурує тут як інформаторка і як авторка фольклорних записів.

25. Ганна ВАНЮГА, 55-річ., Свидник, 10. 11. 1965 р.
26. Свидник. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
27. Вапеник. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
28. Свидник. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
29. Єва ЛОПАТА, 66-річ., Нягів, 2. 1. 1969 р.
30. Катерина ФАЛАТ, 29-річ., Майдан, 16. 1. 1965 р.
31. Михайло ШМАЙДА. Запам'ятане з дитинства.
32. Марія СОПКО, 62-річ., Красний Брід, 9. 5. 1965 р.
33. Ганна КАСА, 70-річ., Суків. Запис Ганни ТАПТИЧ, 17. 1. 1972 р.
34. Ганна Щерба, 40-річ., Гавранець, 3. 2. 1965 р.
35. Марія СОПКО, 62-річ., Красний Брід, 9. 5. 1965 р.
- 35.а Андрій ДУРДАН, 77-річ., з Гостовиць. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 11. 1. 1972 р.
36. Запис зроблений на залізничній станції у Радвані-на-Лабірці від жінки коло 65 років з Ольки, яка не хотіла назвати свого імені.
37. Марія ФЕДОРЦЬО, 65-річ., з Волиці. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 11. 1. 1972 р.
38. Марія ФІЛЯК, 44-річ., Кожухівці, 7. 5. 1962 р.
39. Марія ГВОЗД, 51-річ., Нижня Писана, 5. 2. 1965 р.
40. Йосиф ЛЕЛЬО, 57-річ., Гавранець, 2. 2. 1965 р.
41. Ганна ЩЕРБА, 40-річ., Гавранець. Запис Ганни Таптич.
42. Іван СЛУТИЙ, 71-річ., з Великої Поляни. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 11. 1. 1972 р.
43. Іван ФРАНКО, 50-річ., священник, Порач, 23. 3. 1965 р.
44. Марія СОПКО, 62-річ., Красний Брід, 9. 5. 1965 р.
45. Марія ГВОЗД, 51-річ., Нижня Писана, 5. 2. 1965 р.
46. Петро ДЖМУРА, 66-річ., Лівів, 15. 11. 1966 р.
47. Ганна КОЦУР, 15-річ., студентка, Варадка, 1. 8. 1962 р.
48. Катерина ФАЛАТ, 29-річ., Майдан, 16. 1. 1965 р.
49. Ганна ДЕМЧАК, 47-річ., Лівів, 17. 11. 1972 р.
50. Ганна ТАПТИЧ, 38-річ., вчителька, Чабини, 1962 р.
51. Петро ДЖМУРА, 66-річ., Лівів, 15. 11. 1966 р.
52. Михайло ШМАЙДА. Запам'ятане з дитинства.
53. Єва СОТАК, 62-річ., Валентівці. Запис Ганни ТАПТИЧ, 6. 6. 1971 р.
54. Петро ДЖМУРА, 66-річ., Лівів, 15. 11. 1966 р.
55. Ганна БЕЙДА, 60-річ., Суків, 1955 р.
56. Андрій ЦАПЦАРА, 47-річ., Рожківці, 20. 3. 1961 р.

57. Єва КЕША, 85-річ., Чабини. Запис Ганни ТАПТИЧ, 6. 7. 1971 р.
58. Ганна ПЕТРУШ, 80-річ., Олька. Запис Ганни ТАПТИЧ, 15. 1. 1971 р.
59. Михайло ШМАЙДА. Запам'ятане з дитинства.
60. Федор ПУРДЕШ, 73-річ., Нижній Мирошів, 1978 р.
61. Ганна ТАПТИЧ, 38-річ., вчителька, Чабини, 1962 р.
62. Ганна ДОБДА, 47-річ., Красний Брід, 1962 р.
63. Свидник. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
64. Андрій ДУРДАН, 77-річ., з Гостовиць. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 11. 1. 1972 р.
65. Єва СОТАК, 62-річ., Валентівці. Запис Ганни ТАПТИЧ, 6. 6. 1971 р.
66. Ганна ДОБДА, 47-річ., Красний Брід, 1962 р.
67. Єва СОТАК, 62-річ., Валентівці, 6. 6. 1971 р.
68. Ян ЯЛЬЧ, 62-річ., з Руської Поруби. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 29. 11. 1971 р.
69. Олена РЯБА, 64-річ., Красний Брід, 1965 р.
70. Ян ЯЛЬЧ, 62-річ., з Руської Поруби. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 29. 11. 1971 р.
71. Єва СОТАК, 62-річ., Валентівці, 6. 6. 1971 р.
72. Ганна КЛЕЦ, 40-річ., Красний Брід, 1962 р.
73. Свидник. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
74. Марія ГРИНЬО, 57-річ., Удол, 10. 2. 1965 р.
75. Олена ЛОЙЗО, 56-річ., Валентівці. Запис Ганни ТАПТИЧ, 13. 2. 1971 р.
76. Олена СТРАНКА, 77-річ., Банське, 1962 р.
77. Михайло ШМАЙДА. Запам'ятане з дитинства.
78. Стефан СОТАК, 58-річ., Валентівці. Запис Ганни ТАПТИЧ, 6. 6. 1971 р.
79. Олена ЛАЙЖО, 74-річ., Красний Брід, 1961 р.
80. Єва СОТАК, 62-річ., Валентівці. Запис Ганни ТАПТИЧ, 6. 6. 1971 р.
81. Ганна ТАПТИЧ, 41-річ., вчителька, Чабини, 1965 р.
82. Віра ЛУКАЧ, 13-річ., Вишня Яблінка, 23. 1. 1970 р.
83. Андрій ДУРДАН, 77-річ., з Гостовиць. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 11. 1. 1972 р.
84. Йосиф ДАНКО, 62-річ., Герлахів, 9. 2. 1965 р.
85. Йосиф СТЯМБА, 48-річ., Свидник, 1968 р.
86. Юркова Воля. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.

87. Анастасія МЕДВІДЬ, 48-річ., Палота, 1961 р.
88. Іван ЖАК, 62-річ., Вапеник, 1. 2. 1965 р.
89. Олена СТЕФАНКО, 77-річ., Банське, 1962 р.
90. Ганна ТАПТИЧ, 41-річ., Чабини, 1965 р.
91. Ганна БЕЙДА, 60-річ., Суків, 1965 р.
92. Юлія ДАНКО, 56-річ., Красний Брід, 1963 р.
93. Ганна ДУШАК, 63-річ., Збійне, 1. 12. 1963 р.
94. Ганна МЕЛЬНИЧАК, 27-річ., Крива Олька, 4. 9. 1962 р.
95. Віра ЛУКАЧ, 13-річ., Вишня Яблінка, 23. 1. 1970 р.
96. Єва СОТАК, 62-річ., Валентівці, 6. 6. 1971 р.
97. Запис із Пстрини.
98. Ганна БАЛАЖЧАК, 61-річ., Прислоп, 16. 10. 1961 р.
99. Марія ПИХАНИЧ, 62-річ., Нижня Писана, 4. 2. 1965 р.
100. Іван ГАЛЬ, 60-річ., Красний Брід, 23. 12. 1981 р.
101. Ганна СТЕЗАР, 66-річ., Крива Олька, 1962 р.
102. Петро ДЖМУРА, 66-річ., Лівів, 15. 11. 1965 р.
103. Олена ЛАЙЖО, 74-річ., Красний Брід, 1962 р.
104. Віра ЛУКАЧ, 13-річ., Вишня Яблінка, 23. 1. 1970 р.
105. Олена ЛОЙЗО, 56-річ., Валентівці. Запис Ганни ТАПТИЧ, 13. 2. 1971 р.
106. Ганна ДОБДА, 48-річ., Красний Брід, 1963 р.
107. Бенядиківці. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
108. Ганна ТАПТИЧ, 38-річ., вчителька, Чабини, 1962 р.
109. Марія СОПИРЯК, 30-річ., Красний Брід, 1962 р.
110. Запис із Вагринця.
111. Олена ЛОЙЗО, 56-річ., Валентівці. Запис Ганни ТАПТИЧ.
112. Ганна КОМАН, 62-річ., Красний Брід, 1961 р.
113. Ганна МЕЛЬНИЧАК, 27-річ., Крива Олька, 5. 9. 1962 р.
114. Марія ХУДИНА, 73-річ., Чабини. Запис Ганни ТАПТИЧ, 1962 р.
115. Єва СОТАК, 62-річ., Валентівці. Запис Ганни ТАПТИЧ, 6. 6. 1971 р.
116. Ганна КОМАН, 62-річ., Красний Брід, 1962 р.
117. Іван МОТИКА, 64-річ., Довгуня, 2. 2. 1965 р.
118. Марія ГВОЗД, 51-річ., Вишня Писана, 5. 2. 1965 р.
119. Юлія ДЗЯН, 82-річ., Красний Брід, 1953 р.
120. Іван СЛУТИЙ, 71-річ., з Великої Поляни. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 11. 1. 1972 р.
121. Андрій ДУРДАН, 77-річ., з Гостовиць. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 11. 1. 1972 р.

122. Олена ЧЕРНЕГА, 61-річ., Рунина, 7. 2. 1961 р.
123. Войтех КРАЙКЕВИЧ, 75-річ., Довгуня, 2. 2. 1965 р.
124. Ян ПІНЧАК, Руське, 1962 р.
125. Анастасія МЕДВІДЬ, 48-річ., Палота, 1961 р.
126. Олена ПАПІЯК, 62-річ., Красний Брід, 30. 11. 1964 р.
127. Ганна СТЕЗАР, 66-річ., Крива Олька, 1962 р.
128. Михайло ШМАЙДА. Запам'ятане з дитинства.
129. Іван МОТИКА, 64-річ., Довгуня, 2. 2. 1965 р.
130. Ян ЯЛЬЧ, 62-річ., з Руської Поруби. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 29. 11. 1971 р.
131. Ганна ДЖМУРА, 66-річ., Лівів, 15. 11. 1965 р.
132. Марія МОЧКОВСЬКА, 24-річ., вчителька, Руське, 7. 3. 1961 р.
133. Михайло ШМАЙДА. Запам'ятане з дитинства.
134. Ганна МАРЦИШИН, 32-річ., Ольшавиця, 10. 7. 1963 р.
135. Йосиф ДАНКО, 62-річ., Герлахів, 9. 2. 1972 р.
136. Ганна ПЕТРУНЬ, 60-річ., Банське, 1962 р.
137. Альжбета ЗАКУТЯНСЬКА, 30-річ., Койшов, 24. 7. 1963 р.
138. Марія КУРУЦ, 55-річ., Олька, 1984 р.
139. Терезія ГРОФИК, 77-річ., Орябина, 3. 4. 1963 р.
140. Іван ГАЛЬ, 51-річ., Красний Брід, 1972 р.
141. Ганна РЕШЕТАР, 30-річ., Ортутова, 3. 3. 1963 р.
142. Іван ЯЦУРА, 68-річ., Свидник, 29. 5. 1963 р.
143. Ганна МЕЛЬНИЧАК, 22-річ., Крива Олька, 1962 р.
144. Михайло ШМАЙДА. Запам'ятане з дитинства.
145. Петро ДЖМУРА, 66-річ., Лівів, 15. 11. 1966 р.
146. Ганна ХАЛАХАН, 59-річ., Суків, 1. 2. 1981 р.
147. Василь КОЧЕМБА, священик, Великий Липник, 1966 р.
148. Федір ПУРДЕШ, 73-річ., Нижній Мирошів, 1979 р.
149. Михайло ШМАЙДА. Запам'ятане з дитинства.
150. Олена ЯЛЬЧ, 73-річ., Суків. Запис Ганни ТАПТИЧ. 10. 7. 1971 р.
151. Іван ДОВГУН, 85-річ., Новоселиця, 15. 6. 1961 р.
152. Іван СЕДЛАК, 64-річ., Дрениця, 9. 2. 1965 р.
153. Марія ГАЛЬ, 40-річ., Красний Брід, 6. 8. 1965 р.
154. Єва КЕША, 85-річ., Чабини. Запис Ганни ТАПТИЧ, 6. 7. 1971 р.
155. Стефан ДЕМЧАК, 43-річ., Лівів, 8. 9. 1965 р.
- 155а. Михайло МАСКАЛИК, 80-річ., Великий Буковець, 4. 8. 1968 р.

156. Медведже. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
157. Вишня Ядлова. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
158. Кечківці. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
159. Корейвці. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
160. Свидник. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
161. Герлахів. Запис Андрія ДУЛЕБИ, 1968 р.
162. Зузана ЛЯШ, 50-річ., Баєрівці, 23. 3. 1965 р.
- 162а. Марія ПИХАНИЧ, 62-річ., Вишня Писана, 3. 2. 1965 р.
163. Ганна КОЦУР, 15-річна, студентка, Варадка, 2. 8. 1962 р.
164. Марія ДИКА, 46-річ., Свидник, 1966 р.
165. Михайло КУЦЕР, 66-річ., Меджилабірці, 19. 11. 1980 р.
166. Іван ГАЛЬ, 46-річ., Красний Брід, 6. 1. 1967 р.
167. Ян ЯЛЬЧ, 62-річ., з Руської Поруби. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 29. 10. 1971 р.
168. Андрій ДУРДАН, 77-річ., з Гостовиць. Записане у лікарні на Підскалці, 12. 1. 1971 р.
169. Андрій ЦАПЦАРА, 47-річ., Рожківці, 19.—20. 3. 1961 р.
170. Ганна МЕЛЬНИЧАК, 22-річ., вчителька, Крива Олька, 5. 10. 1962 р.
171. Марія ГАВРИШ, 54-річ., Регетівка, 11. 7. 1962 р.
172. Іван ГАЛЬ, 46-річ., Красний Брід, 6. 11. 1967 р.
173. Ганна ДЖМУРА, 66-річ., Лівів, 15. 11. 1966 р.
174. Зузанна ЛЯШ, 50-річ., Баєрівці, 23. 3. 1965 р.
175. Катерина ПАВЛИЧКО, 24-річ., Нижні Репаші, 1962 р.
176. Анастасія МЕДВІДЬ, 50-річ., Палота, 1963 р.
177. Анастасія МЕДВІДЬ, 50-річ., Палота, 1963 р.
178. Василь РЕМАЧ, 67-річ., з Ублї. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 26. 11. 1971 р.
179. Н. КОВАЛЬ, 30-річ., Олька, 1980 р.
180. Юрій ЯНКО, 70-річ., з Чукаловець. Записане у лікарні на підскалці, Гуменне, 27. 11. 1971 р.
181. Михайло ПРЕКСТА, 65-річ., Прислоп, 1961 р.
182. Андрій ЄВЧИЧ, 60-річ., Руська Волова, 1961 р.
183. Василь РЕМАЧ, 67-річ., з Ублї. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 26. 11. 1971 р.
184. Юрій ШАФРАНКО, 49-річ., Брусниця, 1961 р.
185. Михайло ПРЕКСТА, 65-річ., Прислоп, 1961 р.
186. Марія ДРУГА, 28-річ., Красний Брід, 1962 р.
187. Михайло ПРЕКСТА, 65-річ., Прислоп, 1961 р.
188. Михайло КУЦЕР, 66-річ., Меджилабірці, 19. 11. 1980 р.

189. Юрій РЕГЕН, Кальна Розтока, 1961 р.
190. Андрій БУБАК, 70-річ., Калинів, 1958 р.
191. Юлія ШМАЙДА, 38-річ., Красний Брід, 1962 р.
192. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
193. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
194. Юлія ШМАЙДА, 39-річ., Красний Брід, 1963 р.
195. Андрій ЄВЧИЧ, 60-річ., Руська Волова, 1961 р.
196. Василь РЕМАЧ, 67-річ., з Ублі. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 26. 10. 1971 р.
197. Іван БЕГА, 60-річ., вчитель, Чабалівці, 16. 1. 1979 р.
198. Юлія ШТЕНКО, 63-річ., Видрань, 18. 5. 1968 р.
199. Н. КОВАЛЬ, 30-річ., Олька, 1980 р.
200. Ян ЯЛЬЧ, 62-річ., з Руської Поруби. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 29. 10. 1971 р.
201. Василь ЛОПАТА, 38-річ., бригадир, Чертіжне, 3. 1. 1979 р.
202. Юрій КЛИМИК, 63-річ., Руська Волова, 1961 р.
203. Михайло ЧВИГИНКА, 69-річ., Красний Брід, 1961 р.
204. Іван БЕГА, 60-річ., вчитель, Чабалівці, 16. 1. 1979 р.
205. Іван БЕГА, 60-річ., вчитель, Чабалівці, 16. 1. 1979 р.
206. Андрій ЄВЧИЧ, 60-річ., Руська Волова, 1961 р.
207. Василь РЕМАЧ, 67-річ., з Ублі. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 26. 11. 1971 р.
208. Василь РЕМАЧ, 67-річ., з Ублі. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 26. 11. 1971 р.
209. Михайло ПРЕКСТА, 65-річ., Прислоп, 1961 р.
210. Андрій ДУРДАН, 77-річ., з Гостовиць. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 18. 11. 1971 р.
211. Юрій ЯНКО, 70-річ., з Чукаловець. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 27. 11. 1971 р.
212. Михайло КУЦЕР, 66-річ., Меджилабірці, 19. 11. 1980 р.
213. Михайло ЧВИГИНКА, 69-річ., Красний Брід., 1961 р.
214. Ян ЯЛЬЧ, 62-річ., з Руської Поруби. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 29. 11. 1971 р.
215. Юрій БАНДУРИЧ, 67-річ., з Пудгороді. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 29. 11. 1971 р.
216. Юлія СІЧАК, 55-річ., Калинів, 14. 2. 1962 р.
217. Михайло ЧВИГИНКА, 69-річ., Красний Брід, 1961 р.
218. Марія КУРУЦ, 55-річ., Олька, 1984 р.
219. Ганна ПЕТРУНЬ, 70-річ., Руське, 27. 10. 1960 р.
220. Йосиф ЧЕКАН, священник, 1971 р.

221. Марія БАТИСТ, 56-річ., Тихий Потік, 4. 7. 1963 р.
222. Ганна КИШЕЛЬ, 66-річ., Висланка, 16. 1. 1963 р.
223. Ганна СЕМАН, 56-річ., Словінки, 23. 3. 1965 р.
224. Єва СОТАК, 62-річ., Валентівці, 6. 6. 1971 р.
225. Марія ХУДИНА, 73-річ., Чабини. Запис Ганни ТАПТИЧ. 6. 7. 1971 р.
226. Андрій ДУРГАН, 77-річ., з Гостовиць. Записане у лікарні на Підskalці, Гуменне, 18. 11. 1971 р.
227. Михайло ЧВИГИНКА, 69-річ., Красний Брід, 1961 р.
228. Юрій ХОМА, 73-річ., Збой, 2. 11. 1967 р.
229. Стефан ДЕМЧАК, 43-річ., Лівів, 8. 9. 1966 р.
230. Юрій ПАВЛИЧКО, 66-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.
231. Ганна ПРОКОП, 50-річ., Обручне, 13. 1. 1965 р.
232. Михайло ОРЛОВСЬКИЙ, 44-річ., Довгуня, 9. 2. 1965 р.
233. Петро ДЖМУРА, 66-річ., Лівів, 15. 11. 1966 р.
234. Альжбета МАЙТІН, 66-річ., Дрениця, 9. 2. 1965 р.
235. Верона ПАВЛИК, 58-річ., Лютина, 27. 1. 1965 р.
236. Марія ШУЄТ, 41-річ., Ганігівці, 18. 2. 1965 р.
237. Марія ОЛЕЯР, 76-річ., Дрениця, 9. 2. 1965 р.
238. Катерина ПАВЛИЧКО, 24-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.
239. Верона ПАВЛИК, 58-річ., Лютина, 27. 1. 1965 р.
240. Андрій РУДЛОВЧАК, 58-річ., редактор, Пряшів, 1963 р.
241. Федір ПУРДЕШ, 73-річ., Нижній Мирошів, 1979 р.
242. Іван ФРАНКО, 50-річ., Порац, 23. 3. 1965 р.
243. Федір ПУРДЕШ, 73-річ., Нижній Мирошів, 1979 р.
244. Ганна ГУМЕННИК, школярка, Кечківці, 21. 1. 1967 р.
245. Ганна ПЕТРУШ, 80-річ., Олька. Запис Ганни ТАПТИЧ, 15. 1. 1971 р.
246. Анастасія МЕДВІДЬ, 53-річ., Палота, 1963 р.
247. Стефан СОТАК, 58-річ., Валентівці, 6. 7. 1971 р.
248. Віра ЛУКАЧ, школярка, 13-річ., Вишня Яблінка, 23. 1. 1970 р.
249. Ганна ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
250. Марія ГРОМ'ЯК, акушерка, Тихий Потік, 24. 3. 1965 р.
251. Катерина ПАВЛИЧКО, 24-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.
252. Катерина КИЙОВСЬКА, 75-річ., Лівівська Гута, 1982 р.
253. Юлія СОПИРА, 82-річ.; Видрань, 1982 р.
254. Анастасія МЕДВІДЬ, 53-річ., Палота, 1963 р.
255. Ганна ЩЕРБА, 62-річ., Свидник, 13. 5. 1965 р.
256. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка на Спиші, 30. 3. 1965 р.

257. Ганна ПЕТРУШ, 80-річ., Олька. Запис Ганни ТАПТИЧ, 15. 7. 1971.
258. Анастасія МЕДВІДЬ, 53-річ., Палота, 1963 р.
259. Ганна ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
260. Анастасія МЕДВІДЬ, 53-річ., Палота, 1963 р.
261. Юлія СОПИРА, 82-річ., Видрань, 1962 р.
262. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
203. Ганна ПЕТРУШ, 80-річ., Олька. Запис Ганни ТАПТИЧ, 15. 7. 1971 р.
264. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 11. 11. 1963 р.
265. Марія ЗВІРИНСЬКА, Гачава, 22. 7. 1963 р.
266. Йосиф ДАНКО, 63-річ., Герлахів, 9. 2. 1965 р.
267. Ганна КНАП, 41-річ., Удол, 10. 2. 1965 р.
268. Марія ДОВГУН, 40-річ., Новоселиця, 3. 2. 1966 р.
269. Ганна ПАВЛОВСЬКА, 24-річ., Київ, 18. 8. 1962 р.
270. Софія ХОМА, 79-річ., Крижі, 2. 9. 1965 р.
271. Леон ВИШНЬОВСЬКИЙ, 77-річ., Меджилабірці, 13. 3. 1964 р.
272. Олена РУДА, 62-річ., Вапеник, 1. 2. 1965 р.
273. Ганна ПАПІЯК, 63-річ., Красний Брід, 1962 р.
274. Ганна БУЧКО, 53-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
275. Іван КОРМОШ, 75-річ., Баєрівці, 24. 3. 1965 р.
276. Ганна КАШПЕР., 50-річ., Ториски, 30. 3. 1965 р.
277. Ганна МАРУШАК, 32-річ., Ольшавиця, 10. 7. 1963 р.
278. Марія ШУФЛІТ, 44-літ., Ганігівці, 6. 3. 1965 р.
279. Іван СЕДЛАК, 64-річ., Дрениця, 18. 2. 1965 р.
280. Ольга ХАБОР, 24-річ., Великий Липник, 1963 р.
281. Марія ЗВІРИНСЬКА, Гачава, 23. 7. 1962 р.
282. Олена ФЕТ, 62-річ., Словінки, 7. 7. 1962 р.
283. Ян ВАСИНЧАК, 54-річ., Остурня, 7. 7. 1962 р.
284. Ганна БУЧКО, 53-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
285. Іван ФРАНКО, 50-річ., Порач, 23. 3. 1965 р.
286. Юрій ПАВЛИЧКО, 66-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.
287. Юлія ШМАЙДА, 38-річ., Красний Брід, 1962 р.
288. Марія ЛЕНАРД, 52-річ., Красний Брід, 4. 11. 1964 р.
289. Юрій РУДЯК, 60-річ., Чабини, 1982 р.
290. Ганна МАРУШАК, 32-річ., Ольшавиця, 10. 3. 1963 р.
291. Марія ФЕЦКО, 36-річ., Орлів, 2. 7. 1963 р.
292. Терезія ГРОФИК, 71-річ., Орябина, 3. 7. 1963 р.
293. Петро ГЛИНКА, 90-річ., Литманова, 3. 7. 1963 р.

-
294. Олена АНГЕЛОВИЧ, 42-річ., Кийов, 31. 7. 1962 р.
  295. Іван КОРМОШ, 75-річ., Баєрівці, 24. 3. 1965 р.
  296. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка на Спиші, 30. 3. 1965 р.
  297. Юрій ДЖМУРА, 87-річ., Лівів, 12. 7. 1963 р.
  298. Марія ПШТЕЙ, 69-річ., Висланка, 16. 7. 1963 р.
  299. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
  300. Марія ШУФЛІТ, 44-річ., Ганігівці, 6. 3. 1965 р.
  301. Марія ГВОЗД, 51-річ., Вишня Писана, 15. 2. 1965 р.
  302. Іван КОРМОШ, 75-річ., Баєрівці, 24. 3. 1965 р.
  303. Терезія ГРОФИК, 71-річ., Орябина, 3. 7. 1963 р.
  304. Юрій ПАВЛИЧКО, 66-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.

257. Ганна ПЕТРУШ, 80-річ., Олька. Запис Ганни ТАПТИЧ, 15. 7. 1971.
258. Анастасія МЕДВІДЬ, 53-річ., Палота, 1963 р.
259. Ганна ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
260. Анастасія МЕДВІДЬ, 53-річ., Палота, 1963 р.
261. Юлія СОПИРА, 82-річ., Видрань, 1962 р.
262. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
203. Ганна ПЕТРУШ, 80-річ., Олька. Запис Ганни ТАПТИЧ, 15. 7. 1971 р.
264. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 11. 11. 1963 р.
265. Марія ЗВІРИНСЬКА, Гачава, 22. 7. 1963 р.
266. Йосиф ДАНКО, 63-річ., Герлахів, 9. 2. 1965 р.
267. Ганна КНАП, 41-річ., Удол, 10. 2. 1965 р.
268. Марія ДОВГУН, 40-річ., Новоселиця, 3. 2. 1966 р.
269. Ганна ПАВЛОВСЬКА, 24-річ., Кийов, 18. 8. 1962 р.
270. Софія ХОМА, 79-річ., Крижі, 2. 9. 1965 р.
271. Леон ВИШНЬОВСЬКИЙ, 77-річ., Меджилабірці, 13. 3. 1964 р.
272. Олена РУДА, 62-річ., Вапеник, 1. 2. 1965 р.
273. Ганна ПАПІЯК, 63-річ., Красний Брід, 1962 р.
274. Ганна БУЧКО, 53-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
275. Іван КОРМОШ, 75-річ., Баєрівці, 24. 3. 1965 р.
276. Ганна КАШПЕР., 50-річ., Ториски, 30. 3. 1965 р.
277. Ганна МАРУШАК, 32-річ., Ольшавиця, 10. 7. 1963 р.
278. Марія ШУФЛІТ, 44-літ., Ганігівці, 6. 3. 1965 р.
279. Іван СЕДЛАК, 64-річ., Дрениця, 18. 2. 1965 р.
280. Ольга ХАБОР, 24-річ., Великий Липник, 1963 р.
281. Марія ЗВІРИНСЬКА, Гачава, 23.7. 1962 р.
282. Олена ФЕТ, 62-річ., Словінки, 7. 7. 1962 р.
283. Ян ВАСИНЧАК, 54-річ., Остурня, 7. 7. 1962 р.
284. Ганна БУЧКО, 53-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
285. Іван ФРАНКО, 50-річ., Порач, 23. 3. 1965 р.
286. Юрій ПАВЛИЧКО, 66-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.
287. Юлія ШМАЙДА, 38-річ., Красний Брід, 1962 р.
288. Марія ЛЕНАРД, 52-річ., Красний Брід, 4. 11. 1964 р.
289. Юрій РУДЯК, 60-річ., Чабини, 1982 р.
290. Ганна МАРУШАК, 32-річ., Ольшавиця, 10. 3. 1963 р.
291. Марія ФЕЦКО, 36-річ., Орлів, 2. 7. 1963 р.
292. Терезія ГРОФИК, 71-річ., Орябина, 3. 7. 1963 р.
293. Петро ГЛИНКА, 90-річ., Литманова, 3. 7. 1963 р.

-
294. Олена АНГЕЛОВИЧ, 42-річ., Кийов, 31. 7. 1962 р.
  295. Іван КОРМОШ, 75-річ., Баєрівці, 24. 3. 1965 р.
  296. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка на Спиші, 30. 3. 1965 р.
  297. Юрій ДЖМУРА, 87-річ., Лівів, 12. 7. 1963 р.
  298. Марія ПІШТЕЙ, 69-річ., Висланка, 16. 7. 1963 р.
  299. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
  300. Марія ШУФЛІТ, 44-річ., Ганігівці, 6. 3. 1965 р.
  301. Марія ГВОЗД, 51-річ., Вишня Писана, 15. 2. 1965 р.
  302. Іван КОРМОШ, 75-річ., Баєрівці, 24. 3. 1965 р.
  303. Терезія ГРОФИК, 71-річ., Орябина, 3. 7. 1963 р.
  304. Юрій ПАВЛИЧКО, 66-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.

189. Юрій РЕГЕН, Кальна Розтока, 1961 р.
190. Андрій БУБАК, 70-річ., Калинів, 1958 р.
191. Юлія ШМАЙДА, 38-річ., Красний Брід, 1962 р.
192. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
193. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
194. Юлія ШМАЙДА, 39-річ., Красний Брід, 1963 р.
195. Андрій ЄВЧИЧ, 60-річ., Руська Волова, 1961 р.
196. Василь РЕМАЧ, 67-річ., з Ублі. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 26. 10. 1971 р.
197. Іван БЕГА, 60-річ., вчитель, Чабалівці, 16. 1. 1979 р.
198. Юлія ШТЕНКО, 63-річ., Видрань, 18. 5. 1968 р.
199. Н. КОВАЛЬ, 30-річ., Олька, 1980 р.
200. Ян ЯЛЬЧ, 62-річ., з Руської Поруби. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 29. 10. 1971 р.
201. Василь ЛОПАТА, 38-річ., бригадир, Чертіжне, 3. 1. 1979 р.
202. Юрій КЛИМИК, 63-річ., Руська Волова, 1961 р.
203. Михайло ЧВИГИНКА, 69-річ., Красний Брід, 1961 р.
204. Іван БЕГА, 60-річ., вчитель, Чабалівці, 16. 1. 1979 р.
205. Іван БЕГА, 60-річ., вчитель, Чабалівці, 16. 1. 1979 р.
206. Андрій ЄВЧИЧ, 60-річ., Руська Волова, 1961 р.
207. Василь РЕМАЧ, 67-річ., з Ублі. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 26. 11. 1971 р.
208. Василь РЕМАЧ, 67-річ., з Ублі. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 26. 11. 1971 р.
209. Михайло ПРЕКСТА, 65-річ., Прислоп, 1961 р.
210. Андрій ДУРДАН, 77-річ., з Гостовиць. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 18. 11. 1971 р.
211. Юрій ЯНКО, 70-річ., з Чукаловець. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 27. 11. 1971 р.
212. Михайло КУЦЕР, 66-річ., Меджилабірці, 19. 11. 1980 р.
213. Михайло ЧВИГИНКА, 69-річ., Красний Брід., 1961 р.
214. Ян ЯЛЬЧ, 62-річ., з Руської Поруби. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 29. 11. 1971 р.
215. Юрій БАНДУРИЧ, 67-річ., з Пудгороді. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 29. 11. 1971 р.
216. Юлія СІЧАК, 55-річ., Калинів, 14. 2. 1962 р.
217. Михайло ЧВИГИНКА, 69-річ., Красний Брід, 1961 р.
218. Марія КУРУЦ, 55-річ., Олька, 1984 р.
219. Ганна ПЕТРУНЬ, 70-річ., Руське, 27. 10. 1960 р.
220. Йосиф ЧЕКАН, священик, 1971 р.

221. Марія БАТИСТ, 56-річ., Тихий Потік, 4. 7. 1963 р.
222. Ганна КИШЕЛЬ, 66-річ., Висланка, 16. 1. 1963 р.
223. Ганна СЕМАН, 56-річ., Словінки, 23. 3. 1965 р.
224. Єва СОТАК, 62-річ., Валентівці, 6. 6. 1971 р.
225. Марія ХУДИНА, 73-річ., Чабини. Запис Ганни ТАПТИЧ. 6. 7. 1971 р.
226. Андрій ДУРГАН, 77-річ., з Гостовиць. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 18. 11. 1971 р.
227. Михайло ЧВИГИНКА, 69-річ., Красний Брід, 1961 р.
228. Юрій ХОМА, 73-річ., Збой, 2. 11. 1967 р.
229. Стефан ДЕМЧАК, 43-річ., Лівів, 8. 9. 1966 р.
230. Юрій ПАВЛИЧКО, 66-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.
231. Ганна ПРОКОП, 50-річ., Обручне, 13. 1. 1965 р.
232. Михайло ОРЛОВСЬКИЙ, 44-річ., Довгуня, 9. 2. 1965 р.
233. Петро ДЖМУРА, 66-річ., Лівів, 15. 11. 1966 р.
234. Альжбета МАЙТІН, 66-річ., Дрениця, 9. 2. 1965 р.
235. Верона ПАВЛИК, 58-річ., Лютина, 27. 1. 1965 р.
236. Марія ШУЄТ, 41-річ., Ганігівці, 18. 2. 1965 р.
237. Марія ОЛЕЯР, 76-річ., Дрениця, 9. 2. 1965 р.
238. Катерина ПАВЛИЧКО, 24-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.
239. Верона ПАВЛИК, 58-річ., Лютина, 27. 1. 1965 р.
240. Андрій РУДЛОВЧАК, 58-річ., редактор, Пряшів, 1963 р.
241. Федір ПУРДЕШ, 73-річ., Нижній Мирошів, 1979 р.
242. Іван ФРАНКО, 50-річ., Порач, 23. 3. 1965 р.
243. Федір ПУРДЕШ, 73-річ., Нижній Мирошів, 1979 р.
244. Ганна ГУМЕННИК, школярка, Кечківці, 21. 1. 1967 р.
245. Ганна ПЕТРУШ, 80-річ., Олька. Запис Ганни ТАПТИЧ, 15. 1. 1971 р.
246. Анастасія МЕДВІДЬ, 53-річ., Палота, 1963 р.
247. Стефан СОТАК, 58-річ., Валентівці, 6. 7. 1971 р.
248. Віра ЛУКАЧ, школярка, 13-річ., Вишня Яблінка, 23. 1. 1970 р.
249. Ганна ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
250. Марія ГРОМ'ЯК, акушерка, Тихий Потік, 24. 3. 1965 р.
251. Катерина ПАВЛИЧКО, 24-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.
252. Катерина КИЙОВСЬКА, 75-річ., Лівівська Гута, 1982 р.
253. Юлія СОПИРА, 82-річ.; Видрань, 1982 р.
254. Анастасія МЕДВІДЬ, 53-річ., Палота, 1963 р.
255. Ганна ЩЕРБА, 62-річ., Свидник, 13. 5. 1965 р.
256. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка на Спиші, 30. 3. 1965 р.

257. Ганна ПЕТРУШ, 80-річ., Олька. Запис Ганни ТАПТИЧ, 15. 7. 1971.
258. Анастасія МЕДВІДЬ, 53-річ., Палота, 1963 р.
259. Ганна ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
260. Анастасія МЕДВІДЬ, 53-річ., Палота, 1963 р.
261. Юлія СОПИРА, 82-річ., Видрань, 1962 р.
262. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
203. Ганна ПЕТРУШ, 80-річ., Олька. Запис Ганни ТАПТИЧ, 15. 7. 1971 р.
264. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 11. 11. 1963 р.
265. Марія ЗВІРИНСЬКА, Гачава, 22. 7. 1963 р.
266. Йосиф ДАНКО, 63-річ., Герлахів, 9. 2. 1965 р.
267. Ганна КНАП, 41-річ., Удол, 10. 2. 1965 р.
268. Марія ДОВГУН, 40-річ., Новоселиця, 3. 2. 1966 р.
269. Ганна ПАВЛОВСЬКА, 24-річ., Київ, 18. 8. 1962 р.
270. Софія ХОМА, 79-річ., Крижі, 2. 9. 1965 р.
271. Леон ВИШНЬОВСЬКИЙ, 77-річ., Меджилабірці, 13. 3. 1964 р.
272. Олена РУДА, 62-річ., Вапеник, 1. 2. 1965 р.
273. Ганна ПАПІЯК, 63-річ., Красний Брід, 1962 р.
274. Ганна БУЧКО, 53-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
275. Іван КОРМОШ, 75-річ., Баєрівці, 24. 3. 1965 р.
276. Ганна КАШПЕР., 50-річ., Ториски, 30. 3. 1965 р.
277. Ганна МАРУШАК, 32-річ., Ольшавиця, 10. 7. 1963 р.
278. Марія ШУФЛІТ, 44-літ., Ганігівці, 6. 3. 1965 р.
279. Іван СЕДЛАК, 64-річ., Дрениця, 18. 2. 1965 р.
280. Ольга ХАБОР, 24-річ., Великий Липник, 1963 р.
281. Марія ЗВІРИНСЬКА, Гачава, 23.7. 1962 р.
282. Олена ФЕТ, 62-річ., Словінки, 7. 7. 1962 р.
283. Ян ВАСИНЧАК, 54-річ., Остурня, 7. 7. 1962 р.
284. Ганна БУЧКО, 53-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
285. Іван ФРАНКО, 50-річ., Порач, 23. 3. 1965 р.
286. Юрій ПАВЛИЧКО, 66-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.
287. Юлія ШМАЙДА, 38-річ., Красний Брід, 1962 р.
288. Марія ЛЕНАРД, 52-річ., Красний Брід, 4. 11. 1964 р.
289. Юрій РУДЯК, 60-річ., Чабини, 1982 р.
290. Ганна МАРУШАК, 32-річ., Ольшавиця, 10. 3. 1963 р.
291. Марія ФЕЦКО, 36-річ., Орлів, 2. 7. 1963 р.
292. Терезія ГРОФИК, 71-річ., Орябина, 3. 7. 1963 р.
293. Петро ГЛИНКА, 90-річ., Литманова, 3. 7. 1963 р.

-
294. Олена АНГЕЛОВИЧ, 42-річ., Кийов, 31. 7. 1962 р.
  295. Іван КОРМОШ, 75-річ., Баєрівці, 24. 3. 1965 р.
  296. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка на Спиші, 30. 3. 1965 р.
  297. Юрій ДЖМУРА, 87-річ., Лівів, 12. 7. 1963 р.
  298. Марія ПШТЕЙ, 60-річ., Висланка, 16. 7. 1963 р.
  299. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка, 30. 3. 1965 р.
  300. Марія ШУФЛІТ, 44-річ., Ганігівці, 6. 3. 1965 р.
  301. Марія ГВОЗД, 51-річ., Вишня Писана, 15. 2. 1965 р.
  302. Іван КОРМОШ, 75-річ., Баєрівці, 24. 3. 1965 р.
  303. Терезія ГРОФИК, 71-річ., Орябина, 3. 7. 1963 р.
  304. Юрій ПАВЛИЧКО, 66-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.

Частина друга

*
ВЕСНА

*

СТРІТЕННЯ
ЯРЬ
БЛАГОВІЩЕННЯ
ЗАОРЮВАННЯ
ВЕЛИКИЙ ПІСТ
ФЕДОРОВИЦЯ
ТОПЛЕННЯ СМЕРТОК
КВІТНА НЕДІЛЯ
ВЕЛИКДЕНЬ
ПРОВІДНА НЕДІЛЯ
ВЕЛИЧКИ
ВЕСНЯНКИ
ЮРІЙ
ВЕСНЯНІ РОБОТИ

СТРІТЕННЯ

(2. 2. с. ст. — 15. 2. н. ст.)

Хоч день у місяці лютому щораз більшає і сонечко вже пригріває, ночі інколи ще бувають досить холодні. Льодяний панцир на потоках тріщить, а по беріжках на полі місцями вже чорніє копень.²⁸⁴ А буває, що через день-два зно-

Церква в селі Якуб'яни.

ву заморозить і нападе сніг, але вже не надовго, бо сонечко знову його розтопить. Місяць лютий немилосердно лютує: то морозить, то знов попустить. Звичайно, в той час, за міркуванням людей, в Карпатах пробуджується ведмідь в своєму барлозі. Коли вийде звідти й побачить, що навколо нього ще снігове покривало, він не лягає спати, бо й так вже скоро прийде Весна. Та коли снігу вже нема, тоді ведмідь повертається у барліг, бо Зима ще якийсь час потриває.

В народній огласовці Стрітєння²⁸⁵ (Грімниці) тлумачать як «зустріч» Зими з Весною. В той час Зима б'ється з

²⁸⁴ Копень — зчорніле місце на горбку, де вже зійшов сніг.

²⁸⁵ За церковним вченням Стрітєння Господне — це пам'ятка на зустріч сорокаденного Ісуса-дитини у Єрусалимському храмі із старим Сімеоном, який узяв малого Ісуса на руки й сказав: «Тепер най спокійно умираю, коли я на свої очі видів спасителя». Сімеон назвав Ісуса світлом для просві-

Літом.²⁸⁶ За народним віруванням Зиму уособлює стара кістлява, згорблена бабуся, вся у чорному вилиняному одязі. Зима — це богиня Смерті. На Спиші богиню Зими — Морену називали Смерткою. Ще донедавна цю богиню смерті молоді хлопці та дівчата навесні топили у річках або палили на полі. Богиня Зими завзято бореться з богинею Весни — молододу гарною дівчиною, що, за уявою селян, одягнена у зелене шаття. В неї на голові зелений вінок з першоцвіття, а розпущене волосся спливає долі плечима аж по пояс. Весна шмагає Зиму розквітнутою галузкою.

Давно у наших предків це перше весняне свято називалося Грімниці. З прийняттям християнства церква, так як і інші свята, і Грімниці прикрила своїм християнським святом — Стрітення.

На Стрітення Господнє прочани ішли у церкву на службу божу і несли з собою свічку, яка після освячення називалася грімничкою, а також пляшечку з водою, яку потім священик разом із свічками кропив свяченою водою.

Кожний з парафіян, хто у церкву приносив свічку, робив на ній якийсь знак (шкрябав ніхтем, обв'язував кольоровою ниточкою чи позначував якимсь іншим знаком), щоб після освячення могли її розпізнати серед інших.

Такі свічки-грімнички люди вживали при різних нагодах: коли хтось не міг вмерти, в руки йому давали грімничку, а коли він не міг її втримати, її запалювали і ставили за головою. Також хворого обкурювали грімничкою. Коли хтось вибирався в далеку дорогу (на війну чи за океан), коли по селах лютувало якесь пошестя: холера чи мор, коли

щення невірних поган. На підставі цього церквою був встановлений звичай на Стрітення благословити світло свічок, якими християни світили у своїх домах, коли грімло або запалювали їх, коли хтось не міг вмерти. Ці свічки також називали «громнички»: їх палили богу грому Перунові, від того й пішла друга назва — Грімниці.

²⁸⁶ Давно рік не ділився на чотири пори року, як сьогодні, тільки на дві: на Зиму й Літо. Зима з Літом зустрічалася два рази: на Стрітення (15. 2. за н. ст.) і на Введення (4. 12. за н. ст.).

в селі була пожежа, коли перший раз йшли орати, коли перший раз навесні виганяли худобу на поле, — завжди запалювали свічку-гримничку.

Коли у хаті водилось нещастя: вмирали діти або була велика біда, голод, — нею обкурювали довкола хату. Коли в людини стрикало в вухах, запалювали гримничку і дим з неї пускали у хворі вуха.

Коли навесні пригналася велика буря з громом і блискавками (у народі говорили, що б'ють Перуни), то селяни, щоб захистити себе, обійстя і худобу від вогняних блискавок, швидко запалювали свічку-гримничку, посвячену у церкві, ставили її перед іконами — символами християнської віри, або приліплювали на край стола, клякали біля нього й молилися: «Огради мене, господи, силою чесного й животворящого креста і тым сохрани мене од всякого зла». Селяни швидко брали зілля (багнітки, посвячені на квітну неділю або на Яна і ліщину, якою маїли вікна й двері на Русаля) із-за ікон і кидали у вогонь як жертву Перунові. Селяни вірили, що «святий» дим із торішнього свяченого зілля розганяє хмари. Потім парубки вибігали на подвір'я, брали камінь і товкли ним об своє чоло, примовляючи:

Грмить, грмить
Голова ня не болить.

Бодай тоды ня боліла,
Коли у воді камінь згорить!

Можливо, що ці дохристиянські звичаї мали вплив на єзуїта Лоїцького, який у своєму катехизі, який видала Віденська академія в 1748 р., писав про Гримниці, що вони «громлять силу бісовську, щоби не шкодила громами-блискавками, зливами і градом, що їх легко насилають за попустом Божим, чародії та чарівниці . . .»²⁸⁷

Разом із свічками-гримничками у церкві святили також і воду. Цю воду називали «стрітенською». Її берегли, бо

²⁸⁷ Євген Онацький, Українська мала енциклопедія. Буенос Айрес, стор. 1852—1853.

вважали цілющою. Її вживали проти «пристріту» (наврочення), нею лікували хворі вуха, натирали хворі місця на тілі. Тією водою навесні окроплювали господаря, коли той перший раз йшов орати, її вживали, коли перший раз виганяли худобу на поле, щоб її не пристрітили погані очі.

Принесеною свяченою водою окроплювали хату (кути), щоб у хаті завжди був спокій, а решту води залишали на випадок якоїсь хвороби. До такої води кидали вуглики проти хвороби — «пристріту». (1)

Після Стрітення селяни спішили вивезти гній на поле, бо на горбки легше було возити гній на санях, ніж потім пізніше на возах, як вже не буде снігу. Хоч минула тільки перша половина лютого, в повітрі вже відчувався прихід весни. По-весняному пахло повітря, на дорогах швидко починав танути сніг. Деколи вже сповнювалася народна приказка: «На Грімниці — не є саниці». Сани, тягнучись дорогою, поскрипували. Раз їхали по снігу, що лежав на краї дороги, то знов, поскрипуючи, тяглись болотом, і начеб дорікали господареві: «Зохаб санкы, а бєрь віз, зохаб санкы, а бєрь віз . . .» І пташок лозиняк, поскакуючи по лозинню, приговорювався селянинові, щоб він залишав ручне молотіння ціпами, а готувався до весни — до ярювання, щоб готував вже плуг. Він тоді виспівував: «Ціпы з рук — плуг до рук, ціпы з рук — плуг до рук . . .» (2)

У зв'язку з Грімницями народ створив прогнози про погоду, які мали вказати, чи скоро прийде весна або чи ще треба довго на неї чекати:

Грімниці — кінець саниці. (3)

На Грімниці — не буде саниці. (4)

Кідь цяпкать на Грімниці — буде ще довга зима. І переґризки вицяпкать. (Переґризки — це те, що худоба залишала від соломи, коли не усе переґризла.) Коли минеться вся паша, худоба візьметься до переґризок. (5)

Кед на Грімниці зо стріх тече, та шя довго зима влече.
(6)

На Грімниці млачкы — дадутся навзначкы (треба ще лягати спати, бо ще буде довго зима). (7)

Як на Грімниці буде доч падати, треба од коров пере-
гризки хапати. (Залишки перегриженої паші, що худоба за-
лишає у жолобі, треба відкласти на пізніше, бо буде довга
зима — не буде паші). (8)

Кед на Грімниці млачкы, треба буде на полі збирати
клячки (колоски) — буде слабый урожай. (9)

Як на Грімниці пташок нап'ється води із млачок, та зима
буде довго і літо круте (жорстоке). (10)

Як на Грімниці пташок нап'ється води з млачок, то на
Юря віл вже порядні напасеся. (11)

Як на Грімниці вовча ружа, буде ші велика зима. (12)

Якщо на Грімниці буде вода на дорозі, Паска буде на ле-
ді. (13)

Грімницями починається провесінь (початок весни).

ЯРЬ

Слово «ярь» — споріднене з давнім слов'янським богом Ярилом, що уособлював родючу силу весняного Сонця. Як говорить дослідник Вангрежньовський, цей слов'янський бог більш відомий в Росії, ніж на українських землях. На Україні його знаходимо в традиційному обряді — у похоронах Ярила у перший понеділок Петрівки (посту). Від кореня «яр-» відводяться і лемківські слова «ярь», «ярювати» (веснувати) — навесні орати, сіяти, садити городину; «ярина» — все, що навесні посходило, передусім зернові культури; назви зерна, що сіється навесні: «яра» пшениця, «яре» жито, «ярець» (ячмінь); назви декотрих домашніх звірят, народжених навесні: «ярка» (овечка), «яре» вугілля (жевріюче вугілля), з якого пашить теплою; «яритися» — розпалювати, палити тощо.

«Пискай же мі, пищалочко . . .»

Ярь за астрономічним календарем триває від 21 березня до 21 червня, коли вся природа пробуджується від зимового сну, і в деревах та рослинах появляється сік до нового життя. Тоді пробудження весни вітає все живе: співають пташки, молодь вітає весну своїми піснями-веснянками, діти різними віршиками та пісеньками вітають сонечко, ластівок, комашок, слимачків. Тоді все кохається, парується, всюди пульсує сила природи, сила молодості.

Багато веснянок, весняних обрядів і хороводів перенесено на чорну неділю (п'ята неділя великого посту), коли топлять або палять «смертки» (Морену), та на світлий тиждень (провідний тиждень) після Великодня. Тоді молодь співає веснянки, водить хороводи і проводить всякі (велички) великодні ігри, бо навесні в часі великого посту молоді заборонялось розважатись.

До цього періоду весни належить і свято усічення голови Івана Предтечи Хрестителя, що припадає на 24 лютого за с. ст. В народній етимології усічення голови Івана Предтечи стало святом «Обертання», бо тоді вже обертається на Ярь. За Михайлом Грушевським ця дата збігається з календарем Карла Великого, в якого Ярь починається 23 лютого за с. ст.

До весняного циклу календарної обрядовості належить і попереднє Стрітєння.

Ярь . . . .

Яке це миле, чарівне й магічне слово. У ярі, як у раї. Скажеш ярь, а в душі раптом відчуєш теплінь, а перед очима уява: сонячне проміння розливається з неба, легенький теплий вітерець гойдається на вітах старезних згорблених верб, що нахилилися над потоками бистрих вод й обсипані набряклими зеленими бруньками. Потоки спішать, журчать, клекочуть. Здається, начеб і вони скаржаться на довгу неприємну зиму, яка тут ще донедавна моталася. Сонечко розпростерло своє тепленьке проміння на вогку, бліду, ще напівмертву землю, і вона вже починає дихати Весною. Клаптики біліючого снігу, що ховаються від сонечка десь у яругах чи у лісі, тепер душаться від теплого подиху

Сонця. Вода, стікаючи з лук і полів, біжить яругами і борознами, поблискуючи на сонці, втікає у потічки. А недовзі по зазеленілих луках появляються білі підсніжники. На берегах потічків жовтіє підбіл, маленькі стокраски показують свої оп'янілі голівки, що пробудилися від зимового сну і манять до себе бджілок на першу весняну прогулянку. Ліщинові кущі, помахуючи жовтою рясом, теж вітають весну. І зеленіючі рокити вже здалека можна бачити, як молодиць серед ще голих дерев, що світять своїми білючими бруньками. Помалу в Карпатах починає дихатися земля. Кожна межа, кожна рубань, кожний гай і навколишні ліси — все будиться до нового життя.

Ярь . . . Прийшла ярь . . . Найкраща пора року.

З-під плотів вилазить перша травка, зеленіє кропивка, а край кущів і на узліссі жовтіє першоцвіт.

У пелевнях вже порпаються кури, зі стайні на подвір'я вибігає телятко, весело підскакують козлятка. Це — весняна ідилія.

Господарі вже возять на поле гній. Відразу видно, хто його везе вперше, бо у гної той мав запхану зелену вербову галузку: ворожить, щоб йому так зеленівся урожай.

Жінки з мотиками йдуть на перелоги розбивати купочки кротовини. Ті жінки, що не мали біля кого залишити своїх дітей вдома, брали їх з собою на поле. Не раз можна було видіти, як селянка одну дитину вела за руку, друга сиділа у зайді на хребті, а третя — у польовій колісці, перевішеній через плече, а в другій руці несла мотику і кандлічку з крупами. На городах біля хат господині вже сіяли петрушку, моркву, салат, капусту, садили горох, димку-цибульку. То тут, то там якийсь дідусь мережив діри у лозиновім плоті, щоб туди не пролізали кури і не порпалися в засіяному. Та це вже була інша, сільська ідилія.

На подвір'ях, в садках і за селом малі шибеники вже бавилися в схованку, лазили по деревах, бігали по садках. Їхні забави переходили у крик, гамір, зваду. Вештаючись по плотах, розривали на собі повіснjanі штанчата . . . Це же їхній дитячий світ. Це вже їхня ідилія. Прийшла весна!

Дівчата виходили за село на луги. Брались за руки, водили хоровод, гаївками вітали весну:

А до саду, дівчата, до саду,

Будеме сіяти росаду!

Іші тотя росадочка не зишла,

Уж ся наша вірна любость розишла.

Вилетіла перлічка із проса,

Охабила яєчка, што знесла.

Охабила, охабила, бо мусила,

Бо ей з проса газдиня випудила. (14)

До гаю, дівчата, до гаю,

Бо нас там паробці волають!

Повно невіст стоїть поза пец,

А нас там волають на танець. (15)

Малі дівчатка в садках вже збирали квіти кульбаби, плели з них віночки, бігали за метеликами, збирали сонечка й слимаків, і до кожного в них були свої приказки:

До сонечка:

— Панбожкова кравічка,

Де є твоя мамічка?

— За горами, за долами.

— Што там робить?

— Пиво варить. (16)

До слимачка:

— Слимачку,

Выстав рожкы,

Дам ті мучкы

На перожкы! (17)

Коли навесні була засуха, люди з чарами зверталися до добрих духів, щоб вони послали дощу; церква зверталась

до бога в молитвах, щоб він скропив край; діти теж просили дощу своїми приспівками:

— Падай, падай, дождіку,
Зварю тобі борщику,
У новому горчику! (18)

Інколи, коли весна була дощовою, сльотливою, а діти хотіли бавитися на дворі, вони зверталися до хмар:

— Ідьте, хмары, на татары,²⁸⁸
А сонечко на валалы.²⁸⁹ (19)

З близьких лугів дедалі частіше долинали дівочі веснянки. Ці пісні доносились до села і зігрівали людей.

До гаю, дівчата, до гаю,	Під грушку, дівчата, під грушку,
Покыль ся паробці награють!	Будеме сіяти петрушку!
Мать наша Ганічка жовтый влас,	Іші нам петрушка не зышла,
Выберай же собі, котру знаш!	Уж ся наша челядь розышла.
(20)	(21)

На Спиші, в українських селах Великий Липник, Якуб'яни, Легнава та інде, молодь у неділю ішла хороводом по селі і зі співом вітала ярь, розвиваючи символіку Воріт (Вородай) до весни. Молодь зупинялась перед брамами дерев'яних хат, викликувала дівчат і парубків, щоб й вони виходили в село. У Великому Липнику дівчата вітали весну так:

²⁸⁸ Це на згадку про татар, які у середньовіччі, в 1241 р., напали й на наш край.

²⁸⁹ Валал — село.

Та ліпницька брама,
Гей, отворяй шя сама!
Бо до тебе йде,
Гей, бо до тебе йде
Челядь выберана!

Вородай, Вородай,
Кед прыйде господар,
На неджилю рано,
На дживчатко без в'яно.
(22)

У ці ярні дні на селі у хліборобів було багато праці й турбот. Вони уважно дивилися на небо, зосереджено слідкували за погодою, бо ж від неї залежав насущний, у поті чола вирощений хліб. Слідкували, бо ж треба було іти орати, засівати землю.

Хлібороб, живучи посеред природи, постійно слідкував за природними явищами на небі. Він мусив добре знати про найвигідніший час, коли йому треба виходити у поле. З довголітньої практики він знав, якою буває погода після певного природного явища. Вдивлявся на захід сонця, на хмари, що насувалися, який і звідки дує вітер, чи ясні зорі, якого кольору хмари, що оточують місяць тощо. Приступаючи до посівів хлібних рослин, він слідкував не тільки за небом, але й за тим, коли дерева розпускали листя, за своєчасним появленням хробаків, за тим, як поводитися домашні звірята і птиця, за прильотом птахів із теплих країв тощо.

Вже первинні хлібороби мусили знати, коли є найвигідніший час для посівів, чи в часі жнив не прийдуть дощі, чи пізній морозик не пошкодить хлібним рослинам, фруктовим деревам.

Колись селяни вдало вміли передбачати погоду на два-три дні допереду. І сьогодні ще живуть люди на селі, які дуже точно вміють відгадати погоду на найближчі дванадцять годин. Селянина до цього вело довгорічне спостереження за природними явищами. Господар добре знав, що якщо завчасу раненько перед сходом сонця появились золото-пурпурові хмари, прийде дощ ще того самого дня або найпізніше до трьох днів. Подібно на початку весни хилилось на дощ, якщо надвечір сонце заходило до імлі-туману.

Ось кілька прикладів прогнозів про погоду, якими селяни добре володіли:

Про гарну погоду:

Якщо небо похмурне, а місяць оточений імлою.

Якщо небо посіяне білими хмаринками-баранками.

Про дощ:

Якщо кури «купаються» у поросі і сідають на пліт.

Якщо синички, ворони або ластівки літають низько над землею.

Якщо млака-дихавиця париться.

Якщо скоро вранці вийшло сонце.

Якщо приїзд поїзда чути здалека.

Якщо над лісом червоні хмари, коли виходить сонце. (23)

Про сльоту:

Якщо на гатях збереться багато горобців.

Про мороз:

Якщо ввечері або вночі ясне небо.

Якщо ввечері вітер змінить напрям.

Якщо починає цвісти терен. (24)

Хлібороби просили Небо, щоб у місяці квітні було сухо, щоб вони могли засіяти зерно до сухої землі, а в місяці травні, щоб дощ йшов, хоч і кожного дня, щоб все росло. Про це нагадує і така приказка:

Сухий апріль — мокрый май,
Буде добрый урожай.

Звичайно в Карпатах інколи місяць квітень, а деколи ще й травень, були холоднуваті, так що ще не можна було виганяти худобу на поле. Люди про такий стан говорили:

Прыйде апріль — корову заприй,

Прийде май, корові дай.

Май — корові дай, а на пец утікай! (25)

Хлібороб хотів довідатися про погоду не тільки на майбутній день чи на майбутні два-три дні, але й набагато довшу добу допереду. Господар хотів знати, як буде влітку, коли буде можна косити, збирати врожай, як буде восени, коли буде треба сіяти озимини і копати картоплю. Селянин намагався, знову ж на підставі своїх особистих довгорічних спостережень, передбачити погоду навіть на майбутній рік на підставі дванадцятьох днів між різдвяними святами, тобто між Різдом та Богоявленням, так, що погода кожного дня визначала погоду у відповідному місяці майбутнього року. Так, наприклад, погода першого дня після Різдва пророкувала погоду у січні, другий день — у місяці лютому і т. д. (26)

Деякі господарі визначали погоду на весну, літо і осінь на підставі перших трьох днів у місяці березні. Наприклад, якщо першого березня світило сонечко і трохи росив дощ, то навесні буде дощ, але можна буде і поярювати, бо між тим будуть і сонячні дні. Якщо другого березня, скажімо, до обіду буде тепло, а після обіду піде густий дощ, то в літі перша його половина буде сухою, а друга — дощовою. А коли третього березня буде дуже тепло, то й осінь буде такою, що аж земля пересохне. (27)

Селяни вже з довгорічної практики знали, що весняні приморозки приходять майже регулярно кожного року, коли цвів терен. Це, звичайно, було перед першою половиною травня у дні так званих трьох змерзлих (Панкратія, Серватія, Боніфатія — 12, 13, та 14 травня). Тому селяни не сіяли і не садили таких культур перед тим, коли мав квітнути терен, щоб дана культура не змерзла. Хлібороби також вірили, що коли на Метарда йде дощ, то потім буде лити сорок днів.

Хоч селяни не знали агротехнічних термінів, коли й що робити, як мають сьогодні, з довгорічної практики знали, що ячмінь треба сіяти скоро навесні ще до «снігової юхи».

тобто коли земля ще мала досить зимової вологи, бо тоді ячмінь швидко зійде і буде рости як «з води». На підставі цієї довгорічної практики зродилась і приказка: «Посій ярцю у марцю, та будеш мати ярцю».

Деякі хлібороби знали, що землю треба глибоко орати й густо засівати. Над тими господарями, що так робили, насміхались такою приказкою: «Як поореш плытко, посієш рідко, та ті ся зродить старый дідко».²⁹⁰

Люди також знали, що до дуже мокрої землі не можна сіяти зернових. Про це говорили так: «Мать чоловік до мокрого сяти, то волить на пецу лежати», тобто це марна робота.

Та коли приходило дальше весняне свято — Благовіщення (воно завжди припадає на 7 квітня за н. ст.), тоді селяни казали: «На Благовіщення сніг не мать поміщення». Тоді вже сонце вище, і сніг вже мусить щезнути. Тоді люди вже орали, хоч земля ще була вогкою, та вона на сонці скоро висихала. Люди казали: «По Благовіщинню мож орати, хоць і вода буде йти бороздами».

Та не всі хлібороби керувалися розумним досвідом. Більшість їх ще в недавньому минулому були під сильним впливом забобонів. Вони не знали агротехнічних термінів, а користувалися повір'ями, та і самі вживали різні магичні дії. Одні чарування практикували на Святий вечір після вечері,²⁹¹ інші перед першою оранкою і сівбою. Та лише розумні господарі йшли орати, коли було сухо й тепло, не звертаючи уваги на ворожіння.

В декотрих селах, як наприклад, в Руському, господарі не звертали уваги на забобони, а разом йшли в поле орати в один день.

Деякі господарі, бажаючи довідатись, яка культура буде у даний рік найурожайнішою, користувались послугами своїх господинь. Господиня, коли пекла у пецу хліб, брала потрохи з кожного насіння, яке цього року мало бути висі-

²⁹⁰ Дітко — дідько — чорт.

²⁹¹ Див.: «Зима», частина перша, розділ про Святий вечір.

яне, й окремими купочками клала на пец. На кожду купочку зернят клала по одному жевріючому вуглику, що бра-ла з пецу, де пікся хліб, і спостерігала, на котрому насінні вуглик найскоріше погасне. За повір'ям, з такого насіння господар збере добрий урожай і без втрат. (28)

Щоб був хороший урожай зерна, селяни у Н о в о с е л и -ці навесні розвішували по сливках (на деревах) шкаралупки яєць, що залишилися ще з Великодня минулого року. (29)

Щоб кроти не творили кротовини на луках, селяни бра-ли з собою часник, що залишався від Святого вечора і за-пахали по стручку до кротячих купочок. (30)

Щоб досягти доброго врожаю, намагалася й церква, та не так, щоб селяни зрозуміли суть агротехніки, щоб вони навчалися читати фахові книги, а просто єктеніями²⁹² на кожній літургії. У єктенії «О благодворенії воздухів и умноженії плодів земних» бачимо, що в ній є молитва, аби Небо відчинилося дощеві, щоб господь дав сприятливу по-году, щоб благословив земні плоди, щоб вони росли і щоб бог захистив людей від голоду й біди.

Крім вищенаведених чарувань і церковних єктеній люди створювали ще й різні повір'я. До другої світової війни в кожному селі було по дві-три родини жидів. Вони займали-ся переважно торгівлею, але також мали й свої господар-ства. Деякі селяни вірили, що коли жид ішов орати на християнське свято, то в зерні християн буде осеття. Це, мовляв, тому, що жиди носили зарослі борода. (31)

Та всі ці ворожіння, церковні єктенії та повір'я тільки ще більше зв'язували темного селянина, який мав і без то-го багато клопоту.

В наших підгірських селах вже давно минув той час, ко-ли ярь була ідилією, романтикою і святом народних зви-чаїв. Тепер це все пішло у забуття.

Прихід весни означав відродження природи, з нею підні-малась життєдайна радісна атмосфера селянського духу.

---

²⁹² Єктенії — молитви про різні особи і речі.

Слово «ярь» будило почуття надії на життя, почуття радості з весняних свят хліборобів, з їх звичаїв, які століттями берегли наші предки та які вже відійшли з життєвої арени назавжди у минуле.

Широка й строката палета весняних звичаїв, пов'язаних з церковними святами, ворожінням і повір'ями, піснями й приказками, з чудовими краєвидами карпатської природи глибоко врізалися в душу селянина. І куди б він не йшов, в думках завжди повертався до своєї сільської весни, до барвистих полів і гаїв, які запам'ятав з дитинства.

Село і ярь, весняний вітерець, першоцвіття, приліт ластівок з теплих країв і голос вечірнього дзвону — це була чарівна казка, що закарбувалась в душу кожного, хто народився на селі.

БЛАГОВІЩЕННЯ

(25. III. с. ст. — 7. IV. н. ст.)

Благовіщення²⁹³ — одне з найбільших християнських свят. У це свято в Карпатах вже наступає весна. Розтає сніг, і з гір бистрими струмочками біжить вода. На берегах річок і потічків оживають, зеленіють красуні-верби. Луги й поля вже начеб вимиті, ледь-ледь і вони починають зеленіти. Під плотами появляється «перший хліб» — кропива. Париться земля, повітря насичене весною. Легко гойдається весняний вітерець на вітах дерев. За снігом вже нема й сліду (хіба десь під плотом в тіні чи в ярузі під лісом тануть останні білі клаптики). Бо, як говориться, «на Благовіщення не мать сніг поміщення».

На Благовіщення, за церковним кодексом, бог благословив землю. За народним віруванням, до Благовіщення земля ще спить. Вона відпочиває від Введення (4. XII. н. ст.) до Благовіщення (7. IV. н. ст.). В цей день всі змії, ящірки, хробаки вилазять зі своїх нор на світло боже, бо тоді поверх землі вже м'якне, землю вже можна копати. Також польові студнички, за повір'ям, самі очищаються

---

²⁹³ За біблійною легендою архангел Гавриїл сповістив благовість Діві Марії:

— Зачнеш у лоні, і породиш сина, і назвеш його Ісус. Він буде Великий, і Сином Вишнього назветься, дасть йому Господь Бог престіл Давида, батька його, і царствуватиме над домом Якова повіки та й царству його не буде кінця.

Марія ж сказала:

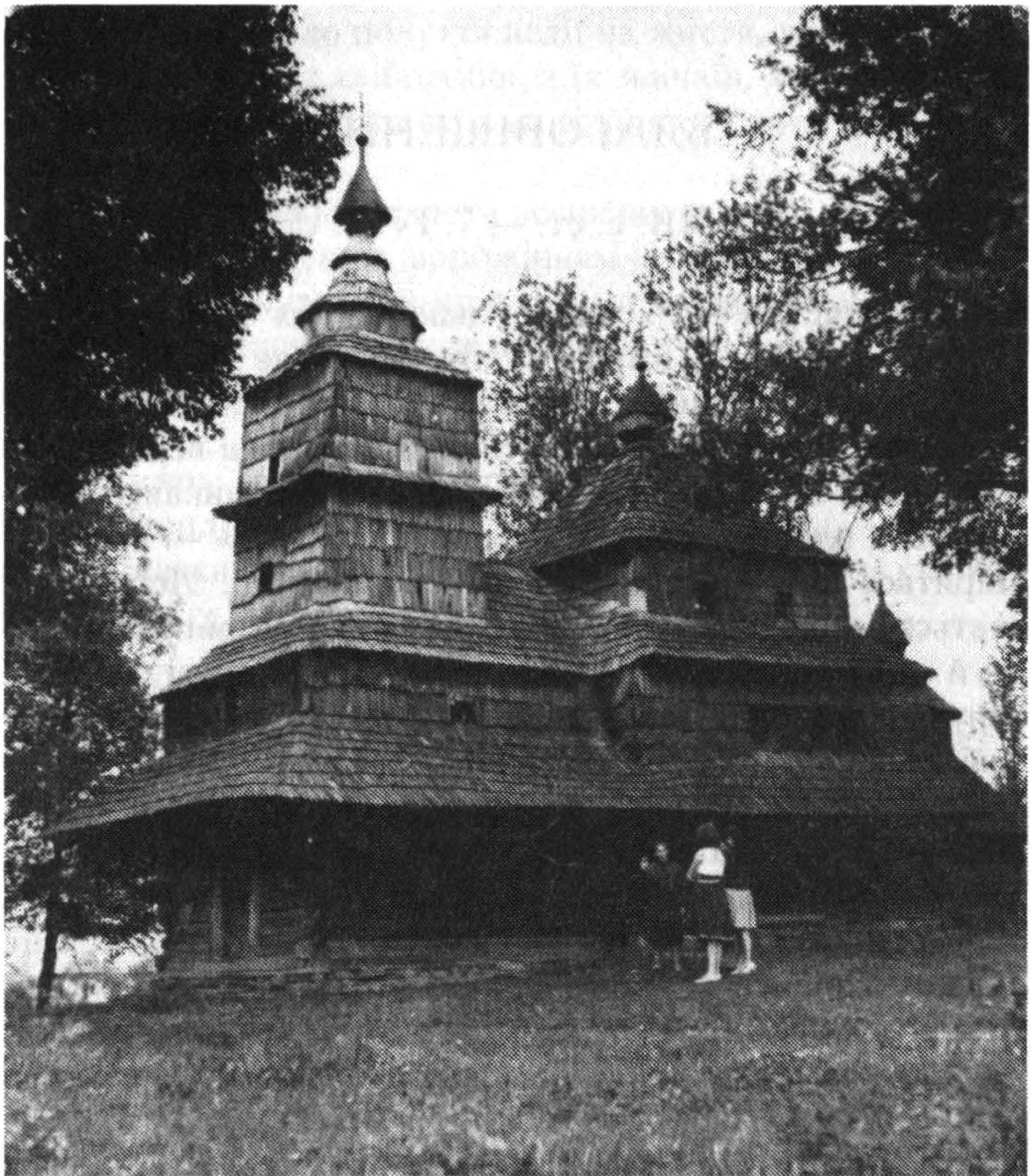
— Як же станеться, коли я мужа не знаю?

І відповів архангел:

— Дух Святий найде на тебе, й сила Вишнього окриє тебе, — тимто й Святе, що народиться, назветься Син Божий. У Бога нема неможливого.

І сказала Марія:

— Я раба Господня, нехай мені буде по-твойому слові. (Лука, I. стор. 31—38).

Дерев'яна церква в селі Новоселиця.

від усяких хвороб. Від цього дня із студничок вже можна пити воду, бо вона на Благовіщення очистилася від усякої бридоти. (Красний Брід).

На Снинщині в цей день жінки брали шипшину й тягли її з подвір'я, ніби з нею відтягали усю бридоту з обійстя.

На пам'ять Благовіщення церква встановила, щоб в наших селах щодня видзвонювали дзвони вранці, на полудень і ввечері. По-церковному це дзвоніння називається «благо-

вість». Це дзвоніння, оскільки люди не мали ще годинників, повідомляло їх про ранішній, полудневий і вечірній час.

В цей день у церквах святили просфори²⁹⁴ (проскури). Коли селяни поверталися з церкви, то ще на подвір'ї її розламлювали на чотири частини й кидали їх на всі чотири сторони світу, заворожуючи ними Гонихмарника, щоб той влітку в часі жнив не наганяв хмар, бурей і злив. (32)

Це був містицизм. Не вільно було орати землю до Благовіщення, бо бог її благословив, щоб була недоторканою як Діва Марія. Після Благовіщення вже можна було робити усе. Тоді й жива тварь: гадюки, слимаки, жаби, мурашки, всякі хробаки, — все будиться із зимового сну. З цим святом пов'язані різні забобони, вірування, ворожіння, магичні акти на розбудження землі і вихід з неї всього на поверхню.

Благовіщення — це велике свято, подібно як Різдво чи Богоявлення. Суворо забороняється всяка праця. Жінки в цей день не брали навіть яєць з гнізда, щоб з тих яєць, коли б їх поклали під квочку, не виводилися курчата з кривими ніжками. За повір'ям, навіть і птахи, що вже прилетіли з теплих країв, не вили собі гніздочок. Одна тільки зозуля наважилася на це велике свято вити гніздо. Тому за це бог її покарав і вона тепер не може собі звити власного гнізда, а свої яйця зносить в чужих гніздах, щоб інші птахи висиділи її потомків. (33)

На Благовіщення, як було сказане, ніхто нічого не смів робити, нічого не смів приносити з поля додому. Зате, коли йшлося про чарування, то жінки не звертали уваги на це велике свято. В Ч а б и н а х у цей день селянки завчасу рано йшли з дійниками до саду збирати росу. При збиранні роси примовляли: «Не зберам росу, але молоко, масло і зметанку». Цю росу з водою давали пити коровам. (34)

²⁹⁴ Просфора (проскура) — спеціальний хліб з пшеничної муки, спечений проскурницею або проскурником. Порізаний священиком на малі кубики, вживається на літургії і при причастію.

Щоб хату не постигло, борони боже, якесь нещастя, у селі Руське жінки на Благовіщення ще до схід сонця брали порожню галузку, тягли її по землі від своєї хати на дорогу, щоб змії і вся інша бридота відійшла з обійстя. При цьому акті жінки примовляли: «Жебы ся од нашої хати вшиткой злой одвезло!» (35)

До Благовіщення і після нього не садовили гусей у такий день, на який припадало це свято, щоб гусята не вивелися каліками. (36)

До Благовіщення також чарували проти босорок. Про це розповідали з Палоти таку оповідь: «До Благовіщення жены ішли по дразі і там гледали коломазь, бо даколи, як хлопі фурманили, або кідь ходили до ліса на дрыва, або як гної возили на поле, та таке шелеяке, та по дразі тоты возы тратили коломазь, што з ньов фурмане мастили колеса, жебы возы легко ходили. Но, та знам, же зме ішли тоту коломазь гледати по дразі, де тота коломазь выпала із коліс, бо кідь фурман кус коломазі веце дав, та ся коломазь тратила.

Тепер як зме тоту коломазь нашли, та мама, як голова родини, з тов коломазьов пішли зробити крестик на стайняні двері. Тото робили, жебы босорка молоко не одобра-ла. Крім того іші каждая газдиня мала і свячену крейду, што собі дала посвятити, як паскы святили на Великдень. Тота крейда ся сятила сім раз: за сім років. З тов, сім раз свячен-ов, тыж на Благовіщення зробили крестик на стайняных дверях, жебы босоркы молоко не одобрали». (37)

У народі побутувало вірування, що на Благовіщення відкривається небо. За повір'ям, небо мало відкриватися ще й на Великдень і на Різдво. Люди вірили, що в той час можна випросити собі від бога славу. А коли вже раз є слава, то через неї можна стати багатим і щасливим. Тому у вечір на Благовіщення люди виходили на подвір'я, дивились у небо, шукаючи на ньому прірву з великою зорею, і щоб у ту хвилину, як їм відчиниться небо, вони могли закричати: «Боже, дай мі велику славу!»

«Та був раз єден хлоп, што вечур на Благовішіння отво-

рив облак²⁹⁵ і позерався по небі, ці не збачить, як отвориться. Позерать, а ту зразу, як заблисне не небі велика заря, та й тот хлоп з розгону, замість того, жебы повів, дай мі, боже, велику славу, він скричав:

— Боже, дай мі велику главу!

І тому хлопові такой навідом очі зачала рости велика голова. Она за пару секунд выросла така велика, же ей тот хлоп уж не міг з міджі футрин вытягнути. Жебы вытягли тому хлопові голову, мушили розметати хыжу». (38)

На Благовіщення селяни прогнозували майбутній урожай. Казали, що коли на Благовіщення буде іти дощ — буде рідке зерно. (39)

Після Благовіщення хлібороби вже готувались іти «заорювати», тобто перший раз орати землю. Деколи ішли заорювати ще в кінці березня, ще до Благовіщення, якщо була гарна й тепла погода. Та колись після теплих березневих днів зчинялась завірюха: кидало снігом, розгулювався дощ, березень («марець») починав «марцювати», хлібороби таке березневе орання до Благовіщення вважали не дуже добрим. Про таку оранку створили таку приказку:

Тівко до Благовіщення орати,
Тівко по Благовіщінню стояти.
А по Благовіщінню орь,
Хоць і вода бороздами буде течі.

Після Благовіщення, як казали селяни, земля вже пахла хлібом. Хлібороби з плугами роз'їжджалися по полю заорювати. Тут спітнілі коники тягли дерев'яний плуг вверх груньом, там воли поволі тягли скрипучий дерев'яний віз, а інде знов бідний селянин голюкав на запряжені до плуга корівки. Всі орали, всі кидали у землю зернятка ярини, щоб потім в жнива з «божов помічов», як казали, могли зібрати новий хліб.

З усіх боків вже лунав пташиний спів. У недалекій хащі

²⁹⁵ Облак — вікно.

кувала зозуля, у терню співав дрозд, а ластівки, щойно повернувшись з теплих країв, крилами понад землею пронизували повітря і знов вилітали вгору, начеб шукаючи свої гнізда. Над тим усім вже кружляв жайворонок.

І тоді селянські народні поети, що мали дар до творчості, у звуки пташиного співу підкидали відповідні слова, залежно від характеру тої чи іншої пташки. Так, наприклад, говорили, що дрозд скільки до Благовіщення покажется з кущів, стільки після Благовіщення він знову сховається в кущі. Дрозд ніби сам про себе щебетав.

Кулько ся указав,
Тулько ся сховав. (40)

А коли пес підстеріг дрозда в кущах, то інший дрозд вигукував про трагедію свого друга:

Пес-югас,
Ізтяв пана дрозда.
Корыто м'яса,
Куш²⁹⁶ пір'я,
Кадь²⁹⁷ -кр-ве. (41)

На Благовіщення перелітні птахи повертаються з вирію, з теплих країв, куди відлітали початком вересня. Про той вирій згадував вже Володимир Мономах. Найскоріше від усіх птахів у вирій відлітає зозуля, що має від нього ключі, а тому весною й покидає його останньою.²⁹⁸

Навесні, коли ластівки прилітають з теплих країв, облітують хати, сипанці, обороги, потім сідають на стріху, розглядаються навколо й щебечуть, начеб жаліються, що минулого року «накосили», «наварили», а тепер нема нічого, бо горобці, що тут залишилися через зиму, все поїли:

²⁹⁶ Куш (місц.) — кіш.

²⁹⁷ Кадь — діжка.

²⁹⁸ М. Сумцов, Київська Старина. 1890, IV, стор. 97—98.

Накосила`м, наварила`м,
А воробель переїв, переїв,
Тепер нигде нич! (42)

А інша ластівка підтверджувала, що й вона:

Накосила`м, наварила`м,
Накосила`м, наварила`м,
Прышла ярь, та не є ничччшшшшшшшшшшш!

Ластівки дорікають хліборобові, що вже прийшла ярь, що треба йти на поле заорювати, а господар іще спить.

Три били, ²⁹⁹ , штири били,	Ци са не ганьбишшшш?
Я уж стала, годину літала,	Я напекла, наварила,
А ты іші спишшшшшш?	Не є нич, не є нич! (43)

Перше были стрішкы-оборішки,
А тепер не є нич, не є нич.
Я уж стала, побігала,
А ты іші спишшшшшшшшшшш? (44)

Разом з ластівками прилітають і лелеки (бузьки) — вісники весни. На Благовіщення лелеки вже зносять яйця. Та коли весна наступала скоріше, то на Благовіщення лелеки вже сиділи на яйцях.

У лемків вірять, що коли лелека побудує собі гніздо на хаті, то такій хаті він принесе щастя: там народиться дитина, а тому гніздо лелеки на хаті заборонено руйнувати.

В Туреччині лелека — свята птиця, забити її — це злочин.

ЗАОРЮВАННЯ

Заорювання (перша борозна) — оборювання — було магичним обрядом, коріння якого сягає глибоко до сивої давнини, коли оборювали новозасновані оселі. Тоді, як вважає М. Драгоманов, при оборюванні «запрягали в плуг бика й корову від одної матки. За плугом йшов парубок, а поганяла дівчина — брат й сестра, щоб рід був міцний».

Інший український дослідник М. Сумцов доводить, що ці «етруські звичаї» — оборювання — були відомі, коли ще заснували Рим.

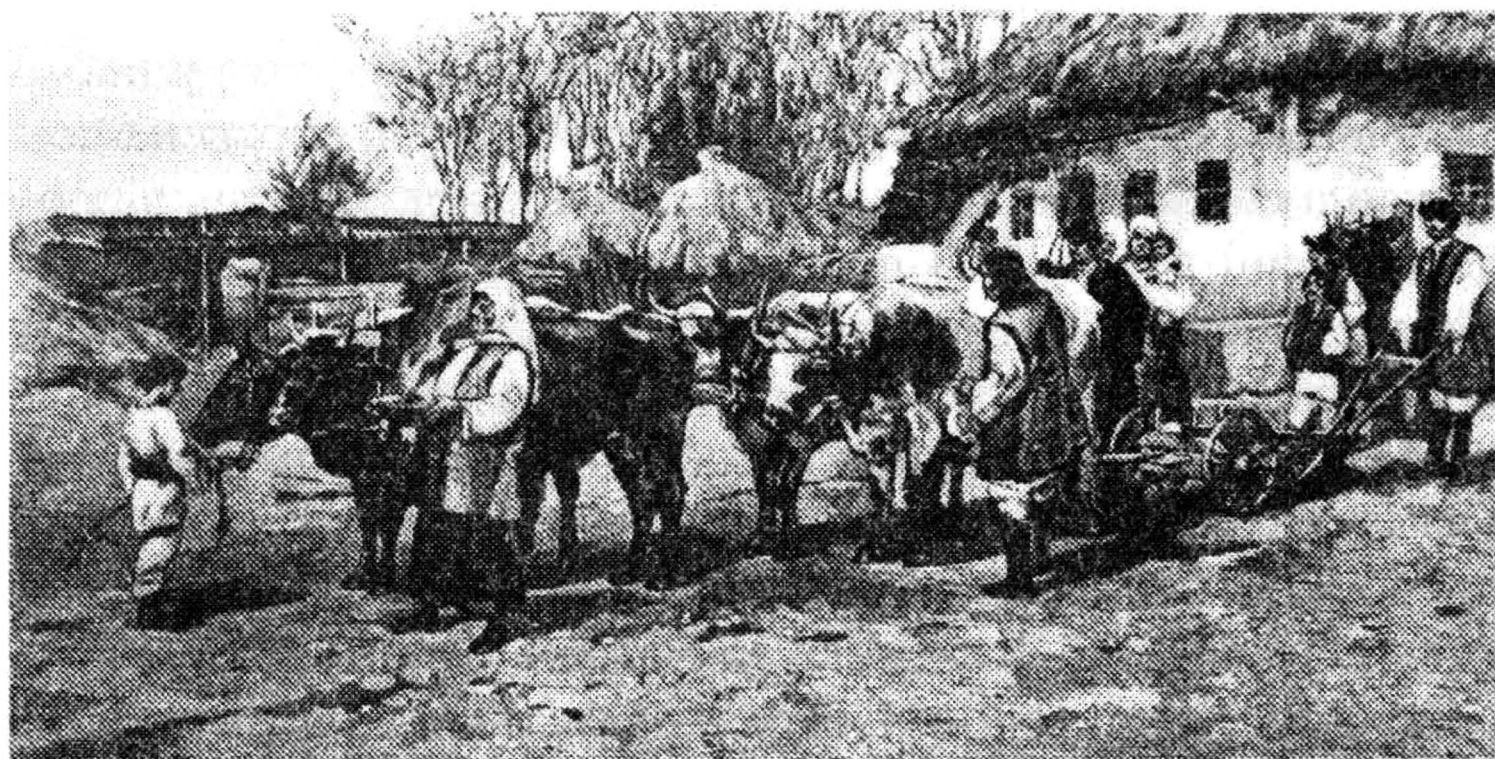
Цей магичний акт вживався на Україні в часі якоїсь пошесті чи якоїсь хвороби. Такий звичай побутував на Київщині. Оборювали село маленьким плугом, в якому був запряжений півень.³⁰¹

Як приходила весна, господарі сумлінно готувалися до першого заорювання — до першої борозни. За повір'ям, добрий урожай залежав від обрядової першої оранки з усіма його магичними діями. Селяни вірили, що коли не дотримувалися ці обрядові звичаї, урожай міг бути запропащений. Тому вони дбайливо дотримувались від діда-прадіда передаваного звичаю першої оранки.

Тільки розумніші господарі знали, що доброго врожаю можна очікувати тільки тоді, коли березень та квітень були сухими й теплими місяцями, щоб насіння зерна потрапляло до теплої землі, а в травні щоб ішов дощ, аби насіння мало досить вологи, внаслідок чого потім скоро зазеленіють і будуть рости ярини. Про це вони створили й при-

³⁰⁰ Заорювання — перше обрядове орання навесні.

³⁰¹ М. Сумцов. Київська Старина. 1889, V—VI, стор. 90.

Заорювання (перше орання на селі).

казку: «Сухий апріль — мокрый май — буде добрый урожай».

Одні господарі йшли перший раз орати тільки у визначений день, вичарований на Святий вечір, інші — йшли заорювати у будь-який день, коли було сухо й тепло. Ті господарі, що вірили забобонам, не йшли орати у такий день, на який виходило Благовіщення, навіть і тоді, коли їм на Святий вечір виходив багатий рясний колосок на призначений день, бо із-за того град міг би збити врожай. Такий селянин був двічі зв'язаний забобонами.

Цікаві прапредківські обряди, коли навесні перший раз виходили з плугом на поле. Господар вставав завчасу рано, запалював свічку-грімничку, клав у горнятко на столі, а сам йшов у стайню накормити коней. Повернувшись у хату, снідав. Коли коні вже були ситі, напоював їх, виводив зі стайні й запрягав у віз. На віз клав плуг, плужні коліска й борони. Між тим газдиня виходила з хати з відром, йшла до криниці, набирала води, до неї наливала з пляшечки свяченої води, яку святити на Стрітення або на Богоявлення (Руську свічку). Забігала на город, звідки приносила жмут зеленого барвінку. Барвінком й свяченою водою, три рази окроплюючи, ходила довкола воза, коней і плугатаря. Решту води виливала перед коней. Барвінком газдиня омаювала коней, запихала його до хомутів, за узди, а

решту барвінку — орачеві за капелюх. Барвінок у цьому магічному чаруванні вживали для того, щоб зерно на полі зеленілося густо як барвінок. Газдиня знову бігла з відром до криниці по воду. З принесеною водою переходила поперед коней, щоб був багатий урожай, і з повним відром води входила до хати. З хати газдиня приносила біблію, хлібівку і хліб-заорав'яник,³⁰² а в пазусі двоє варених яєць. Перед кіньми розпростерала хлібівку, на неї клала біблію, а на біблію — хліб-заорав'яник. Біблія мала означати, щоб бог благословив урожай, а хліб-заорав'яник — щоб сипанець був повний зерна. Потім виймала з-за пазухи двоє варених яєць і кожного коня почухала одним яйцем на грудях, де приставали хомути, приповідаючи: «Як курка легко знесе яйце, так жебы і вы легко орали», а потім обидва яйця клала біля хлібівки на землю перед коней.

Господар перехрещувався, батогом робив хрест на землі перед кіньми, брав в руки віжки і поганяв коней. Коні рушали з місця помало, щоб не зачіпити покладених перед ними речей і зупинялися. Газдиня зав'язувала у хлібівку хліб-заорав'яник і яйця, клала у білу велику тайстрину і давала орачеві, яку він перевішував через плечі. Господиня з біблією заходила до хати.

Господар піднімався на віз, перехрещувався і, стрільнувши батогом понад коней, рушав з подвір'я й прямував на поле. Кожний господар при цьому обряді їхав від своєї хати поверх села. Навіть і тоді, коли він мав землю, яку ішов орати перший раз на поле далеко на нижньому кінці села. Це робилось для того, щоб йому господарство йшло вгору.

Коли господар приїздив на поле, запрягав коней у плуг. Виймав з тайстрини варені яйця, чухав коней, примовляючи: «Жебы сте были такы гладкы, як тото яйце». Перехрестившись, завішував віжки на шию і, стрільнувши батогом, брався за чепіги. Плуг вривався у землю. Після двох-трьох метрів господар зупиняв коней і під виорану скибу

³⁰² Хліб-заорав'яник — обрядовий пшеничний хліб з хрестиком, втісненим у тісто посередині хліба.

клав варені яйця, щоб були повні колоски. Дооравши аж на кінець загону, збирав барвінок з кінської упряжі і свій із-за капелюха та йшов до прогону, що вів до пасовища, і там його садив.³⁰³

На полудень господар випрягав коней і давав їм сіна. На поле приходила господиня з полуденком. Орачеві вона приносила густу їжу — пироги або капусту з квасолею чи квасоллю зі сливками, — щоб родилося густе зерно. Господар виймав з хлібівки хліб-заорав'яник, відламлював собі кусок, а решту заорав'яника давав коням, приповідаючи: «Жебы сте здравы были а на хліб робили!» Хліб-заорав'яник він давав їсти коням і тому, щоб коли прийде додому, на нього не впали двері. Господиня оберігалась, щоб ненароком не сісти на борозну, бо, мовляв, її могли заболіти крижі. Потім вона поверталась додому.

Коли вже загін був зораний, господар насипав із міха зерна до насівки³⁰⁴ і починав засіювати зерном землю.

Повертаючись з поля додому, господар тепер вже мусив в'їхати в село з нижнього кінця села — «здолы», щоб господарство йшло вгору. Коли господар повертався з поля додому, господиня виходила з відром із хати, швидко бігла до криниці, набирала води, обливала водою коней і орача, щоб і коні й орач цілий рік були свіжі, як вода. Господар, входячи до хати, перед дверима мусив визутися (господарі в хату звичайно входили взутими), щоб до зерна не занісся снітей. (45)

В Сулині, коли господар ішов перший раз орати, запрягав волів у плуг, а перед плуг клав сире яйце. Потім запряжені у плуг воли переганяв через це яйце. Якщо плуг не зачіпав яйце так, щоб воно розбилося, вірили, що урожай буде добрий. Господар брав яйце, гладив ним волів, щоб вони були гладенькі, і яйце клав до цаністри. Крім

³⁰³ В тих селах, де господарі навесні на кінці прогону садили барвінок, він там вже зеленів постійно.

³⁰⁴ Насівка — мішок, який перевішували через плече, щоб легше було з нього сіяти зерно.

яйця ще клав багнітку (рокитову галузочку та «меріньдю» — закуску). Перед від'їздом орача на поле, газдиня оприскувала навколо віз і волів, орача та його погонича свяченою водою.

На полі господар під першу скибу клав яйце й багнітку як символ родючості. Цаністру з меріндьюю перекидав через плече і так ішов, оборюючи землю. На полі він намагався працювати швидко, щоб ще за видна повернутися додому. Якщо він повертався за темряви, у хаті вже не запалював гасової лампи, а вечеряв у п'їтьмі. (46)

У М и к о в і й господар на подвір'ї клав перед волів хліб-заорав'яник, насівку і яйце. Господиня три рази довкола окропила свяченою водою волів, віз і орача. Кропило робила із свяченого зілля. Яйцем натирала шиї волів, щоб їх не дусило ярмо. Орач на полі, як починав орати, клава під першу скибу яйце. Коли господиня виносила полуденок орачеві, не сідала на землю, щоб не повалився овес. Орач з хліба-заорав'яника давав їсти волам, а потім їв і сам. (47)

В Г о с т о в и ц я х господар, йдучи перший раз орати, виводив зі стайні волів, коли починало сходити сонце і запрягав їх у віз. Потім з соломи, що у хаті була на Святий вечір (господар беріг її спеціально для цієї мети), скручував жмут, приносив у відрі води і тричі окроплював нею волів і віз. Решту води виливав ззаду до воза. До кобілки³⁰⁵ клав хліб-заорав'яник, яйце і жмут соломи та їхав на поле. Там господар цей жмут соломи запалював, що було таке велике зерно, як були веселі різдвяні свята. Потім під першу скибу клав яйце.³⁰⁶ Із заорав'яника дава з'їсти волам і сам їв, щоб воли і він сам, як господар, були здорові.

Коли в Г о с т о в и ц я х першим ішов заорювати злий го-

³⁰⁵ Кобіла — повісняна тайстрина з домашнього полотна.

³⁰⁶ Коли плугатарі орали, малі хлопці-шибеники, 9—10-річні, підстерігали, коли плугатарі повернуться додому. Потім з-під перших скиб викрадали яйця, за які у жида-крамаря купували собі цукерки.

сподар, то казали, що у зерні цілого хотаря зродиться багато осеття. (48)

В Рунині, ідучи перший раз заорювати волами або кіньми, господар брав на себе кобілку з колачем-заворюваником³⁰⁷ і яйце. На подвір'ї господар гладив яйцем тяжну худобу, що вона була гладенька. Потім брав жмут соломи (звичайної), свячену воду і три рази довкола окроплював віз і худобу. Решту води виливав до воза на плуг, щоб він легко врїзався у землю. Перехрестившись, рушав у поле. Як тільки господар трохи заорював, зупиняв худобу і з краю під скибу клав яйце, потім, випрямившись, піднімав вгору руку, примовляючи: «Жебы дав бог, жебы таке было велике зерно!» Коли господиня приносила на поле полуденок, то не сідала на землю, бо інакше не вирросло б велике зерно. Коли господар повертався з поля додому, то з колача-заворюваника, який цілком приносив назад додому (з нього він не давав їсти худобі), відламлював кусочок і їв його разом з господинею. (48)

У Руському всі селяни разом йшли перший раз заорювати волами або кіньми. Господар брав свячену воду, наливав до відра з простою водою, брав жмут свяченого зілля і три рази довкола окроплював віз і худобу. Решту води виливав на всі чотири колеса. До кобілки клав звичайний хліб, проскуру і яйце. Перехрестившись, сідав на віз і їхав на поле. Там під першу скибу клав проскуру і яйце. Хліб господар приносив додому цілий, щоб був багатий урожай. (49)

У Кожухівцях в той день господиня приносила у відрі з потічка воду, з городу барвінку і кропила віз з худобою, орача і погонича. Орачеві до цаністри давала тільки звичайний хліб і барвінок. Яйця не давала. Коли господар виходив на поле, надівав на себе цаністру з хлібом і барвінком і виорював навколо загона три борозни. Потім під першу скибу клав барвінок, щоб був рясний урожай. Хліб

---

³⁰⁷ Колач-заворюваник — звичайний хліб. Тільки з нагоди першої оранки його називали «колачем».

Плугатар і погонич на весні.

лок,³¹¹ а свяченою водою кропила коней і плуг. Коней кропила свяченою водою, щоб не дістали «з оч», а плуг — щоб не ламався (плуги давно були дерев'яні). Потім брала з-перед коней хлібня-підпалок, клала його до цаністри. На полі господар клав яйце під першу скибу. З хліба-підпалка нічого не їв, а приносив його додому, щоб у господарстві було стільки хліба, аби його не можна було ані весь з'їсти. (54)

У Збої, як ішли орати, господар на віз клав тільки плужні коліска і борони. Плуг клав на волошні, які тягнув за возом. Господиня клала перед коней хліб і яйце. Понад них йшли коні з возом і волошнями. Якщо не зачіпили хліб і яйце, то господиня клала хліб і яйце у цаністру та давала чоловікові на поле. Він їхав на возі, а біля нього пішки йшла його жінка із зайдкою з насінням на плечах. Люди вірили, що коли зерно везлося б на возі, то не зродився б урожай. (55)

³¹¹ Хлібня — підпалок пекли перед палю.

У П а л о т і був подібний звичай, коли господині теж носили на плечах насіння на поле, а їхні чоловіки їхали на возах. Навіть вагітні жінки мусили нести на поле зерно для посіву. Та знайшовся раз господар, розумний, що насіння й жінку взяв на віз і так поїхав на поле. Тоді селяни насміхалися з нього, що йому нічого не вродиться. Але у нього, нарочком, врожай був кращий ніж в інших господарів. (56)

У П і с к у р і в ц я х господині в той день, коли господарі йшли перший раз орати, залишалися вдома і нічого не сміли давати жебракам і циганкам,³¹² бо, мовляв, «зродив бы ся поганий урожай». (57)

У Т и х о м у П о т о ц і, коли господар перший раз ішов орати, жінка оприскувала його свяченою водою, щоб влітку не били громи. (58)

З першою оранкою тісно був пов'язаний і перший засів зернових. В декотрих селах було звичаєм, що господар по орану землю мусив до вечора ще засіяти. Засів також супроводжувався молитвою та ворожіннями. У цих обрядах головною постаттю був орач і сівач в одній особі. У його особі була запорука доброго врожаю, тому він і знаходився в центрі всього ворожіння.

У Н я г о в і господар мусив засіяти по орану землю ще до ранішнього сонця, тобто до полудня. Тому господарі в цьому селі, коли йшли перший раз орати, вибирали собі невеликий загін, щоб з оранкою і посівом справитися ще до полудня. (59)

Збираючись сіяти яру пшеницю, господарі до приготованого насіння пшениці замішували пшеничку, в якій на Святий вечір горіла свічка. Як починали засівати в свіжу оранину яру пшеницю, тоді на короткий час зажмурювали очі, щоб, як влітку зерно дозріє, горобці не «випивали» його. (60)

У Г а в р а н ц і, як ішли перший раз сіяти зерно, його спочатку кропили свяченою водою і до розсівки зашивали

---

³¹² Колись циганки ходили по селах жебрати продуктів.

проскуру, щоб панбіг зберіг урожай від поганого дощу і граду. (61)

Крім посвячування зерна свяченою водою господарями зерно перед посівом благословили також священики молитвою і свяченою водою. Благословенням зерна церква відкликала на поминання апостола: «Сіяй скудістю, скудістю, і пожнеш, а сіяй во благословенії, во благословенії, і пожнеш».³¹²

Для сіяння зерна господині шили насівки (розсівки). У таку насівку господар насипав зерна із міха, насівку натягував через голову на праве плече і, йдучи ораниною, з кожним кроком брав із насівки по жмені зерна і розкидав його поміж пальці попереду себе на землю.

Коли господині шили насівки з міхів, також чарували, щоб добитися більшого врожаю. У Валентівцях господиня до ріжка насівки зашивала зерно (щоб вродилося багато), проскуру (щоб освятилося зерно, щоб його було багато), гроші (щоб господар був багатий) та скло (щоб пшениця була чиста як скло).

Коли господар повертався додому з поля, де сіяв пшеницю, господиня, щоб пшениця була густою, приготовляла йому густу їжу: квасоллю із сливками, пироги та капусту з квасолею. (62)

У Чабинах при шитті насівки до ріжка вкладали по кілька зерен тих культур, що мали сіяти навесні: ярої пшениці, ярого жита, вівса, ячменю, гречки, проса, конопель, льону, маку, гороху, бобу. До ріжка вкладали також шматочок скла, щоб зерно зродилося без снітею. (63)

У Гостовицях до ріжка насівки зашивали різне насіння, що мали висівати навесні, а також проскуру, клотічку, колачик і дрібну монетку.

При цій нагоді хочеться пригадати один випадок, що стався в даному селі при шитті насівки: «Як ішли сіяти у нас у Гостовицях та старый Мінич ще перед першу світо-

³¹² Олександр Духнович, О благословенії зерна. Литургический катехис, Буди́н, 1831, стор. 195.

ву війну взяв міх-насівку і до його одного ріжка зашив всяке насіння, колачик, колодку і монетку — десятигалерник. На те все позерав його, може, десятирічний синок. Як його отець кудись відійшов, тоді той його хлопчик прибіг до нас та й каже:

— Скоро подь до нас! Дома я лем сам. Розпореме рожок насівки, бо там няньо зашили десять гелерів.

Я прийшов і ми тот ріжок насівки розпороли, вибрали монетку і назад зашили. З монеткою мы оба побігли до жида на цукерки. Потім як старый Мінич поярював, розпоров ріжок насівки, та дуже крутив головою — дивувався, як могло статися, що насівка зашита, а монетки не було.

— Та то якась божа сила, — сказав старый Мінич». (64)

Деякі досвідченіші селяни сіяли зерно, а також садили городину, коли місяць мав бути у повні. Вони вірили, що тоді після сіяння буде багатий урожай. Звідки люди це брали, невідомо. Але це не повір'я, а — дійсність. На підставі досліджень Л. Колискова із Штуттгарту (а пізніше й інші) довела, що місячне світло має вплив на сходження насіння і на початковий ріст рослин. Поштовх магічної сили у малій рослині залишається під час цілого процесу росту. Місячне сяйво впливає особливо на капусту, помідори, горох, моркву, пшеницю й кукурудзу.³¹⁴

Про весняне орання складено чимало дівочих і парубоцьких ліричних пісень, які просякнуті селянською любов'ю. В цих піснях оспівується поле, коники, плуг, ярмо, орач, погонич, та найбільше місця приділено дівчині.

Шугай поле орав,
На дівча заволав:
— Подь мі помагати,
Бо я уж знував.

Бо я уж знував
Тівко поганяти,
Ты не знувала
Фраїра тримати.

³¹⁴ Ozvena sveta (dvojtyždenník), Bratislava, 1947.

Дівча поганяло,
Добрі навертало,
За каждов бороздов
Шувні цілувало. (65)

Оре мі ся, оре,
Тото шире поле,
Кідь на нім поганяць
Потішіня моє.

Орали волочки,
Поламали ярмо,
Ярмо поламали,
Бо тяжко тягали.

Як єм орав пішничкы,
Та єм кричав: «Ча, бычкы!»
Як єм орав угоры,
Та єм кричав: «Ча, волы!»
(68)

Орали волонькы,
Поламали ярмо,
Находився бетяр
За дівчатом дарьмо.

Не орю, не сію,
Само мі ся родить,
Таку мам фраїрку,
Сама за внов ходить.

*

Кідь на нім поганяць
І з горы, і з долы,
Я бы ся позерав
Ці мать білы ногы. (66)

***

Возь ты, сыну, плужок,
Однесь до коваля,
А так пак вынесеш
Із дому підпаля. (67)

***

Ча, волы, ча, волы,
Ча, волы, до ліса!
Зламалося ярмо,
І задне колесо.
(69)

***

Дарьмо, мамко, дарьмо
Закладате ярмо.
Ярмо поламлеме,
Любитись будеме. (70)

***

Не ходив я за ньов,
Она прышла за мнов,
Як тота овечка
За зеленев травов. (71)

***

Оре мі ся, оре,
Лем мі ся розтрясать.
Моя фраїрочка
Дала мі до фраса.

Оре ша мі, оре,
Тота роля узка,
Што мі поганяла
Фраїречка Зуска.

Она мі до фраса,
А я їй до Спаса,
Оре мі ся, оре,
Лем мі ся розтрясать. (72)

***

Оре ша мі, оре,
Тот гаїк зелений,
Єден коник сивый,
А другый червеный. (73)

ВЕЛИКИЙ ПІСТ

Великий піст (або також великодний чи пасхальний) церква називає «десятиною богу»: сорок днів посту.³¹⁵ Це приблизно одна десята частина року.

У літописі Нестора 1074 (в літо 6582) про піст читаємо: «Яко Бог дал єсей нам 40 дній сія на очищення души і себо есть от літа Богу: дній бо есть от года до года 300, 60 и 5, а от сех дній десятый день воздаети Богови. Десят же ест пост 40-тный в ня же ради очистивися душа, празднуєт світло на Воскресенье».³¹⁶

Великий піст тісно пов'язаний з найбільшим християнським святом — Великоднем. З ним пов'язано багато дохристиянських та християнських звичаїв і повір'їв, що взаємно переплітаються.

Впродовж перших трьох століть християнства не було ще сорокаденного великодного посту перед Великоднем. Тодішні християни постили тільки два дні: у великодну п'ятницю і у великодну суботу.

Звичаю постити у великодну п'ятницю та суботу (два дні), крім великого посту, на Пряшівщині гостро дотримувались старі жінки аж до другої світової війни, коли на протязі цих двох днів нічого не їли, а пили тільки воду.

У зв'язку з великодним постом напрошується питання: на підставі чого встановлений той великий піст, як вираховується період його тривання? Чому перший тиждень великого посту називається Федоровицею, а в середині посту є середопустя? Чому п'ята неділя називається чорною або смертною? Чому останній тиждень посту називається страстним, білим або зеленим тижнем? Що таке десятина богу, від чого потім феодали виводили десятину і дев'яти-

³¹⁵ Великопостны поученія. Листок, Унгвар (Ужгород), 1901, стор. 45, 57, 59.

³¹⁶ Літопис Нестора, Господне вселяще о Бозі, стор. 89.

ну держми (податків), які кріпаки мусили давати панові у виді врожаю, худоби, а потім встановили податки й священикам, так звану кобилину (сипку зерна), яка приносилась священикам якраз у великому пості в задушні суботи?

Що пости вже були ще давно до християнської ери і що піст вже старий, як і саме людство, говорить сам християнський вчений Василій Великий: «Храньте пост уже ради его глубочайшей древности: он также древен как человечество».³¹⁷

Також сорокаденний піст за письменником Касіонусом був перейнятий від шанувальників Вавілонської богині.

У IV і V віці були різні погляди на передпасхальний піст. Сократ в «Історії церкви» (кн. 5, гл. 22) пише, що в Римі той піст тримали тільки три седмиці — тижні. В Александрії, Ілїриції і в Ахії піст тривав сім тижнів, а в багато інших містах піст тривав тільки один тиждень. Аж у IV віці для цілої церкви був встановлений «чотиредесятий» (сороковий) піст.³¹⁸

Великий піст — десятина богу — триває 36,5 дня, тобто 10-тина року від 365 днів. Про його вичислення читаємо у «Тріоді постній»: «Видимо же буди яко десятина есть сія старая и великая чотиредесятницы всего літа. З сідми возм тыдньов вынявши суботы и неділи стаїться дней тридцять й пять нато приложивши до Посту Велькодню Суботу й половину світлой Ночи учиниться тридцять и полсема дня, што есть десятая часть, трегсот шесдесят и пяти дні в року».³¹⁹

Цей математичний взірець в перекладі на зрозумілішу мову виглядає так:

7 тижнів по 7 днів = 49 днів
мінус 7 субот та 7 неділь (= 14 днів)

³¹⁷ Андрій Балудянський, Василій Великий о пості. Історія церковная, глава седьмая — наставленіє церковное, обряди церковныя. Вена 1851.

³¹⁸ Там же.

³¹⁹ Тріодь постная. Львов 1617.

35 днів,
плюс субота 1 день
і півночі від суботи
до неділі рано 0,5 дня
разом становить: 36,5 дня

В другому способі вирахування великого посту за основу брали 7 тижнів. 7 тижнів по 7 днів = 49 днів. Оскільки самого посту має бути тільки 40 днів, то Лазарева субота (перед квітною неділею), квітна неділя і цілий страстний тиждень аж до воскресної неділі (хоч і в цей час люди гостро постили) заокруглені на 9 днів. Тож, 49 днів мінус 9 днів, і нам залишається чистих 40 днів посту.³²⁰ Цей піст починався понеділком після сиропустної неділі і тривав до великодної суботи.

В декотрих селах в перші два-три дні великого посту люди ще розважалися (пущадельний, кривий чи шалений понеділок, кривий вівторок, а деколи й крива чи попельна середа), запивали м'ясниці.

В іншому способі вичислення сорокаденного великого посту зараховується вже цілий сиропустний тиждень (коли вже постилося від м'яса, але ще було дозволено їсти молочні страви) і дальших сім тижнів до самого Великодня. Отже, разом було 8 тижнів, тобто 8 тижнів по 7 днів = 56 днів. Від цього числа відраховували усі суботу і неділі, що разом ставило 16 днів. Цих шістнадцять днів відраховували від 56 днів, і залишалось 40 днів чистого посту.³²¹

Сорокаденний піст, за церковними даними, вже тримав пророк Мойсей на горі Гораб. Цей піст повторив також Ісус Христос у пустині. Дехто пояснює, що великий піст походить від того, що за легендою 40 днів і 40 ночей йшов дощ, після чого настав потоп світу. Інші відводять його від

---

³²⁰ Цей спосіб лічби посту був встановлений Лодійським Собором, 49 правило.

³²¹ Александр Духнович, О пості. Литургический катехис, Будин, 1850, стор. 167.

того, що є 40-денна панахида. Та ще інші вираховували великий піст так: він починався від понеділка — першого тижня великого посту, і кінчався у Лазареву п'ятницю перед квітною неділею. Страстний тиждень від квітної неділі до Великодня був встановлений «поститися страстей ради Господень».³²²

У лемків великодного посту дотримувались повних сім тижнів, тобто 49 днів.

У східній релігії (православній і греко-католицькій) є багато призначених постів.

Звичайний піст — це піст у тижні. У цьому пості люди постили у середу і в п'ятницю. (У середу постили на пам'ять того, що Юда запродав Ісуса, а в п'ятницю постили на згадку, що Ісуса різіп'яли в п'ятницю.) Ці пости були встановлені самими апостолами.

Середи і п'ятниці були звільнені від постів в часі загальниць: 1 загальниця від Різдва до Богоявлення, 2 загальниця перед Митарем і Фарисеєм, перед сиропустною неділею, перед великодною неділею і перед троїцькою неділею. Далі були звільнені від посту ті середи і п'ятниці, на які припадали великі свята.

Одноденні пости — постили тільки один день у таких святах: Главосіки (усікнення голови Івана Предтечи), Здвига (воздвиження хреста), Спаса (піст на згадку Спасителя).

Рокові пости — Филипівка (різдвяний піст), Петрівка (піст Петра й Павла) і Богородичний піст.

У великий піст постили найгостріше, а саме так, що віруючий їв суху страву тільки раз на день і то лише ввечері. Інший піст був так званий воздержний, коли люди були повинні стриматися (воздержатися) від м'ясних і молочних страв, але щоденно було дозволено більше разів їсти.

Віруючі, що дотримувались гострих і стриманих постів, були позбавлені основних білковин, які містяться в м'ясі,

---

³²² Літопис Нестора. Петербург, 1912, стор. 90.

молоці, сирі, яйцях, що необхідні для людського здоров'я. Фізично слабкі люди часто хворіли, в результаті чого для різних шептук появлялася можливість проводити свою шарлатанську практику «відчаровування» хвороб.

Крім того і сама церква приживлялася на людській біді. Продавала хворим людям воскові фігурки, що зображали частини людського тіла: руку, ногу, голову, туловище. Ці воскові фігурки хворі потім носили як жертву богові до церкви, які церква перетоплювала на свічки. Отже, люди постили, надіючись на бога, що їм дасть добре здоров'я, а коли хворіли, знов приносили йому жертву у виді воскових фігурок, щоб виздоровіти.

Крім воскових фігурок для умилоствлення бога люди давали й гроші на молебень за здоров'я. Милостиню давали також жебракам, щоб вони молилися богові (крім заупокійників), а також за здоров'я хворого челядника.

Коли в селі траплялось масове захворювання, тоді єпископ через своїх священників наказував оголосити у церкві місцеву диспензацію від гострого посту. Священники закликали своїх вірників, що коли хочуть їсти скоромне, щоб молилися три рази «Отче наш», три рази «Богородице-Діво» і три рази «Под Твою милость» та ще було потрібно добрим вчинками зробити себе достойнішими на диспензацію від посту. Диспензацію від посту був повинен дати священник матерям, які плакали дітей, людям, що важко працювали, жебракам та слабим і хворим. Диспензацію від посту священникам, його сім'ї (і кухарці) уділяв єпископ. Коли в селі було якесь пошестя (не вродився врожай), на підставі прохання місцевого священника диспензацію від посту для всіх вірників села уділяв єпископ.*

---

* Прохання про диспензацію:

Высокопреподобному Єпархіальному Правительству
в Пряшеві

Імію честь смиренно просити слідуєчу диспензацію од поста и воздержанія для моїх вірників и моєй смиренности.

Понеже дня 4. августа 1942. лядовец на 85—90 % уничтожил урожай в

Та не всі священники були совісні. Твердого посту дотримувалась тільки біднота. Духовенство гострих постів не мало. От, що говорить Євгеній Фенцик, поет і священник: «Очень странное явление между темто, что духовенство однісколько десятков літ не дорожит постами. Оно постить-

---

Ниж. и Выш. Тварожці, народ уже й тепер терпить недостаток хліба, дале про недостаток соломы и зеленой пашы мало есть и молока, на предварительном совітованіи с моими вірниками смиренно прошу:

Благоизвольте на время до 31. августа 1943., т. е. до новой жатвы дати нам увольненія от всіх постов на каждый день кромі всіх пятниц невольниць, кромі навечерій перед Рождеством Христовим и св. Богоявленіям и кромі Страстной седмицы. Вмісто того всі мы охотно поднимаемся пости-ти в всі пятницы.

Мой народ всегда примірно задержал постну дисциплину, что больше постили ревніе, чім то от них требовалось, то сегодня, коли ніт рыб, церусу, олію и т. д., сам віжу, што мои вірники не могут, на жаль, постити так, як то прежде ділали.

Сегодня настала така ситуація, что люде легче достануться к мясу, як к хлібу или к молоку. Велика часть народа уже от 1. XII. т. г. начинает брати «пріделову муку», которая о много меньше хліба забезпечивает им, чім бы иміли из своего урожая. М'яса иміют часто, ибо в Габолтові есть мясарь, сами иміют дробизги, баранов и доста часто через зиму случит'ся и зарізаніе даякого рогатого статку.

Я сам убідился о том, что от истого часу у многих из моих вірников случилися самовольны незадерживанія постов, и то на основаніи «то буду їсти, что маю».

Чтоби заборонити евент. анархіи в том важном вопросі и вірников захранити от грихопаденія и от ширенія не здорового духа, нужним держу смиренно просити сію диспензацію. О том вопросі я поговорил с цілою «громадою» и они одногосно согласилися с тім, о чем осмілюся писати.

В том случаї, если Высокоепар. Ординаріат благоизволит ласкаво исполнити наше смиренное прошеніе, я засамопонятное буду держати вірников поучити о всем, что при таком разрішеніи нужно им сказать.

Повторяя свое смиренное прошеніе останусь с глубоким уваженіем

В. Ніж. Тварожці, 23. ноября 1942.

Александр Чабиняк, приходник

Через три дні надійшла відповідь із Пряшева від єпископа:

Прошену диспензацію подаю. Помолитися за диспензацію 3 — «Отче наш», 3 — «Богородице-Діво» і «Вірую».

Павел, єпископ

ся лиш по білому; не кушаєт мяса, но позволяєт собі їсти яйця, сыр, молоко и даже заправляти кушаніє с жиром.³²³

У недалекому минулому наші бідні русини жили дуже бідно. Не було заробітку та й не було грошей. Все, що селянин мав: теля, порося, гуси чи кури, — все мусив продати, щоб сяк-так могли приодіти своїх дітей, заплатити податки. Селянин не тільки що дотримував церквою призначені пости, він постив цілий рік з голоду!

Про тодішню важку ситуацію цього бідного русина в минулому столітті народний будитель і поет Олександр Павлович, будучи сам священиком, писав у своєму вірші:

На курях, на гусях
Качмаре ся гостят,
А бідны руснаці
През цілий рік постят.³²⁴

Та церква постійно намагалася утримати несвідомий народ на узді. У великому пості греко-католицька єпархія в Пряшеві час від часу нагадувала своїм священикам «Возва́нія» — циркуляри, в яких закликала їх, щоб вели молодь до дотримування великого посту. В одному такому документі з 1937 року говориться: «Воззиваю Ваше Высокопреподобіє, чтобы наступающий **ВЕЛИКИЙ ПОСТ** усиливались як найстаранійше в душевну пользу своїх вірников.

В забавах, в роскошах світських занурившагося человека едва подариться легко пробудити и успішно упозорнити на его правдивое званіє и на его вічну ціль; едва подариться звернути его вниманіє на его безсмертну душу, на двояку вічність, яку себе человек своим животом приготавлиєт. Но в св. **ВЕЛИКОМ ПОСТІ** замолкнут музыки, прекратятся публичные голосны забавы — танці, душа и грішнаго

---

³²³ Світле Воскресеніє Христово на Угорськой Руси. Листок, Унгвар (Ужгород), 1889, стор. 74

³²⁴ А. Павлович, Состояніє Маковици, 1888 р. Листок 1889, стор. 125.

христіянина станеться чуттєвішою на приятіе благодати Божой . . .

Выкорыстайте св. Пост на поученіе молодежи, паробкы, дівкы, котры найбільше потребуют духовной подпоры, бы провокативно не ходили на сіи великопостны катехизації — таких не можно припустити за крестных родителей, к мированию, к цюлованию евангелія, образ, крест нести а т. д.»

Коли всі пости злічити разом, то вони становлять більш як півроку. Посты, як і інші дохристиянські звичаї, що були перейняті християнською церквою і пристосовані для її релігії, сягають далеко до передхристиянської ери. Вже у середньовіччі були всякі заборони робити те або інше. Наприклад, не було дозволено полювати на звірів цілий рік, щоб їх не винищити. Було заборонено збирати плоди незрілих рослин, бо потім, не маючи доброго насіння, ті види рослин могли б вигинути. Таким чином виникали серйозні заборони, що не мали нічого спільного з релігією. Згодом їх оголосили обрядом, заповіданим ніби-то самим богом. Тому церква мала пости й такого роду, як піст «яблочний» та піст «медовий». Церква не дозволяла вибирати мед до Спаса.³²⁵

Перший тиждень великого посту називається Федоровицею. Це на честь Теодора (Феодора) Тирона, християнського мученика. Йому присвячена субота першого тижня великого посту, так звана Федорова субота.

Давно наші предки перед Федоровою суботою благословили у церкві коливо* і кутю**, подібно як хліб на літії.

³²⁵ О вреде религиозных постов. Наука и религия, № 3. Март 1962.

* Коливо — похоронна кутя з вареної пшениці, змішаної з медом і всякими плодами: миндалем, горіхами, сушеними сливками, олівами і солодким корінням, на верху прикрашена лавровим вінком. Коливо приноситься у церкву в честь якогось святого або в мисках кладеться на могили. Коливо потім брали собі священник і церковслужителі (дяк і дзвонар) або роздавалось жебракам.

Давно коливо ставили у церкві на аналой в часі відправи за помершими душами. По відправі всі присутні з'їдали його по ложечці. Воно символіч-

Вживалось коливо або кутя і при поминкових службах (задушних суботах³²⁶). Пшениця, що вживалась у коливі або куті, символізувала людське життя.

Перший тиждень великого посту також називався «полоскозубним тижнем», бо селяни «полоскали» собі горілкою зуби від молочних страв, що вживали у попередньому сиропустному тижні.

Неділя першого тижня називається неділя Православія.

Друга неділя посту не має назви.

Третя неділя називається Крестопоклонна (і тиждень називається крестопоклонний). У церкві виставляється

но служить воскресінню померлого, як зерно, щоб зійти, вирости й дати плоди, так і тіло помершого повинно бути поховано у землю і згнити, щоб знову воскреснути для майбутнього життя. А мед, що дається до колива, означає солодкість того життя.

Колово належало до страв історичних, і споживали його, звичайно, як жертву богам на могилах, при похороні. Кожний коштував колива, приносячи: «Прости, бог!» або «Царство небесне, пером земля!» (Комис 252)

** Кутя — каша пшенична або з ячмінних круп, змішаних з медом та потертим маком. Це одна з найдавніших людських страв, що з огляду на свою давність, набрала великого обрядового значення. Найстарша страва на Святий вечір — це пшенична кутя. (Етн. зб. НТШ, V, ст. 9).

Кутя у церковному значенні мала зовсім іншу роль. Тут кутя — це різні продукти: хліб (підпалки, баники), сир, м'ясо, мед, фрукти, інколи олій, вино, зерно і т. п. Кутя приносилась до церкви у задушні суботи. Кутю після задушної панахиди брали собі священник і церковнослужителі. Пізніше кутю символічно замінив окремий хліб, що жінки приносили з церкви в часі задушних субот.

³²⁶ В задушних суботах у східній церкві відправлялась служба з панахидою за помершими. На них читались грамоти (граматки) — диптихи — родові списки померших двох-трьох генерацій до заду. Це була звичайно велика писанка, в якій були записані імена осіб, яких, за бажанням власника грамоти, священник мав пом'янути у церкві. (У західній церкві справлялись поминки тільки раз, «на душічки» — 1 листопада.)

У ці задушні суботи парафіяни носили до церкви по хлібові, вроді колишньої куті.

Всіх задушних субот є п'ять. Перша задушна субота є перед м'ясопустною неділею. Друга — перед другою неділею великого посту. Третя задушна субота — перед третьою неділею великого посту, а четверта — перед четвертою неділею великого посту. П'ята задушна субота є перед Сошествієм св. Духа — у троїцьку (русальну) суботу. П'ята задушна субота є на пам'ять полеглих воїнів.

хрест, якому кланяються вірники, щоб підготувати себе до дальшого посту. Цим тижнем вважається середина посту (половина посту), від чого й пішла назва середопустна або середохрестя, а цей тиждень називається середохресний тиждень.

У це середопустя в декотрих селах побутували різні повір'я. У Грибові в цьому тижні жінки не пряли, щоб град не збив їм збіжжя. (74)

У Миковій в цьому тижні не замітали у хаті павутиння, щоб, мовляв, була добра сметана. (75)

Четверта неділя називається похвальною неділею. Від неї називається похвальний тиждень тому, що в цей тиждень є акафістова³²⁷ субота, присвячена похвалі Богородиці. Цю неділю називають також білою неділею.

П'ята неділя — це чорна або смертна неділя, і тиждень називали чорним або смертним. У цьому тижні на Спиші і на Шаріші молодь в річках топила смертку — дохри-

---

На Україні поминки відбувались в інших термінах, ніж на Пряшівщині. Вони справлялися ще восени, а саме у дідову суботу перед Дмитрієм, у Кузьмову суботу, Михайлову суботу, а подекуди ще й в Лукину суботу; весню ж поминали в Хведорову суботу, в клечану суботу та поминки русальні — в четвер троїцького (русального) тижня. Але найбільш відбувались на провідну неділю — на Хоминому тижні після Великодня.

Хоч на тих поминках брало участь і духовенство, це викликало протест з боку вищої церковної єпархії, яка бачила в них пережиток поганства. У московському «Стоглаві» з 1551 року оскаржено, що на Троїцьку суботу по селах сходяться мужі і жони на жальниках (кладовищах) і плачуть на гробах з великим криком, а коли почнуть грати скоморохи, гудці і перегікниці, люди переривають плач, починають скакати й танцювати, й в долоні бити, і пісні сатановські співати. (Акти ОЗР, II. 223, перецитоване за Є. Онацьким.)

³²⁷ Акафістова субота — субота четвертого тижня великого посту, присвячена похвалі Богородиці. За легендою, сорокини й скити напали на місто Царгород і хотіли його зруйнувати. Тоді християни зібралися у влахонській церкві і цілу ніч просили Марію божу о поміч, співаючи пісню «Возбранной воеводі побідителя . . .» Тоді за допомоги Матері божої неприятелі були переможені. На цю пам'ятку приказано щороку в четверту суботу великого посту правити службу божу в пам'ять божої Матері. Під час цієї відправи у церкві не можна було сидіти, бо коли царгородські християни співали, теж цілу ніч стояли.

стіянську богиню Морену. В декотрих селах смертку палили за селом на полі або на цвинтарі.

Шоста неділя — квітна неділя (вербна неділя), коли у церкві святять вербу. Цей тиждень називався вербний тиждень, білий тиждень (на відміну від того, що четверта неділя називалася білою), і страстний тиждень. Страстним тижнем називають тому, бо на тому тижні у церкві читаються «Ісусові страсти».

Сьома неділя — це вже великодна неділя. Її також називають воскресною неділею або світлою неділею, а тиждень, що прийде після Великодня, називали світлим тижнем.

У великому пості селяни при виконванні домашніх і сільськогосподарських праць керувались деякими повір'ями. Так, наприклад, у Литманові у четверги великого посту не пряли, щоб не йшов дощ, коли його не буде треба. (76)

У Шамброні в усі четверги великого посту також не пряли, бо, мовляв, з такого клоччя, що було нарядене у четверги ще за життя Ісуса Христа, був скручений мотуз, яким його потім катували. (77)

У Гринчшові не пряли у четверги, бо колись давно по селі ходив якийсь чорнокнижник, а одна жінка дала йому льняну плахту. Але той чорнокнижник її не взяв, бо на неї було нарядене у четверги великого посту. (78)

У Грибові не пряли у передостанній тиждень великого посту, тобто тиждень перед квітною неділею, щоб градамінець не збив цвіту з фруктових дерев. (79)

І господарі теж мали свої повір'я, зокрема пов'язані з возінням гною на поле. Наприклад, у Видрані, якщо господарі розпочинали возити гній ще у м'ясниці, то продовжували його возити і у великому пості. (80)

У Кожухівцях говорили, що колись давно у цьому селі в четвер між живним четвергом (на страстному тижні) і дев'ятим четвергом (після Великодня) прийшла велика буря з градом, який начисто збив урожай в цілому хотарі. Тому люди у цьому селі вирішили, що більше не будуть во-

зити гній у четверги між живним і дев'ятим четвергом, ані в той час не будуть ходити орати, якщо вже перед тим земля була погноєна. (81)

Якщо господарі возили гній взимку у четверги у великому пості, то цю землю навесні не йшли орати знову у четверги, а в інші дні.

У великому пості жінки, звичайно, ткали. Тоді, коли навивали пряжу на кросна, підкидали вгору плахту, в якій була пряжа, й казали: «Жебы такый вырос великий лен, такый, аж такый!» (82)

У цьому пості селяни частіше відвідували церкву. Тоді вечорами кожної п'ятниці перші чотири тижні великого посту у церкві читали страстні євангелії. Це була окрема церковна відправа, яка називалася «пасія» (муки). Також щосереді і щоп'ятниці відбувалася літургія «преждеосвященных даров».

У п'ятницю і середу у великому пості вечорами також відбувалася відправа «Параклис» (Парастас) за помершими.

В часі великого посту в декотрих селах побутував звичай, коли дівчата після обіду приходили до хрестів, що стояли при дорогах чи по полі або на цвинтарях. Ідучи до них, співали релігійні пісні з апокрифічним забарвленням. У Т о р и с к а х ходили відвідувати хрести два рази у тижні: в четвер і у п'ятницю; у Г а н и г і в ц я х три рази на тиждень: в четвер, суботу й у неділю.

У Г а н и г і в ц я х ходили з такою піснею:

Марія-Магдалена,
Світу ся кохала,
Була велька грішниця,
Долгий час тривала.

Кед ша бог народил,
Ісус Христос, сын божый,
По жидовстві ходил.
(83)

У Г а в р а н ц і:

Ой, ішла, ішла, свята Олена,
А глядала она божого сына.

Не нашла она божого сына,
Лем она нашла троє жыдовчат.
А вы, жыдовчата, а вы невірнята,
Ці то не вы Христа мучили?
Не мы, не мы, лем нашы старшы,
Лем мы віділи, де го поділи,
На високу гору на крест прыбили.
А на тій горі три кресты стоять,
Під тыми крестами три гробы лежать.
А в єднім гробі сын божый лежыть,
А в другім гробі Ян божый лежыть,
А в третім гробі сама Пречиста,
Што породила сына Ісуса Христа. (84)

ФЕДОРОВИЦЯ

Перший тиждень великого посту називається Федоровицею. Ця назва — на пам'ять св. мученика Федора Тирона.³²⁸ Цим тижнем починається великий піст. Цілий перший тиждень великого посту люди гостро постили, проводили всякі чарування та керувались всякими повір'ями, пов'язаними з іменем мученика Федора Тирона. Жінки в цей тиждень не пряли, не снували пряжі і не мотали її, щоб не примотати до села вовків. Коли ввечері заходило сонце, у хаті швидко гасили вогонь, щоб не закурити Федора. В цей день в декотрих селах також вибирали сільських слугів, нічного сторожа, гайника, сільського пастуха та бубнаря.

Люди протягом цілого тижня не їли вареного, тільки те, що було печене. Їли печену картоплю з сирою капустою, помащеною олією, баник (пухкий коржик) з капустою, печені локші (ощіпки) з капустяним варом, садовину: сушені дикі планки, сушені польові грушки, сушені лісні черешні,

---

³²⁸ Коли грецький цезар Юліан відійшов від християнської віри, в часі першого тижня великого посту, коли християни твердо постили, дав наказ, щоб усі живності, виставлені в Царгороді на продаж, були скроплені кров'ю поганських жертв, щоб таким чином посквернити християн. Тоді, за легендою, єпископові Євдокію з'явився давно мертвий мученик Теодор (Федор) Тирон. Єпископові він наказав, щоб християни не купували посквернені продукти, а їли тільки варену пшеницю з сушеними овочами. Тому селяни на згадку про мученика Федора Тирона не варили варю (варену страву), а їли тільки печені продукти з сушеними фруктами.

Церква на цю пам'ятку встановила Федорову суботу (субота першого тижня великого посту). І цілий той перший тиждень назвала Федоровицею. В декотрих селах Федоровицею називають цілий великий піст. У давнину наші предки у Федорову п'ятницю у церквах благословили коливо й кутю.

пекли капустяники,³²⁹ лекварники³³⁰ та присоляники.³³¹ Молоко під час великого посту зливали до бочки, а починали його їсти аж після Великодня. Селяни цілий тиждень не світили, не запалювали ламп, ні лучин, ні свічок, щоб в пшениці не виростав снітей. Якщо вже хтось мусив запалити світло у хаті, той мав через плече кинути на пец якийсь залізний предмет: цвях, долото, дріт, ніж тощо, а вже потім міг запалювати світло. Якщо вдень в хаті горів вогонь, то як заходило сонце, господині його гасили, щоб не закурити Федора, та лягали спати. (85)

У Г а в р я н ц і зранку пекли картоплю, щоб було що їсти весь день. Картоплю їли з сирою капустою. Потім жінки засипали вогонь попелом, а до печі клали дрова, щоб сохли. Перед вечером в хаті на глиняній долівці запалювали сухий ялівець (ще перед тим приготований), щоб викурити Федора: вигнати з хати його дух. (86)

У В а п е н и к у, якщо у хаті цілий день горів вогонь, то під вечір його гасили, щоб не закурити Федора, і завчасу лягали спати. (87)

У Ч а б и н а х протягом цілого тижня Федоровиці селянки не розкладали вогонь у глиняному пецу, тільки у плиті, щоб не закурити Федора. Їли пісну печену страву. (88)

У М и к о в і й скоро зранку пекли хліб і зверху присолювали, щоб на молоці робилася товста сметана. Потім вогонь гасили, щоб не закурити Федора. Також не мололи на жорнах, щоб не примолоти Федорову бороду. В той день в Миковій вибирали сільських слугів, бубнаря, гайника, сільського пастуха. Кожний з них мусив купити сільському начальству горілки. (89)

³²⁹ Капустяник — киснute тісто, наповнене капустою (пеклось на плиті).

³³⁰ Лекварник — ошіпок — зверху натертий повидлом (лекваром) із слив або шипшини.

³³¹ Присоляник — хліб із змеленої на жорнах (млинці) ячмінної муки. Він був тонкий, бо тісто з ячмінної муки не кисло. Той хліб натирали часником і присоляли. Від того назва — присоляник.

Сільських слуг у той тиждень також вибирали у Валентівцях. У старости села сільська громада вибирала сільського пастуха худоби, сільського гусаря (для пасіння гусей), нічного сторожа (вартоша) та гайника, який доглядав, щоб худоба або домашня птиця не робили людям шкоди на полі. У Федоровицю жінки пропивали вечірки, бо вже допряли. (90)

Починаючи Федоровицею, цілий великий піст в декотрих селах жінки одягалися до чорного одягу або у писані плахти (білі плахти, переткані синіми смугами), що носили через плече.

В Ганігівцях, коли жінки в неділю у великому пості йшли до церкви, то начеб тяглася чорна хмара. Всі жінки були одягнені у сатинові чорні шати. (91)

У Орлові крім жінок до чорного шмаття одягалися й діти. Коли жінка не мала чорної блузки, казала: «Не іду до церкви, бо не мам пісну блюзку». (92)

У Свиднику в великому пості жінки носили до церкви писані плахти, перекинувши їх собі на плече. (93)

Під час Федоровиці селяни вірили в різні повір'я, які не дозволяли їм те чи інше робити. У Свиднику не вільно було варити старанку, щоб не йшов дощ, коли його не треба. (94)

В Палоті під час Федоровиці не пряли й не снували пряжі, щоб «не заснувати» до села вовків та іншої шкідливої звірини. Пряжу можна було снувати тільки перед Федоровицею та після неї, і то тільки в жіночі дні (у середу і п'ятницю). (95)

У Кожухівцях в той день не мотали й не снували пряжі, і не несли снуванину на інше село, щоб й там вовків не занести. (96)

У Писаній не вільно було під час Федоровиці заправляти на хліб, бо, мовляв, Федор міг би впасти до тіста і в нім скупатися. В тому селі також ніколи не світили лампами. Вечеряли ще за денного світла, а потім йшли спати. (97)

Деякі люди цілий тиждень Федоровиці слідкували за

погодою, як і в інші зимові свята, щоб могли доповнити з попередніх спостережень довготривалий прогноз погоди.

Перший день Федоровиці мав показати, якою буде погода навесні, коли хлібороби будуть іти орати. Якщо перший день Федоровиці буде гарний, то і весна буде гарною і теплою.

Другий день Федоровиці мав показати, як буде надворі, коли буде треба садити картоплю.

Третій день показував, якою буде погода в літі, коли господарі будуть косити луки.

Четвертий день встановлював погоду, коли будуть жнива.

П'ятий день — як буде восени, коли буде треба косити отави.

Шостий день прогнозував, як буде тоді, коли буде треба восени вибирати картоплю.

Сьомий день Федоровиці мав показати, яка буде погода, коли хлібороби будуть сіяти озимини. (98)

У Нижній Писаній погоду передбачали так:

Перші два дні Федоровиці мали показати, якою буде весна. Другі два дні — яким буде літо, а ще дальші два дні — якою буде осінь. Якщо перший день великого посту був гарний, гарним днем мав бути й Великдень. (99)

ТОПЛЕННЯ СМЕРТОК

В дохристиянський період в усіх слов'янських народів побутували своєрідні звичаї, пов'язані з вітанням весни, від якої людина очікувала багатого врожаю, приплоду у домашніх звірят і птиці, а також щасливих міжподружніх відносин.

В народі на протязі віків склалась певна уява про Зиму як смерть, і Весну квітучу як молодість. Зиму, як негативне явище природи, сприймали вороже й наші предки. Доказом того може послужити звичай — «топління» смерток³²³ (Морени), як символ знищення Зими — звичай, який існував ще довго після прийняття християнства. Християнська релігія докладала максимум зусиль для придушення цих дохристиянських звичаїв. Так, наприклад, у Чехії в XVI столітті звичай «топлення смерток» був два рази заборонений Празьким синодом. Однак ця боротьба феодальних властей інколи була безуспішною. Традиції народу виявились настільки тривкими, що на протязі віків існували паралельно з християнськими святами та звичаями, а інколи переплітались з ними.

Серед українського населення в області Східної Словаччини ще до другої світової війни³³³ можна було зустрітись з топленням смерток в декотрих селах Шариша, Спиша та Гемера. Тамошні люди згадують, що вони самі були учасниками цих театральних дій. Досліджуючи даний період творчості народу в місцевих умовах, можна спостерегти, що в даний жанр народної творчості інколи вплітались пісні релігійного характеру, так як переплітались і погляди та уявлення первісної людини про навколишній світ. Не див-

---

³²² В селах Завадка, Ольшавиця, Порац, Койшов смерток виносили в поле й там їх палили.

³³³ У Руській Волі н/Попрадом смертку топили кілька років ще й після другої світової війни.

лячись на репресії з боку представників християнської релігії, народні маси зберегли в своїй пам'яті стародавні звичаї та пісні, в яких віддзеркалювався комплекс їх архаїчних поглядів на те чи інше явище.

Звичаєм топлення смерток наші предки, так би мовити, прощались з зимою і вітали життєдайну Весну та Літо.

Смертки топили або палили в часі великого посту на чорну (смертну) неділю.³³⁴ Цей дохристиянський звичай славив перемогу Весни над зимою. Християнська церква цей звичай пов'язала з великодною обрядністю Христового воскресіння, та з іншими християнськими святами, наприклад, Благовіщенням, коли навесні оживає природа.

Цей звичай — палення смерток — православна церква на Україні замінила звичаєм печення пташок з тіста в свято сорока мучеників.

Складовою частиною театральної дії були «смертки» (свого роду опудала), які символізували смерть Зими. Такі смертки звичайно робили з палиць, зв'язаних навхрест, або з соломи і одягали їх в старе обношене жіноче лахміття. А в декотрих селах смертки одягали навіть у нові шати. Потім ці великі ляльки-опудала за допроводу молодіжної процесії, з співом, топили в річках або виносили їх у поле й там спалювали.

Для християн біля Рейну в Тирольщині, а також у Чехії такі опудала символізували зрадника Юду. Цей звичай не є нічим іншим, як прикрита форма вшанування поганських богів, наприклад, Молоха, якому в жертву приносились люди, щоб втамувати його гнів.

Звичаї із смертками згадуються у тих українських місцевостях на Східній Словаччині, що межують з словацькими селами (Шариш, Спиш, Гемер). Очевидно, ці весняні забави з смерткою були запозичені у словаків, бо на Україні цей звичай не побутував.

---

³³⁴ Чорна (смертна) неділя — п'ята неділя великого посту. Внаслідок рухомих свят чорна неділя може бути в часі від 15. 2. до 25. 3.

Топлення смертки

В селі Руська Воля на Попрадї сільська молодь — парубки й дівчата — сходились до одної хати й робили смертку. Одну кичку надівали на палицю, одягали її до білої сорочки, а на «голову» смертки надівали чепець. Далі на смертку навішували кольорові стрічки й виходили з нею посеред села. Потім направлялися до річки Попраду. З проводом молоді йшло ціле село. Процесія, супроводжуючи смертку до річки, співала:

Зелений штварток, Великий п'яток. На Марію велький смуток. Тогды бога улапили, На святы хрест го прибили. А під крестом мати його, Кричить, плаче, ратїйте го! — Ой, сыну мій наймілейший,	Яку-таку бы'сь поміч мав. Главку бы'м ті потерава, Сяты очі бы'м ті стерава. — Матко моя розтомива, Главічку мі не потирай, Сяты очі мі не стирай, Бо я терп'ю пре крещених, Пре тых жыдох, пре поганох. Бо я терп'ю пре терпенє, Пре крещених викупенє.
На якій єсь найвысосці. Кебы'сь мі кус ниже був,	

Коли процесія з смерткою підходила до річки, смертку роздягали, а кичку запалювали й кидали у воду. (100)

В Орлові, коли дівчата вже зготовили смертку з палиць і ганчір'я, одна дівчина брала її в руки і перед відходом з хати дівчата співали:

А ты, смертко грїшна.
Чого єсь ту прышла?
Мы тя ту не хцеме
Стады тя береме.

Співаючи, дівчата з смерткою йшли понад селом, а далі до поля й зупинялись коло хрестів, що були там або стояли край дороги. Вони співали такі пісні:

Ішла Гелена горі луками,
 Стретла ша она з трьома жыдами.
 — Ой, жыди, жыди, нещасны жыди,
 Ці то вы Христа мучили?
 — Не мы, не мы — нашо предкове,
 Цо пред нами былі.
 Ідь ты, Гелено, на високу гору,
 Там три крести стоять.
 На єдном Кристус-пан,
 На другом — шьвятый Ян,
 На третьом — панінка Марія.

***

Ой, грішний чловеце,
 Пам'ятай на себе,
 Што Кристус-пан терпіл
 На шьвіті про тебе.
 А потом ша ішов
 Модліц до заграды.
 Жыди го варуют,
 Забиц бы го ради,
 Бы ша ім не сховал
 Дакде до загради,
 Віру крестянську
 Бы не выучовал.
 Двадцет апостолов
 Мал Кристус-пан вірных,
 А Юда го зрадил
 За тридцять стріберных.
 Окаяный Юда
 Рек жыдом: «То знайте,

Кого поцілую,
 Того вы поймайте».
 І шыткы жыдове
 Ісуса поймали,
 Руку, ногы єго
 З терньом пов'язали.
 Не пожадували
 То пресяте тіло,
 Іші ша жыдове
 Вышьміяли з нього.
 Лем го жалувала
 Побожна Верона.
 З главы хустку зняла,
 Втерти ша му дала.
 Дораз на тей хусткі
 Твар Христа остала.
 Дораз Веронія
 Шьватою остала.

Процесія з смерткою, повертаючись з поля, йшла до річки і кидала її у воду. (101)

У Чирчі, супроводжуючи смертку до річки, спершу співали народні пісні, а наприкінці пісні релігійного характеру. Коли молодь приходила з смерткою до річки, запитувала смертку:

— О, смертко окрутна, де єсь бывава?
Де єсь шьа так довго забавива?

А дівчина, що несла смертку, за неї відповідала:

— Бува я в цисаря по піняжі.
Та ня забавили двомі княжі.

Після цього смертку роздягали й кидали у воду. (102)

В Обручнім кичку, надіту на палиці, одягали до білої сорочки. На голову смертці надівали решето, а в руки давали драпачку (стару мітлу з березового пруття). По дорозі до річки молодь співала релігійні пісні. Підійшовши до річки, молодь кричала:

— До воды, до воды,
Ты суко лінива!

А дівчина, що несла смертку, за неї плаксиво відповідала:

— Не піду, не піду,
Бо є вода зимна. (103)

Паління смертки

В декотрих селах смертку не топили в річках, а виносили її у поле або на цвинтар, і там її спалювали.

У Ганігівцях в смертну неділю дівчата сходилися до одної хати, щоб виготовити смертку. Її робили з двох навхрест зв'язаних палиць. На вершок середньої палиці надівали кичку соломи. Смертку вбирали до шаття «браути» (молодиці), яка в тих шатах як остання дівчина в цьому селі виходила заміж. Смертку пов'язували в білу хустку і з процесією молодь несла її на цвинтар. Смертку несла найстарша дівчина з села, щоб вона скоро вийшла заміж. За процесією дівчат йшли діти й молоді жінки. Всі співали:

Вышла гвізда на край шьвіта,
Зашьвітила на пул-шьвіта, алилуя.

Од пул-шьвіта зашьвітила,
До пул-шьвіта засмутила, алилуя.

Постретли ю апостоли,
Апостоли — слуги божі, алилуя.

Апостоли — слуги божі,
Чом сте смутні, невеселі, алилуя.

Мы зме смутні, невеселі,
Бо зме бога не відзелі, алилуя.

Бо зме бога не відзелі,
Як во штварток при вечері, алилуя.

Хлеба ламал, а нам давал,
Сву швату кров піц нам давал, алилуя.

Ічте, пийте, уживайте,
Лем шья жыдом не подайте, алилуя.

А жидзі то ушлишелі,
Зараз Криста улапелі, алилуя.

Жидзі Криста улапелі,
На високій криж прибілі, алилуя.

Коли молодь з смерткою приходила на цвинтар, роздягала її з шмаття і смертку палила. (104)

У Дрєниці смертку робили так, що на кичку, надіту на палиці, завивали у «памутку» — білу памутову хустину.³³⁵

---

³³⁵ Велика памутова хустина, в яку чепили молодицю, зав'язана біля шиї на «бабу».

Молодь з смерткою ішла понад селом, співаючи:

О, розмышляйте,
Вірны християне,
Як тот пан Крестус
Терпіл пре нашы раны.
А з пойманя
Не мал спочивання
Аж до сконання.
А Юда-зрадца

Дал то жыдом знати:
А вы жыдове,
Злого майстра мате.
Лем го тримайте.
Жидзі шьє зруцелі,
Як то зле, окрутнє,
Аж апостолове
Од него уцеклі.

А так оні го зранілі,
З острими клинцами
На крест прибилі.
А так его щедро
З копію пребілі.

На цвинтарі смертку роздягали й спалювали. (105)

У селищі О л е й н і к о в на палицю надівали стару сорочку та інше ганчір'я. Смертку ніс парубок. Проводячи смертку селом на цвинтар, молодь співала:

Ішла Марія, плачучи,
Свого сына гледаючи.
Стретли ю два ангели,
Два ангели-апостоли.
Цо сте смутнє, нє веселе?
Бо зме Криста нє відзели.
Нє відзели, нє слишали,
Як на штварток при вечері.
Хліб нам ламал, а нам давал,
Ту свату кров піц нам давал.
Їчте, пійце, уживайце,
А мнє жидом нє предайце.
А жидзі то услишели,
Криста пана улапели.
Одведли го пред Айноша.

Пред Айноша, пред Кайфаша,
 Пред Кайфаша, пред Пілата,
 «Осуд му шмерц!»
 «Як я му судити мам,
 Кед я до того нич не мам».
 Одведли го до півниці,
 Ку слупу го прив'язали,
 Дайме му жолче з оцтом,
 Розтече ше барз шерцо в нім.
 Дайме му жолче пити,
 Най привіка з нами быти.

Далі процесія з смерткою співала прощальну пісню, що співається на похоронах. Коли молодь з смерткою приходила на цвинтар, дівчата роздягали її, а хлопці, які вже там чекали з березовими лупами і ядлівчиною, швидко розклали вогонь, а дівчата кидали у нього смеркту. Потім хлопці й дівчата починали навхрест перескакувати вогонь і співати деякі куплети із собіткових пісень:

Подьме, хлопці, на собітку, Упечеме з коня литку. Неж ше хлопці посходили,	Дівки литку розхватили. (106)
--	----------------------------------

У Кийові з смертками ходило й по кілька груп дітей. У кожній групі було по 10—15 дітей. Смертки виносили за село на гору, де їх запалювали і, перескакуючи через вогонь, співали:

А, смерточко наша, Де ші перебувава? Хтей новей коморе, Хваватковім дворє. ³³⁶	Цо ти там робива? Краву сом доїла. А де того млічко? Сама'м го випива. (107)
--	---

³³⁶ Можна навести будь-яке прізвище.

У Шариському Ястраб'ї є такий самий звичай палення смерток, як і в сусідньому селі Кийові, тільки тут співались інші пісні.

Смерточко, смерточко,
Де єсь перебувава?
В лісі на полянці,

Там єм хыжу мава.
Мава там я свій віночок,
Там я го одава.

***

Смерточко, смерточко,
Мы ся помодлиме,
Лем ты нас не побер,
Їж ся постариме. (108)

У селі Гринчишові на чорну неділю дівчата після обіду йшли з смерткою з вишнього кінця села на нижній. За цей час вони співали пісні релігійного характеру. А коли процесія з смерткою виходила над село, починала співати жартівливі собіткові пісні, в яких взаємно «женили» дівчат з парубками, характеризуючи їхні прикмети, властивості, вдачу.

У Сивака вісить табла,
Бо там Янко велька лябда.
Пиячиско він немалий,
Та й паробок уж є старый . . .

Тоді з корчми виходили парубки й прислуховувались до дівчат, котрого з них як «огварять» і з якою дівчиною його «женять». У цих собіткових піснях часто вульгарно насміхались як з парубків, так і з дівчат. Дівчата з смерткою виходили на горбок до каплички і там запалювали смертку. (109)

В Торискаx із смерткою, співаючи, ходили по полю, а потім біля будь-якого хреста її запалювали. (110)

На хуторі Баранє, що знаходиться в лісі вище Олейникова й Дрениці й нараховує всього чотири хати, двоє-трьох дітей палили смертку на цвинтарі й співали таку пісеньку:

Смертко грішна,
Скади єсь пришла?

З-поза Черней гуры,
Маш вельке пазури. (111)

Виношування смертки в поле

В декотрих інших селах смертку не топили і не кидали у вогонь, а просто виносили на поле або залишали десь біля хреста. В дальших селах молодь, як виходила з смерткою в поле, розривала її там.

У Завадці на Спиші смертку виносили в поле там, де майбутнього року селяни будуть садити картоплю, і там її залишали. Смертку несли тільки дівчата. Ідучи з нею в поле, співали:

Ішла смертка з куделю,
На ту Чорну неділю.

(Приспів) Гой кравам,
Дай кравам.
На волички,
На телички
Не запоминай!

Втеди були добри часи,
Як смертки носили.

(Приспів) Гердо, бердо, нич
Тому са не стане
Нигда, нигда нич! (112)

У Койшові смертку теж носили до толоки. Коли молодь проспівала кілька народних пісень, хлопці ще на полі починали виривати смертку від дівчат, а потім дівчата від хлопців. Одні від одних виривали так довго, поки смертку зовсім не розривали на шматки. При цьому одні одним співали.

Дівчата: Ішла смертка, ішла смертка,
З куделю, з куделю;

А на Смертну, а на Смертну
Неділю, неділю.

(Приспів) А ты, май,
Корові дай,
А воли, а конє
Не запоминай.

Парубки: Фашингува невіста лінива, лінива,
Ноги умива, умива,
А пред облак воду, а перед облак воду,
Вилива, вилива.

(Приспів) А ты, май,
Корові дай,
А воли, а конє
Не запоминай! (113)

В О л ь ш а в и ц і молодь смертку виносила де-небудь у поле, там, де був хрест. Ідучи з смерткою, співали:

О, смертко округна,	Юда єго продал
Пам'ятай на себе,	За тридцять стріберных.
Што Кристус-пан терпів	Окаяный Юда,
На кресті за тебе.	Рек жыдам: «То знайте,
Мал он апостолів	Кого поцілую,
Всіх дванадцять вірных.	Того поїмайте!» (114)

У П о р а ч і смертку носили на чорну неділю після вечірні. Одягали її до вишиваної сорочки і білої сукні. Із смерткою молодь йшла, співаючи, до поля туди, де мали садити картоплю. (115)

КВІТНА НЕДІЛЯ

Квітна неділя³³⁷ — остання неділя перед Великоднем. А цілий той тиждень називається великодним тижнем³³⁸. Його також називають вербним, страстним або білим тижнем. В часі, коли квітна неділя припадає на кінець квітня, тоді в Карпатах, звичайно, буває вже гарний час. У лісі першими з-поміж дерев вже місцями білються розвигнуті бруньки рокити. В суботу перед квітною неділею дзвонар нарізував в лісі велику в'язанку багніток, щоб у неділю, як люди прийдуть до церкви, роздати їм по кілька галузок. Це робиться на пам'ятку того, що перед Ісуса Христа, коли він входив до Єрусалима на ослі, люди кидали квіти й кричали: «Осана, осана» (слава), а за тиждень його розп'яли.

У квітну неділю до церкви іде багато людей. Деякі несуть з собою власні багнітки. В той час у церкві відбувається служба з мируванням.

Селяни, повернувшись з церкви з розквітнутими галузками зеленої рокити, запиляли їх під стелю за ікони. Коли у літі перший раз починало гриміти, селяни швидко брали ті засохлі галузки багніток і кидали їх на вогонь, щоб відігнати від господарства бурю з громами та блискавками. Кілька галузок багніток селяни несли у поле, запиляли у землю, щоб поле скоро зазеленілось і щоб кроти не точили землю. Якщо діти скоріше приносили до хати багнітки, скажімо, на тиждень раніше до квітної неділі, то люди вірили, що гусята не виведуться. (116)

³³⁷ Квітна неділя — також вербна неділя, неділя вай.

³³⁸ Великодний тиждень називали тому, що він є останнім тижнем великого посту перед Великоднем. Вербним тижнем називали, бо у квітну неділю в церквах святити вербу (рокиту або верболіз). Страстним тижнем тому, бо Христос страждав від побоїв перед його розп'яттям. Білим називали тому (в цьому тижні п'ятницю і суботу називають білими), бо селянки у цьому тижні білили свої хати.

Коли з церкви приносили багнітки, а в хаті була жінка, в якої була мала дитина, то вона клала до повивача принесену з церкви проскуру і пучок багніток, щоб дитина була здоровою. (117)

У П о р а ч і у цю квітну неділю цілий день їли тільки пироги.

У цьому великодному тижні, починаючи серединою і аж до суботи, люди справляли всякі звичаї, займалися чаруванням та вірили у різні повір'я.

Великодна середа

Починаючи великою серединою (теж страшною серединою), парафіяни починали ходити на сповідь, щоб на Великдень могли їсти страву без гріхів. Було звичаєм, що коли селяни ішли на сповідь (враховуючи й дітей), то насамперед заходили до місцевого півце-учителя, який їм за два яйця давав картку з написаним іменем і прізвищем.

В декотрих селах С н и н щ и н и (у селі Збой) великодну середу називали чорною серединою, бо протягом цілого року курні хати — дим'янки зачаділись від диму і сажі — були чорні. Перед Великоднем їх мусили побілити. В цю середу у цьому селі жінки білили хати.

Живний четвер

Живний четвер в декотрих місцевостях на Пряшівщині також називають страстним (Лабірщина), зеленим (Спиш), а також великодний четвер, великий четвер (Регетівка), жилний четвер (Дубова).

Живний четвер називається тому, що за тлумаченням церкви, Христос ж и в и т ь або кормить християн у св. євхаристії — живить своїм тілом і кров'ю. І від слова жити — кормити й називається живним четвергом.³³⁹

³³⁹ Анатолій Долинський, Короткий виклад науки, віри і обычаїв. Київ, 1891, стор. 137.

Інше тлумачення живного четверга — народне. Коли Ісус Христос помирав на хресті, горобці все кричали: «Жив, жив!» Кричали, коли він вже був мертвий. За це їх бог покарав, що вони не можуть ходити, як інші птахи, тільки скачуть, бо циганили³⁴⁰ на Христа. (118)

Живний четвер також називають страстним четвергом, від старослов'янського слова — «страсть» — страждання — муки. Від слова «страсть» походить і назва церковних страстей, які відправляються ввечері, а від них страстні євангелія, що читаються після обіду у живний четвер. Також називають «страстні свічки», які вірники тримають під час відправи у церкві.

У живний четвер в знак того, що Христос вмер на хресті, ввечері відбувається відправа — довга богослужба — 12-тьма страстними євангеліями. Тоді замовкають дзвони, замість них калатає дерев'яне тркотайло (клепало).

У Баєрівцях на живний четвер хлопці після нічної відправи ішли в ліс збирати барвінок. Він завжди зелений, тому й той великодний четвер у цьому селі називають зеленим четвергом. Хлопці з барвінком мусили повернутися додому найпізніше на другий день, коли ще не співали птахи.

Давно у Баєрівцях хлопці, збираючи барвінок, співали відповідні пісні. Тепер цих пісень у селі вже ніхто не знає. (119)

У Чирчі малі хлопці цілий день бігали по селі, торюхаючи дерев'яними клепачами (клепалами). (120)

В Ольці на живний четвер був такий звичай, що коли когось «била» зима (його трясло від холоду), то такому радили скочити з мосту у воду або просто окупатися в потічку, і тоді таку людину «зима» залишить. (121)

Люди вірили, що у живний четвер із землі вилазять змії та ящірки. (122)

Дуже багато на живний четвер було повір'їв, пов'язаних

---

³⁴⁰ Циганити — обманювати — брехати.

з відьмами (босорками). Люди вірили, що босорки тричі на рік сходяться на свої зборища (шабаші) до Бескиду: на Благовіщення, на живний четвер і на Юрія. (123)

Давно колись на живний четвер босорки збирали попід плотами юрієве зілля, і тим зіллям вони ворожили. А коли у красnobрідському монастирі була проща, то босорки стежили за священником, коли він буде кропити людей свяченою водою кропилом з соломи. Тоді вони з-за нього вихоплювали по соломці з цього кропила, щоб ними потім чарувати. (124)

Люди вірили, що босорки на живний четвер їздили на мітлах аж до Яворини. (125)

Босорки у живний четвер ходили по чужих подвір'ях і стайнях. З подвір'я брали гній, соломку або з стайні палицю, якою виганяли на поле худобу. Це були атрибути, якими потім чарували. Ходили по чужих стайнях і «відбирали» молоко від дев'яток корів. Також з дев'яток чужих садів рвали траву і клали в жолоби перед свої корови. У стайні біля своїх корів ходили голі й обкурювали їх зіллям.

Босорок ніхто не смів побачити й пристрітити такими запитаннями: «Де ідеш?» «Што несеш?», бо такі чарування босорок не мали б ніякої дії на прибуток молока. Тому босорки з назбираними атрибутами швидко бігли додому, розкладали вогонь й кидали у нього назбирані речі з відповідними до цього замовляннями. Щоб таке чарування було діюче, босорки після нього йшли вночі купатися до річки. Щоб босорки не могли відібрати молоко, то в живний четвер селянки ішли в поле і з дев'яток меж рвали траву, потім вдома клали її у жолоб перед корови й кілька разів обходили їх навколо. (126)

Селяни вірили, що коли на живний четвер у церкві читали Христові страсті, тоді по людських подвір'ях ходили босорки у виді жаб. Тому, йдучи після обіду до церкви, вдома залишали одного челядника, щоб доглядав за обійстям і вважав, аби випадково під стайняні двері не прийшла жаба-босорка.

Коли хтось у живний четвер бачив на подвір'ї жабу

(а жаби навесні вже розлізались і по подвір'ях), то швидко хапали вили і пробивали жабам ноги, бо були впевнені, що це не звичайна собі жаба, а босорка. (127)

Щоб босорки не мали міць на корів, а також, щоб корів не боліли ноги, в живний четвер у стайні на гряди під пова-лу вішали шкаралупинки яєць.

Якщо у церкві на живний четвер дуркали на дуркачці (клепалі), жінки вдома у хаті починали колотити, щоб чарувати. За кожним дурканням на дуркачці (а дуркали дванадцять разів) розв'язували вузлики на мотузку, на якому перед тим зав'язали дванадцять вузликів. Цей мотузок з нав'язаними вузликами кидали у бодинку, щоб наколотилось багато масла.

Потім з-під печі (давно у старих дерев'яних хатах були великі глиняні печі, що займали одну четвертину хати) господиня брала тріску і занурювала її у бодинку, в якій колотила, приповідаючи: «Кідь ты мене не будеш мучити, та я тебе не буду палити!», і тріску, оліплена ще несколоченим маслом, кидала у вогонь в пецу. (128)

Людям було цікаво довідатись дещо про босорок: як їх можна побачити, де вони сходяться, що говорять. Вони вигадували фантастичні способи, аби тільки побачити їх.

Хто хотів би видіти у живний четвер босорки з власного села, той мусив би одягнути на себе шмаття навиворіт і так піти до церкви. За повір'ям, босорки в той день теж ідуть до церкви, але вони для людських очей стануть невидимими. Коли така людина з вивернутим на собі одягом приходила до церкви (не сміла там нічого доторкнутися), могла, ніби, побачити босорки. (129)

Щоб довідатись, котрі це в селі босорки, і як їх можна побачити, людина мусила мати з собою стільчик з трьома ніжками. Такий стільчик мусили робити від першого дня великого посту і закінчити його у живний четвер. За весь той час той, що хотів побачити босорки, кожного дня мусив щось на стільчику майструвати: хоч раз вдарити до нього молотком чи зарубати сокиркою. Коли стільчик був готовий, його власник мав з ним іти на живний четвер до

церкви. У церкві мав на нього стати, а під язик покласти стручок часнику. Тоді міг побачити босорки, як вони стоять біля віттаря, обернуті плечима до священника. Коли босорки помітять такого «негідника», тоді вони йому загрожують, що його замучать. Такий негайно мусив втікати з церкви додому і не оглядатись, бо за ним женуться босорки. Коли він оглянувся б, то босорки наздогнали б його і роздерли б на шматки. (130)

Хто хотів би бачити босорки не в церкві, але на полі, той мусив би іти опівночі на живний четвер туди, де сходяться чотири хотарі. На цьому місці треба розкласти вогонь, а навколо себе обвести білою крейдою круг. З собою треба взяти чорну кішку. Спекти її на вогні і почати їсти, обгризаючи кісточку, поки не трапиться така кісточка, коли при її обгризанні можна побачити усі босорки, які сюди прилітають на мітлах, кочергах та на терлицях. Босорки в виді чортів і диких звірів будуть нахилитися до того, що сидить у колі і їсть. Вони будуть всіляко його зачіпати, щоб якось випровокувати його покинути коло, а потім забити. Але він міцно і непорушно мусить сидіти у середині кола і не сміє налякатися. Нарешті босорки покажуться такими, якими вони виглядають в житті, і він кожну босорку впізнає. (131)

Ось як у Світлицях один чоловік хотів побачити босорки:

«Раз єден хлоп барз хотів знати, котры суть у селі босоркы. І він як ішов на живний четвер до церкви, положыв собі під язик дев'ять бібків зерна. І як ішов через лавку понад потік, чекала го там уж єдна жена незнайома і му каже:

— Вышмарь тото, што маш у роті! Бо зле походиш!

Але тот хлоп не послухав, лем пішов далше. Зразу перед ним показалася інша жена з рогами на голові. Він достав великий страх. Уж не пішов до церкви, але вернувся назад домів. Од того часу зачав тот хлоп сохнути. І лем сох, і сох, аж цалком высох і умер». (132)

У Сухій теж один чоловік хотів бачити босорки:

«Мої мама мі раз повідали, же на живний четверь єден

хлоп взяв із коня оглавы і пішов на саму півночі на крижуватку (перехрестя), бо хотів видіти босорок. Як він там прышов, та чув там таку бесіду:

— Беру по жыток, але лем свій вшыток.

А він тоды закричав:

— Беру по жыток, але не шыток! — і втік домів.

Як він прышов домів і завісив на клинець оглавы, та з них стало течі молоко. Але босорок він не видів». (133)

А ось деякі ворожіння у зв'язку з босорками й коровами на живний четвер:

У Р е г е т і в ц і на великий четвер, коли хлібороби повернулися з поля, випрягали з воза волів і з ярмом ішли до потічка. Тут господарі три рази намочували ярмо до води, щоб волів не боліли шиї. На вечерю варили пироги, щоб корови були «бріхаті» — повні. Після вечері йшли до церкви на «страстное повечеріє».

Коли люди ввечері йшли з дітьми до церкви, батьки наказували дітям не оглядатися, бо ззаду за людьми будуть іти босорки. Ці босорки вночі о дванадцятій годині летять на мітлах на Яворину на нараду, де будуть збирати різне, для них потрібне, зілля. (134)

У К р а с н о м у Б р о д і в р а н ц і на живний четвер господині ідуть на другий хотар з відром, набирають води лівою рукою і дають коровам, щоб вони мали молока, як води.

Ввечері кожна господиня замикала стайню, щоб туди не входили ворожки. Котра ворожила в стайні, мусила перемінитися на жабу. Якщо господиня це побачить, то відітне їй задні або передні ноги. Якщо така жаба знову переміниться на босорку (ворожилю), то не буде мати ніг або рук. (135)

У Ф і я ш і на зелений четвер борони кладуть на двері стайні, щоб босорки не виводили корів.

Як місяць тісто на калачі, ідуть «вон» (надвір) до саду, де дерева, щоб був добрий урожай. (136)

В Л а д о м и р о в і й у великий четвер коровам дають свячену сіль і кроплять їх свяченою водою, щоб босорки не відібрали у корів молоко. Ввечері ідуть на страсті, і ко-

ли священник читає євангеліє, пастухи в'яжуть «гузи» (вузлики) на мотузку за кожним євангелієм, бо коли корова загубиться, треба розв'язати такий «гуз» і вона віднайдеться. (137)

Інші ворожіння та звичаї:

Щоб у корів не боліли ноги, до стайні в той день давали лупки з яєць. Коли корова мочилась кров'ю, ті лупки терли і з отрубамі давали їй з'їсти. (138)

У Дубовій на «жилний» четвер три рази обходили навколо хату із свяченим зіллям, щоб змії не прилазили до хати. В той день не ходили на потік прати, щоб Перуни не стріляли в літі. (139)

У Чабинах у живний четвер не їли варю, а лише печені пироги з капустою, печену картоплю з сиром, вар з локшами, сиру капусту з печеною картоплею. (140)

У Світлицях в той день, як ввечері наїлися пирогів, їли аж на Великдень «сячу» (свяченину). Через п'ятницю і суботу тримали строгий піст. (141)

Великодна п'ятниця

Великодна п'ятниця, також велика п'ятниця (Регетівка), біла п'ятниця (Красний Брід). У великодну п'ятницю дзвони мовчать на пам'ять смерті й похорону Ісуса Христа. «Най мовчить всяка плоть чоловіка і стоїть со страхом і трепетом, і нічого земного най не помишляє». ³⁴¹

Того дня в церкві богослужба не відбувається. Тільки вранці відбуваються «Царські часи», а після обіду — вечірня, котра в церковному обряді пригадує християнам похорон Ісуса Христа. Після вечірні священник з віруючими обходить церкву з плащеницею. ³⁴² Священник при обході церкви плащеницю несе на плечах, потім заносить її

³⁴¹ Анатолій Долинський, Короткий виклад науки, віри і обычаїв. Львів, 1891, стор. 138.

³⁴² Плащениця (старослов.) — простирало для мертвих. Церковна плащениця — намальований образ Ісуса Христа у повний зріст.

у церкву і кладе до божого гробу. Це робиться на пам'ятку смерті Спасителя.

Крім церковних звичаїв селяни у той день справляли й свої народні звичаї.

В декотрих селах господарі скоро вранці ішли до потічка купати коней, щоб їм нічого злого не трапилось. (142)

В декотрих інших селах на потоці купали корів, щоб вони завжди були здорові. (143)

У Валентівцях в той день селяни ішли до поля, де були студнички, вмивали там очі, щоб їх не боліли. (144)

В Ольці люди також ішли до студничок і з них додому приносили воду. У цій воді умивали хворі очі дітей, а також нею змивали виразки. (145)

У великодну п'ятницю найбільше роботи було у жінок. Вони пекли паску, розмальовували яйця, якщо цього скоріше не зробили, запікали грудки — сир (солодку й квасну), колотили масло, щоб до кошика мати свіже, а ті жінки, що ще не встигли висповідатися, на звук дуркачки поспішали в церкву.

Розмальовування (писання) яєць було улюбленою роботою жінок і дівчат, і у багатьох проявлявся великий хист до писання чудових лемківських крашанок (писанок). Приладдя для писання писанок було простим: віск, розтоплений у бляшанці, англійська шпилька, затиснута у деревце у формі олівця, і фарби, що були з природних джерел: найчастіше із сливкового дерева та лушпиння цибулі.

Жінки на білих яйцях малювали чудові узорі: колосся зернових, квіти, сонце — символи природи.

І у велику п'ятницю не обходилося без ворожінь та повір'їв.

У Чабинах жінки у стайні під стелю вішали шкаралупинки яєць, щоб корови не кривали. Вони одночасно виконували функцію засобу проти врічення худоби. Бо коли б хтось чужий увійшов у стайню, то щоб насамперед йому кинулись в очі ці білі шкаралупинки, а не худоба. (146)

У Дубовій босорки відбирали молоко у корів, а то так, що йшли на таке місце, де сходяться три води, з посу-

диною, до якої доять молоко. Господиня ставала до води і мила посудину. Коровам давала з'їсти зілля з сіллю, щоб молоді корови не подулися, коли підуть перший раз пастися на полі. (147)

У Пряшеві (колись і тут були господарі) старі баби, коли йшли на річку, умивали собі руки і тією водою умивали коровам ноги, аби їх не боліли. (148)

У Шомі (Дрениця) у велику п'ятницю скоро ішли на хрін, кретину, потім давали худобі січку, требину, сіно, стряски. (149)

У Вишньому Орлику у велику п'ятницю або і в суботу пекли паску, бабу і колач. «Паска» — це був чорний хліб, великий як колесо воза. «Баба» — хліб з білої муки, упечений у великій округлій мисці. «Колач» — був подовговастий, упечений з білої муки. (150)

У Красному Броді жінки у великодну п'ятницю не сміли шити одягу, щоб влітку, як буде гриміти, грім не вдарив до такої людини, яка мала б на собі щось вшите у великодну п'ятницю. (151)

І в господарів у цей день було багато праці. Одні кололи поросят, інші вигрібали городи, подвір'я, а потім десь у куточку саду спалювали сухе бадилля та всяке сміття. В садочках і на городах весело поблискували вогники.

А дівчата ще скоро вранці ішли під верби, що росли над річкою, і там розчісували собі волосся, щоб їм вирросло таке довге, як вербові віти. (152)

У велику п'ятницю і суботу на Лемківщині декотрі старші люди гостро постили. За ці два дні нічого не їли, тільки пили воду. Вірили, що той, хто буде постити у ці два дні кожного року, то буде знати день своєї смерті.

Великодна субота

Великодну суботу також називали білою суботою. Після обіду ті жінки, які ще не напекли паски у четвер або в п'ятницю, пекли її в суботу. Казали, що паска буде свіжою протягом трьох днів великодних свят.

Багаті господарі ще до Великодня їздили возами до млина, щоб намолоти білої (грисової) муки на паску. Бідніші селяни для випікання паски купували собі трохи муки у місцевого крамаря. А ті найбідніші пекли паску з грубої млинцевої муки.

Давно у наших селах паску пекли у бляшаних округлих тепшах, завбільшки з переднє колесо у возі.

Та й у великодну суботу не обходилося без ворожінь.

В Ч а б и н а х у великодну суботу водою, в якій варилися яйця, коровам умивали ноги, щоб їх не боліли. (153)

Цікаві чарування у зв'язку з паскою були у минулому столітті. Як наводить «Листок», що виходив за бувшої Австро-Угорщини на Угорській Русі в Унгварі (Ужгороді), паски пеклися так: «В великую субботу совершается в домах угро-русинов печеніє пасхи. Пасху пекут они по большей части из пшенишной, ржаной, но біднійшіє и из кукурузной муки. Около печенія пасхи соблюдаются и нікоторые суєверные обычаї. Так, когда фільтруют муку, стелять гуні (верхня одежа) на пол, под гуні покладають сокиру, каток, а верх корыта, в котором прыготовляется мука для пасхи, благословенную віточку. Когда хозяйка непременно стоя на гуні, вымісила пасху, тістяними еще руками попотрясывает каждое плодовитое дерево, чтобы родило много плодов. При переніи пасхи в том главным образом заботиться, чтобы она была чим больше. А золу (попіл) послі спеченія пасхи, выносять в город и порастрысывають по землі, чтобы мушки и червы не трогали зелень».³⁴³

Коли у великодну суботу о дванадцятій вночі з церковної вежі заторохтіло клепало, люди починали горнутися до церкви на нічну відправу, де слухали читання апостольських діяній. Ще перед початком Христового воскресіння співають похоронні пісні — сумний тропар: «Єгда снизшел еси ко смерти животе безсмертний . . .»

³⁴³ Світлоє Воскресеніє на Угорській Русі. Листок, Унгвар (Ужгород) 1889, стор. 74.

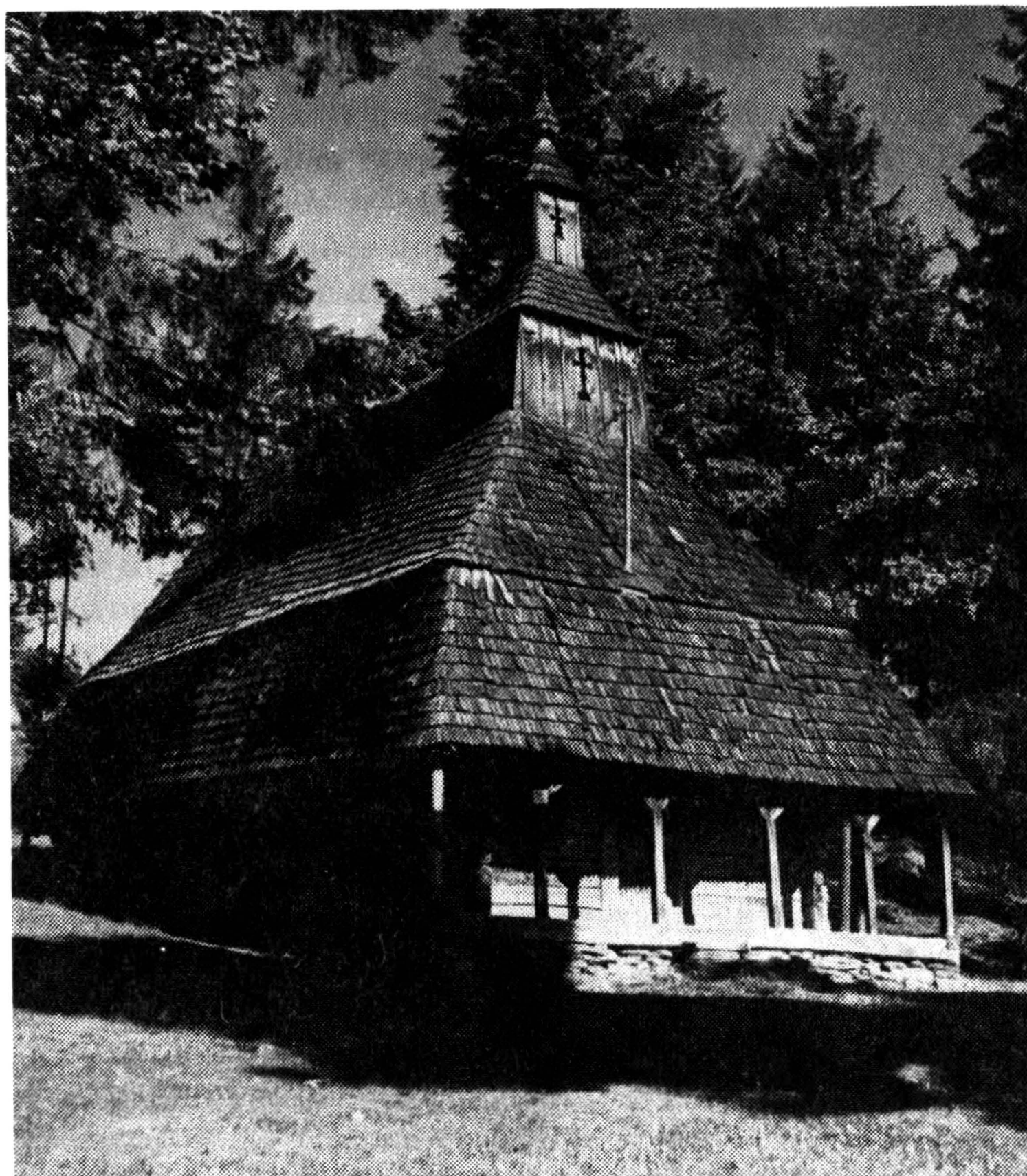
Віруючі парафіяни з священником виходили з церкви, і до темної ночі в руках віруючих, обходячих довкола церкву, блимали вогняні язички свічок.

Коли священник зупинявся перед зачиненими церковними дверима, починав співати «Христос воскрес із мертвих, смертю смерть поправ, і суцим живот дарував». Тоді, після трьох днів мовчання, вдаряли усі дзвони, розголосуючи про Христове воскресіння. Потім священник хрестом і кадилом відчиняв заперті двері і народ заходив у світлом воскових свічок залиту церкву, де продовжувалася богослужба.

В декотрих селах у цей великодний тиждень, як, наприклад, у Грибові, хто ще мав пряжу, не пряли, щоб град (камінець) не збив цвіту з дерев. (154)

ВЕЛИКДЕНЬ

Великдень — найбільше християнське свято, свято воскресіння Христового. У наших дохристиянських предків це був символ загального відродження — культу Сонця і Неба. Тепер — це культ бога людини і культ небіжчика.

Дерев'яна церква в селі Тополя.

Великдень — це час, коли людина у своєму мистицизмі на хвилину задумується над смыслом життя, над тим, що людина є на світі, начеб вона була тільки на гостині, задумується, щоб людина людині була братом, щоб вземно собі прощали провини, щоб не було злоби, ненависті й помсти. Людина в такий час — на Великдень — частіше вдається до медитацій про добро людини, про те, щоб в людській душі вічно перебували любов і мир.

Як відомо з історії, майже у всіх народів існували легенди про бого-людей, які вмирили і воскресали. Давно ще до нашої ери у старій Вавілонії існував міф про богиню Іштар, яка воскресила свого померлого чоловіка, бога Тимура. У стародавніх франкійців у Малій Азії існував міф про бога Аттиса, що помер, але через п'ять днів воскрес. Також у старих греків був міф про бога Загеря, що, подібно до Христа, переносив муки за викуплення грішників, і також загинув та воскрес.

Всіх тих бого-людей родили богоматері непорочним зачаттям від самих богів. Бог Загрей народився від діви Кори. Франкійський бог Аттис — від діви Нони, перський бог Митра — від богині Анагити.

Людська фантазія за часів первіснообщинного ладу вивтворювала собі богів природи: від них люди просили, аби їм помагали, посиляли дощ, добрий урожай, щастя при полюванні, при плідності тварин тощо. Ці властивості помагання богів природи люди пізніше переносили й на небесних богів, на їх синів — бого-людей, а також на богоматерів. Тому в Єгипті внаслідок повені Нілу, що розливається в часі тропічних дощів, єгипетські хлібороби вірили в бога води й рослинства Осіріса, який мав забезпечити однаковий розлив води. За легендою, цей бог прожив на землі тридцять років, навчав єгиптян обробляти землю. Нарешті і він загинув від злих духів, потім воскрес і вознісся на Небо, подібно як пізніший ізраїльський, а також і християнський пророк Ілля. Єгиптяни навесні влаштовували велике свято на честь воскресіння Осіріса.

Великодні обрядовість пов'язана з давньою весняною

обрядовістю. І сам Христос символізує воскресіння Весни, воскресіння весняного Сонця — поганського слов'янського Дажбога і його сина Хорса.

Отже, Великдень — це свято весни. Щороку відроджується життєдайна сила Сонця й Землі.

Старі жиди, коли ще займалися кочовим скотарством, як і інші народи, святкували весняне свято — «Пейсах», «Пейсаг» — умилоствлення добрих духів і богів, щоб ті відганяли злих духів від приплоду молодняка, коли навесні котилися вівці та кози, щоб злі духи пройшли мимо — «пашха» (проскочити боком). А тим добрим духам родючості приносили в жертву овечку або козлятко. У арамейців це слово називалося «пасха» або «паска», у вавилонській мові — «пашашу», що теж означало умилоствлення. Пізніше, коли стародавні жиди-скотарі перейшли від скотарства на хліборобство, відзначали свято «мацат» — приношення жертв з врожаю: перших снопів збіжжя, ячменю. Хлібні коржики, тоненькі опрісники без солі, звані «маци» випікалися з першого врожаю і набули священного значення, як тепер у християн «паска», звичай, який згодом перейняли від жидів.

Ця пора в Палестині припадала на середину квітня, коли на жнива з'являється перший серп (Второзаконня, XVI, 9—10).

Та коли жиди, які, за Біблією, жили у Єгипті і були у важкому поневоленні під гнітом фараона, намагалися визволитись з-під єгипетського рабства, тоді ізраїльтянам як «обраному богом народу» бог Ягве через пророка Мойсея наказав, щоб кожна жидівська родина 14 дня місяця нісана (березня) надвечір заколола ягнятко і його кров'ю обрискала одвірки й пороги своїх хат, а ягнятко щоб похапцем з'їли. Цієї ночі — 14 нісана — бог, вилишивши жидівські сім'ї, побив усіх єгипетських малих діточок — первенців, оминувши тільки ті хати, де одвірки були окроплені кров'ю.

І в тій суматосі на другий день жиди скоро вранці втекли

з єгипетського полону. За Біблією, ізраїльтяни тоді не встигли собі напекти хліба і взяти його з собою. Тому, утікаючи перед фараоном, вони швидко спекли собі прісний хліб (неквашений оціпок), так звану «мацу». Іудейська релігія на цю пам'ятку наказує своїм віруючим їсти на свято паски «мацу», «відхід» — на пам'ятку визволення жидів з-під єгипетського гноблення.

Цей звичай принесення жертв був перейнятий християнами. Замість жидівської жертви тварини і врожаю, тепер була принесена жертва за всіх християнських грішників — жертва самої боголюдини — Христа, як символ справедливості.

Складення такого міфу із самопожертвою боголюдини було потрібне в часі равобласницької імперії, коли вже не вистачали міфи про богів, подібних до єгипетського бога Осіріса, що вчив людей тільки господарювати. Для пригнічених, знедолених рабів на світ просився бог-філософ, який мав проповідувати покору, страждання і відпущення вини ворогам. Така філософія мала полегшити рабський тягар, що був на тому світі, бо за всі муки буде винагороджено «сторицею». Тому говориться, за церквою створений, вислів: «Терпи, душо, будеш спасена!»

Великдень, крім символу воскресіння природи до нового життя, був пов'язаний з культом роду, культом поминок покійників, коли, зокрема у лемків, побутувало приношення на могили куті, а до церкви хліба якраз в часі задушних субот у великому пості — у перехідну добу від зими до весни.

Наші слов'янські предки слово «паска» перейняли від грецького «паска», «пасха». Але це слово не грецького походження. Греки, як вже згадувалось, перейняли його від старожидів, що означало жертву богу у виді ягнятка.

У жидівському культі весняне свято песах (пасха) було присвячене першій народженій худобині на десятий день першого місяця року нісана. Кожна жидівська родина вибирала баранка без жодних вад і замикала його в стайні до вечера чотирнадцятого дня. Потім його різали і пекли при заході сонця, щоб його можна було з'їсти без останку з

прісним хлібом і гірким салатом стоячи, з підперезаними крижами і з палицею в руці — ніби готові до подорожі. Кров'ю ягнятка вимазували сволок і двері хати. Ця церемонія захищала жидів в Єгипті, коли бог наказав покарати цю країну смертю первенців.³⁴⁴

Цю жидівську жертву — ягнятко, коли прийшла християнська віра, християни замінили божим «агнцем» — боголюдиною Ісусом Христом, що в християнській вірі тепер приноситься як безкровна жертва — Нового завіту — кров і тіло Ісуса Христа, яка відбувається на кожній літургії.

Християнська церква, крім приносіння жертви «нового виду» — крові й тіла Ісуса Христа (освячене вино й хліб) встановила, щоб на Великдень для причастія³⁴⁵ у церкву приносили святити свяченину.

На початку християнства віруючі християни святкували паску разом з жидами після 14 нісана, незалежно від того, який цей день. Аж Нікейський Собор у 324 році після Христа постановив святкувати паску тільки у неділю, а саме першу неділю по весняній повні, коли наслідуює рівноденство дня і ночі, тобто після 21 березня, і окремо від жидів.

У сучасності час, коли має святкуватися паска, встановлює так званий церковний ключ або пасхалія.³⁴⁶

Оскільки Великдень рухоме свято, воно може припасти між 21 березнем і 26 квітнем за с. ст. Різниця між Великоднем одного року і другого може представляти аж 36 днів.

У лемків «паска» означає не тільки свято як таке, але також ритуальний великий хліб, який з іншими продуктами (яйцями, маслом, сиром, ковбасою, шинкою, хроном, сіллю тощо) благословили (святили) після обідні у воскресну неділю за сходом сонця. Це робиться на спомин жертви боголюдини Ісуса Христа і його воскресіння.

---

³⁴⁴ Євген Онацький, Мала українська енциклопедія, 1967, стор. 2112.

³⁴⁵ Причастіє — участь безкровної жертви — освячені кусники хліба (дори) і вина, як тіло й кров Христове.

³⁴⁶ Пасхалія — давня наука вираховувати день Паски, а також всі інші церковні свята, які посуваються за рухомим святом Паски.

Друге значення слова «паска» — Великдень. Кажуть: «На Великдень» або «на Паску».

Слово Великдень означає Великий день, а не «довгий день». У літописі Нестора читаємо: «В літі 6592 (1084) приходи Ярополк ко Всеволоду на Велик день».³⁴⁷

Слово «великдень» вживають українці. У росіян Великдень — це Воскресение. У чехів — Веліконоце, у словаків — Велька ноц, у німців — Остерн, у англійців — Естаре і т. д.

А що жиди колись також славили свято Істар, — це говорить само за себе. Про це згадує Біблія: «От і став Соломон служити Асторії божицеві Сидинському й Молоху Тидоті Амонійському». (І книга царів 11. 5.)

Є ще Навський або Мертвецький Великдень, який, за віруванням, на Україні «святкують померлі» в четвер останнього тижня посту.

З святом Великодня пов'язані також інші звичаї і символи. Одним з таких великодних символів є яйце. Так, наприклад, всі історичні народи, як єгиптяни, греки, римляни, вавілонці, інди, китайці, японці та інші, надавали магічного значення яйцям, які відігравали важливу роль при весняних святах.

Так і у наших русинів-українців символом весни, символом зновузродження й життя є яйце. Наші прадіди у давніх часах яйцю, як символу природи, приписували магічну силу і силу життєдарну. Його вживали навесні, коли господар ішов перший раз орати і тоді яйце як магічний засіб клали під першу скибу, щоб земля була плодючою і приносила багатий урожай; його носили на могили мертвим з надією, що ті знову воскреснуть з мертвих; його вживали у родинно-побутових звичаях: у лемківському весіллі яйце вживалося як символ плідності і родючості, коли невіста приходила у хату жениха.

Про культове яйце — червону крашанку — М. Сумцов

---

³⁴⁷ Літопис Нестора. Петербург, 1912, стор. 102.

писав: «Культове шанування червоного яєчка дуже давнє — воно випередило християнство . . . . Поганинові яйце представлялося символом Сонця, яке, як відомо, було для нього головним об'єктом культу. Шанування червоного яйця первісно було викликане ідеєю про весняне відродження, або певніше, всієї творчої сили природи. Палке літнє сонце слов'янинові-поганинові представлялось в різних виглядах чи то божественного Лиця, чи то колесниці, чи то обручки, чи то птиці. В казках часто оповідається про жар-птицю, як символ літнього сонця. Одного пера досить, щоби освітити весь сад. Чародій краде жар-птицю, але не вбиває її, бо не можливо вбити силу природи, що постійно відрожується»³⁴⁸.

Про яйце є багато різних казок, демонологічних оповідань чи всяких чарувань. Хоч би згадати Геродота, що народився був з яйця, що його була знесла птиця Фенікс, чи про фінську космологію Калевали, в якій мати вод Ільматрах, коли дика качка, прийнявши її коліно за Землю, зробила на ньому одне залізне яйце і шість золотих, поворохнулася і яйця побилися. Із цих яєць створився світ: з нижньої частини — Земля, а з верхньої — Небозвід.

Чимало демонологічних оповідань знаходимо на Пряшівщині, де з яйця від чорної курки, за повір'ям, якщо його носити дев'ять днів під лівим плечем (за цей час не вільно ні митися, ні молитися) виклюється демон — курятко-помічник, яке за його продажну душу дияволу допомагало власникові цього курятка — помічника назгрібати велике майно.

Щоб комусь робити зле, скажімо, щоб комусь розпалося господарство, то до хати, де лежав покійник, приходили таємно і розбивали яйце, тобто щоб там розпалося господарство так, як розбилося яйце.

Яйце-зносок перекидали через стріху хати, щоб до тої хати не міг прийти нечистий дух або щоб до хати не вдарив грім.

³⁴⁸ М. Сумцов, Київська Старина, 1889, VII, стор. 35—37.

Великодне яйце — це символ весняного відродження — паросток нового життя.

Походження дарування яєць-крашанок (писанок) на Великдень малим хлопчикам, коли ті ходили по поливанню у купальний понеділок, знаходимо ще у старих царських магів-чародійників. У класичних байках-казках знаходимо багато мотивів про містичні яйця вавілонців. Одна байка говорить, що єгипетський вчений на ім'я Гігімус, який за часів Августової ери стояв на чолі римської палатинської бібліотеки, писав: «Говориться, що з неба упало яйце до Евфрату. Це яйце було надзвичайної величини. Риби його викотили на берег, де його висиділа голубиця. З яйця вилупилася Венуша, яка пізніше була означена як сирійська богиня Істар — богиня весни й богиня життя.³⁴⁹

Всіма цими практиками з яйцями у демологічних оповіданнях люди намагались прихилити до себе добрих і злих духів, які, за їхньою уявою, мали їм допомогти, передусім у сільському господарстві та в суспільно-побутовому житті.

У християнській церкві яйце вважалось скоромною їжею в часі великого посту. В католицькій церкві заборона їсти яйця в пості проіснувала до 1551 року, коли папа Юлій III її відмінив. В православній церкві вона збереглася до наших днів, і великодні свята визначалися насамперед можливістю «розговіння яєчком». Отже, під час великого посту вони збиралися. Щоб не псувалися, їх було треба варити. Але коли великий піст кінчався, наставав момент зробити приємність знайомим даруванням яєць із занадто великих запасів. Звідти й такий популярний у всій Європі звичай дарувати чи обмінюватися великодними яйцями. А щоб дарунок виглядав краще, яйця розмальовували або розписували.

На Пряшівщині крашанками називали яйця, помальовані одною фарбою. Писанки — такі яйця, що були розписані воском і також помальовані одною або й більше

³⁴⁹ Євген Онацький, Українська мала енциклопедія. 1967, кн. XVI.

фарбами. Пізніше для розмальовування яєць вживали фарби з крепового кольорового паперу.

В декотрих селах взагалі не розписували і не красили яєць, а просто несли у церкву святити «лупані яйця», тобто варені, очищені. (155)

Писанки в різних селах називали по-різному. У Красному Броді, Бистрій, Порачі їх називали крашені яйця, в Писаній — писанки, в Збої, Нижніх Репашах, Кийові, Обручнім — крашанки фарблені, у Гавранці і Довгуні — фарбанками.

Узорами на писанках були галузки, що нагадували багнітки (котиків) і означали прихід весни, колос зерна — символ хліба, кілечко — символ сонця, далі рослини, зерно, трави тощо. Про ці узорі в енциклопедії Є. Онацького згадується: «На Великдень, себто коли день більше ночі, коли сонце посідає вже повну свою силу, тоді і знаки сонця набувають більшу силу, і писанка, себто яйце, вкрите знаком сонця, являється найкращим антропейоном, себто чортогоном, обергоном проти всякої нечистої сили».

Лемки на Східній Словаччині мають напрочуд гарні писанки.³⁵⁰ В них вложена велика любов і майстерність наших жінок і дівчат. Про писанки говориться й в народній поезії:

На високій полонині
Бараны пасуться,
Дала бы'м ті писаночку,
Куркы не несуться.

Дала бы'м ті писаночку,
Червену, зелену,
Жебы мама не повіла,
Же не поворожену. (156)

Великодна неділя

Нарешті приходила великодна неділя. Голоси дзвонів маєстатно лунали над селом, скликуючи вірників до церк-

³⁵⁰ Павло Маркович помістив цікаву монографію «Писанки» у Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику. № 6, 1972, кн. 2, стор. 200.

ви. Коли вони задзвонили по третій раз, селяни прямували до церковці. Жінки й дівчата у різнобарвному вбранні пишно несли прутяні кошики, наповнені яйцями-писанками, грудками печеного сира (солодкими і квасними), маслом, ковбасою, шинкою, хроном, а в багатших селян наверху кошика лежали два-три помаранчі. Чоловіки несли паски (по дві) у червоно-білими смугами перетканих плахтах.

Та незважаючи на походження і символіку цього найбільшого християнського свята, кожний народ, що визнавав цю християнську віру, концентрував біля неї свою самотню духовну й матеріальну культуру. В цьому відношенні не відставали й лемки. У загальну скарбницю української культури вони принесли чудову дерев'яну архітектуру дерев'яних церков й житлових будинків, дерев'яні ікони, гарний одяг, вишивки, писанки, а також духовну культуру: великодні звичаї велички (великодні ігри), веснянки, ворожіння і повір'я.

Ще донедавна під час трьох днів великодних свят (у римокатоликів тільки два дні) селяни (кожна долина) ішли до церкви у своєму місцевому національному одязі. Були села, де жінки й дівчата кожного великодного дня ішли до церкви в іншому кольоровому одязі.³⁵¹

Тільки літні і старі чоловіки ішли у білих дрелехових нагавицях і в чорних піджаках та капелюхах.

І ось, наче в казці, у С у л и н і у перший день великодних свят молоді невістки й дівчата ішли одягнені у чистому білому одязі, у другий день — у червоному або розовому, а в третій день — вже у різнобарвному одязі.

У З а в а д ц і на Спиші в перший день одягались до шаття зеленого кольору, в другий день — до голубого, а в третій день — до білого. (157)

У М е ж и б р о д д ю у перший день до церкви ішли в одя-

³⁵¹ Подібно одягалися і в інші урочисті свята: на Різдво і на Русалія (Завадка, Порач). У селах, як Лівовська Гута, Удол, обрядно одягалися тільки у перший день великодних свят. В Орлові та інде одягалися тільки в останній день.

зі білого кольору, в другий день — червоного, а в третій день — рожевого кольору.

У **Торисках** в перший день дівчата й молоді невістки одягались у темпо-сині сукні, з білими як каша цятками, опліччя було вишиване. В другий день — у зелені сукні (постав'яна сукня), з вишиваним опліччям, а на третій день — у синій постав'яній сукні із звичайним опліччям. (158)

У **Нижніх Репашах** в перший день великодних свят жінки й дівчата були одягнені у сині сукні, з вишиваним опліччям, фартух мотаний. У другий день — сукня зелена, опліччя з рецками, фартух однакового кольору. В третій день — зелена батканиця, опліччя вишиване, фартух сизий. (159)

У **Койшові** був звичай, що дівчата до церкви ішли із заплетеною в коси розмарією. (160)

Тоді, коли селяни ішли дорогою до церкви, дорога в селі виглядала як розквітнута лука.

Селяни з пасками і кошиками ставали біля церкви в два ряди, один від одного на такій відстані, щоб можна було перейти священику з дзвонарем, коли перший свяченою водою кропив паски й кошики. Кожна сім'я щороку ставала на свої місце.

В **Остурні** — у найзахіднішому селі — зберігся старовинний звичай: кладення кошиків з ритуальною їжею на могилах померлих, що доказує зв'язок цих свят з культом мертвих.³⁵²

Між тим у церкві відбувалась відправа. При читанні євангелія священиком, за кожним стихом лунав голос дзвонів. В той час в декотрих селах парубки стріляли із саморобних пістолетів або в дула ключів насипали стрільного пороху чи сірки і вдаряли об каміння чи стіну. Давніше стріляли з старих рушниць. Ця стрілянина служила магичним засобом відганяння нечистої сили.

³⁵² J. Olejník, Zimný slnovrat, jarné novoročie a letný slnovrat v Jakubanoch, Jarabine, Litmanovej, Osturni a Veľkom Lipniku v súčasnosti. Збірник Музею української культури у Свиднику. № 6, 1972, стор. 242.

Св'ячення пасок у селі Красний Брід.

Коли у церкві закінчувалася відправа, з церкви виходили дівчата з церковними коругвами (двома білими), залишались стояти біля церкви, де починались ряди з пасками, а дві зелені несли на другий кінець рядів. За ними виходив натовп людей разом з священиком, дяком-кантором і дзвонарем, що ніс кропильницю і кадильницю. Тут на дворі священик читав необхідні євангельські стихи і за кожним стихом лунав спів: «Христос воскрес із мертвих, смертю смерть поправ і живущим живот дарував».

Народ маєстатно стояв і співав. Під кінець читання і співу священик тричі говорив:

- Христос воскрес!
- А народ йому відповідав:
- Во істину воскрес!

Священик брав кадильницю і обходив навколо обидва

ряди з пасками. Потім священик другий раз ішов з дзвонарем, який ніс кропильницю, і окроплював паски й кошики. Священик при окроплюванні говорив: «Благословляється і освящається брашна сія во імя Отця и Сина й святого Духа, амінь!» А народ з дяком-кантором з натхненням співав: «Паска красна, паска господня, паска всечестная . . .»

Коли священик докінчив свячення пасок і долунала воскресна пісня, кожний брав свою зайду з пасками й кошик, і люди гуртом поспішали додому один поперед другого.

Бідні селяни і у це найбільше християнське і весняне свято не обходились без того, щоб не ворожити і вірити повір'ям.

У Великій Полянні люди від церкви бігли один поперед другим, бо вірили, що коли скоріше прийдуть додому, то їм будуть добре роїтися бджоли. (161)

У Габурі люди також передбігалися, щоб скоріше прийти додому, бо вірили, що хто першим буде з паскою вдома, завжди першим буде й на полі. (162)

У Регетівці вірили, що хто скоріше прийде з паскою додому, той в літі скоріше справиться з сіном. (163)

У Красному Броді вірили, що той, хто останнім прийде з паскою додому, до рока вмере.

Якщо комусь випадково розв'язалася зайда на плечах і звідти випала паска, коли її господар ніс, ідучи беріжком до церкви (у лемків церкви переважно будували на горбках поза селом) або повертаючись з церкви додому, то вірили, що така людина вмере до рока. (164)

Деколи у зв'язку з посвяченням пасок траплялися й веселі пригоди. Колись у Красному Броді одному селянинові по дорозі до церкви на плечах розв'язалася зайда і з неї вилетіла одна велика паска і двоє малих пащат. Ті малі покотилися вниз бережком. Селянин у гніві закричав: «Та стара чортиця так не утікала, як тоті малі чортенята!» (165)

Давніше у Красному Броді, коли дівчата ішли скоро вранці до церкви (давно паски йшли святити опівночі або в другій годині по півночі), брали з собою у пляшечці

свої, перед тим назбирані сльози, а котрого парубка вони любили, на його дверях тими сльозами робили знак хреста, але так, щоб цього ніхто не бачив. Коли б їх побачили, коли поверталися з церкви, здерли б з неї спідницю. (166)

До принесеної паски діти тричі вдаряли головою, щоб їх вона не боліла, і щоб вони не боялися гримоти. Пастухи скоро вибирали з кошика яйця, але так, щоб цього ніхто не побачив і з цим яйцем бігли до стайні. Там його з'їли, щоб завжди добре напасти корів і щоб їх ніхто не бачив, коли будуть пасти худобу на чужому.

В декотрих селах на Великдень, подібно як і на Різдво, дівчата не сміли дивитися через вікно на двір, щоб, як влітку їхня худоба вибігне десь на шкоду: на чуже зерно або на луку, на город чи на щось інше, ніхто її не бачив. Також у той перший великодний день чужі люди взаємно не відвідувалися. (167)

В Я куб ' я н а х, коли поверталися з церкви, на порозі хатніх дверей той, хто приходив з кошиком посвяченої їжі здоровкався: «Хростос воскрес!», а йому відповідали: «Воістину воскрес!» Мати або господиня три рази клала кошик на голову від наймолодшої дитини і говорила: «Христос воскрес!» Це для того, щоб влітку такого не застигла буря.³⁵³

У К р а с н о м у Б р о д і, коли приходили додому з паскою, йшли окропити довкола хату. (168)

У Ф і я ш і на Воскресіння, як посвятили паску й приходили додому, клали яйце до стайні, щоб їхні корови були такі округлі, як оті яйця. А на гної їли яйце, щоб їх корови не хворіли. (169)

У Д у б о в і й, як поверталися з паскою додому, три рази оббігали хату довкола і лише тоді входили до неї. Коли починали їсти, то з калача (паски) три рази відрізали по куснику і тримали їх під час цілого року. Коли в хаті хтось хворів, то тим його обкурювали. (170)

³⁵³ Ян Олейнік, ц. т., стор. 23.

У Палоті, як люди поверталися додому з пасками, брали свячену сіль і кропили нею довкола хату, щоб влітку до неї не вдарив грім та щоб гусениці не їли капусти. (171)

У Чабинах на Великдень, повернувшись з церкви, хату також навколо обсипали свяченою сіллю, щоб до неї не влізли змії. (172)

У Вишньому Орлику на свячення несли яйця, масло, жовтий сир з яйцем, солонину, ковбасу, саяму, яблука, хрін і т. п. Після посвячення кожний поспішав додому якнайскоріше, що означало, щоб і кожний був такий «хитрий».

З «бабою» (паскою) насамперед йшли до стайні, щоб їм худоба була «тлуста». При столі перший день не їдять м'яса, щоб їм худоба не здихала. Хрін їдять, щоб їх «зага» не пекла.

Із свяченої паски одрізали «окраєць» і відкладали, а коли декому по тілі подувався «охват», то таким «окрайцем» його обкурювали. (173)

Розпочиналися розговини.

Після благословення хати і обшаря свяченою водою всі сідали за стіл. Господар молився, перехрещував паску ножом (спідню частину) і з трьох боків відрізував крайці. Ці крайці вживали для ліків проти черевних хвороб. Цими крайцями обкурювали також корів. Потім починали їсти свяченину — продукти, посвячені на Великдень церковним актом із, за вірою селян, сильним магічним впливом на нечисті сили. Паску тримали аж до провідної неділі, потім її з'їдали. (174)

В Сукові, коли вже сиділи за столом, господар ножом перехрещував паску на спідньому боці і з чотирьох боків відрізував малі крайці, потім клав їх у дзбанок на полицю. Їх, коли влітку гриміло, по одному крайчику кидали у вогонь, щоб грім не вдарив у хату.

Господар наливав у чарки горілки і всіх поздоровляв: «Христос воскрес!» Всі дружно йому відповідали: «Во істину воскрес!» Цим поздоровленням люди користувалися аж до Русаля.

Господиня краяла на колечка зварені яйця до тарілки і до них терла хрін. Яйця з хроном їли з паскою, намащеною маслом. Потім господиня краяла ковбасу, обидві грудки, шинку і кожний собі брав, що хотів. Челядникам бігла слинка від цієї свяченини, бо довгий семитижневий піст кожного виснажував. (175)

Звичай їсти на Великдень шинку, яблука й помаранчі тісно пов'язаний з вшануванням Астачоти — «королеви небес». Цій королеві, за Єремієм, дохристияни приносили жертвенні калачі. «Сини збирали дерево, батьки клали вогонь, а жінки місили тісто, щоб робити королеві небес жертвенних колачів». (Єремія 7:18/9.Р)

На Великдень крім посвячення паски та іншої свяченини у церкві благословився хліб артос, що символізував хліб вічного життя Ісуса Христа. У томину неділю (провідну неділю) священик у церкві розподіляв його серед вірників. «Артос — хліб квасной вообщє и особенно тот, который особенною молитвою освящается в день св. Паски».³⁵⁴

На звичай великодного посвячення паски та іншої свяченини кінцем XVI століття негативно відгукнувся константинопольський патріарх. Про нього писалося: «Патріарх константинопольський Єремія, бувши в Україні, звернув увагу на наш звичай святити паски й м'ясо на Великдень, назвав його єретичним; з цього приводу в 1591 році цілий український єпископат випустив був грамоту до українського народу і в ній писав: в Україні «обрітєся нікая соблазна, яко в день Воскресенія Христова носять до церкви хлібы и мяса посвящати, и взявши в дома своя, з набоженством великим, уживають якобы нікую святость . . . уподобившєся невірным жидом, паску собі от хліба й мяса составляют»». Єпископат усе це заборонив під карою прокляття, але цим не вимів стародавнього звичаю».³⁵⁵

³⁵⁴ И. И. Срезневський, Матеріали для словаря древнерусского языка, I том, стор. 28.

³⁵⁵ І. Огієнко, Походження великодних виразів. Рідна мова, Науково-популярний місячник, ч. 4, II. Варшава 1934.

Поївши смачної свяченини, все, що живе, виходило на двір. Жінки сідали на підстінки і вигрівалися на сонечку або біля плотів й добродушно розмовляли з сусідами. Мужчини йшли до садів покохатися, як квітнуть фруктові дерева. Малі діти бігали по подвір'ї або в садочках, граючись писанками або зриваючи жовті майки й ганяючись за метеликами. А молодь йшла за село на луги, до гаїв, де розважалась хороводами, співала великодні пісні-веснянки, проводила на лугах і біля церкви на цвинтарі великодні ігри — велички.

Великдень — весна . . . Все оживало, все раділо, співало . . .

У Мальцові на Великдень парубки після обіду одягалися до старого шматя за «джядів» (жебраків) та за «джадовку» (жебрачку), тобто до бабських лахів і так ходили по хатах, щоб веселити людей. (176)

У Вишньому Орлику молодь у цей великодний день сходилася на одну луку, де робила гай (коло дівчат), і там танцювала й співала. Такі пісні-веснянки й танці молодь, починаючи Великоднем, виконувала щонеділі аж до Вознесіння.

Ввечері парубки йшли до корчми і пили до півночі, між тим дівчата по чотири-п'ять ховалися на горищах, в комодах, шобах і т. п. Після півночі парубки ходили по «оливанці». Котру дівчину знаходили, обливали до нитки. Зате у купальний вівторок дівчата поливали парубків. (177)

Купальний понеділок

У перші два дні після Великодня у купальний понеділок і купальний вівторок розважалась молодь. Купальний понеділок (його теж називали обливаний понеділок, а на Україні — волочний) — це хлопське свято, коли чоловічий рід має «право» купати, тобто поливати водою, жіночу стать. У той час поливають усі: малі хлопчики, парубки й дорослі чоловіки. Та найбільше це робили парубки.

Поливання дівчат у Красному Броді.

Звичай поливання дівчат парубками справлявся завчасу рано. Парубки по 8—9, а інколи й всі, що були в селі, ходили від хати до хати, де були дівчата. Дівчину виводили на подвір'я, до криниці або до річки і поливали водою з відер. Таке поливання не було приємним. Дівчата верещали, а як тільки переодягалися, приходила нова хвиля парубків, і знову вода та дівочий вереск. Таке поливання продовжувалося аж до обіду. Деколи дівчата мусили й по кілька разів переодягатися або сушитися. Холодна вода у холодний ранок

часто й шкодила здоров'ю. Дівчата часто простуджувалися, а декотрі внаслідок того й довго хворіли. Тому вони часто ховалися від поливальників десь на горищі, за околоту або замикалися до сипанців.

Деколи дівчата, коли їх вже порядно облили і вони боялися, що ще хтось прийде їх обливати, збігалися до одної хати й замикалися перед навалом інших парубків. Але у тих не бракувало фантазії. Вони через боїско драбиною виходили на горище, а звідти проходом вниз іншою драбиною, що вела з горища до сіней, а звідти до хати. І знову поливання, знову гамір, вереск і сміх. Після поливання дівчата пригощали парубків горілкою і свячениною.

В декотрих селах поливання починалося ще з вечора на Великдень.

У Великому Липнику парубки приходили на подвір'я по вечері у великодний день і співали:

Брана, отворяйся сама,
Бо до тебе іде,
Бо до тебе іде,
Челядь малювана . . .

Один з парубків перед дверима хати вигукував: «Ху!» (тут він називав ім'я господаря дому, до котрого вони прийшли). Увійшовши у хату, найстарший парубок говорив: «Не дали бы сте лінюха-печуха полляти?» Батько або мати дозволяли: «Полійте дівку!» (178)

У Гостовицях парубки ходили поливати дівчат відразу після півночі з неділі на понеділок. Дуркаючи до дверей, будили дівчат зі сну. Вони мушили вставати з ліжка, з лави чи з печі, де спали, й відчиняти двері. Їх тут же обливали. (179)

У Регетівці парубки теж ходили поливати вночі з неділі на понеділок. Після поливання по полудні парубки зпоміж себе перевдягали одного за «жида», з яким парубки потім ходили по хатах збирати яйця. За продані яйця парубки замовляли музикантів, і так молодь забавлялась аж до ранку. (180)

У Дубовій парубки починали обливати дівчат у понеділок аж після обіду. І тут вони одного парубка перевдягали за «пана». На голову йому давали смоляник (смоляний капелюх), на руки прив'язували спіжак дзвінок), а в руки давали шаблю. Він ішов по селі збирати яйця. «Пан» збирав по чотири сирі і три варені яйця. Сирі яйця продавали, а варені їли. (181)

У Лівові після поливання всі парубки перевдягалися за «жебраків» і так ішли по селі збирати яйця. Назбирані яйця продали корчмареві, а за вторговані гроші купували горілку, а потім, співаючи, гуляли по селі до рана. (182)

У Красному Броді на купальний понеділок кожний парубок мусив обляти дівчину, бо інакше не оженився. (183)

Інакше поливали малі хлопчики. Вони ходили з горнятками, носили в них воду з ярку або набирали її, коли входи-

---

ли до хати, з відра й так поливали малих дівчаток. Обливали їм руки, а решту води бризкали їм в обличчя. За це поливання одержували від матерів дівчат писаночку або калачик.

Літні чоловіки поливали жінок і дівчат звичайно тільки у сусідстві. Коли вони входили до хати, брали горня чи стакан, який їм попав в руки, набирали води з відра або й з відра виливали на сусідку, промовляючи: «Христос воскрес!» Поливальників пригощали горілкою і свячениною.

Купальний вівторок

У купальний вівторок право на поливання мала вже жіноча стать. На поливання ходили тільки малі дівчата по близьких сусідах, де були хлопчики. Дівчата й літні жінки по поливанню не ходили. Вони тільки для розваги стежили десь за плотом чи за рогом хати або за кущами біля дороги з приготованою водою. Якщо трапився якийсь чоловік чи парубок, що проходили повз них, вони раптово виливали на нього воду і радісно реготалися.

ПРОВІДНА НЕДІЛЯ

Провідна неділя — перша неділя після Великодня. Її називають також томина неділя. Вона була встановлена на пам'ятку невірного Томи, якого Христос переконав у своєму воскресінні. Цей тиждень від Великодня до провідної неділі називається світлий тиждень, від назви світлого воскресіння, а також провідний (томиний) тиждень.

Назва провідної неділі походить з дохристиянських часів, коли наші предки в той час проводили польових русалок з наміром прогнати їх чимдалі від села й нив до лісу. У давнину водяних німф-русалок проводили не у весняному часі, коли святкується Великдень, але в часі Русаль, коли наші предки піснями проводили русалок до річок, щоб вони звідти не виходили і не лякали їх дітей. Давно крім проводів русалок (польових і водяних) той час був присвячений також культу померлих.

Провідні поминки тісно пов'язані з давнім віруванням про Нав'є тобто душі померлих як природною смертю, так і втопленням чи удушенням. Це були душі покійників, до яких селяни відносились з повагою і застережливістю, щоб вони не повернулися і не шкодили. Тому їм приносили жертви на гроби у виді куті,³⁵⁶ чи пізніше відправляли панахиди.

Давно поминання небіжчиків починалося живним четвергом і тяглося аж до провідного (купального) вівторка — справляли тризну. В сучасності церква робить проводи у провідний вівторок. Церковна процесія з коругвами й священиком іде на цвинтар. Тут відправляється спільна панахида за померлими. Коли хтось ще окремо заплатить священикові, то він зупинявся на хвилину біля могили його рідних небіжчиків і продовжував окрему скорочену пана-

---

³⁵⁶ В декотрих селах, як Нижній і Вишній Комарник, кутю приносили ще й до другої світової війни.

хиду. В той час інші люди прикрашали квітами могили своїх небогих рідних.

На Україні цей звичай — поминки — справляли у вівторок в провідну (томину) неділю і по дядьках і тітках називали «дядинами».

В декотрих селах на Пряшівщині, як наприклад, у Чирчі, у купальний понеділок, як ходили на цвинтар з процесією, до могил закріпали окрайці паски. (184)

У провідний тиждень після понеділка й вівтірка в декотрих селах люди не прали на ярку прайником, щоб влітку «не стріляв» Перун і не падав град. (185)

У провідну неділю, хто не встиг справити весілля в часі м'ясниць, справляв його тепер. Час справляння весіль тривав аж до посту — Петрівки.

З провідної неділі починається творчий дух молоді. Щонеділі дівчата й парубки виходили за село на луги і в гаї, де проводили хороводи і велички, співали веснянок. Це тривало до Вознесіння, а інколи й до Русаля.

На пам'ять світлого воскресіння Христового, що триває сорок днів від Великодня до Вознесіння, селяни замість вітання «Слава Ісусу Христу» вживали «Христос воскрес!», а відповідали на це вітання «Во істину воскрес!»

ВЕЛИЧКИ

Велички — весняні великодні ігри, що відбуваються під час трьох великодних свят: воскресної неділі, купального понеділка та купального вівтірка, а потім кожної неділі аж до Русаль. В давнину ці велички відбувались біля церкви на цвинтарі. В декотрих селах деякі з величок несуть назву «На цінтері».

Велички та інші весняні ігри організовувала передусім старша дітвора. Вони гралися на «Злату браму», «Гоя, Дюньдя», «Лишочку», «Подоляночку» тощо.

Сільська дозріваюча молодь цими величками розважалась вже менше. Вона була змушена іти заробляти кусник хліба на весняні роботи — на дільняни (на південні землі) до поміщиків. Потім приходили жнива, а молодь знову відходила працювати у багатих господарів і поміщиків. А в осені — знову на осінні роботи. Так що для розваги залишалось дуже мало часу.

Колись у давнину в наших оселях, на лугах, в гаях лунали чарівні пісні-веснянки протягом цілої весни. В цих обрядових піснях та іграх проявлялась магічна сила до пробудження природи, до її оживлення, до людського щастя й радості.

Весна заманювала молодь із задушливих дерев'яних хатинок на розквітнуті луки й до гаїв біля річок, де вона розважалась іграми, хороводами й піснями.

Весняні ігри, крім деяких парубочих, — це виключно дівочі забави. В них оспівується весна, хліборобська праця, давні історичні походи, а передусім любовні взаємовідносини між молоддю.

Найбільш поширеною весняною грою на Пряшівщині є «Гоя Дюньдя» («мости»). В цій грі відбиваються залишки давньої доби, коли через «мости» (космос) людські душі відходили у вирій — до неба. Пізніше на ці ігри нашарува-

лись інші події, коли «мости» являли собою дійсні мости, коли за перехід через них феодальній шляхті треба було платити мито.

Гоя Дюньдя

Дівчата виходили за село на широкий простір: на луги або у гай. Тут вони розділялися на дві групи. В одній меншій групі було лише дві дівчини, а в другій — решта. Групи ставали від себе на кілька десятків метрів. Дівчата бралися за руки, ставали проти себе обличчям. Гра починалася тим, що перша група дівчат (де їх було більше) зверталася до другої групи вигуками або співом.

I група:

Гоя Дюньдя, гоя,
Послала нас кральовна,
Гоя Дюньдя, гоя.

I група:

Гоя Дюньдя, гоя,
Ци нас през них пустите?
Гоя Дюньдя, гоя.

II група:

Гоя Дюньдя, гоя,
Нашто вас послала?
Гоя Дюньдя, гоя.

II група:

Гоя Дюньдя, гоя,
Што нам за то дате?
Гоя Дюньдя, гоя.

I група:

Гоя Дюньдя, гоя,
Густы мосты ставляте,
Гоя Дюньдя, гоя.

I група:

Гоя Дюньдя, гоя,
Дівча з чорними очима,
Гоя Дюньдя, гоя.

II група:

Гоя Дюньдя, гоя,
Густы мосты готовы,
Гоя Дюньдя, гоя.

Дівчата з першої групи біжать до дівчат другої групи, стають з ними до ряду. Дівчина, що опиниться по правім боці дівчат другої групи, залишиться з ними, а решта дів-

чат іде на своє місце. Повертаючись назад, дівчата співають:

На роваш, мамочко, на
роваш,
Кому тото дівча виховаш?
Тобі то, Янічку, тобі то,
Будеме ся куляти на літо.

На літо, на літо горуце,
Будеме ся куляти по луці,
По луці, по луці зеленій,
Аж к тій студенці студеній.

Коли дівчата з першої групи повернуться на своє попереднє місце, гра знову розпочинається перепитуванням і співами. Гра кінчиться тоді, коли всі дівчата з першої групи перейдуть до другої групи. (186)

Інші варіанти «Гоя Дюньдя»

У цьому варіанті «Гоя Дюньдя» дівчата розділяться на дві групи: малу (двоє дівчат) і велику. Гра починається перепитуванням першої групи з другою:

І група:
Гоя Дюньдя, гоя,
Послала нас кральовна,
Гоя Дюньдя, гоя.

І група:
Гоя Дюньдя, гоя,
Ци нас през них пустите?
Гоя Дюньдя, гоя.

II група:
Гоя Дюньдя, гоя,
Чого же вас послала?
Гоя Дюньдя, гоя.

II група:
Гоя Дюньдя, гоя,
Вера, не пустиме,
Гоя Дюньдя, гоя.

І група:
Гоя Дюньдя, гоя,
Ци суть мосты готовы?
Гоя Дюньдя, гоя.

Гоя Дюньдя, гоя,
Вы сте поламали,
Направіц не дали,
Гоя Дюньдя, гоя.

II група:
Гоя Дюньдя, гоя,

І група:
Гоя Дюньдя, гоя,

Уж суть мосты готовы,
Гоя Дюньдя, гоя.

Кідь їх поламleme,
Направіц їх даме,
Гоя Дюньдя, гоя.

Гоя Дюньдя, гоя,
Кідь їх поламleme,
Што найкраще дівча,
Та вам охабляме,
Гоя Дюньдя, гоя.

II група:
Гоя Дюньдя, гоя,
Пустиме, пустиме,
Гоя Дюньдя, гоя.

Закінчивши діалог, дівчата першої групи біжать до другої. Там залишать від себе одну дівчину, а решта повернуться на своє місце. Гра починається знову. Кінчиться, коли всі дівчата перейдуть з першої групи (більшої) до другої. (187)

В дальшому варіанті «Гоя Дюньдя» гра починається «качканям». Дівчата йдуть на луки хороводом, співаючи:

Кач додому, кач,
Оженився Лукач.

Узяв собі Марину,
Кач додому, кач.

Вийшовши на луки, дівчата розділяються на дві групи: на групу, в якій є лише дві дівчини, і на групу з рештою дівчат. Стають на невеличку відстань, переспівуються:

I група:
Гоя Дюньдя, гоя,
Послала нас кральовна,
Гоя Дюньдя, гоя.

II група:
Гоя Дюньдя, гоя,
Уж суть мосты зроблені,
Гоя Дюньдя, гоя.

II група:
Гоя Дюньдя, гоя,
На што вас послала?
Гоя Дюньдя, гоя.

I група:
Гоя Дюньдя, гоя,
Ці пустите нас там?
Гоя Дюньдя, гоя.

I група:
Гоя Дюньдя, гоя,

II група:
Гоя Дюньдя, гоя,

Ці суть мосты зроблені?
Гоя Дюньдя, гоя.

Пустиме, пустиме,
Гоя Дюньдя, гоя.

Коли переспів замовкав, дівчата з першої групи бралися за руки, підходили ззаду до другої групи, яка піднімала вгору взаємно сціплені руки, і йшли попід браму хороводом. Останню дівчину з хороводу зупиняє друга група, вниз опускаючи руки, і залишає її біля себе. Перша група дівчат повертається на своє місце. Гра починається знову і продовжується так довго, поки всі дівчата з першої групи залишаться у дівчат другої групи. (188)

Варіанти пісень «Гоя Дюньдя», яку дівчата співали, ідучи хороводом:

Гоя Дюньдя, гоя,
Златы мосты стоя,
Гоя Дюньдя, гоя.

Буду я кукала
На сухій тополі,
Гоя Дюньдя, гоя.

Кукулько, Наничко,
Де будеш кукати?
Гоя Дюньдя, гоя.

Ніж ся на бучкові
Вершочок загої,
Гоя Дюньдя, гоя.

Кед я на бучкові
Вершочок зламала,
Гоя Дюньдя, гоя.

(189)

***

Гоя Дюньдя, гоя,
Скочила до поля,
А з поля до гаю,
Де тріски літають.

Готовы, готовы,
Уж суть поставлены,
Гоя Дюньдя, гоя,
Уж суть мосты готовы.

Гоя Дюньдя, гоя,
Ці мосты готовы?
Ці мосты готовы?
Гоя Дюньдя, гоя.

Гоя Дюньдя, гоя,
Готовы, готовы,
Што нам за то дате?
Гоя Дюньдя, гоя.

Гоя Дюньдя, гоя,

Гоя Дюньдя, гоя,

Даме вам, даме,
Од коровы гача,
Гоя Дюньдя, гоя.

Од коровы гача,
Од кобылы теля,
Гоя Дюньдя, гоя. (190)

Мости

Мости — це варіант «Гоя Дюньді». Ця гра відбувається на цвинтарі біля церкви у купальний понеділок або у вівторок після вечірні. Цю гру у Заваді називають «На цінтері».

Із гурту дівчат, що стоять біля церкви, відділяється двоє дівчат, що йдуть під беріжком. Вони творять «мости». Перша група, що залишалася біля церкви, співала:

I група:
Пусте нас, пусте,
В мені пана бога,
В мені пана бога,
През чисарську гору.

II група:
Мы вас не пустиме,
Слабы мосты маме,
Бы сте поламали,
Справити не дали.

I група:
Кідь їй поламleme,
Направити даме,
Што найкраще дівча,
То вам охабляме.

Дівчата з першої групи ідуть від церкви вниз до другої, і біля неї залишають одну дівчину. Поки дівчата з першої групи повертаються назад на своє місце, дівчата з нижньої групи співають:

Мала я фраїра-млинаричка,
Упав му калап до выричка.
Їмайте го, лапайте го, їмайте го,
Бо червеный пантличок коло нього.

Коли дівчата з другої групи поверталися до церкви на

своє місце, разом з першою групою співали останні два рядки з пісні:

Бо червеный, квітуваный, квітуваный,
То нароком із Пряшова купуваный.

Потім дівчата знову розпочинали гру, взаємно перегуку-
ючись:

I група:

Пусте вы нас, пусте,
В мені пана бога,
В мені пана бога,
През чисарську гору.

II група:

Мы вас не пустиме,
Слабы мосты маме,
Бы сте поламали,
Справити не дали.

I група:

Кідь вам поламleme,
Направити даме,
Што найкраще дівча —
Та вам охабляме.

Дівчата від церкви знову збігали вниз, залишали там од-
ну дівчину, а поки поверталися назад, друга група дівчат
знизу співала:

Мала я фраїра-фуяроша,   На фуярі, на фуярі, дудуду,
Што возил години до вароша.   Мала я фраїра, уж не буду.

Дівчата у першої групи, повернувшись на своє місце,
знову спільно співали останні два рядки з куплета:

На фуярі, на фуярі, дудуду,
Мала я фраїра, уж не буду.

І знову гра повторялася і тривала так довго, поки всі дів-
чата з першої групи не переходили до групи другої. (191)

На груночку

Великодна гра «На груночку» також відбувається біля церкви. Ця гра містить у собі два елементи: «Мости» і «Злату браму», а також два тексти пісень: текст з «мостів» і текст з «гонити качки». Як видно з цього, молодь сама протягом століть творила оригінальні тексти і складала собі великодні ігри з кількох компонентів.

Дівчата ставали в два ряди, бралися за руки і піднімали їх вгору на «Злату браму». Дівчата з кінця ряду, тримаючись за руки, поступово проходили попід «браму», співаючи, і завжди по дві ставали перед першу пару дівчат.

На груночку, на груночку, Як на фалаточку. Што нам дасте, што нам дасте, Кідь вас пропустиме?	Женьте качкы на млачкы, Най зберавуть хробачкы, Кач додому, кач, Оженився Лукач.
--	---

Мы вас не пустиме, Слабы мосты маме, Бо як поломите, Направіц не дате.	А Марина не спала, Лем перину платала, Кач додому, кач, Оженився Лукач. (192)
---	--

Інший варіант пісні до «мостів»:

Пусте вы нас, пусте, До любого дому, До любого дому, На чисарську волю.	Мы вас не пустиме, Слабы мосты мате, Вы бы поламали, Направіц не дали.
--	---

Кедь їх поламleme,
Направіц їх даме,
Што найкраще дівча,
Вам го охабляме. (193)

Качканя

Двоє дівчат бралися за руки, утворювали «міст», попід який йшли качки — дівчата — парами. Коли проходили попід «міст», ставали наперед і знову утворювали «міст», попід який йшли дальші пари дівчат. «Качки» ідуть попід «міст» так довго, поки не доспівають пісню:

Кач, качуре, кач,
Оженився старый Ткач.
Узяв собі Марину
І писану перину.
Кач, качуре, кач,
Оженився старый Ткач.
А Марина не спала,
Лем перину писала,
Кач, качуре, кач,
Оженився старый Ткач.
Выжень качкы на млачкы,

Най зберавуть хробачкы,
Кач, качуре, кач,
Оженився старый Ткач.
Выжень куркы на луку,
Най зберавуть павуку,
Кач, качуре, кач,
Оженився старый Ткач.
Выжень пульты на луку,
Най зберавуть павуку,
Кач додому, кач,
Оженився старый Ткач.

(194)

Інші варіанти пісень про качки:

Вышли качкы на млачкы,
Най зберавуть хробачкы,
Кач додому, кач,
Оженився старый Гач.

Оженився старый Гач,
Узяв собі Марину,
Із подерттов перинов,
Кач додому, кач.

Стары качкы плававуть,
По широкиим Дунаю,
Кач додому, кач,
Оженився старый Гач.

А Марина не спала,
Лем перину платала,
Кач додому, кач,
Оженився старый Гач.

(195)

***

Кач додому, кач,
Оженився Грач.

Кач додому, кач,
Оженився Грач.

Ішли качкы на млачкы,
Збераючи хробачкы,
Кач додому, кач.

Кач додому, кач,
Оженився старый Грач.
А Марина не спала,
Лем перину платала.
Кач додому, кач,
Оженився старый Грач.

Гоньте качі на млачі,
Най зберавуть павучі,
Кач додому, кач,
Оженився Ткач.

Покля качі пригнали,
Пару чижем подрали,
Кач додому, кач,
Оженився Ткач.

Ішли качки на млачки,
Та й зберали хробачки,
Кач горі, кач,
Волала вас мать.

Як качки вертала,
Та собі заспала.
Кач горі, кач,
Оженився Ткач. (199)

Выжень качкы на млачкы,
Най зберавуть хробачкы.
Кач додому, кач,
Оженився Ткач.

Зяв він собі Марину,
Під писану перину,
Кач додому, кач. (196)

Кач додому, кач,
Оженився старый Грач.
Вижень качки на млачки,
Най зберавуть хробачки,
Кач, додому, кач,
Оженився старый Грач.
(197)

***

А Марина не спала,
Лем перину платала,
Кач додому, кач,
Оженився Ткач.

Женьте пулькы на лучки,
Най зберавуть хробачки,
Кач додому, кач,
Оженився Ткач. (198)

***

Закля качки пригнала,
Пару чижем подрала,
Кач горі, кач,
Волала вас мать.

***

Взяв вун са за Марину,
І пудерту перину,
Кач додому, кач,
Оженився Ткач.

А там долов на ринку,
Стратив шандар годинку,
Кач додому, кач,
Оженився Ткач.

У богатих дівочок,
По дванадцять сорочок,
Кач додому, кач,
Оженився Ткач.

А там дівча біжало,
Та годинку хапало,
Кач додому, кач,
Оженився Ткач.

А у мене єденька,
На каждый день біленька,
Кач додому, кач,
Оженився Ткач. (200)

Сирці

Дівчата утворюють коло. Одна від одної стоять на відстані 5—6 метрів. Кожна дівчина садить перед себе «сирцю» (сирітку) — хлопця або дівчину. Одна дівчина залишиться без «сирця». Вона із зовнішнього боку кола підходить до будь-якої дівчини, що має перед собою «сирця», питає: — За што того сирця продаш?

Дівчина відповідає:

— За сары, за нары, за отцовы бочкору.

Після цього діалогу обидві дівчини розбігнуться кожна в протилежний бік навколо кола. Котра дівчина скоріше добігне до «сирця», стане біля нього. Друга дівчина, що добігла пізніше, тепер сама мусить купувати «сирця». (201)

«Під церковцьов зимна вода»

Парубки й дівчата стають до двох рядів. Біля парубків стоять відерця з водою. Дівчата тримаються за руки, починають співати:

Під церковцьов зимна вода,
Черпала ей невіст млада.

Як она ей вычерпала,
Гірко собі заплакала.

Дівчата, як доспівають перший куплет, піднімають руки

вгору, щоб парубки, що стоять за ними, йшли попід руки й ставали перед дівчатами. Дівчата робили два кроки взад. Парубки тепер співали другий куплет пісні:

Гірко собі заплакала,	Спий ты, старый, з кочер-
	гами,
Бо старого мужа мала.	А я піду з парібками.

Парубки, як доспівають, так само піднімають руки вгору, попід які тепер йшли дівчата й ставали спереду них. Парубки робили два кроки взад. Дівчата починали співати третій куплет пісні:

А я піду з парібками,
 Бо в парібків кров молода . . .

Дівчата головами нахиляються до парубків, спільно з ними співають:

Бо в парібків кров молода,
 А я собі як ягода!

Парубки підходять ззаду до дівчат, обнімають їх біля шиї, співають басом:

Бо в парібків кров молода,
 А ты, Ганько, як ягода!

Дівчата відзиваються піснею:

А мій старый ледво храпить,
 Мене младу не облапить. (202)

Ви́ла я віночок

Парубки й дівчата утворюють коло так, що стоять дівчина, парубок, дівчина, парубок. Всі тримаються за руки. Одна дівчина, що вміє гарно співати, виходить з кола всередину й співає:

Ви́ла я віночок, превіяла єм,	Червены мі дайте.
Червений, зелений, завіяла	Чорны чижмы до работы,
	єм.
Тераз я ся розскакала,	Червены до танцю,
Тераз же мі грайте.	Подь ты зо внов танцюва-
	ти,
Чорны чижмы потрепала'м,	Шалены́й Іванцю.

Інші роблять відповідні рухи в темпі пісні, стоячи на місці. Дівчина у колі викликає одного парубка з кола до танцю. Пара танцює, а інші співають:

Тилили, Іванку, тилили,
Свині помьї з'їли . . .

Танцюристи всередині кола крутяться в один бік, а коло рухається у протилежний. Коли доспівається куплет пісні, ті двоє з середини повертаються на свої місця. Всередину кола вбігає інша дівчина й співає: «Ви́ла я віночок . . .» Гра поринається знову. (203)

А венди, вендуля

Дівчата розділяться на дві групи. Хороводом ідуть двома рядами, одні проти других.

І ряд:	ІІ ряд:
А венди, венди, вендуля,	Віла єм віночок, превіяла
	єм,

Аж ся нам красні розвіять.

Де дівкы співають,
Там дівкы віяють.
Мы з нима, мы з нима.

Прышол ку нам пес старый,
Просив віночок задармо.
А я ті віночок не дам,
Бо я сама дівка,

Псе старый, псе старый.

Червеный, зелений, заві-
яла єм.

Тераз я ся розкакала,
Тераз же мі грайте,
Чорны чижмы потрепа-
ла'м.

Червены мі дайте.
Чорны чижмы до роботи,
Червены до танцю,
Подь ты зо внов танцюва-
ти,

Шаленый Іванцю. (204)

Дитячі ігри Злата брана

Дівчата стають парами у два ряди, беруться за руки, піднімають їх вгору. Таким чином твориться сплетіння з рук хрест-навхрест між двома рядами учасників гри. Дівчата починають співати, а від кінця попід «браму»³⁵⁷ дівочих рук, ідуть дівчата одна за одною, тримаючись за руки. Тоді, коли закінчиться пісня, дівчата, що стоять на чолі «брами», раптом опускають руки вниз: зупиняють дальший прохід дівчат. Ці дівчата, що перейшли попід «браму», знову вертаються назад, стають в шеренги. Протягом гри дівчата співають:

Злата брана
Подопрета,
Златым ключом
Отворена.
Хто до неї выйде,

Глава му зыйде.
Іця, іця, п'ятниця,
В середині середа,
Выйдь вонка.

(205)

³⁵⁷ На Україні цей хоровод називається «шум» — весняний хоровод. Назва походить від первісного значення шуму, як гамору, галасу, що констатується у весняному пробудженні природи. (Етн. зб. НТШ, XI, стор. 146)

Інші варіанти:

Злата брана
Отворена,
Златов нитков

Обкручена,
Хто до неї вийде,
Глава му зийде. (206)

***

Злата брана
Отворена,
Златым мечом
Підопрена.

Хто до неї вийде,
Глава му зийде.
Ані рыба, ані рак,
Охабме мы то так. (207)

Гра на «лишочку»

Дівчата беруться за руки, утворюють коло. Одна дівчина, перед тим вибрана з гурту дівчат, залишається поза колом. Вона обрана за «лишочку». Вона обходить навколо дівчат, а дівчата їй співають:

До гаю, лишочка, до гаю,
Поки ся дівчата награють.

А наша лишочка — жов-
тый влас,
Вибери собі дівча, котре
знаш.

«Лишочка» вибирає одну дівчину з кола, відводить її набік. Гра починається знову. Дівчата співають, «лишочка» обходить коло і знову відводить дальшу дівчину набік. Гра починається знову. Дівчата співають, «лишочка» обходить коло і знову відводить дальшу дівчину набік. Гра продовжується так довго, поки «лишочка» не виведе усіх дівчат з кола. (208)

Інший варіант: Дівчата стають у коло, беруться за руки. В середині кола стоїть дівчина — «лишочка». Дівчата кружляють навколо неї і співають:

До гаю, лишочка, до гаю,
Покыль са дівчата награют,

Бо наша дівочка — жовтий влас,
Вибер собі, біла Ганічко, котру з нас.

«Лишочка» кличе собі одну дівчину з кола до середини,
танцює з нею, а дівчата їм співають веснянку:

Насипали гороху до кірце,	Бо за першої жени небі-
	ки,
Не дайте ня, мамцьо моя, за	Плавали мі по маслі перо-
гдівця,	жки,
Бо гдовець бы мі так повідал,	А за той другою поганки,
Же він першу жену ліпшу мал.	Не буду мати ані старанки.

«Лишочка» відпускає дівчину, з якою танцювала у колі.
Вона стає на своє місце. Дівчата знову співають:

До гаю, лишочко, до гаю,	Бо наша дівочка — жовтий
	влас,
Покыль са дівчата награют.	Вибер собі, Ганічко, котру
	з нас.

«Лишочка» кличе іншу дівчину в середину кола і з нею
танцює. Дівчата співають:

А пред сусіда густий сад,	А я к ньому там злетіла,
Не прилетів там жадний птах.	І облачок отворила.
Лем Янічко-неборачок,	Подь, Янічку, подь ти гу мі,
Што сіл собі на облачок.	Я буду твоя, а ти мій.

Гра продовжується, поки «лишочка» в колі не затанцює
з усіма дівчатами. (209)
Інші пісні про «лишочку»:

До гаю, лишочки, до гаю,
Закля ся дівчатка награють,
Бо наша лишечка — жовтий хвіст,
Вибер собі, Марічко, котру хцеш. (210)

До гаю, лишечки, до гаю,
Тадь я собі шварне дівча гадаю,
Тадь у нашой лишечки жовтий хвіст,
Вибер собі шварне дівча, кого любиш.
Не єден, та й не два, та й не три,
Не чотири, ани не п'ять, та й не шість.
Ани не сім, не вусям, до дев'яти,
Та перебирай, та вибирай до десяти. (211)

Утікай, утікай, ти небого лишко,
Бо за тобов біжить тот старый вовчиско.
Лишка утікала, вовка не чекала,
Бодай ти, лишочко, нужки поламала. (212)

Пташок

Дівчата утворюють коло. До кола входить дівчина, обрана за «пташка». Дівчата співають:

Літал фташок по улиці, Вельо нас танцює ф той світ- лиці.	Гей, гей, вельо нас, Выйдь ты, Ганько, з міджі нас.
---	---

Дівчина-«пташок» викрутиться у колі, потім відхотить на своє місце. До кола входить інша дівчина, за нею дальші, аж поки всі дівчата не будуть «пташками». (213)

Гуси

Дівчата в колі розпочинають пісню, супроводжуючи її жестами рук.

А гуси, гуси, попови гуси,
Сколонутили воду нашій Марусі.
А ви, гуски, попови гуски, ідьте додому.

Наша Маруся хусточку пере,
Та шя ї каламут на хустку бере.
А ви, гуски, попови гуски, ідьте додому.

Взял си наш пан прекрасну паню,
Не знал волац гуски додому.
А ви, гуски, попови писки, подьте додому.

Взял си наш пан прекрасну паню,
Не знал волац качки додому.
А ви, качки, шепотачки, подьте додому.

Взял си наш пан прекрасну паню,
Не знал волац курки додому.
А ви, курки, злати пірка, подьте додому. (214)

Скочу до Дунаю

Діти стають у коло, беруться за руки, починають пісню,
супроводжуючи її жестами рук.

Скочу до Дунаю,
Возьму собі з краю,
Моя біла лелія.

Обернийся шідзем раз,
Бо широкий кабат маш,
Моя біла лелія.

Не широкий, не узкий,
Поторгам го на кускы,
Моя біла лелія. (215)

Подольночка

Дуже старовинною дитячою грою-забавою є «подольночка». Її, мабуть, принесли з собою наші предки, що при-мандрували були з українськими доньками галицьких князів, які повиходили заміж за мадярських королів, та з князем Корятовичем, що прийшов на Закарпаття з Поділля.

Діти виберуть одну дівчину за «подоляночку», а самі навколо неї утворять коло. Взятись за руки, при перших двох рядках пісні дівчата колихаються то в один, то в другий бік. Потім текст пісні далі драматизують жестами рук, ніг, голови й боків, наподібнюючи те, про що говориться в пісні (показують рукою на землю, доторкаються свого личка, знизують плечима — мовляв, не було води для миття личка, беруться за боки, підскакують).

Десь ту была подоляночка,
Десь ту была мала дівочка.
Ту она стояла, до землі прыпала,
Личко не вмывала, бо воды не мала.

Ой, встань, встань, подоляночко,
Умый личко, яко сонечко,
Возьми ся за бочки, за свої бочки,
Підскочеш до раю, возьмеш дівча з краю.

Подоляночка вибирає собі когось з дівчат за нову подоляночку, а замість неї стає у коло на її місце. Гра розпочинається знову. (216)

Оля-Оліянка

Дівчата утворюють коло, з-поміж себе вибирають одну дівчину за Олю-Оліянку, яка стане в середину кола. Дівчата, кружляючи навколо неї, співають і виконують все, про що співається у пісні.

Оля-Оліянка,
Клякни на колінка.
Умывайша, причашиша,
Хватша за варкочик,
Выбер собі, кого хцеш.

Коли дівчатка доспівають, Оля-Оліянка вибере одну дів-

чину з кола за нову Оля-Оліянку, а сама стає на її місце. Гра продовжується доти, доки дівчата всі не будуть Олями-Оліянками. (217)

Весняні парубоцькі ігри

Крім дівчат, дівчаток і дітей на Великдень розважались і парубки. Та їх репертуар опроти дівочої статі був бідним. Парубки у своїх іграх демонстрували передусім силу.

Рушник пущати

Парубки утворюють колесо. Одного парубка посилають до нього. Один з парубків тримає в руці скручений рушник. Б'є ним парубка, що в середині колеса. Парубок, що вдаряв рушником спиною до нього обернутого парубка у колі, швидко ховає рушник і поза спини парубків посилає його далі. Парубок в середині мусить відгадати, хто його вдарив. Якщо вгадає, міняється місцем з тим парубком. А якщо не вгадає, мусить далі терпіти удари парубків. (218)

Дупака

Один парубок сідає на колоду, а інші парубки біля нього утворюють півколо. Інший парубок бере в долоні голову парубка, що сидить на колоді. Починається гра. Парубки, що стоять півколом, пальцями руки луплять парубка по задниці. Парубок за кожним ударом має вгадати, хто його вдарив. Якщо вгадає, оба парубки міняються місцями. Не вгадає, мусить далі терпіти побої, аж поки не вгадає. (219)

До вару

Чотири парубки стають на луці на чотирьох кутах квадрата на відстані 15—20 метрів. У середину цього квадрата стає п'ятий парубок. Гра починається тим, що парубки на

кутах перекидають собі м'яч з рук в руки. Парубок в середині квадрата постійно повертається за м'ячем. Його завданням є спіймати м'яч, коли до нього ним замахнуться. Якщо парубок спіймає м'яч, то міняється місцем з тим, хто до нього м'ячем кинув. А не спіймає, — мусить далі намагатися м'яч спіймати. Давніше парубки користувалися м'ячем з березової вакелії (гриба). Якщо такий м'яч потрапив до парубка, йому було дуже боляче. (220)

Кралю, дай вояка

Хлопці ділилися на дві групи і розходилися від себе на відстань 25—30 метрів. Кожна група ставала в ряд на ширину, хлопці бралися за руки. Починалася гра. З першої групи хлопців хтось кричав:

— Кралю, кралю, дай вояка!

Хлопці з другої групи запитували:

— Кого?

— Петра! (або будь-яке ім'я)

Призначений «вояк» біг до другої групи, шукаючи очима, де в шерензі є найслабша ланка (слабший хлопець), щоб туди прорватися у ряд супротивника і відвести з собою відірвану кількість хлопців. Якщо такому «воякові» вдасться прорвати ряд, то він бере з собою одного-двох хлопців, а інколи й половину. А коли йому не пощастить прорватися через шеренгу, то мусить залишитись в другій групі хлопців-«вояків».

Тепер вже викликають з другої групи: «Кралю, кралю, дай вояка!» Гра продовжується, аж поки одна група не переможе над другою. (221)

ВЕСНЯНКИ

Протягом віків наш край творив пісні-веснянки з особливим колоритом. Деякі з них сягають глибоко до сивої давнини, до дохристиянської доби. Багато з них нашарувались новими елементами. Так, як мінялося життя, мінявся й репертуар веснянок-гаївок. Одні проходили віками і дійшли аж до сьогоднішніх днів, інші знов мінялись, доповнювались цілими генераціями елементами про феодальну систему, військові походи, де згадуються конкретні містечка і села, про ремісників, вдівців тощо. Всі вони віддзеркалюють колишню добу і колишній спосіб мислення. Через них червоною ниткою тягнеться любов до всього гарного, що є в природі, та до родинних зв'язків.

У найстарших веснянках відбивається міфічний зв'язок з космосом через «мости», що вели у ворота вирію. Через ті

Веснянки.

мости люди приходили з космосу на землю і знову ж як покійники відходили назад у вічність.

Головними мотивами веснянок були мотиви дівочі: про любов та одруження, бо ж це була дівоча творчість. У веснянках-гаївках згадується про різні рослини, фруктові дерева, тодішню сільськогосподарську працю, бо ж вона людей живила та одягала. Ця весняна обрядова поезія крізь кількатисячний туман давнини просякала аж до наших днів. Вони нашаровані порохом століть, позбавлені первісного змісту, інші ж зберегли у собі деякі не зрозумілі архаїзми.

Ще до другої світової війни існувало набагато більше цих веснянок-гаївок. В останні роки старша генерація, яка була носієм веснянок й іншого багатого і різноманітного фольклору, вже поступово вимирає, а середня — вже мало того вміє. А молода й наймолодша генерації, на превеликий жаль, вже не мають поняття про ці дорогоцінні народні скарби. Минувши генерація у записуванні фольклору зробила досить малувато. Багато народних звичаїв знищила церква, бо бачила в них «бісовське плясання», багато їх знищили за Австро-Угорщини.

Нам вже важко уявити собі, як виглядало у наших прапращурів, де б вони не жили: чи на українських землях Подолля, Дулібів, Деревлян, чи тут у Карпатах, де наші давні прапрадіди звалися білими хорватами (лемки) та білими сербами (бойки). Важко уявити, як ці діти природи шанували своїх поганських богів та богинь: всемогучого життєдайного Дажьбога, грізного Перуна, Стрибога, богинь Ладу, Морену, і які жертви їм приносили і як ці жертви оспівували у веснянках.

Деякі найстарші веснянки-гаївки на Лемківщині ті ж самі, що й на Україні: «Подоляночка», «Ворота» (брами), «Мости», «Качки гонити» та деякі інші. Та більшість веснянок-гаївок тутешні, притаманні тому населенню, що їх породило. У нас найпопулярнішою веснянкою є мостова гра «Гоя Дюньдя».

Веснянки, або як їх ще пізніше назвали, великодні пісні

співали від Великодня аж до Русаля. Дорослі дівчата співали їх кожної неділі, а менші дівчата-пастушки — щодня. У Галичині гаївки чи гагілки співали тільки на великодному тижні.

Веснянки-гаївки споконвіку переходили з уст в уста і, зрозуміла річ, мінялися під впливом різних умов, подій і світогляду, накопленням нових культурних надбань, нових звичаїв і нового життєвого процесу й ритму.

Ці весняні пісні просякали верствами сторіч від прадавньої доби до сьогодні. Ця річка звичаїв і фольклору вже поволі висихає, тягнеться тільки малим струмочком. А припливи до неї з гірських сіл, де ще довго зберігались народні скарби, висихають також і западають порохом забуття. Цивілізація стирає це духовне багатство навіть у тих віддалених селах, де століттями консервувався духовний прояв того невеличкого українського племені — лемків.

Ми можемо тільки гордитися, що наші предки-русини, хоч жили дуже бідно, своєю демонологією, піснями та казками і філософією у прислів'ях були нарівні з іншими народами, що жили багатше. Доказом цього є багатогранна народна культура духовна й матеріальна.

Первісні гаївки відбувалися серед гаїв поблизу річок. Аж з приходом християнства вони перенеслися на цвинтар біля церкви, де проводилися у великодні свята. В декотрих селах ці весняні велички і веснянки повернулися від церкви вже не у гаї, але на майдани серед сіл, на луги чи на горбки за селами.

Характерними для веснянок-гаївок були «ворота» та «мости». Цими двома символами-знаками в уяві супроводжувались покійники у вічність — в Небо до своїх предків. За уявленням наших дохристиянських прадідів, воротами відчинялося Небо. Відкривання Неба знаходимо і в сучасних повір'ях, коли старші жінки ще й сьогодні вірять, що Небо відчиняється три рази в рік, а саме в урочисті свята: на Різдво, Великдень і на Благовіщення, і що тоді, коли в ці дні хтось помре, його душа йде прямо в Небо, подібно

як у наших дохристиянських предків душі покійників ішли у вирій через «мости». Ще донедавна наші старші люди вірили, що коли помруть, перехід через «міст» буде треба платити митом. Люди вигадали й те, як платити мита — власними нігтями. Деякі люди ціле своє життя відрізували собі нігті й ховали їх за пазуху, щоб, як помруть, мати чим заплатити мито. Це залишки вірувань наших давніх предків.

Наші предки вірили, що до Неба через космос веде дорога, яку називали «мостом», а дорога через небесні «ворота» — у Небо. «Міст» був сполучником між Землею і небом. Туди йшли душі покійників до своїх поганських богів.

Та головною метою веснянок-гаївок було парування молоді, через яке на світ приходили нові людські істоти. Дівчата просили богиню Ладу, щоб їх подружжя благословила дітьми.

Первісні веснянки, як вже згадувалось, відбувалися в гаю — від цього і слово «гаївки» — на площі рідко засадженій кущами й деревами звичайно біля річок і потоків. Наші давні предки вірили, що вода все очищувала, змивала всякі хвороби і недуги. Ще сьогодні збереглися повір'я, коли люди у день Юрія змивали всякі хвороби у студенках. Наші предки добре знали, що вода крім сонця була другою життєдайною силою. Коли влітку були великі засухи, то наші предки приносили землі жертву, щоб ішов дощ, та просили й свого поганського бога Купалу, щоб Небо відчинив дощеві.

Отже, гаївки відбувалися в гаю біля річок. Слово «гай» знаходимо у численних наших весняних піснях, а не тільки у них, а й у дівочих любовних, колискових і тому подібних піснях.

Тут — в гаях — хлопці розкладали вогні, пекли рибу, раків, зайців, грали на сопілках, трубах. Дівчата проводили свої велички, співали веснянки, разом з хлопцями перескакували через вогонь, співали, танцювали, залицялися — вибирали собі життєвого партнера.

Дівчата, ідучи плетенцем у хороводі, провокували хлопців піснями, щоб вони собі серед них вибирали партнерок.

До гаю, дівчата, до гаю,
 Покуль ся паробці награють.
 Мат наша Ганічка жовтий влас,
 Вибер же собі котру з нас!
 Вила сом віночок,
 Превивала сом —
 Трубаше трубили, музика грала,
 Мій милий танцювал, а я заплакала. (222)

***

До гаю, дівчата, до гаю,
 Бо нас там паробці волають.
 Повно невіст стоїт поза пец,
 А нас там волають на танец. (223)

***

Ой, до шашу, Ганічко, до шашу,
 Будеме ся любити до часу.
 Ещі тота шаловочка не зышла,
 Уж ся наша вірна любовсть розышла. (224)

Пізніше хороводи відбувалися на луках, де був широкий простір. Ця старовинна форма хороводу з рухливими ритмами усього тіла передавала зміст пісень. На Пряшівщині подекуди ці хороводи називалися «плетенець» (Руська Бистра), «ланцок» (Красний Брід), «городини» (Порач). У хороводних піснях згадуються птахи: ластівка, зозуля; домашня птиця: пава, качечка, курочка; звірята: лисичка; домашня худоба: воли, коні. Все це символи любові, молодості, щастя й добробуту.

У хороводах дівчата тримаються за руки, ідуть в колі в одному, потім у другому напрямі або в продовженому еліпсі, осмінковим плетенцем чи загзагою. В піснях дівчата викликають самі себе, щоб ішли у сад, на луки, у гай і там гралися.

А на лучкы, дівчата, на лучкы, Іші павучата не зышли,
Будеме шіяти павучкы. Уж ся нам дівчата розы-
шли. (225)

Відтоді, як наші предки перейшли з пастушого способу життя на рільничий, в гаївках вже зустрічаємо сільськогосподарські мотиви: лучки, садок, назви різних рослин, а разом з ними в гаївках вже оспівувалася й праця.

Ей, сіяла Ганічка лободу, А до гаю, лишочка, до гаю,
Посилала Янічка по воду. Як ся нашы дівчата ігра-
ють.
По воду, по воду, по студену, Мать наша Ганічка жовтый
влас,
На лучку, на лучку, на зелену. Выберь собі, Янічку, котру
з нас. (226)

Умивала личка, яко маковіч- Не єден, не два, не трий,
ки, Не штири, не п'ять і не
Обернийся шідзем раз. шість,
Вибер собі, яку знаш, лелія, Не сім, не вісем, не дев'ять,
Моя біла лелія, лелія. Вибер собі парадницю до
десять. (227)

***

Ей, не сама'м ту прышла, Ей, не сама'м ту прышла,
Вода ня прынесла, Вода ня прынесла.
Преночуй ня милый, Бодай тота вода
Темна ніч ня зашла. Терньом уж заросла! (228)

***

Пів коша, пів коша, І мы вам прынесеме, але
пів палениці, статочні,
Сходжайтеся, дівчата, Бо мы радо ходиме,
Прыношайте рыбчата Радо фіглі робиме,
На вечорниці. Але статочні. (229)

З веснянок-гаївок можемо довідатися, які рослини вжи-

вали наші предки для лікування. У одній веснянці як лікувальний засіб згадується яворовий лист.

Як я жала траву на луці,
Врізала'м шя в палець на руці.
А болить, болить, болить ня,
Яворовый листочок загоїть ня.
А ци тебе, Ганічко, глава болит?
Прилож си листочок яворовый.
Шак я го прыкладам, а он мі одпадат,
А он мі одпадат, глава мня болит. (230)

У дальших веснянках можна довідатися, що наші предки для споживи збирали різні плоди — терки, лободу, хоч у веснянках-гаївках замість збирання лободи дівчата «сіють» лободу.

Зродилися теркы за горами.
Пішли на них дівкы з парібка-
ми.

І мы підеме, як шя побереме,

З невістами, з невістами.
(231)

Зродилися теркы за горами,
Ішли на них баби з кошара-
ми.

А і ми підеме, лем ся прибере-
реме,

З парібками, з парібками.
(232)

За воду, дівчата, за воду,
Посієме мы там лободу.

Іші лободонька не зышла,

Уж ся наша забавонька розышла. (233)

Поступово так, як наші предки вчилися пізнавати нові форми сільськогосподарського життя, то й веснянки-гаївки цю зміну відображали у своїх піснях. В них вже згадуються сади, культурні рослини: росада-капуста, петрушка, мак; квіти: розмарія, лелія, фіалки; технічні рослини: коноплі, льон; фруктові дерева: яблуня, груша, а також лікувальні рослини: ростопасть; лікувальне дерево: рокита.

На мотиви рослин:

Ой, до саду, дівчата, до саду, Будеме там сіяти росаду. Буде з той росадочки капуста, Буде з того дівчате невіста.	Ой, до саду, дівчата, до са- ду, Будеме там сіяти росаду, Іші тота росада не зышла, Уж ся наша вірна любість розышла. (234)
---	--

До саду, мамочко, до саду,
Будеме сіяти росаду.
Іще росадочка не сходит,
Уж ся наша любов розходить.
Іщик росадочка не зышла,
Уж ся наша любов розышла. (235)

А під грушку, дівчата, під гру- шку, Будеме сіяти петрушку. Іші наша петрушка не зышла, Уж ся наша вірна любість розышла. (236)	Під грушку, дівчата, під грушку, Будеме садити петрушку. Іші наша петрушка не зы- шла, Уж ся наша челядонька розышла. (237)
--	---

Посіяла'м маку до корця,
Не дайте ня, моя мамцьо, за гдовця.
Бы на ня чужжі діти плакали,
Же недобру матір дістали. (238)

На мотиви квітів:

Ой, піду я до садочку з моты- ков, Выкопам я розмарію велику, Посаджу ю під облаком при плоті,	На червено і на синьо, на біло, Жебы то ся шыткым хлоп- цім любило. А хто зобере з розмарії на перко,
--	--

Кады ідуць шувны хлопці з
роботы.

Буду я ёй поливати, копати,

Буде она при дорозі квітнуці,

Мусю быці того хлопця
фраірка.

Хоць бы'сь мене, мая мати,
забила,

Та я буду того хлопця лю-
била. (239)

***

Попід пліт, дівчата, попід пліт, Посадила'м до загороды
лелію,

Будеме сіяці жовтыі квіт.

Прышли волкы Лукачовы,
з'ілі ю.

А на тім квіточку три листкы,

Кебы'м знала, же то волкы
не його,

Трэба ті, Ганічко, колыскы.
(240)

Пішла бы я до берава на
нього. (241)

На мотивы лікувальных рослін:

А у нашій загородці ростопасть,

Повідала мая мила, же мі дасть.

Ей, же мі дасть, же мі дасть покрійдочку,

З зеленого, з зеленого барвіночку. (242)

На мотивы дерев:

А на нашій заградочці рокита,

На зелено, на червено розквітатъ.

На зелено, на червено, на біло,

Уж ня моє потішиня охабило. (243)

На мотивы фруктовых дерев:

Садило дівча яблінку,

Од понеділка до змерьку.

А як оно ёй садило,

Все пана бога просило:

Рости, яблінко, високо,

А попри землі широко.

Родь мі яблучко або дві,

Єдно милому, друге мі.

(244)

За анімістичним світоглядом наші предки вірили, що хороводи піснями сприяють буйному росту врожаю. Коноплі та льон були потрібні для виготовлення одягу та іншого текстилю.

Коноплі і льон були пов'язані у піснях з любовними відносинами між дівчатами й парубками.

Як зме коноплі сіяли,
Та зме пана бога питали,
Жебы нам росічка падала,
Жебы шы нам конопля прыя-
ла. (245)

А як зме конопельку сіяли,
Тоды мы шы любовати по-
чали,
Іші тота конопелька не зы-
шла,
Уж шы наша вірна любов
розышла. (246)

Сіяла'м коноплі і леник,
Скочив мі на ножку каменик
Не був то каменик, був то слиж,
Бо ти, дівчатко, твердо спиш. (247)

Куляло ша ляно по столі,
Ку моїй любій матері.
Ляно моє зеленеє,
Три рази садженеє.

А я його садити не буду,
Бо я од жалю не можу.
Ляно моє зеленеє,
Три рази садженеє. (248)

Між працюючими дівчатами знайшлися й лінивці, які неохоче робили з коноплями чи льном. Про таких теж співається у веснянці:

Пошій мі, Янічку, пошій мі лен!
Де ти го пошію, кед не мам де?
Пошій мі на меджю, най шы мі не гродит,
Не рада трем, не рада трем. (249)

Після того, як дівчата вже вибрали коноплі або льон, несли їх у зайдах на плечах до мочил. Там їх кілька тижнів мочили, щоб волокно було м'якшим і щоб від конопель чи

льону при терті легше відділялося паздир'я. Дівчата у веснянках насміхалися над своїми ніби-то коханцями.

Мочила я коноплі, мочила,
Жаба мі на ногу скочила.

Не была то жаба, але рак,

Бо то мій милый — чеперак.
(250)

Мочила я коноплі і леник,
Вискочив мі на ноженьку
каменик.

Не каменик, не каменик,
але рак.

Якый мі тот милый небо-
рак. (251)

Деколи й парубок допомагав своїй дівчині мочити коноплі або льон. На дівочі насмішки парубок відповідав докором:

Мочив я конопелькы і леник,

Вискочив мі на ноженьку ка-
меник.

Не каменик, не каменик,
але слиж,

Мила моя, примилена, дов-
го спиш. (252)

Та не все було гаразд між молоддю. Сварки й гнів приводили молодих до розлуки. Парубок, переконаний, що незгоду між ним і дівчиною зробила нечиста сила, жаліється на неї:

Іду я од тебе, мила, на волю,

Посіяв дябол міджі нас куколю.

Росний куколь в ширим полі в тихости,

Уж по моїй і по твоїй любости. (253)

В давні часи один рід від іншого поривав дівчину для свого молодого юнака. Тоді ще не було весільних звичаїв. А пізніше парубки вже купували собі молодиць. Навіть влаштовувались ярмарки на дівчат, дівочі торги. У нас на Пряшівщині ще початком XVIII ст. щороку на Русаля і на Покрови такі ярмарки на дівчат відбувалися при Василянському монастирі у Красному Броді. Батьки туди приводили на продаж своїх доньок. Та ставалися випадки,

що парубок і проти волі дівчини і її батьків брав дівчину, промовивши: «Подь до попа, кідь ті треба хлопа!» Парубок кидав батькам гроші, а сам насилу тягнув дівчину за монастирські мури, де монахи, коли вже тут опинилася молода пара, мали право її повінчати.

Здається, що в ті часи виникли веснянки-гаївки, пов'язані з купівлею дівчат «на роваш» — на бірку (на борг — на довг), бо парубок не завжди мав гроші.

У веснянці парубок совісно запитує у матері дівчини, кому це вона виховує свою дівчину. А мати, якій парубок, напевно, полюбився, відповідає, що йому, і парубка тут же називає своїм синочком і кличе його, щоб прийшов, бо у них нема кому господарювати.

Ей, на роваш, мамочко, на ро-	Ей, на роваш, мамочко, на
ваш,	роваш,
Кому тото дівчатко виховаш?	Кому тото дівчатко вихо-
	ваш?
Та лем тобі, мій синочку, тобі	Тобі то, синочку, тобі то,
	то,
Жебы'сь прышов газдувати на	Будеш мати женічку на
літо. (254)	літо. (255)

А на роваш, мамічко, на ро-	Ей, на літо, на сонечко
ваш,	горяче,
Кому тото дівчатко виховаш?	Будеме ся прогуляти по лу-
	ці.
Тобі то, Янічку, тобі то,	Ей, по луці, по тій траві зе-
	леній,
Кідь дасть панбіг здравічко	Аж до студеночки студеній
на літо.	(256)

Цікавою є веснянка «Вородай». Цю веснянку дівчата співали на Спиші у Великому Липнику. Ідучи хором по селі й співаючи, заходили у ворота господарів. «Вородай» — начебто залишок із самої старовинної гаїв-

ки, коли ще наші предки були поганами і вірили у небесні ворота, куди покійники відходять у вирій.

Вородай, вородай, Кед прыйде господар, На неджилю рано, Не дживчатко без в'яно.	Та Липницька брана, Гей, отворяйша сама, Бо до тебе йде Челядь виберана. (257)
--	---

Інший, повніший варіант цієї пісні помістив Ян Олейнік у «Збірнику Музею української культури у Свиднику».

Що веснянки-гаївки століттями мінялися, доповнювалися або замість незрозумілих чи забутих текстів старовинної веснянки творилися нові, — це видно з того, що у веснянці «мости» оспівується не той «міст», що вів колись покійників через космос у Небо і не той міст, за перехід якого платилося мито феодалові, а сучасний міст, що веде до села (конкретно до села Ортутова).

Гоя Дюньдя, гоя, Послала нас кральовна,	Ці мосты готовы, Аж до Ортутова. (258)
--	---

Та найбільше пісень-веснянок створено про найкраще почуття молодості — про любов. В них дівчата виспівували свої мрії і надії.

Червеный паробок, як ружа, Дай мі того, божічку, за мужа. Ани бы'м му робити не дала, Лем бым'го за красу тримала.	Червеный паробок, як ружа, Дай мі го, пане боже, за мужа. Треба ся мі пану богу молити, Жебы ся з ним гнеська вечер стрітила. (259)
---	--

Тема кохання — це вічна тема молодості. Вона не могла не відбитися в різних любовних сюжетах веснянок, коли

навесні разом з природою розквітала й дівоча душа. У веснянках згадуються любовники різних професій.

Мала я фраїра коминаря, Пішов ся купати до Дуная,	Мала я фраїра годинаря, Што робив години про чи- саря.
Не знав він плавати, плавати, Мусився, неборак, залляти.	Як почала година бути цілу ніч, Мала я фраїра, уж не мам ніч. (260)

Мала я фраїра млинарика,
Упав му калапик до врчіка.³⁵⁸
Їмайте го, їмайте го, лапайте го,
Червеный пантличок коло нього.

Їмайте го, їмайте го, лапайте го,
Червеный пантличок коло нього.
Червеный, червеный, выбиваний,
Нароком з Пряшова купуваний. (261)

Мала я фраїра фуяроша, Што пішов з фуярами до ва- роша. ³⁵⁹	Мала я фраїра ковалика, Што робив підковы про ко- ника.
На фуярі дуду, дуду, дуду,	Як зачали коника ковати, ковати.
Мала я фраїра, уж не буду.	Зачав коник копати, копа- ти.

Мала я фраїра і Яника,
Што ходив він спати до сусіка.³⁶⁰
А мышы ся о нім дознали, дознали,
Та й мого фраїра зогнали, зогнали. (262)

³⁵⁸ Врчік — бадунька.

³⁵⁹ Варош — місто (з мад.)

³⁶⁰ Сусік — дерев'яна лада на муку.

Ей, Келемеш, Келемеш,
Кидь ня любиш, та ня возь.
Ей, бо я добра газдыня,
Ей, радо ходжу до млина.

Ей, а з млина додому,
Не дам я муки нікому,
Ей, лем я із своїм цидилом,
Ей, наполь ся з тобов пре-
ділю. (263)

***

Городинку граю,
Мене не чекаю,
Я молода дівка,
Понаглям са на ню.
Подьме мы дівчата,
Подьме до колечка,
Хоць з нами не піде
Парадна дівочка.

Піщалочка пі-пі,
О седемнац дірки,
Не хтіла пискати
При худобній дівки.

Пришла ку богатій
Сама запискала,
Худобна дівочка
Горко заплакала.

Бо стріберна гуля,
Лем вше за гулями,
А мої очічка
Лем за фраїрами. (264)

Котра дівка без фраїра,
Ти си ли бом, ти си лим бом,
Най до корчми не позерат,
Ти си ли бом, ти си ли бом.

Піщалка піскала,
Хоць голос не мала,
Як ходобна дівка,
Чо в полі співала.

Шумна я дівочка,
Чом бы'м і не була,
Літають мі очка,
Як стріберна гуля.

Най до корчми не позерат,
Ти си ли бом, ти си ли бом,
Милого она там не мат,
Ти си ли бом, ти си ли бом.
(265)

Вила сом, вила сом, не вивила сом,
Червеним, зеленим, білим гатласом.

Ішла сом на юрмак, не предала сом,
Пришла сом з юрмарку, заплакала сом.

Трубаше трубили, музика грала,
Мой милий танцювал, а я заплакала. (266)

Шаре гуші, шаре,
Високо летите,
Ей, поздравте милого,
Кедь го увидите. (267)

Доокола, доокола,
Коло зеленого,
Мой фраїр на лучках,
І я коло нього. (268)

***

Ішли фурмане
Стиха помали,
Пред коваля на бережечку
Коня ковали.
Хто же їм был пан?
Только коваль сам.
Коваль до води,
Ганча до води.
А ти, Ганчо, біла Ганчо,
Лій коньом води.

Як же їм мам ляти,
Зимно ножкам стати.
Ідь до хижочки,
Зогрій ножочки.
Як са побереме,
Купим ти буточки.
Кед ти купиш мні,
Куп же й собі,
Бо твоя мац барз недобра,
Кляла би тебе. (269)

***

А де ти ідеш,
Чорный баране?
До млина, до млина,
Мой любый пане.
А што там везеш,
Черный баране?
Пшеничку до млина,
Мой любый пане.

А што з ней буде,
Чорный баране?
Пироги зо сиром,
Мой любый пане.
А хто буде їсти,
Чорный баране?
Мой фраїр з фраїрков,
Мой любый пане. (270)

***

Кедь я піду до Пряшова до склепу,
Куплю собі зватий кантар і кефу,

Як я буду свого коня кефовац,
Аж се буде моя мила чудовац. (271)

Весна. Над річкою колихаються розквітнуті верби. Дівчата у хороводах, тримаючись за руки, співають пісні на весняні мотиви, свій дівочий зелений вінок порівнюють з весною, із зеленими берізками. Вони усвідомлюють те, що й у них лише раз цвіте молодість.

Доокола віночку, доокола,
До нашого пана двора.

Як ся наш віночок розвіє,
Так ся наш пан отець за-
сміє. (272)

***

Уж берізки зеленіють,
Тиди лом-бом, тиди лом-бом.

А моя ще зелена,
Тиди лом-бом, тиди лом-
бом.

Уж ся дівки замуж беруть,
Тиди лом-бом, тиди лом-бом.

Не піду я той осени,
Тиди лом-бом, тиди лом-
бом.

Повише млина,
Густа вербина,
Врхом верхує,
Доч потрясує,
Голузеньки розстрясує. (273)

***

Облеч сукню зелену
На ту пекну неділю,
Моя біла лелійо,
Моя біла лелійо.

Причеш головоньку,
Яко маковоньку,
Моя біла лелійо,
Моя біла лелійо. (274)

Немало пісень-веснянок було створено про паву. Пава — це символ молодої дівчини і її краси. Дівчина у персоніфікації пави жаліється, що вже мусить прощатися з своїм дівочтвом, з своєю молодістю. В одній пісні дівчина на своєму весіллі говорить: «Грайте же, трубте же, весельте,

закляй мій вінок, златий перстенок на мі є. Як ся вінка ізбуду, никда, преникда весела не буду».

Летіла пава, летіла (2)
До свойой мамці, розтомиленой ходила. (2)

Она през гору летіла (2)
Златы піречка розтомилены тратила. (2)

Там їй весілля стояло, (2)
Дванац гудакув, сім музикантів їй грало. (2)

Грайте, гудаці, розтомилены, (2)
Такой мі вінок, златый перстенок на столі. (2)

Качала вінок по столі, (2)
Грайте, гудаці, грайте, гудаці розтомилены. (2)

Мати їй ладу рыхтує, (2)
Она їй красні, розтомилено дякує. (2)

Дякуй, не дякуй, бо маш зач: (2)
Выховала'м тя, годувала'м тя, сама знаш. (2) (275)

Летіла павця, летіла, Златой піречко, Златой піречко стратила.	Бо там весілля стояло, Дванац трубашув, Шість музикантув їй грало.
--	--

Летіла она през горы, До свойой милой, Розтомиленой матери.	Грайте же, трубте же, ве- сельте! Закляй муй вінок, Златый перстенок на мі є.
---	--

Як я са вінка ізбуду,
Нігда, пренігда
Така весела не буду. (276)

Летіла пава, летіла,
А злати пере, розтомилени тратила.
Летіла она през гори,
Ку своїй милій, розтомиленій матери.

Варувала'м тя од злого,
Варувала'м тя, научала'м тя доброго.

Научала'м тя доброго,
Варувала'м тя, варувала'м тя од злого. (277)

Часто траплялося, що дівчина мусила вийти заміж за вдівця. А цього дівчата дуже боялися. Їм хотілося зажити любові з милим парубком. Дівчина боялася, що вдівець не буде її любити, а буде тільки згадувати свою першу жінку і голубити своїх дітей. Тому у пісні дівчина просить свою матір не видавати її за вдівця.

Насипала'м гороху до корця,
Не дайте ня, моя мамко, за гдівця,
Бо гдовець буде повідав,
Же першу жену ліпшу мав.

Вылетіла ластівочка з потока,
Не дайте ня, моя мамко, за гдівця,
Бо гдовець свою жену не любить,
Лем він свої діти голубить. (278)

Засадила'м штири сливки до кірце,
Не дайте ня, моя мамцьо, за гдівця,
Бо бы на ня його діти плакали,
Же недобру мачоху достали.

Бо бы на ня його діти плакали,
Же недобру мачоху достали,
Лем ня дайте, мамцьо, за такого,
Жебы він ня вірно любив, а я його. (279)

Посяла я маку до кірце,
Не дайте ня, моя мамцьо, за гдівця,
Бо бы на ня тоты діти плакали,
Же недобру мачоху достали. (280)

Ішла кисасонька з Лабірця,
Де дайте ня, мамко, за гдівця,
Бо бы на ня діти плакали,
Же плану мачоху достали. (281)

Бувало, що вдівець, який оженився з дівчиною, жалівся у пісні, що дістав погану жінку, яка не дбає про нього.

Коло першой мойой небіжки.
Плавали мі по маслі періжки.
А коло другой поганки,
Не мам ани вівсяной старанки. (282)

Траплялось, що вдівець женився і два рази. Та для нього і його дітей не була доброю ні друга, ні третя жінки.
Попри перший мойой небоги   А друга й третя циганки,
Плавали по маслі пероги.   Не мають вівсяной старанки. (283)

Як би не було, та молода дівчина, що вийшла заміж за старого вдівця, не могла бути спокійною. Тут на одному боці старий чоловік, на другому — його діти, а молода жінка ще хоче гуляти. Така жінка обманює свого чоловіка.

Під костелом вода зимна,   Я старому выгодила,
Черпала ей пані млада.   На пец ем му постелила.
Як она ей вычерпала,   Спий ты, старый, з кочер-
      гами,
Та й горенько заплакала,   Міджі цівком і кафлями,
Же старого мужа мала.   А я буду з фраїрами. (284)

Молода невіста, що вийшла за старого вдівця, хоче любити молодого парубка, але боїться гріху, бо той парубок

їй родина. Вона звертається за порадою до глебана (римокатолицького священика).

Писала Ганічка, писала,	Слебідно, слebідно, слebідно,
Аж до кошицького глебана.	Але тобі зато невільно.
А кошицький до Пешту,	Бо то даремна година,
Ці слebідно любити невісту.	Бо тобі тот паробок родина. (285)

Дяк ли траплялося, що дівчина завагітніла. Її милий вже не навідує її, як було колись. Зраджена дівчина побоюється, що милий її залишить, розкриває свою таємницю, в якій дорікає своєму милому.

Таїла'м ся, таїла,	Готуй, мильй, колысочку
Але уж не буду.	З древа калиново,
Готуй, мильй, колысочку,	Я пеленкы буду —
Я пеленкы буду.	З платна леняного. (286)

Ще гірше було, коли вагітну дівчину її милий покидав назавжди і вона ставала покриткою. Така покритка впадала до немилості як людей, так і церковних властей. Такій покритці в давнину відрізали косу або натирали голову коломаззю. Покритку староста публічно чепив разом з циганкою на гної. Покритці надівали на шию й руки дерев'яну колоду, так звані «гусельки», і водили її по селі на сором цілій громаді. Покритці не вільно було відвідувати церкву, їй не дозволялось іти за хрещену матір. Ніхто її не шанував, кожний її цурався. Гірке становище покриток відбивалось не тільки в сумних баладах, колискових піснях, але й у веснянках-гаївках.

Ішла наша Пайзина долину на глину,
Принесла она собі у фартусі дитину.

А, Пайзино, Пайзино, де ти того взяла,
Ці ты собі купила, ці ті матка дала?

Ани'м собі не купила, ні мі мац не дала,
Лем сама я собі з кудельом зогнала.³⁶¹ (287)

Веснянки в основному — це дівоча творчість. Та в багатьох веснянках знаходимо і парубочу участь. В них говориться про поле, про орання, про посаг чи про коней, про рекрутів, парубків-злодіїв тощо.

Парубок гордиться своїми кіньми, які мають занести його до милої.

А чиї то коні на дворі, Мавуть злату узду на главі?	А чиє то дівчатко в коморі, Мать златы власкы на гла- ві?
А чиї бы были — мої суть, Што ня гу фраїрці понесуть.	А чиє бы было — моє є, моє, є Што я го любовав, — оно мене. (288)

Коли Пряшівщина разом із Словаччиною належали до Австро-Угорщини, у веснянках часто згадуються міста як Дебрецин, Пешт (Будапешт), Лемберг (Львів), Бардіїв, куди чоловіки ходили за роботою чи там служили.

Як я ішов з Дебрецина додому, Застала мі чорна мачка, доро- гу, Ідь же, мачко, ідь же, мачко, Не переходь, мачко, драгу нікому.	Як я ішов Бардійова додо- му, О тім, вера, я не повім ни- кому, Як ня мила притискала до себе, Возь ня милий, бо я згину без тебе. (289)
--	---

І праця слугів була оспівана у веснянках. Коли хтось питав слугу, чиє це поле, слуга відповідав, що це поле його господаря.

³⁶¹ З кудельом зогнала — придбала на вечорницях.

А чиє то поле о трий бразды? Чом тото полечко не орете,
А чиє бы было — мого газды. Чом тото дівчатко не бере-
те? (290)

Часто у веснянках зустрічаємо взаємні діалоги між парубком і дівчиною. В них дорікають одне одному за недоліки.

Вылетіла ластівочка зо скаля,
Зобудила мою милу зо спаня,
Не была то ластівочка — був то слиж,
Чом ты, моя премилена, довго спиш? (291)

Вылетіла ластовічка зо скаля,
Зобудила чорны очка зо спаня.
Не была то ластівочка — був то шпак,
Кідь не хочеш мене, мила, зостань так.

Вылетіла ластівочка зо скаля,
Зобудила мою милу зо спаня.
Ой, ці то ты, моя мила, ці ніт,
Моя ручка вироблена — твоя ніт. (292)

Крашша я, Янічку, яко ты,
Бо я собі заробила сто златы.
А ты такый лінивий лінюху,
Лем се лежиш на пецу в кожуху. (293)

Закукала зозуленька на черешні,
А хто не мать младої жены, най ся збешніть.
А я не мам младої жены, не боюся,
Прыйде літо й фашенги — оженюся. (294)

У минулому в женитьбі важливу роль відігравав посяг, зокрема земля. Дівчина, яка дістала від батька землю, скоро могла вийти заміж. Про це не забувалося і у веснянках:

Ці ты підеш, ці не підеш за мене?

Та не барз я думам на тебе.
Кыбы'сь мала два орекы і волы,
Прышов бы я женитися хоць-коли.

Моя мила задримала, я заспав,
Хтось мі з-за калапа перко взяв.
Я си думав, же то была маїрка,³⁶²
А то была стародавна фраїрка. (295)

У веснянках своє місце мало й поле, адже воно було основою селянського життя. Тому й дівоча веснянкова творчість звертала немалу увагу весняним польовим роботам:

А чиє то полечко не оране?	Оране, оране але не бра-
	нено,
То мого милого занедбане.	Гу тому дівчатку іші не ход-
	жено.
Оране, оране, але мало,	Кідь ші не ходжено, та буду
	ходити,
Бо му ся колечко поламало.	Не буду ходити, лем буду
	любити. (296)

***

Орали бы штири воли, орали,
Кідь бы мали поганяча з Морави,
Они мають поганяча зо світа,
Не поорюють, не посіють до літа.

Штири воли, штири воли в стайні стоять,
Гайдуці ся на них строятъ.
Штири воли, штири воли напасуться,
Зимной води, зимной води нап'ються.

Вчера мі ся, вчера мі ся волки снили,
На долині, на долині овес з'їли.

³⁶² Маїрка — дівчина з панського маєра.

Овес, овес, овес зелененький,
Заплать го, заплать го, мій миленький. (297)

Орали бы штири волкы, орали,
Кыбы мали поганяча з Выравы,
Але они мавуть поганяча з Потока,
Не поорють, не посіють до рока. (298)

Ей, поганяй, дівчатко моє, поганяй,
Куплю ті перстенок за таляр.
Ей, мой любый апу, не буду, не буду,
Ей, мой любый апу, не буду, не буду.

Ей, поганяй, дівчатко моє, поганяй,
Куплю ті чижмічкы за таляр.
Ей, мой любый апу, не буду, не буду,
Ей, мой любый апу, не буду, не буду. (299)

У веснянках не обходилось ані без жартівливих мотивів:
про недбалих дівчат, поганих парубків-злодіїв та інші су-
спільно-побутові теми.

Червены кафелькы, жовтый пец,
Не хотіла мі моя мила хліба пец.
Лем мі єдну курочку упекла,
Та й тота курочка утекла.

Моя мила, моя мила, ніч не рече,
Лем на пецу ножкы пече.
Штири фуры, штири фуры дров спалила,
А мі фрыштык, а мі фрыштык не зварила. (300)

Поїмала курочку на мості   Ідь додому, курочко, додо-
му,
Та й вибила курочку по хості.   Не заваджай ту на мості ни-
кому. (301)

Будете ся дівочки призерати, Не я з того винуватый, але ты,
 Як ня будуть за воячка одбе- Сама ты ня водила поза лі-
 рати, сы,
 Ей, червени ногавічки, жов- Масны ты мі курочки носи-
 тый пас, ла,
 Буде з мене воячок, «удян»- Аж мі моя кишеночка выг-
 раз. нила. (302)

А ці ты, Янічку, пропав бы'сь,
 Дала бы'м ті хусточку, ці зяв бы'сь?
 А моя хусточка з рецками
 Не про тебе, Янічку, шантавий. (303)

Не стукай, Янічку, не кашли, Бо як нас при тобі унайду,
 Жебы на при тобі не нашли. Возьму мі калапик і зайду.
 (304)

На Пасікох, на Пасікох коні пас,
 Поїмав го, поїмав го беров наш.
 До берова, до берова кінь копнув,
 Добрі беров, добрі беров не здохнув. (305)

Ти-ли-ли, Іванку, ти-ли-ли, Ти-ли-ли, Анічко, ти-ли-ли,
 Свині ті бандуркы порыли. Куркы ті грядку погребли.
 Кебы был Іванко добрый Кебы Анна была шыковна,
 хлоп,
 Заградил бы собі добрый Куркам ноги попутати бы
 плот. годна. (306)

Скапала нам у сусіда А то вшытко повідал
 Сланіна, сланіна, сланіна. Наш Марцин, наш Марцин.
 Трайда-риди, сланіна, Трайда-риди, наш Марцин,
 Трайда-риди, сланіна, Трайда-риди, наш Марцин.
 (307)

Давно колись парубки не хотіли дозволити гарній дівчи-

ні виходити заміж на інше село. Часто із-за таких випадків починалася бійка між парубками обох сіл. Про це не забулось і у веснянках.

А виграли маківчане, вигра-	Іші собі они хвалили,
ли,	
Же ші собі шварне дівча вы-	Же їх дрічняне не били.
брали.	(308)

У веснянках збереглись мотиви про панщину за феодалізму, попівської панщини, на мотиви історичні з часів воєнних походів Ракоці проти Габсбургів та з першої світової війни.

За панщини:

Як я ішла чара вечур з панського,
Стрітила я там на дворі милого.
А він ня так попрытискав до себе:
Ці підеш ты, моя Ганько, за мене? (309)

***

Маме хлопця, маме, Але го не даме. Бо мы тепер, бо мы На коноплі ореме. По столиці сіеме С кральовського племеня.	Маме дівча, маме, Але го не даме. Бо мы тепер, бо мы На коноплі ореме. По столиці сіеме С кральовського племеня.
	(310)

Дівчина, що пасла панські пави, качки, воли і т. д., дорікає комусь, хто навмисно хотів би сполошити птицю, яка могла б потім десь загинути.

Пасла я павы, павуры, Єдна мі злетіла до горы.	А коли я пасла качата, Та мі залізли качата до бла- та,
---	---

Кідь мі тота пава загыне,   Як мі тоты качата загыну-
 Тебе шибеничка не мине.   Та тя шибениця не мине.   ТЬ,

А коли я волонькы пасала,
 Та я ся догоры часала.
 А тепер я волонькы не пасу
 Та я ся догоры не чашу. (311)

Після скасування у 1848 р. феодальної панщини ще довго, майже до другої світової війни, в наших селах залишалась панщина попівська, а саме руковина³⁶³ та кобилина.³⁶⁴

Коли закінчилися жнива на церковному полі, парафіяни ішли з вінцем, зробленим з пшениці, на фару, співаючи обжинкові пісні, що співалися в часі жнив за поміщиків і які згодом стали веснянками.

Доокола віночка, доокола,	Ей, довкола, дівчата, дов-
	кола,
До нашого пана двора,	До нашого паночка до дво-
	ра.
Як ся наш віночок розвіє,	Якый наш паночко бога-
	тый,
Та ся наш панотець засміє,	Такый наш віночок косма-
(312)	тый. (313)

З історичних походів про Ракоці:³⁶⁵

У Чирчі у великодну неділю перед вечерею сходилися дівчата на Камінці і там справляли «Ракоція». Дівчата ставали у коло й співали:

³⁶³ Руковина — ручна робота на церковному полі.

³⁶⁴ Кобилина — мірка зерна, яка встановлювалась по-різному: по кірцеві або і більше від одної хати. Це була свого роду данина.

³⁶⁵ Ракоці, Франт. II — мадярський феодал, що став на чолі руху опору проти габсбурзького Відня. Його військо — куруци — рабували не тільки феодалів, що перейшли на бік Габсбургів, але і місцеве населення.

Ракоци печений,
Обувай бочкору,
Підеме рабовац
На кошицькі горы.
Як їх зграбуєме,
Додому підеме,

Оздаль ми милого
Дома не найдеме.
Кач додому, кач,
Бо казала мач (мати)
Хлопцям гамбы давати,
Кач додому, кач. (314)

З часів першої світової війни:

До першої світової війни Пряшівщина належала до Австро-угорської монархії. Про наших парубків, що йшли як вояки до австро-угорської армії на російський фронт, дівчата також творили веснянки.

Бодай тота машиночка згоріла,
Шыткых хлопців до Росії звозила.
Но остали лем дас штирми фонтлякы,³⁶⁶
І то будуть на октовбра³⁶⁷ воякы. (315)

***

Закукала зозульочка у лісі,
Што мій милий з Русії прынесе?
Прынесе мі златый перстень на палець,
Рада піду з парібками на танець.

А чиї то волкы на горі,
Што із нима ніхто не оре?
А чиї бы были — мої суть,
Што ня до Лемберка повезуть. (316)

***

Ішол милий з Русії додому,
Вышла його млада жена ку ньому.

³⁶⁶ Фонтляк — смаркач (місц.).

³⁶⁷ На октовбра — в жовтні відбувалася асинтирка.

Што ты, жено, што ты завинила,
Же ты ся ку ногам склонила?
Выйди, мильй, зо сіни до хати,
Буду я тобі всю правду казати.
Була в мене циганка вранці,
Зохабила дітину на лавці.
Брешеш, мила, брешеш чорноброва,
Бо то не така циганська дітина.
Бо циганська дітина чорнява,
А християнська дітина білява.
Буду я тобі, мильй, всю правду казати,
Кедь не будеш ня, мильй, карати.
Був у мене козак молоденькый,
Та й ночував три ночкы темненькы.
Та я йому їсти готовила,
А од нього сына породила.
Повіч мі, мила мати,
Як я маю милую карати?
Возь ты, сыну, нагайку дротяну,
Та й убивай милую чорняву.
Убивав я з вечора до рана,
А на рано мила доконала.
Порадила'сь ты, моя рідна мати,
Як я маю милую карати.
Тепер порадь ты, проклята мати,
Як я маю милую сховати?
Ты выберь, сыну, з коморы стіны,
Та поховай жену і чужу дітину.³⁶⁸ (317)

Як відомо, наші предки шанували своїх покійників. Вірили, що душі небіжчиків були охоронцями їхнього майна. У веснянках були й мотиви оплакування небіжчиків:

---

³⁶⁸ Ця баладична веснянка була створена на Пряшівщині під час першої світової війни, коли козаки царської армії у 1915 році опинилися в Карпатах. Траплялось, що молода жінка придбала собі дитину з козаком, коли її чоловік якраз в тому часі був у російському полоні.

А де ты ходил, мій товаришу?
До Пешту, до Пешту, серцю Маришу.

А што'сь там робил, мій товаришу?
Муровал, муровал, серцю Маришу.

Што'сь замуравал,³⁶⁹ мій товаришу?
Сто златы дукаты, серцю Маришу.

А кому їх даш, мій товаришу?
Тобі дам, тобі дам, серцю Маришу.

Што за них купиш, мій товаришу?
Перстенюк на палець, серцю Маришу.

А кому го даш, мій товаришу?
Тобі дам, тобі дам, серцю Маришу.

А ци ты зумреш, мій товаришу?
Зумру я, зумру я, серцю Маришу.

А ци ты плакаш, мій товаришу?
Плакац мі, плакац мі, серцю Маришу.

І як ты плакаш, мій товаришу?
Йой, йой, йой, йой, йой, йой, серцю Маришу.

А ци ты мі дзвонить, мій товаришу?
Дзвонить мі, дзвонить мі, серцю Маришу.

А як ті дзвонить, мій товаришу?
Бом, бом, бом, бом, бом, бом, серцю Маришу.

Де тя поховац, мій товаришу?
На цинтер, на цинтер, серцю Маришу. (318)

---

³⁶⁹ Заробив.

ЮРІЙ

(23. IV. с. ст. — 6. V. н. ст.)

Цим християнським святом — Юрієм³⁷⁰ — церква накри-
ла колишнього візантійського поганського бога Велеса³⁷¹
(Волоса) — бога худоби, сторожа биків. Тому на його місці
св. Юрій став покровителем пастухів і одночасно рогатої
худоби. Оскільки Юрій був вояком, як говорить легенда,
він перебрав і функцію колишнього слов'янського по-
ганського бога Рода, покровителя вояків.

Це християнське свято теж пов'язане з суспільно-побу-
товими звичаями, чаруванням та повір'ями.

Із суспільно-побутових звичаїв про Юрія.

День Юрія святкували тільки там, де він був патроном
церкви. В інших селах цей день був напівсвятковим днем.
Люди в цих селах не йшли до церкви, але і не працювали
на полі. Тільки в декотрих селах (наприклад, у В и р а в і)
церковники ішли сіяти овес на церковній землі. Щоб свя-

---

³⁷⁰ За церковною історією, Юрій жив за царя Діокліціана. Той пересліду-
вав християн, і Юрій одного дня виступив проти нього. Цар наказав зрек-
тися християнської віри, але Юрій на послухався, за що був колесований
на колесі з гострими ножами. Юрій, на велике диво, залишився живим і
здоровим. Тоді його знову кинули у темницю. За легендою, до Юрія пі-
дійшли поганські жреці, бажаючи перевірити його духовну силу, і сказа-
ли йому, щоб він повернув життя одній їхній людині. Сталося диво, по-
мерлий воскрес. Після цього до Юрія прибіг бідний хлібороб, якому заги-
нув віл. Юрій сказав йому: «І твій віл живий!» Церква Юрія зробила по-
кровителем худоби.

Після смерті Юрія цар Діокліціан наказав стягти Юрієві голову, і дух
Юрія мав здійснювати дивні речі. Близько міста Варити, біля гори Ливан,
дух Юрія убив велику змію-облуду, щоб визволити доньку царя, яка була
обречена стати жертвою цієї змії. Тому Юрія називають і переможцем, а
на іконах його розмальовують як воїна, що сидить на білому коневі і дов-
гим списом пробиває змію-облуду — нечисту силу. В декотрих селах Юрія
обрали покровителем своєї церкви.

щеникові посіяти овес, церковники ходили по селі збирати його від селян і ще того ж дня його сіяли. Одночасно з вівсом церковники збирали й прядиво, з якого потім сукали грубі мотузи (штранги) для дзвонів. (319)

Сіяння вівса попові було останнім сіянням зерна навесні, крім гречки (татарки), яку сіяли у спеціальному агротехнічному терміні, та конопляного сіменцю і льону.

У Словінках, де св. Юрій є патроном тамошньої церкви, кілька днів перед тим гірники з цього села купували по дві, три або й чотири свічки для церкви, бо в цьому селі була тоді проща. Коли у церкві дяк читав «Вірую», гірники йшли поза олтар і давали на офіру по п'ять-десять крон. (320)

У Дрениці в день Юрія ходила по полі церковна процесія з коругвами, а священник освячував озимини. Люди зривали по кілька бадильок і клали собі до молитвенників. Потім цю озимину святити у каплиці. Смажену на маслі, її вживали для лікування болючих місць на тілі. (321)

У Порачі освячували озимини і подібний спосіб вживання, як у Дрениці, мали через два дні — 8 травня, в день євангеліста Марка.

У Сташківцях на Юрія нічого не робили, тому що колись давно у той день прийшла велика буря і великі зливи, що знищило весь врожай. (322)

З днем Юрія тісно пов'язаний і перший вигін худоби на поле. Тоді, коли пастухи перший раз гнали на поле корови, господиня брала свячене зілля й свячену воду, три рази обходила корову доokoла, обкурювала її і освячувала. Потім

У римокатоликів Юрій не претендує на місце святих. Папа Іван XXII визнав Юрія міфічною постаттю і виключив його з реєстру католицьких святих. Юрій залишився тільки у православних і грекокатоликів, хоч останні і підпорядковані Риму.

³⁷¹ Велес (Волос) — давній бог наших предків. У літописному реєстрі київських ідолів його не згадують, але він фігурує в оповіданні про присягу 907 р. і в угоді Святослава з Цимісхієм 911 р. разом з Перуном: «Да іміім клятву от бога, в його же віруємо, в Перуна і в Волоса, скотья бога . . .» (М. Грушевський, Історія України-Руси. I, стор. 320—321).

на сокиру клала замкнену колодку, а на неї пару ярих вугликів і все несла під стайняний поріг, а потім понад те випускала із стайні корову. При цьому примовляла: «Жебы шыткій звірині были замкнуты пыскы од мойой коровы». Потім зав'язувала коровам у хвості червону волочку, а жереб'ятку завішувала на шию китайку з волочок різного кольору. Першого дня з коровами на поле йшли самі господині, щоб не прийшли босорки і не відібрали молоко. (323)

У Гавранці, коли на Юрія перший раз виганяли корови на поле, під поріг стайні клали варене яйце і колодку, через які переганяли корови, щоб вовки мали замкнуті писки від них. Потім на подвір'ї тим вареним яйцем гладили корову по хребті, щоб вона була гладенькою по цілий рік. Яйце давали пастухові на поле як мериндю. (324)

У Красному Броді, коли на Юрія перший раз виганяли на поле корови, прив'язували їм до хвостів червоні ганчірки, щоб коровам не сталося «з оч» (пристрічення) і щоб вони влітку не мочились кров'ю. При тім приповідали: «Жебы на тобі не было веце червеного, лем тівко, як є червеного!» (325)

Перший раз у Юріїв день корови виганяли на поле тому, щоб вони поспасали Юрієву росу, яка, за повір'ям, мала цілющу, лікувальну силу, а тому й корови будуть по цілий рік здорові. Люди в той ранок також збирали росу, щоб себе лікувати.

Корів можна було виганяти на поле і до Юрія, але по одинці, кожний свої корови окремо. Але тоді той, хто був з коровами на полі, не смів співати, свистіти, ляскати батогом або трубити на трубі, щоб не звернути на себе увагу босорок, які тоді ходили по полі. (326)

Немало звичаїв було і в пастухів. На полі всюди біля потічків жовтіло латаття. З нього пастухи на Юрія плели вінки для своїх корів. Жовті вінки прив'язували коровам на чоло, щоб їм не сталося «з оч», щоб не дістали «пристріт». Коли корова приносила з поля додому цілий вінок, господиня відразу його знімала, сікла й давала з'їсти корові, щоб

вона по цілий рік мала жовте молоко, як латаття. Коли корові вінок розпався, така корова, за повір'ям, мала скоро здохнути. Коли пастухи поверталися з поля додому, люди виходили на дорогу й поливали пастухів водою, щоб ішов дощ, коли його буде потрібно навесні. Вдома пастуха чекав великий баник (пиріг) з сиром. (327)

У В а р а д ц і пастухи плели вінки для корів з різного зілля, щоб корови мали таке молоко, яку міць має зілля. (328)

У К р и в і й О л ь ц і пастухи вили вінки з розхідника. (329)

У М и к о в і й пастухи плели вінки лише для ялівок, бо, мовляв, «ялівки, як дівки» — і їм треба парадитися. (330)

У П у д г о р о д і, коли хлопці-пастухи приганяли корів додому, вішали на себе коров'ячі дзвінки й, бігаючи по селі, вигукували:

Коровы до села,
Босоркы до Діла!³⁷² (330 а)

Якщо на Юрія було холодно, пастухи розкладали вогонь, але мусили дбати, щоб худоба не обійшла навколо вогню, бо, за повір'ям, вона не годувалася б. Біля вогню пастухи виспівували пісеньки про Юрія:

Не піду за Юру,
Бо ма злу натуру,
Лем за Янічка,
Бо ма рум'яни личка.

Іде Дзуря згори,
Лем ше за нім кури,
Напая конічка
З мурованей студні. (331)

У С в е т л и ц я х пастухи на Юрія обходили довкола свою маргу³⁷³ три рази, щоб вона трималася вкупі. Кожний пастух мав трубу з волового рога, з якої трубили. (332)

У К р а с н о м у Б р о д і пастухи (хлопці і дівчата) взаємно дразнилися:

³⁷² Назва поля.

³⁷³ Марга — худоба (з угорської)

Дівчата хлопців:

На Юря, на Юря,
З'їли хлопці коцуря.

На Яна, на Яна,
З'їли дівки барана.

Хлопці дівчат:

Др, др — хлопцім сыр,
Дабы, дабы — дівкам жабы. (333)

Якщо пастухи ще до Юрія гнали корів на поле, то як мериндю їм давали на поле хліб і масло, щоб корови не губили молоко. Також господині до Юрія збирали зілля — мадрянку. Вона, як казали старі люди, вживалася проти всяких хвороб. (334)

На Юрія селянки ходили збирати Юрієве зілля: кровник, навратник, шикотульник. Потім у млинці в протилежному напрямі мололи зерно і тою мукою та з дев'ять разів свяченою сіллю посипали це зілля та давали їсти коровам, щоб добре доїлися. (335)

Якщо господині не хотіло сколотитися масло, то на дев'ятий день до Юрія вона йшла до мочарів шукати жаберінку.³⁷⁴ Господиня потім ту жаберінку замішувала у тісто, заправлене з млинцевої муки, яку на млинці молола у протилежному напрямі. Тістечко клала у стайню під поріг. На Юрія його посипала свяченою сіллю і давала з'їсти корові. (336)

У Юріїв день проводилось багато чарувань проти босорок та інших шкідників. За повір'ям, найбільшу силу босорки мали до Юрія. Тому до нього не можна було виганяти худобу на поле, щоб босорки не відібрали молоко від корів.

Босорки, як люди вірили, скоро вранці йшли за село і там за кущами стежили, коли піде людська худоба перед

³⁷⁴ Жаберінка — від слова жаберина — жаб'яча ікра.

прогоном на пасовища. Тут вони клали під каміння у ганчірці зав'язану сіль. Коли через цю сіль переходили чужі корови, босорки давали їй полізати своїм коровам разом із свяченим вівсом, щоб корови давали багато молока. (337)

В декотрих селах у Юріїв день босорки, очікуючи, куди будуть гнати худобу на поле, брали з собою скоро вранці бодинки і йшли під міст, через який вела дорога на пасовище й чекали, поки туди буде йти худоба, щоб чарувати. У Стерківцях був такий випадок, що літні чоловіки, коли підійшли до мосту з коровами, запримітили під ним жінок. Гадаючи, що це можуть бути босорки, побігли туди. І дійсно, тут жінки чупилися з бодинками. Чоловіки розбили ті бодинки на тріски. (338)

Проти босорок селянки мали різні застереження — античари. Щоб босорка не відібрала молоко, то в день Юрія ще перед вигоном худоби на пасовище давали їсти коровам коров'янча.³⁷⁵ Його терли й посипали свяченою сіллю та отрубамі. (339)

В Рунині ввечері перед Юрієм селяни клали перед стайняні двері борони зубами наверх, а на них шипшину, щоб босорка не могла ввійти до стайні. Біля дверей близько борін клали дійник з лататтям, щоб босорка їла латаття, а не пила молоко. (340)

У Валентівцях ввечері перед Юрієм селяни перед стайняні двері також клали борони й шипшину. На двері стайні крейдою або вапном малювали білий хрест. Інколи робили чорний хрест з коломазі, щоб ніяка нечиста сила не шкодила худобі. Навколо стайні ще насипали попелу, щоб вранці можна було побачити, чи приходили босорки. (341)

У Пудгороді «на Дзюря» (Юрія) жінки також клали перед стайняні двері борони зубами вгору, на них — дикий шафран та драка. (342)

Щоб босорки не могли відібрати молоко від корови, селянки ворожили ще заздалегідь, коли ялівка ставала пер-

³⁷⁵ Коров'янча — хлібня-пошкребанча, що зістало з тіста, з якого пекли паску. То того тіста мішали всяке зерно.

вісткою.³⁷⁶ Коли первістка отелилася, то до її рога завивали проскуру й кусок райського дерева (зілля, що росте біля води).

Коли первістка на Юрія перший раз йшла на поле, у хвіст їй заплітали червону волочку. Якщо ту волочку корова не стратила на полі, а принесла додому, господиня виплітала її з хвоста і несла посвятити до церкви. Над такою коровою, за повір'ям жінок, босорки вже не мали ніякої сили. (343)

У селі Руське ввечері перед Юрієм, коли сонце вже відпочивало, жінки йшли до поля, де були пішники, й вививали з них ритвину.³⁷⁷ Вночі підходили під стайняні двері босорок (про них у селі знали), клали ритвину перед двері на поріг. На двері чіпляли вузлик з червоної ганчірки, в якому була сіль, глина і вугілля. Коли вранці босорка побачила на стайняних дверях червоний вузлик, була дуже сердита. Вона швидко брала освячену воду і гаряче вугілля, кидала на той вузлик, а потім на лопаті відносила до берега. Між тим ті жінки, що робили чарувальні протидії проти босорок, вдома на стайняні двері ставили борону, залізними зубами вверх, а на неї колюшку.³⁷⁸ Перед двері ще клали лотаїв,³⁷⁹ щоб босорка, якби довідалася, хто їй це вчинив, не могла помститися і щоб вона поїла зілля, а не чуже молоко. (344)

Якщо корові якоїсь жінки відібрали молоко, а вона здогадувалась, котра босорка могла це зробити, то вночі перед Юрієм йшла до стайні тої босорки, брала із жолоба з-перед її корови кілька стеблинок сіна, з гноїска трохи гною і дала своїй корові лизнути, примовляючи: «Не беру твоє, лем своє!» (345)

Деякі жінки, якщо їм не вдавалося сколотити масло, винили в цьому босорок. Тоді жінки в Юріїв день рвали

³⁷⁶ Первістка — корова з першим телятком.

³⁷⁷ Ритвина — мертва земля з пішника (стежки).

³⁷⁸ Колюшка — шипшина.

³⁷⁹ Лотаї — латаття.

кропиву, що тяглася крізь пліт. Цю кропиву сікли на стайняному порозі і три рази примовляли: «Не січу коприву, лем тото серце, про котре`м не годна сколотити!» (346)

Є чимало розповідей про босорки та босорашів, які, ніби, вмiли прикликати всяку бридоту (змiї, жаби), яка їм потім наганяла молоко до корів. Про один випадок такої фантазії згадували у Сукові: «Та був раз єден такый старый хлоп — ворожыля-босорош, што ніч не робив, лем ворожыв із молоком. Раз він на Юря закликав гу студні повно жаб, ящурів, гадів і ыншу брыдоту. Ку студні тоды прышла і єдна дівка. І як віділа тоту брыдоту, аж звискла:

— Діду, та што то робите?! Чом тівко є ту той брыдоты?!

Тот дідо-ворожыля акурат тягав воду із студні, і як вытяг, одповів тій дівці:

— Роблю густу зметанку, і сыра плясканку, і діник молока.» (347)

У зв'язку з днем Юрія люди вірили в різні повір'я. Вірили, що у цей день богиня Весна відкриває небо дощеві, що роса має цілющу силу і що тоді з землі виходять змiї та ящiрки.

До Юрія не вільно було обходити довкола хату, коли в ній горів вогонь, бо в такій хаті, мовляв, хворіли б на різні хвороби. (348)

Селяни вірили, що до Юрія не можна пити воду з криниць, бо давно у них люди змивали різні хвороби: чиряки, прищики, виразки тощо. Коли хтось напився б з криниць води ще до Юрія, на нього могли б перенестися позмивані у криниці хвороби. Але після Юрія, як вірили селяни, воду з криниць можна вже було пити. Той, хто хотів напитися води, мусив насамперед плюнути до криниці. Якщо слина там розлізалася, тоді воду в криниці перехрещували і пили. Але якщо слина у воді не розходилася, воду не пили. Вірили, що вода в криниці ще не є чиста від хвороб.

З річок воду пили постійно, бо вірили, що вода очищується на дев'ятому камені. (349)

Колодязі були в пошані і в церковному обряді. Як відо-

мо, давніше щороку на Вознесіння священник з процесією відвідував поля й зупинявся там, де були криниці і освячував їх.

На Юрія своєрідні звичаї мали й парубки.

В Рунині парубки йшли вночі по селі, заходили до будь-якого господаря, витягали з пелевні віз, розбирали його і по частинах виносили на стріху хати. Там його знову складали. На стріху виносили також кросна, плуг з коліщатами, борони, ворота. Коли люди вставали вранці, мали з чого насміятися. А господарі кляли, на чім земля стояла, бо самі мусили все зі стріхи зносити вниз. (350)

В Красному Броді парубки приносили з дому повіснjanі нитки, які жінки напняли, чіпляли їх до віконних рам, а потім тягли нитки від хати до хати, вішаючи їх по вербах, що росли над потоком, та на інших деревах в садках, наче телефонні дроти, що вранці теж викликали серед людей сміх. (351)

ВЕСНЯНІ РОБОТИ

польові роботи

Польові роботи навесні завершувало сіяння конопель та льону. Останньою плодиною, яка мала бути висіяна навесні, була гречка (татарка).

Коноплі та льон належать до технічних рослин. Селяни в минулому звертали їм неабияку увагу. Від них залежало, чи буде досить пряжі, щоб наткати полотна. А полотна було потрібно досить багато. Його треба було на одяг і на подушки, на перини і на різні плахти, хлібівки і портки, на міхи, цидила, обрушниці, цаністри, на сукання мотузів, шнурів, штрангів тощо.

Тому сіяння технічних рослин знаходило своє місце і в магічних ворожіннях селян. Жінки у зв'язку з коноплями та льоном чарували, як вже згадувалось вище, на Богоявлення і на пущання. Та ворожили і навесні.

Сіменець конопель, як правило, сіяли за тиждень до Вознесіння. Вірили, що тоді посіяні коноплі будуть великі, гарні і не будуть гілясті. Оскільки Вознесіння належить до рухомих великодних свят, то «крижовий» тиждень (від слова «крижи» — вознесіння) може припасти деколи і на другу половину червня. А тоді було б вже запізно сіяти коноплі.

В декотрих селах сіменець конопель сіяли з плахти, в якій на Великдень святили паску, щоб вирости великі коноплі. В інших селах сіяли з розсівки, з якої навесні сіяли зерно. Потім, як прийшло свято Яна (Івана Купали), до посіяних конопель запихали посвячені в церкві коноплі, ліщинові галузки та інше посвячене зілля, щоб коноплі були захищені від бурі та граду. (352)

Щоб конопляне прядиво було м'яке, господар, як посіяв коноплі і вертався з поля додому, одержував на вечерю приготовлену господинею яєчню.

Люди вірили, що коноплі будуть великі тоді, коли у зимі

із стріхи будуть звисати великі льодяні цомплі. Також казали, що льон буде такий великий, як у літі високо пастуха вкусить кліщ. Може його вкусити під коліном — і тоді будуть малі коноплі. Якщо кліщ укусить пастуха під пахвою — будуть великі коноплі. (353)

Коноплі і льон тісно пов'язані з любов'ю сільської молоді, коли вона ще працювала одноосібно. Тоді по полю лунали пісні й про коноплі й льон. Звичайно про коноплі та льон співали у веснянках-гаївках, у хрестильних піснях, у піснях на Андрія. Коноплі знайдемо у порівняннях (високий, як конопля, тощо).

Коноплі у хрестильних піснях:

Конопа, конопа,
Зелена конопа,
Не є в Капішові
Гордого паробка.

Лем еден сушідів,
Ї тот на неділю,
Коли на ша облече
Леняну кошулю. (354)

Ліричні пісні про коноплі та льон:

За водов, за водов,
Конопелькы сіють.
Іші'м не выросла,
Уж ся на мі біють.

Іші'м не выросла,
Лем матері по пас,
Уж ся на мі біють
Паробці — перша клас.
(355)

***

Конопля, конопля,
Така я висока,

Дай мі, милый боже,
Великого хлопа. (356)

***

Ей, лене, лене,
Ей, зеленый лене!
Чом мі єсь не вырос,
Холем выше мене?
Ей, лем я буду,
Ей, ленок сушила,
Жебы я милому
Кошувочку вшыла. (357)

Не буду я, не буду
Груночки копала,
Ей, бо бы я собі
Ручкы забабрала!

Баладична пісня про льон:

Посіяли ленику
Та на загуменику,
Гей, воли, воли.
Ленок ся не вродив,
Сама конопелька,
Гей, воли, воли.
На тій конопельці
Золота ряшиця,
Гей, воли, воли.
Обдзьобують єй
Дрібны пташенята,
Гей, воли, воли.

Пішли їх, пішли
Діти зганяти,
Гей, воли, воли.
Не обдзьобуйте
Тоту ряшицю,
Гей, воли, воли.
Бо мы маєме
Люту мачоху,
Гей, воли, воли.
Та нас буде бити,
На попіл палити,
Гей, воли, воли. (358)

Сіяння гречки

Ця рослина походить із Східної Азії. Її, мабуть, сюди принесли татари в часі походів на наш край у 1242 р. Чехи називають її поганка. Це теж свідчить, що вона походить від поганів.

Татарка цвіте білим цвітом. В зв'язку з посівом селяни дотримувались спеціальних термінів. Гречку перший раз сіяли в 19 тижні після Різдва, тобто десь кінцем травня. Щоб застрахуватись у випадку неуспіху з першого сіяння, хлібороби здійснювали другий посів у 21 тижні після Різдва, а третій раз сіяли в 23 тижні, що припадало десь на кінець червня. Досвідчені селяни, з набутим довгорічним досвідом, казали, що гречка, посіяна у вищенаведених агротехнічних термінах, виросте рясною: буде мати повне зерно. До цих термінів посіву гречки, як говорять хлібороби, прийшлося на підставі довгорічних спостережень: гречка дозріває пізніше, ніж інші зернові культури, коли вже не така спека. Якби гречку сіяли раніше, ніж у наведених термінах, то її колосся сонце спалило б «на червеницю» — цвіт почервонів би, і зерно гречки не виростало б. (359)

Якби гречку сіяли у парні тижні — у 18-й, 20-й і 22-й — після Різдва, то вона не вродилась би — пішла б до цвіту, бо ці тижні «цвітні». (360)

Якщо селяни сіяли гречку в інших термінах, ніж у вище наведених, починаючи 19-м тижнем після Різдва, то вона, хоч і вродилась би і виросла, та її випили б птахи. (361)

Та й сіяння гречки мало бути відповідне до її зросту. Гречка, як відомо, колоситься нашироко, тому сіяння її зерен мало б бути рідким. Щоб знати, як рідко сіяти, селяни встановили собі «мірку»: сіяти треба так рідко, щоб чотири зерна гречки приблизно вмістилися під капелюхом. (362)

Гречка дуже здорова, смачна пожива. З гречаної муки з домішкою пшеничної варили смачні вареники з сиром, политі підсмаженою на маслі цибулькою. Такі вареники у лемків були святковою стравою. Їх варили тільки в неділю.

Гречку, як рослину, знаходимо в народних піснях:

А на горі татарочка,
Шувна моя фраїрочка.
Шувна, шувна, бо є біла,
По татарці фурт ходила. (363)

Татарочка квітне,
Не ходь до нас, Митре.
Лем ты прыйдь, Андрію,
Дам ті розмарію. (364)

Домашні роботи

Господині навесні мали багато домашньої роботи навколо обійстя. Вони садовили курей, гусей, качок, садили цибульки, вирощували розсаду капусти, кольрабі (яке називали карпелі), садили картоплю. Господині старалися, щоб мати порівняно до їх господарства досить курей, бо лише за яйця бідні селяни могли купити необхідні речі для прожиття: сіль, нафту, сірники. Гусей годували, щоб мати пір'я на подушки і перини. Та й м'ясо з курей чи гусей рідко коли їли. Їх продавали переважно жидам, щоб сторгувати якусь монету для покриття необхідних витрат: на купівлю одягу для дітей, заплачення данини тощо. Щоб мати багато

яєць, м'яса, пір'я, селянки, коли садовили домашню птицю на яйця, чималу увагу звертали ворожінню.

Насаджування домашньої птиці

Кури

Щоб виводилися самі курочки, господині садовили квочки на курячі яйця виключно у жіночі дні: в середу, п'ятницю або в суботу. Найкращим днем для цього вважалась субота, бо вона замикає тиждень, тобто в суботу кінчиться повний тиждень, і яйця будуть повні — з них вилупляться курятка. Жінки вірили, що з яєць можуть вийти також самі когутики, хоч яйця під квочку і були насаджені у жіночі дні. Це тоді, коли господиня під квочку підкладала яйця з фартуха. Жінки, за повір'ям, мусили вважати, щоб не класти насадові яйця до фартуха, але у кошик, опалачку чи миску. (365)

Курей садовили ввечері, бо вірили, що коли виростуть великі, скоро біжатимуть спати. (366)

Селянки, які себе вважали добрими господинями, висміювали лінивих жінок, що були недбайливі, не садовили квочок, щоб мати досить своїх курей, такими каламбурами:

Єдну курочку мала,
І то шя не несе.

Ачей на ню панбіг
Ястряба прынесе? (367)

Гуси

Селяни хотіли, щоб їм виводились самі гусаки, бо на них було більше пір'я і м'яса. Для того гусей садовили у чоловічі дні: у вівторок і четвер. У жіночі дні господині садовили гусей, бо, мовляв, ці дні пісні, і гусята, виведені з насадки в жіночі дні (середу й п'ятницю) йшли б за хробачками, від яких би гусята потім хворіли. (368)

У Красному Броді садовили виключно у суботу:

з гусячих яєць будуть повні зародки, так як є повний тиждень від понеділка до суботи. (369)

У Л и п о в і й люди садовили гусей тільки у неділю, коли люди виходили з церкви, щоб і гусята так виводились, як виходять люди: багато. (370)

В О р л о в і гусей садовили навесні, коли дикі гуси летіли із теплих країв на північ. Тоді, мовляв, виведеться багато гусят. (371)

Господині побоювались, що гуска не виведе гусят, коли діти навесні ще перед квітною неділею принесуть у хату багнітки (галузки рокити). Багнітки приносили у хату тільки у квітну неділю, коли їх у цей день святити у церкві. (372)

Аби плоди у насаджених яйцях (курячих або гусячих) не позавмирили, господиня, коли у селі хтось вмер, скоро бігла до квочки або до гуски і рушала з яйцями. (373)

Коли вже з-під квочки виходили курята і газдиня їх перший раз виносила надвір в решеті, закривала очі і, стиснувши губи, примовляла: «Жебы так мав ястряб заперті очі і замкнутий дзьобак од моїх курят». Після того переступала поріг з курятами і випускала їх на подвір'я. (374)

У Г р и н ч и ш о в і маленьких, 2—3-тижневих курят, виносили через поріг із зажмуреними очима, щоб яструб не бачив курят і їх не вкрав. Господиня виносила курят на подвір'я тільки у п'ятницю, бо, мовляв, п'ятниця пісна і яструб не буде мати на курят оскомину (апетит). (375)

Сіяння і садіння городини

Селяни, готуючись сіяти насіння городини, пригадували ворожіння ще з різдвяних свят, коли і яке сім'я можна з успіхом висівати чи садити. Вони також мали свої «агротехнічні терміни» садіння огірків. Це були довгорічні звичаї, які мама передавала доньці, сусідка радила сусідці, і так все передавалось далі. І тут теж грали свою роль жіночі або чоловічі дні. Наприклад, насіння капусти сіяли ви-

ключно у жіночі дні: в середу або п'ятницю. Сіяли дуже завчасу, ще до снігової юхи. (376)

Коли навесні декому не сходив восени посаджений часник, люди вірили, що він був посаджений на місці, де селянин з чимось згрішив: бив там свою жінку або худобину, приніс вкрадену річ і там поклав або на тому місці фальшиво присягав. Люди казали: «На грішному місці часнок не буде рости». (377)

Садіння огірків

Бідні селяни не знали, що традиційне насіння огірків (не гібридне) родило тільки на кожному шостому цвіті. Вони не знали, що більший врожай огірків буде тоді, коли їх будуть щепити за кожним четвертим або п'ятим листом. Вони не знали, не читали, бо і грошей не було для покупки потрібних книг. Не слідкували, щоб хоч з практики садівників дещо довідатись про вирощування огірків. Замість того бідні, темні селяни багато часу марнували на ворожіння.

У Красному Броді дехто садив огірки тільки у понеділок, щоб вони скоро зав'язувались, бо понеділок є першим днем у тижні. (378)

Інші жінки у тому самому селі садили огірки у вівторок, бо казали: «Огурки треба садити у вівторок, бо на першому квіті буде угорок». (379)

Дехто у Красному Броді ще кидав до угорчини старі розірвані путнаки, якими путали коней на полі, щоб «путалися», тобто в'язалися огірки. (380)

В інших селах жінки вибирали собі точні терміни, коли треба садити огірки. Так, наприклад, у селі Липова на садіння огірків вибирали 9-те травня. (381)

У Лівові термін садіння огірків був 13-те і 14-те травня. (382)

Та в переважній більшості сіл огірки садили після трьох змерзлих: Панкратія, Серватія та Боніфатія, імена яких

припадали на 12, 13 і 14 травня. Після того вже сміло садили огірки, бо вже минули весняні приморозки.

Домашні весняні роботи на городах деколи супроводжувались і дотепними жартами. Коли кури розгрібали вже засіяні грядки, а понад курей летіла ворона, кракаючи: «Карррррр, каррррррр . . .», то старі люди, які володіли мадлярською мовою, насміхалися: «Бачите, і ворона кричить на кури по-мадлярськы, же роблять шкоду». Бо «кар» по-мадлярськы — шкода. (383)

Інші весняні роботи

Крім вище наведених весняних польових і домашніх робіт ще були роботи громадські, які проводилися щорічно: ремонт польових доріг, дерев'яних мостиків, городження суток³⁸⁰ — передусім від доріг або від пасовищ, куди йшла худоба. Про спільні весняні роботи публічно давав знати сільський бубнар.

---

³⁸⁰ Сутка — огорожа, пліт проти своєї землі.

ПОКАЖЧИК ЗАПИСІВ

1. Михайло СТАРАНКА, 64-річ., з Гостовиць. Записане у лікарні на Підskalці, Гуменне, 1972 р.
2. Петро ГІРНЯК, 83-річ., Красний Брід, 1982 р.
3. Степан ГОСТИНЯК, 25-річ., Свидник (Рокитів), 1966 р.
4. Запис Андрія ДУЛЕБИ від Меланії ДУЛЕБИ, 35-річ., Свидник.
5. Йосиф МУЧИЧКА, 57-річ., Красний Брід, 12. 1. 1961 р.
6. Іван МОТИКА, 64-річ., Довгуня, 2. 2. 1965 р.
7. Запис Андрія ДУЛЕБИ від Івана ПАНЬКА, Свидник.
8. Михайло ЗАРІЧНЯК, 61-річ., Красний Брід, 1958 р.
9. Ганна КНАП, 40-річ., Удол, 10. 2. 1965 р.
10. Андрій ДУЛЕБА, Свидник.
11. Йосиф МУЧИЧКА, 57-річ., Красний Брід, 12. 1. 1961 р.
12. Марія ЛЕНАРД, 50-річ., Красний Брід, 10. 5. 1962 р.
13. Запис Андрія ДУЛЕБИ від Петра ФЕРЕНЦА, 35-річ., 1958 р.
14. Запис Юрія КОСТЮКА з Лабірської долини.
15. Запис Юрія КОСТЮКА з Крайньої Порубки.
16. Анастасія МЕДВІДЬ, 52-річ., Палота, 6. 7. 1964 р.
17. Михайло ШМАЙДА, запам'ятане з дитинства.
18. Анастасія МЕДВІДЬ, 52-річ., Палота, 7. 7. 1964 р.
19. Михайло ШМАЙДА, запам'ятане з дитинства.
20. Запис Юрія КОСТЮКА з Комарника.
21. Запис Юрія КОСТЮКА з Крайньої Порубки.
22. Ольга ХОБОР, 24-річ., Великий Липник, 5. 9. 1966 р.
23. Запис Ганни ТАПТИЧ від Йосифа ЛЕЛЯ, 57-річ., Гавранець, 1965 р.
24. Петро МУЧИЧКА, 63-річ., Красний Брід, 1960 р.
25. Марія ПІШТЕЙ, 69-річ., Висланка, 16. 7. 1963 р.
26. Йосиф МУЧИЧКА, 57-річ., Красний Брід, 12. 1. 1961 р.
27. Ганна КОЦУР, 15-річ., Варадка, 15. 8. 1962 р.
28. Ганна ДУРКОТ, 54-річ., Руське, 26. 1. 1961 р.
29. Іван ДОВГУН, 85-річ., Новоселиця, 15. 6. 1961 р.
30. Запис Ганни ТАПТИЧ від Єви КЕШИ, 85-річ., Чабини, 6. 7. 1971 р.
31. Юлія КЛОПКОВА, 63-річ., Красний Брід.
32. Юлія СОПИРА, 80-річ., Видрань, 13. 4. 1960 р.
33. Петро ДЕТЕТЕР, 80-річ., Красний Брід.
34. Запис Ганни ТАПТИЧ з Чабин.

35. Ганна ДУРКОТ, 54-річ., Руське, 26. 1. 1961 р.
36. Олена ШИРОКА, 30-річ., Бжани, 3. 9. 1963 р.
37. Анастасія МЕДВІДЬ, 61-річ., Палота, 4. 11. 1973 р.
38. Михайло ЗАРІЧНЯК, 60-річ., Видрань, 12. 3. 1962 р.
39. Іван ЯЦУРА, 68-річ., Свидник, 29. 4. 1965 р.
40. Юрій ХОМА, 73-річ., Збой, 3. 11. 1965 р.
41. Юрій ХОМА, 73-річ., Збой, 3. 11. 1965 р.
42. Анастасія ГЕРТНЕР, 72-річ., Збой, 3. 11. 1965 р.
43. Ганна ЧАВАРГА, 58-річ., Убля, 28. 9. 1965 р.
44. Марія КАПЦАЛА, 83-річ., Довгуня, 19. 8. 1965 р.
45. Андрій ЦАПЦАРА, 49-річ., Рожківці, 1963 р.
46. Марія ГУТНЯН, 79-річ., Сулин, 27. 7. 1961 р.
47. Ілько РУДАВСЬКИЙ, 85-річ., Микова, 25. 1. 1965 р.
48. Іван СЛУТИЙ, 75-річ., Гостовиці. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 7. 1. 1972 р.
- 48а. Марія ЧЕРНЕГА, 80-річ., Рунина, 7. 2. 1961 р.
49. Павло ВАСЬКО, 43-річ., Руське, 26. 1. 1961 р.
50. Іван ЯРІВСЬКИЙ, 74-річ., Кожухівці, 7. 4. 1963 р.
51. Анна ЩЕРБА, 40-річ., Гавранець, 3. 2. 1965 р.
52. Федір ПУРДЕШ, 75-річ., Мирошів, 1979 р.
53. Запис Анни ТАПТИЧ з Чабин.
54. Ганна КОЦУР, 15-річ., Варадка, 2. 8. 1962 р.
55. Марія ТЕРКУЛИЧ, 68-річ., Збой, 7. 3. 1961 р.
56. Анастасія МЕДВІДЬ, 61-річ., Палота, 1973 р.
57. Іван ШАФРАНКО, 49-річ., Пискурівці, 7. 8. 1961 р.
58. Марія ГРОМ'ЯК, 40-річ., Тихий Потік, 4. 7. 1963 р.
59. Єва ЛОПАТА, 62-річ., Нягів, 25. 3. 1963 р.
60. Марія ГАЛЬ-ШТЕХ, 62-річ., Красний Брід, 3. 8. 1965 р.
61. Анна Щерба, 40-річ., Гавранець, 2. 2. 1965 р.
62. Запис Ганни ТАПТИЧ від Олени ДЕМКО, 72-річ., Валентівці, 7. 4. 1971 р.
63. Запис Ганни ТАПТИЧ з Чабин.
64. Іван Слутий, 75-річ., Гостовиці. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 7. 1. 1972 р.
65. Іван ГАЛЬ, 51-річ., Красний Брід, 19. 6. 1966 р.
66. Запис Ганни ТАПТИЧ від Марії САЛАК, 67-річ., Валентівці, 18. 2. 1971 р.
67. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни ПЕТРУШ, 80-річ., Олька, 15. 7. 1971 р.

68. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни ВАЛАЛИК, 55-річ., Валентівці, 26. 7. 1971 р.
69. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни ПРИГАЦ, 73-річ., Збудська Біла, 25. 7. 1971 р.
70. Запис Ганни ТАПТИЧ з Чабин.
71. Запис Ганни ТАПТИЧ від Олени САЛАК, 49-річ., Валентівці, 15. 8. 1971 р.
72. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни ВАЛАЛИК, 55-річ., Валентівці, 26. 7. 1971 р.
73. Ганна ТОМЕЙКО, 56-річ., Ігляни, 20. 7. 1963 р.
74. Марія МУЛИК, 35-річ., Грибів, 1962 р.
75. Запис Ганни ТАПТИЧ з Микової.
76. Петро ГЛИНКА, 93-річ., Литманова, 3. 7. 1963 р.
77. Ганна БУЧКО, 64-річ., Шамброн, 4. 7. 1963 р.
78. Марія ЄНЧИК, 43-річ., Гринчишів, 18. 4. 1963 р.
79. Марія МУЛИК, 35-річ., Грибів, 1962 р.
80. Андрій ЛУТАШ, 50-річ., Видрань, 1963 р.
81. Юлія ФІЛЯК, 44-річ., Кожухівці, 7. 5. 1963 р.
82. Ганна КНАП, 44-річ., Удол, 10. 2. 1965 р.
83. Марія ШУФЛІТ, 41-річ., Ганигівці, 18. 2. 1965 р.
84. Ганна ЩЕРБА, 40-річ., Гавранець, 2. 2. 1965 р.
85. Олена ПАПІЯК, 62-річ., Красний Брід, 19. 3. 1965 р.
86. Марія ЛЕЛЬО, 57-річ., Гавранець, 3. 2. 1965 р.
87. Марія КАРАС, 83-річ., Вапеник, 4. 2. 1965 р.
88. Запис Ганни ТАПТИЧ з Чабин.
89. Запис Ганни ТАПТИЧ з Микової.
90. Запис Ганни ТАПТИЧ від Зузани РАБАЙДИ, 55-річ., Валентівці, 26. 7. 1971 р.
91. Марія ШУФЛІТ, 41-річ., Ганигівці, 18. 2. 1965 р.
92. Терезія ШУЄТ, 60-річ., Орлів, 17. 2. 1965 р.
93. Марія ДИКА, 46-річ., Свидник, 13. 3. 1965 р.
94. Марія ДИКА, 46-річ., Свидник, 13. 3. 1965 р.
95. Анастасія МЕДВІДЬ, 58-річ., Палота, 1970 р.
96. Юлія ФІЛЯК, 44-річ., Кожухівці, 7. 5. 1963 р.
97. Марія ГВОЗД, 51-річ., Нижня Писана, 5. 2. 1965 р.
98. Йосиф МУЧИЧКА, 58-річ., Красний Брід, 13. 9. 1962 р.
99. Марія ГВОЗД, 51-річ., Нижня Писана, 5. 2. 1965 р.
100. Ганна СОВИЧ, 64-річ., Руська Воля на Попрадї, 13. 1. 1965 р.

101. Терезія ШУЄТ, 61-річ., Орлів, 17. 2. 1965 р.
102. Олена ВРАБЕЛЬ, 54-річ., Чирч, 2. 8. 1963 р.
103. Юлія КУБАС, 70-річ., Обручне, 13. 1. 1965 р.
104. Марія ШУФЛІТ, 41-річ., Ганигівці, 18. 2. 1965 р.
105. Альжбета МАЙТІН, 66-річ., Дрениця, 9. 2. 1965 р.
106. Верона СМЕРЕК, 57-річ., Олейніков, 26. 1. 1965 р.
107. Ганна ПАВЛИЧКО, 56-річ., Кийов, 24. 5. 1965 р.
108. Олена ЛАЗОР, 46-річ., Шариське Ястраб'є, 7. 2. 1965 р.
109. Марія ЄНЧИК, 43-річ., Гринчишів, 18. 6. 1963 р.
110. Ганна КАШПАР, 50-річ., Ториски, 30. 3. 1965 р.
111. Стефан ТИМУРА, 66-річ., Баранє, 16. 1. 1965 р.
112. Катерина ТРУГАН, 69-річ., Завадка на Спиші, 1962 р.
113. Альжбета ЗАКУТНЯ, 31-річ., Койшов, 24. 8. 1963 р.
114. Ганна БРИНДА, 51-річ., Ольшавиця, 24. 11. 1965 р.
115. Іван ФРАНКО, 50-річ., Порач, 23. 3. 1965 р.
116. Юлія ПАНЧУРА, 79-річ., Красний Бід, 1980 р.
117. Запис Ганни ТАПТИЧ з Чабин.
- 117а. Іван ФРАНКО, 50-річ., Порач, 23. 3. 1965 р.
118. Марія ТЕРКУЛИЧ, 68-річ., 7. 3. 1961 р.
119. Михайло КОПЧИК, Баєрівці, 4. 7. 1963 р.
120. Олена ВРАБЕЛЬ, 54-річ., Чирч, 9. 4. 1963 р.
121. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни ПЕТРУШ, 80-річ., Олька, 15. 7. 1971 р.
122. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
123. Марія СОПКО, 62-річ., Красний Бід, 9. 4. 1963 р.
124. Петро КУЧЕЧКА, 94-річ., Стебник, 11. 4. 1963 р.
125. Ганна КОЦУР, 15-річ., Варадка, 2. 8. 1962 р.
126. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
127. Анастасія МЕДВІДЬ, 51-річ., Палота, 4. 10. 1963 р.
128. Христина ГАВУЛА, 30-річ., Руська Поруба (Габура), 1965 р.
129. Ганна КОЦУР, 15-річ., Варадка, 1. 8. 1962 р.
130. Марія ЛЕНАРД, 50-річ., Красний Бід, 19. 9. 1963 р.
131. Стефан ШУГАЙДА, 52-річ., Пудгородь, 10. 9. 1963 р.
132. Михайло МОШОРЯК, 80-річ., з Светлиці. Записане у лікарні у Меджилабірцях, 6. 3. 1980 р.
133. Марія ДАНЧО, 73-річ, Суха, 2. 1. 1962 р.
134. Марія ГАВРИШ, 64-річ., Регетівка, 11. 7. 1962 р.
135. Подав Едвард АШЕШВАНТЕР з Красного Броду, учень III класу горожанської школи, Пряшів, «Подкарпатська Русь», 1929 р.

136. Подав Петро ЛАПУТКА з Фіяша, уч. III кл. гор. школи, Пряшів, «Под. Русь», 1929 р.
137. Подав Василь РУДИЙ з Ладомирової, уч. III кл. гор. школи, Пряшів, «Под. Русь», 1929 р.
138. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
139. Подав Йосиф ПОПОВЕЦЬ з Дубової, уч. III кл. гор. школи, Пряшів, «Под. Русь», 1929 р.
140. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
141. Михайло МОШОРЯК, 80-річ., з Светлиць. Записане у лікарні у Меджилабірцях, 6. 3. 1980 р.
142. Христина ГАВУЛА, 30-річ., Руська Поруба (Габура), 1965 р.
143. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни СОЛЕЙ, 77-річ., Чабини, 26. 7. 1971 р.
144. Запис Ганни ТАПТИЧ від Івана ГАБАЛЯ, 61-річ., Валентівці, 13. 7. 1971 р.
145. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни ПЕТРУШ, 80-річ., Олька, 15. 7. 1971 р.
146. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
147. Подав Йосиф ПОПОВЕЦЬ з Дубової, уч. III кл. гор. школи, Пряшів, «Под. Русь», 1929 р.
148. Подав Петро ЛАПУТКА з Фіяша, уч. III кл. гор. школи, Пряшів, «Под. Русь», 1929 р.
149. Подав Стефан ШКОВРАН з Дрениці, уч. III кл. гор. школи, Пряшів, «Под. Русь», 1929 р.
150. Подав Йосиф КОСТЬ з Вишнього Орлика, уч. III кл. гор. школи, Пряшів, «Под. Русь», 1929 р.
151. Ганна ПАПІЯК, 67-річ., Красний Брід, 10. 10. 1962 р.
152. Марія ЛЕНАРД, 49-річ., Красний Брід, 1961 р.
153. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни КЕШИ, 60-річ., Чабини, 16. 1. 1971 р.
154. Ганна ГУЛА, 44-річ., Грибів, 7. 6. 1963 р.
155. Марія ЄНЧИК, 43-річ., Гринчишів, 18. 6. 1963 р.
156. Андрій КОВАЧ, 36-річ., Пряшів (Рокитівці), 1964 р.
157. Ганна БУЧКО, 57-річ., Завадка на Спиші, 30. 3. 1965 р.
- 157а. Ганна ПЕТРИК, 50-річ., Медзибродє, 1963 р.
158. Ганна КАШПАР, 50-річ., Ториски, 30. 3. 1965 р.
159. Катерина ПАВЛИЧКО, 24-річ., Нижні Репаші, 30. 3. 1965 р.
160. Альжбета ЗАКУТЯНСЬКА, 31-річ., Койшов, 24. 8. 1963 р.
161. Іван СЛУТИЙ, 75-річ., Гостовиці. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 7. 1. 1972 р.

162. Стефан ШТЕНКА, 48-річ., Габура, 2. 8. 1963 р.
163. Ганна ПРЕКСТА, Ребетівка, 11. 7. 1962 р.
164. Ганна ДРУГА, 68-річ., Красний Брід, 18. 3. 1968 р.
165. Єва МАСТИК, 44-річ., Красний Брід, 5. 12. 1963 р.
166. Подав Едвард АШЕШВАНТЕР з Красного Броду, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.
167. Михайло СТАРАНКА, 64-річ., Гостовиці. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 12. 1. 1972 р.
168. Ганна ДОБДА, 45-річ., Красний Брід, 1960 р.
169. Подав Петро ЛАПУТКА з Фіяша, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.
170. Подав Йосиф ПОПОВЕЦЬ з Дубової, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.
171. Анастасія МЕДВІДЬ, 61-річ., Палота, 4. 9. 1973 р.
172. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
173. Подав Йосиф КОСТЬ з Вишнього Орлика, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.
174. Олена ЧИЧВАК, 63-річ., Рокитівці, 13. 11. 1968 р.
175. Ганна БЕЙДА, 62-річ., Суків, 1958 р.
176. Марія ЯКУБ, 30-річ., Мальцов, 1970 р.
177. Подав Йосиф КОСТЬ з Вишнього Орлика, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.
178. Подав Георгій П'ЄЩАК з Великого Липника, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.
179. Микола СТАРАНКА, 64-річ., Гостовиці. Записане у лікарні на Підскалці, Гуменне, 12. 1. 1972 р.
180. Анастасія ПРЕКСТА, Ребетівка, 11. 7. 1962 р.
181. Подав Йосиф ПОПОВЕЦЬ з Дубової, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.
182. Юрій ДЖМУРА, 87-річ., Лівів, 12. 8. 1963 р.
183. Подав Едвард АШЕШВАНТЕР з Красного Броду, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.
184. Подав Микола ГЛАДИШ з Чирча, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.
185. Марія СОЛЯНЧИН, Пухні, 21. 6. 1962 р.
186. Катерина БРИНЦЬО, 61-річ., Нижні Репаші, 25. 7. 1962 р.
187. Юлія ФУЧ, 44-річ., Красний Брід, 18. 8. 1966 р.
188. Олена РЕГУЛА, 65-річ., Рунина, 7. 2. 1961 р.
189. Подав Стефан ШКОВРАН з Дрениці, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.

-
190. Марія ГАВРИШ, 54-річ., Регетівка, 2. 7. 1965 р.
  191. Марія МУМАК, 36-річ., Завада, 1963 р.
  192. Марія КАРАС, 60-річ., Светлиці, 3. 11. 1981 р.
  193. Запис Ганни ТАПТИЧ від Марії СОТАК, 71-річ., Валентівці, 19. 4. 1971 р.
  194. Марія КАРАС, 60-річ., Светлиці, 3. 11. 1981 р.
  195. Ганна ДОБДА, 54-річ., Красний Брід, 1960 р.
  196. Запис Юрія КОСТЮКА від Ганни ТИШКО, 18-річ., Крайня Порубка, 1948 р.
  197. Запис КОСТЮК, Лабірська долина.
  198. Запис Юрія КОСТЮКА від Варвари ГУЗАН, 50-річ., Вирава, 1950 р.
  199. Запис Андрія ДУЛЕБИ від Марії ПАНЧИШИН, Старина, 1972 р.
  200. Запис МЕЛЬНИК-ПАПОУШКОВА від Ганни ЯБУР, Стацин, 1928 р.
  201. Катерина КУХАР, 88-річ., Гелцманівці, 20. 7. 1962 р.
  202. Альжбета РЕФЕРИЧ, 42-річ., Собош, 1962 р.
  203. Альжбета РЕФЕРИЧ, 42-річ., Собош, 1962 р.
  204. Альжбета РЕФЕРИЧ, 42-річ., Собош, 1962 р.
  205. Ганна ДОБДА, 45-річ., Красний Брід, 1960 р.
  206. Ганна ГАЛЧАК, 46-річ., Меджилабірці, 1974 р.
  207. Марія РОГАЧ, 42-річ., Красний Брід, 1982 р.
  208. Ганна ДРУГА, 62-річ., Красний Брід, 3. 7. 1962 р.
  209. Петро СУХИЙ, 80-річ., Ольшавиця, 10. 2. 1965 р.
  210. Запис Юрія ЦИМБОРИ від Олени ПАЛИВОДИ, 59-річ., Убля, 1954 р.
  211. Запис Андрія ДУЛЕБИ від Юрка КОЛИНЧАКА, Старина, 1962 р.
  212. Запис Юрія ЦИМБОРИ від Олени ПАЛИВОДИ, 59-річ., Убля, 1954 р.
  213. Марія ГАВРИШ, 54-річ., Регетівка, 11. 7. 1962 р.
  214. Паспортизація відсутня.
  215. Запис Ганни ТАПТИЧ від Марії СОТАК, 71-річ., Валентівці, 19. 4. 1971 р.
  216. Юлія ШТЕНКО, 63-річ., Видрань, 18. 5. 1968 р.
  217. Олена РУДА, 62-річ., Вапеник, 1. 2. 1965 р.
  218. Ганна ДУРКОТ, 54-річ., Руське, 26. 2. 1961 р.
  219. Павло ВАСЬКО, 43-річ., Руське, 26. 2. 1961 р.
  220. Юлія ПАНЧУРА, 72-річ., Красний Брід, 1975 р.

-
- 289. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 1967 р.
  - 290. Запис Ганни ТАПТИЧ від Олени САЛАК, 49-річ., Валентівці, 8. 7. 1971 р.
  - 291. Запис Ганни ТАПТИЧ від Марії ГЛАДОНИК, 67-річ., Микова, 2. 4. 1971 р.
  - 292. Юлія ПАНЧУРА, 62-річ., Красний Брід, 1963 р.
  - 293. Запис Юрія КОСТЮКА, Лабірська долина.
  - 294. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 1967 р.
  - 295. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 1967 р.
  - 296. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 1967 р.
  - 297. Запис Юрія КОСТЮКА з Стриговець.
  - 298. Ганна СТЕЗАР, 68-річ., Крива Олька, 28. 8. 1962 р.
  - 299. Марія МАТІЙ, 76-річ., Чертіжне, 1980 р.
  - 300. Запис Юрія КОСТЮКА, Лабірська долина.
  - 301. Марія ЛЕНАРТ, 50-річ., Красний Брід, 1963 р.
  - 302. Запис Юрія КОСТЮКА, Лабірська долина.
  - 303. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни МИГАЛЬ, 66-річ., Капішова, 1965 р.
  - 304. Подав Микола ГЛАДИШ з Чирча, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.
  - 305. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 1967 р.
  - 306. Запис Юрія ЦИМБОРИ від Зузани ФУРМАН, 76-річ., Шапинець, 1956 р.
  - 307. Ганна СЕМАН, 56-річ., Словінки, 28. 3. 1962 р.
  - 308. Запис Ганни ТАПТИЧ від Марії ЗАВАДСЬКОЇ-ШАНДАР, 62-річ., Микова, 1963 р.
  - 309. Юлія ДЗЯН, 84-річ., Красний Брід, 1953 р.
  - 310. Запис Андрія ДУЛЕБИ від Катерини КАПИТУЛИ, Іновець, 1973 р.
  - 311. Юлія ДЗЯН, 84-річ., Красний Брід, 1953 р.
  - 312. Марія ГРИБОВСЬКА, 88-річ., Бенядиківці, 20. 7. 1962 р.
  - 313. Марія МАТІЙ, 76-річ., Чертіжне, 1980 р.
  - 314. Подав Микола ГЛАДИШ з Чирча, уч. III кл. гор. школи у Пряшеві, «Под. Русь», 1929 р.
  - 315. Марія СУРМАЙ, 76-річ.
  - 316. Ганна ЩЕРБА, 40-річ., Гавранець, 3. 2. 1965 р.
  - 317. Федір ПУРДЕШ, 75-річ., Нижній Мирошів, 6. 8. 1980 р.
  - 318. Запис Юрія КОСТЮКА від Анастасії КОКОШ, 63-річ., Бехерів, 1948 р.
  - 319. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.

320. Ганна СЕМАН, 56-річ., Словінки, 28. 3. 1962 р.
321. Марія ОЛЕЯР, 76-річ., Дрениця, 9. 2. 1965 р.
322. Якуб ЛАКАТА, 65-річ., Сташківці, 1963 р.
323. Запис Ганни ТАПТИЧ, Чабини. Запам'ятане з дитинства.
324. Ганна ЩЕРБА, 40-річ., Гавранець, 4. 2. 1965 р.
325. Юлія ШМАЙДА, 38-річ., Красний Брід, 2. 3. 1962 р.
326. Ганна ДУРКОТ, 54-річ., Руське, 27. . 1961 р.
327. Юлія ШМАЙДА, 38-річ., Красний Брід, 2. 3. 1962 р.
328. Ганна КОЦУР, 15-річ., Варадка, 2. 8. 1962 р.
329. Ганна МЕЛЬНИЧАК, 27-річ., Олька, 4. 9. 1963 р.
330. Запис Ганни ТАПТИЧ з Микової.
- 330а. Зузана КАЧУРИК, 40-річ., Пудгородь, 5. 5. 1965 р.
331. Юрій ПАВЛИК, 61-річ., Нижні Репаші, 30. 2. 1965 р.
332. Михайло МОШОРЯК, 78-річ., Светлиці. Записане у лікарні в Меджилабірцях, 9. 3. 1980 р.
333. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 1967 р.
334. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 1967 р.
335. Запис Ганни ТАПТИЧ від Гани СОЛЕЙ, 77-річ., Чабини, 26. 7. 1961 р.
336. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни СОЛЕЙ, 77-річ., Чабини, 26. 7. 1961 р.
337. Запис Ганни ТАПТИЧ від Зузани РАБАЙДИ, 55-річ., Валентівці, 7. 4. 1971 р.
338. Михайло БУРЦИН, 78-річ., Стерківці, 1982 р.
339. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни СОЛЕЙ, 77-річ., Чабини, 26. 7. 1961 р.
340. Олена ЧЕРНЕГА, 63-річ., Рунина, 7. 2. 1961 р.
341. Запис Ганни ТАПТИЧ від Зузани РАБАЙДИ, 55-річ., Валентівці, 7. 4. 1971 р.
342. Зузана КАЧУРИК, 40-річ., Пудгородь, 5. 5. 1965 р.
343. Ганна БЕЙДА, 65-річ., Суків, 1947 р.
344. Ганна ДУРКОТ, 54-річ., Руське, 26. 1. 1961 р.
345. Ганна ГРИБ, 74-річ., Збійне, 13. 11. 1975 р.
346. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни СОЛЕЙ, 77-річ., Чабини, 26. 7. 1961 р.
347. Ганна БЕЙДА, 65-річ., Суків, 1947 р.
348. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 1967 р.
349. Запис Ганни ТАПТИЧ від Ганни ГАБАЛЬ, 61-річ., Валентівці, 3. 7. 1971 р.
350. Олена ЧЕРНЕГА, 53-річ., Рунина, 7. 2. 1961 р.

-
351. Олена ДЗЯН, 63-річ., Красний Брід, 1967 р.
  352. Ганна РІЖКО, 70-річ., Довгуня, 2. 3. 1965 р.
  353. Ганна ЩЕРБА, 40-річ., Гавранець, 1965 р.
  354. Запис Ганни ТАПТИЧ з Капішової.
  355. Юлія ШМАЙДА, 37-річ., Красний Брід, 15. 10. 1961 р.
  356. Юлія СТАРАНКА, 54-річ., Красний Брід, 2. 12. 1964 р.
  357. Іван БОНДРА, 14-річ., Якуб'яни, 15. 8. 1963 р.
  358. Андрій ЧЕРВЕНЯК, Красний Брід (Вислок, Польща), 1. 9. 1964 р.
  359. Ганна ДЯБОЛКО, 70-річ., Борів, 18. 12. 1962 р.
  360. Михайло БУБАНЕЦЬ, 46-річ., Кленова. Записане в лікарні на Підскалці, Гуменне, 13. 1. 1972 р.
  361. Микола ГАНИШИН, 48-річ., Ялова. Записане в лікарні на Підскалці, 13. 1. 1972 р.
  362. Марія ГЛОГИНЕЦЬ, 49-річ., Красний Брід, 19. 6. 1982 р.
  363. Петро ПАНІЯК, 60-річ., Красний Брід, 19. 3. 1981 р.
  364. Запис Федора ЛАЗОРИКА з Капішової.
  365. Єва МАСТИК, 42-річ., Красний Брід, 1963 р.
  366. Ева Мاستик, 56 річ., Красний Брід, 1977 р.
  367. Ганна ЩЕРБА, 40-річ., Гавранець, 4. 2. 1965 р.
  368. Юрій ДЖМУРА, 87-річ., Лівів, 12. 6. 1963 р.
  369. Юлія ШМАЙДА, 38-річ., Красний Брід, 3. 6. 1963 р.
  370. Ганна ПАВЛУШ, 32-річ., Липова, 9. 6. 1963 р.
  371. Терезія ШУСТ, 60-річ., Орлів, 17. 2. 1965 р.
  372. Юлія ШМАЙДА, 38-річ., Красний Брід, 13. 6. 1962 р.
  373. Юлія ШМАЙДА, 38-річ., Красний Брід, 17. 7. 1962 р.
  374. Юлія ШМАЙДА, 38-річ., Красний Брід, 17. 7. 1962 р.
  375. Марія ЄНЧИК, Гринчишів, 18. 6. 1963 р.
  376. Олена ЧИХОН, 62-річ., Красний Брід, 28. 4. 1962 р.
  377. Ганна СОПКО, 67-річ., Красний Брід, 1969 р.
  378. Єва МАСТИК, 41-річ., Красний Брід, 1962 р.
  379. Марія ЛИБАК, 42-річ., Красний Брід, 1963 р.
  380. Ганна ЮНАК, 44-річ., Красний Брід, 1963 р.
  381. Ганна ПЕТРУШ, 32-річ., Липова, 9. 4. 1963 р.
  382. Юрій ДЖМУРА, 87-річ., Лівів, 12. 6. 1963 р.
  383. Леон ВИШНЬОВСЬКИЙ, 77-річ., Меджилабірці, 3. 5. 1964 р.

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Лемки на Пряшівщині у своїх місцевих говірках мають свої характерні прикмети і особливості:

1. Найхарактернішою рисою є буква «ы», якою русини відрізняються від останніх західно-українських племен. Вони говорять «быв», «выходив»;

2. В декотрих місцевостях замість букви «в» у словах «ходив», «робив» вживають «л»: «ходил», «робил»;

3. Замість «в» у словосполученні «правов руков» (на Лабірщині) в оруднім відмінку вживають «м» — «правом руком» (на Свидниччині);

4. В декотрих північних селах Шариша замість букви «л» у таких словах, як «робила» вживають «в» — «ходива», «робива»;

5. На Снинщині замість букви «і» вживають «у» у таких словах: «кунь», «пушов». Від цього тих селян називають «пуйдяками» або говорять «на пуйдякох»;

6. Частка «ся», яка у лемківській говірці ставиться перед дієсловом і після нього у різних місцевостях вживається по-різному: «ся», «са», «шя», «ша», «шья»;

7. На Спиші у найзахіднішому українському селі мають сильно попольщену особливу вимову в декотрих словах: «зйалуна» (зелена), «в'ялики» (великий), «джуфца» (дівчина), «цервуна» (червона) і т. п.;

8. В декотрих селах на Лабірщині (Ольшинків) у розмовній, а також і у віршованій мові, у слові «вона» випадає «о», і тоді замість «вона» звучить «вна»;

9. Також у Красному Броді є кілька слів особливої вимови, наприклад, «тпруту» — кличуть маленьку дитину вийти з хати кудись у село; «тпруд» — вигукують на худобу або «тпру», коли зупиняють коней. У цих словах при вимові звуки «п» і «р» висловлюються з допомогою хвилювання губ. Це виняткова особливість в південно-лемківській говірці.

ЗМІСТ

Вступ	4
Зима . . . . . (частина перша)	131
Весна . . . . . (частина друга)	316

Михайло ШМАЙДА

... А ШІ ВАМ ВІНЧУЮ ...

Видання перше.

*Видало Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі,
відділ української літератури в Пряшеві 1992
як свою 464 публікацію*

Відповідальний редактор Мигослав Немет

Художній редактор Леодіслав Дунер

Технічний редактор Анна Гаць

Обкладинку оформив Чн Брезина

Друкував Поліграф, спол. с. р. о. з Пряшеві — стор. 502
— Тираж 700 — 09/11

ISBN 80—08—01151—3

**http://
lemko.org**

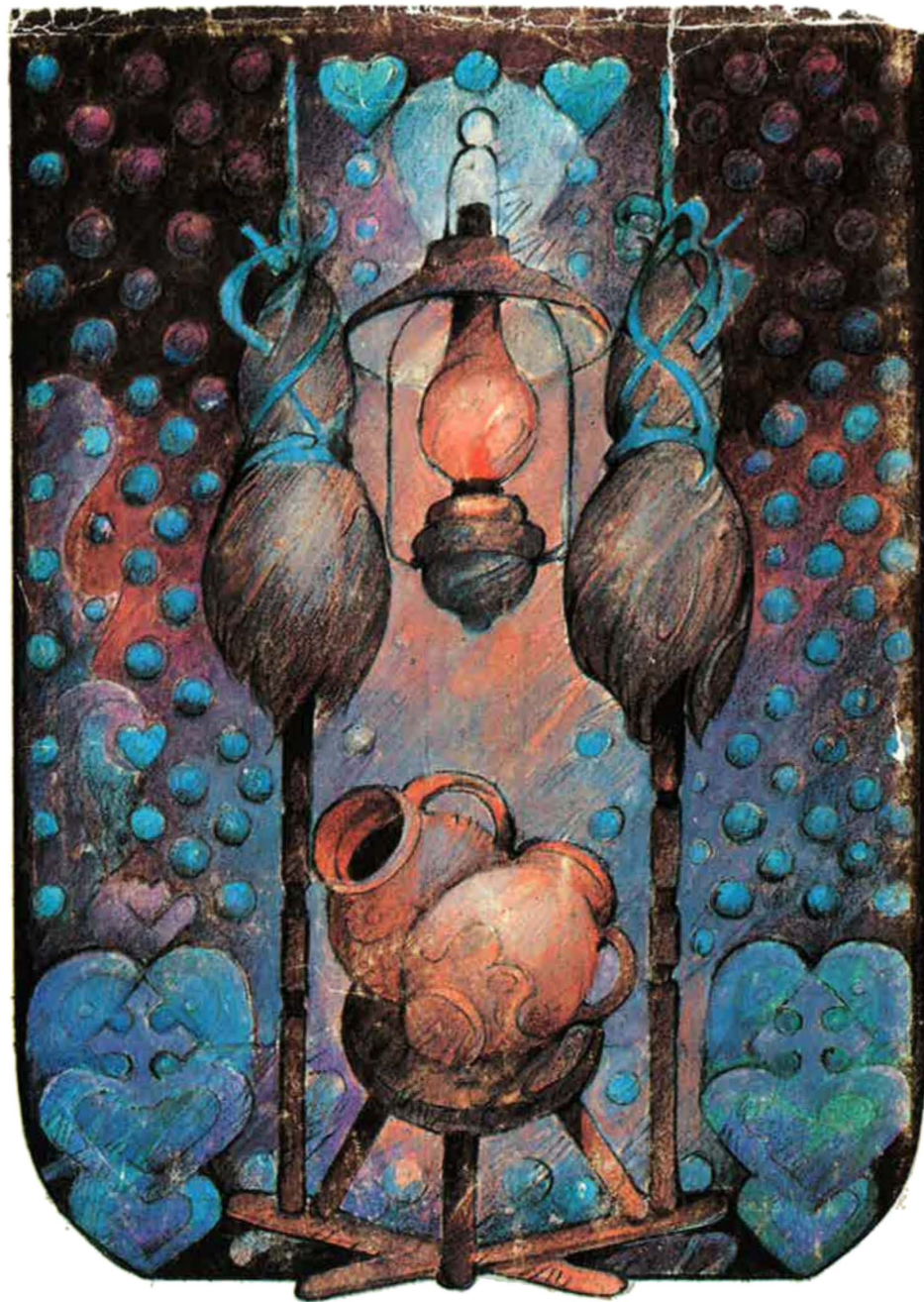
Digitally signed by <http://lemko.org>
DN: cn=<http://lemko.org>, o=Walter
Maksimovich, ou,
email=walter@lemko.org, c=US
Date: 2012.05.02 12:57:33 -04'00'

Маминьому Юванові Левковичу;
у розоду свиченстві світс
ній і тачну 17. VI. 1991 р.

автор

Александр Таран

09/11

ISBN 80-08-01151-3